EURÓPA
TEKÍNTETE

Jelenvaló

Természeti, Míveleti, és Kormányi
Állapotjában.

Szerkéztette

DÓCZY JÓSEF,

Cziszterczi Rendű Szerzetes Pap;

Austriában a' ligetes Völgyi Sz. Kereszt', Honnában Sz. Gotthárd'
Monostorának tagja.

Az egész Munkához Európa földképe járúl
Magyar nyelven.

III. Kötet.

A' SVÉDI BIRODALOM. (SUETZIA és NORVEGIA.)
ÉS DÁNIA.

Bétsben,
Nyomtattatott Nemes Haykul Antal betüivel.
1829.

Svétzia.

Svétzia (Sverige) Királyság.

I. Szakasz.

§. 1.

Történeti állapotja.

A' Svétziai történetek tsak nem egy lábbal léptek előre az üdők folytában, a' Dánokéival, mivel hogy rész szerént szomszéd tartományok, egyébb ként pedig sokáig, és többször egy törvényes uralkodó által Kormányoztattak. A' honnét a' mit Dánia Sorsáról említűnk annak le irásában, azt jobbára Svétziáról, és Norvegiáról is lehet érteni.

Svétziában a' 8-ik század vége felé Biörn maradéka uralkodott Upsulában, a' kik közt Olaf Skot-Konung Király első volt a' ki Svéd Király tzímével élt, és a' keresztény Hitet fel vette 1001-ben. Ennek fija Gamal Edmund halálával ki holt a' familia is. Ezen üdőtől fogva, három féle ház uralkodott változva: a' Stenkil, a' Blot-Svén vagy Svérker, és Erich-Bonde ház. Erich-Bonde halála után, a' kit Svétzia jámborsága miatt Pártfogó szenti tisztelettel illet, az ő, és Svérker maradéki közt per támada a' Királyi jus iránt, és mind a' két ház a' vérengző hartzok közt tünt el a' világról, azért is nem tsuda, hogy a' következő Királyoknak választása nagy áldozatokba Kerűlt légyen, a' kik alatt a' pogány népek

a' keleti tengeren által Svétziában bé erölködtek, és régi fővárosát Sigtunat el pusztították, ugy hogy a' Lakosok Stokholmban hordozóskodták, és ezen mostani fő városnak alapot készítettek.

Váratlanul kerekedett fel ezen Hadak közt Gothlandban a' Folkunger familia, mellyből a' leg első uralkodó volt Birger Folke, 1250-b. ki is leginkább Finnlandia meg hóditása végett nagy tekintetben állott. Hasonló nevű onokája meg nagyobbította Svétziát Karelia meg hódítása által, mellyben a' Keresztény Hit bé vitetett 1293. Azomba perbe esett testvéreivel. Ezek közül volt Erich, kinek fija Smeek Magnus Annyától Ingelborgtól, VII Häkon Norveg Király Leányától Norvegiát örökségül nyerte. Ez III Valdemar, Dan Király üdejében élt, kinek is 3 Svédi tartományokat által engedett, a' mi által a' Svédeket meg boszszontotta, kik is elsőben legörebbik fiját Erichet, 's ennek halála után a' másikat, Häkont rendelték melléje, végre pedig el üzték ötet, és a' Koronát nénye fijának, Meklenburgi Albrechtnek adák által. Häkon sorsa hasonló volt attyáéhoz, meg tartotta mind azon által a' Norvégiai Koronát. Hütvese Margit volt, a' ki a' Kalmari egyezet által mind a' három Országokat öszve kaptsolta. Albrecht fogságba esett, és 6 esztendőkig a' Lindholmi várba tartatott őrizet alatt, miglen végre a' Koronáról le mondott, és meg igérte, hogy a' német seregeket, a' kik érette hartzoltak, Stokholmból, és egyébb erősségekből el küldené, ekkor azután el botsájtatott a' fogságbol. A' Kalmari egyezet tartott 1520-ig. Ekkor a' Svédek pártot ütöttek, és magoknak Vasa Gustávot választották Királynak, a' ki is őket egészlen felszabadította a' Dán iga alól. Gustav be hozta Svétziában Luther vallását, és a' Koronát örökségessé tette. Fija, Erich, magát gyülöletessé tette kegyetlensége által, és tulajdon testvérje, János, le szállítá ötet a' Királyi székről. Ez és Sigmond fija, a' ki is egyszer 's mind Lengyel Király volt, igyekeztek a' Katholika Hit vallást viszsza állítani, a' mi sok üdőkig több zurzavarokat okozott. Sigmond meg

fosztatott Királyságától, 's a' Korona testvérje fijának IX Károlnak ajánltatott. Gustav Adolf, Károlnak fija, Német Országban bé tódulván félelemmel borította a' Tsászárt, azomba tulajdon halálát találta a' Lützen-mellett történt ütközetben 1632. Leánya, Krisztína, a' ki örököse volt a' thronusban, el ragadtatván a' tudományok kedvellésétől, le mondott a' koronáról 1653, a' Katholika Hitre viszsza tért, 's magát Rómába vette, a' hol is élete pályáját végezte. Tartományait Károl Gustávnak engedte által, a' ki is báttya fija, és Két-Hidi Hertzeg volt, 's X Károl név alatt uralkodott. Ennek fija XI Károly hatalmát minden határon feljűl emelte, és Svétziának szülte ama hires XII Károlt, a' ki Ejszaki Nagy Sándornak neveztetett. Ezen Fejedelem Kinek háborui esméretesek, igen nyomorult helyheztetésre juttatta Országát. Halála után 1718. Ulrica Eleonora, testvér Huga, a' ki őtet a' Kormányszékben követte, le mondott a' határtalan hatalomrol, és a' koronát által engedte V Fridriknek, Hessen-Casseli Landgrafnak: de minek utánna ennek maradéki nem volnának, az Ország Nagyai 1743 Fridrich Adolphot nevezék ki következőjének a' Thronusban, a' ki Holstein-Ötingi Hertzeg volt. Ennek követője volt III Gustav 1771, a' ki is szerentsésebben folytatta ugyan háboruit Orosz országgal előttevalójánál, de a' békesség kötésben semmit nem nyert Országa részére. A' Frantz-zivatar-üdején szándékja volt az ellen hadban indulni, de Stokholmban egy alattomos gyilkos által agyon lövettetett 1792. Fija IV Gustav fel hágott a' Királyi székre 1796, 's azonnal az Angolokkal tartott Frantzia ellen még akkor is, a' midön Napoleon a' Burkus, és Orosz háború után 1806—7, a' Szárazon Angliát Kereskedéseiben gátolta; IV Gustav el vesztette ez által a' még birtokában lévő részét Pomeraniának, Stralsundot, és Rűgent, mellyet a' Frantzok el foglaltak, 's e' felett Orosz Országgal háborúba keveredett, és egész Finlandtol meg fosztatott. A' midön továbbá még ezután is a' hadat folytatni akarná, Adlersparre Generalis, Kling-

spor Feld-marsal, és Adlerkreutz Generalis egyetértésével Lázítást indított a' hadi Seregben, és Stokholm-felé tódulván oka lett, hogy a' Király meg fogattatván Drottingholmba vitetett, a' hol is a' Királyi méltóságról le mondott 1809. Az Újonnan öszve Kerűlt Ország gyülése ötet minden maradékival együt örökre ki zárta a' Svédi Thronusból, és meg koronázta Királynak az öreg Südermannlandi Hertzeget XIII Károl név-alatt, a' ki a' meg határozott törvény-szert (Constitutziót) és a' fő Rendek együtt Kormányát újra el fogadta. Orosz-Országtól a' Fridrikhámori bekességet Finland, és Torneo által engedésével vásárolta meg: viszsza nyervén Napoleontól Pomeraniát, és Rügent. Mivel öreg, és maradék nélkül volt, a' Dan Hertzeget, Augustenburgi Augustot, és ennek véletlen, 's hirtelen halála után a' Frantz Marsalt Bernadotte Jánost, Pontecorvoi Hertzeget, a' ki Pomerania meg szállása, és ki szállása által a' Svédek hajlandóságát meg nyerte, fogadta fel fijává. Ez, mint Korona Hertzeg, azon Orosz Országgal kötött frigyesség fejébe, hogy a' Svédeknek, az el vesztett Finland poltolásául Norvégia viszsza adattatnék, a' nagy Német háborúba meg jelent Napoleon ellen, győzedelmeskedett a' Grosbeereni, és Dennevitzi tsatákban, és a' Lipsiai győzedelmet elő segítette 1813. Innét Holsteinban tulódott, a' hol is VI Fridriket, a' Dán Királyt a' Kieli frigy-kötés alkalmával 1814 kénszerítette Norvégia által engedésére, melly is ezen üdőtől fogva Svétziával egybe van kaptsolva.

Kormányozása ezen két Scandinavi tartományoknak XIII Károl halála után 1816 Bernadottera szállott, a' kit maga Károl választott maga követőjének a' Királyi székben, ki is XIV Károl János nevet visel, és a' ki a' Svédi uralkodó szék felébe új házat állitott fel maga személyében. Nem szenvedett ellenmondást alkalmatosságával a' Későbbi Monarchak frigyes gyülekezeteinek.

II. Szakasz.

§. 1.

Foglalatja.

Az egész Svédi birodalom három fő tartományokból áll, u. m. Svétzia, Norvégia, és a' nyúgoti-indiai Barthelemy szigetből. Melly 13,737 □ m. és 3,610,000 Lakost foglal magába.

Lak helyei: város 111, mező-város 35, ki kötő hely 32, Fára 2525; Udvar 106,784; Ház 598,600.

Hadi népe békesség üdején a' szárazon: 138,600 az országvédséggel, és tartalékkal együtt.

Tengeri ereje: Tengeri hadi flotta 30 vitorla. Köszirti flotta 342 vitorla. A' hadi flotta: 12 Linea hajó, 8 Fregát, 10 Kissebb hajók, mellyek öszveségesen 1,243 ágyút hordoznak, tengeri serege 47,547 főből áll. A' Svédi Köszírtflotta: 216 Sebek, ágyú Salup, Jölle, egész, és fél gálya, ágyús- és mosaras sajkák, őr, és hordóhajók 1436 ágyúkkal el látva.

1818-ban a' jövedelem: 16,193,457 fl., ki adás: 13,107,507 fl., adósság: 43,162,031 fl.

III. Szakasz.

§. 1.

Svétzia Különösen.

Svétzia (Svedia, Svethia, Schweden) leg nagyobb részét magába foglalja azon tartománynak, melly hajdon Scandinavia, vagy Scandia nevet viselt. A' leg hihetőbb ítéletek közé tartozik eredetére nézve az, hogy nevét Suenotol veszi, a' ki fija volt Magognak, a' Svédi leg első Királynak a' világ teremtése után 19 század végén; a' kitől is származtak a' Suionok, vagy Sueonok, 's ezektől a' Svédek (Tuneld Erich szerént).

Fekvése.

56° és 70° közt az éjsz. szél. 9° és 25° közt a' kel. hoszsz. az egész uradalomnak keleti részét foglálja.

§. 2.

Határai.

Nyúgotról, és éjszakról az éjszaki, és jeges tenger, délre a' Kattegat, és Keleti tenger, Keletre a' Bothni tenger öböl. Tsak éjszaki keletről határoz Orosz Országgal a' Torneä folyó mentében, melly válasz-határja mind a' két Birodalomnak. Tulajdon képen Svétziának határai: éjszak felé a' jeges tenger, nyúgot-felé Norvégia, a' Kattegat, és a' tenger szoros dél felé a' Balt-tenger. Az utolsó frigy-kötéstől fogva Svétzia, és Russia közt 1809. Kelet felé Svétziát határozzák az Alandi tenger szüke, a' Bothni öböl a' Tornea, és Muonio folyó vizek, ezen folyók nyúgoti partján fekvő szigetek Svétziához, a' keleti partján fekvők pedig Orosz Országhoz számláltatnak.

§. 3.

Fel Osztása.

Svétzia magába (Swerige v. Swea Ricke) 4 tartományra osztatik, u. m. Svedenland (Swealand) Gothland, Nordland, és Lappland; 's ezek ismét több Kapitányságokra terjednek. Hoszsza az egész tartománynak mint egy 267 széle 160 mértföldre terjed.

§. 4.

Ég-alja.

Svétzia levegöje tiszta, és egésséges: Gothlandban és Svédenben, mellyek a' leg déliebb tartományi az Országnak, a' tavaszt, és őszt jól meg választhatni, de az éjszakiabb tájjékokon, tsak nyár, és tél lépnek egymás nyomába. A' tél erős, és tartós,

's igen hideg, a' déli vidékek felé Mindszent havától Pünkösd haváig tart, az éjszakiabbak felé pedig Sz. Ján haváig. A' nyár igen meleg a' nap hoszszasága miatt, melly a' déli részeken 17, az éjszakiakon 24 óráig tart tsaknem 2 hónap folyta alatt.

Lapplandban már Mindszent havában mindenek hóval, és jéggel vannak meg fedve, tsak szentivány hava első napja felé végződik hirtelen a' tél. A' változat hamaros, kevés napok alatt el olvad a' hó, és jég egészlen, a' fű szemlátomást nő, és a' mezei virágok sietve ki fejtődznek. A' hoszszú napok öregbítik a' nap erejét, 's azért az élet erő rövid üdő alatt fel hat léptsőin. Nyoltz napra a' tél el takarodása után zöldellenek a' vidékek, 's más nyoltz nap után már a' fű, és plánták fel nevelkedtek, 's ha még 14 napot érnek, már hüvelekben meg érett a' mag szem. A' völgyekben, és tenger öblös vidékekben, 's partosokban olly forró a' melegség, hogy a' szurok a' hajókon meg olvad. Tornea vidékin a' nap a' nyár közepén sints magasabban, mint nálunk a' nap és éj egy korasága üdején, és még is olly meleg van, mint a' heves égaljon, mivel hogy a' nap majd szüntelen a' szemhatár felett keríngel. Acerbi a' ki ezen vidékeket meg járta, kéntelen volt Sz. Jakab hava elején utját a' leg éjszakibb vidékin Lapplandnak estve, éjjel, és regvel folytatni, mivel nappal a' melegség igen nagy volt, a' ki is nyári kellemeiről emlékezvén ezen tartománynak imigyen ir Nordkapból: Éjfél üdeje volt, és a' nap egy magas hegy tetőre botsátkozék le, melly a' napot el fedte. De tsak néhány minutáig, mellyek után az ismét fel kezde emelkedni, 's mint egy új fénnyel jöve elöl. Ezer hangokkal köszönték azt a' madarak. A' hegyek tsutsai lángoltak a' rósagőzbe, és minden álmélkodtató nyári regvelét hirdette ezen magas éjszaki szélességnek. A' magas éjszaki tájjon leg szebb része az esztendőnek az ősz. Erre a' nyár tsak három, a' tél 9 hónapig tart.

§. 5.

Földje.

Svétzia igen hegyes tartomány, de vannak azért rónái is, és a' mívelésre alkalmas vidékei. Alapa átaljában homokos, posványos, vagy vasas, de azért nem tenyésztelen. Svétzia magában gazdagabb bányákra, mint szántó-földekre nézve. A' laposok fő képen szükölködnek szántókkal, és legelőkkel. Éjszaki tájjéka keveset vethet, mivel tele van hegyekkel, és kő-szirtekkel, találni mindazonáltal jó marha legelőket. Lapplandban még kevesebb gabona terem. A' rövid nyáron, melly igen meleg, hamar fel nő, és meg érik ugyan a' gabona, de nem elegendő a' népség számára. Mind eddig használtatott számosan az úgy nevezett Swedje-föld, t. i. ollyas erdei vidék, a' hol a' le vágott fák meg égettetnek, 's azok hamujával meg hintvén a' földet, abba vetik a' magot. Az illyen földek 3 esztendők által igen tenyészesek, mindazon által igen káros haszon ez, mivel hogy az után az illyes alapon többé se fű, se fa nem terem, holott a' lakosoknak a' fára igen nagy szükségek van a' hoszszu, és kemény tél miatt.

§. 6.

Hegyei, és fokai.

Az egész fél szigeten által huzódnak a' Scandinavi hegyek, mellyek délről egész az éjszaki fokig terjednek. Éjszaki ága ezen hoszszu hegyességnek Kölen nevet hordoz, melly is Svétzia és Norvégia közt természetes határt képel. Majd közepén az országnak két hegy-vonatra osztódik, mellynek keleti része kiterjed Svétzián által egész a' keleti tengerig Sävo-hegy név alatt, a' nyúgoti rész által vág Norvegián egész a' Lindenás fokig, a' hol is Longfield nevezettel végződik. Leg magassabb tsúttsa ezen hegyességnek Snee-hättan-nak hivattatik, mellynek

teteje 7600 láb, és sokkal túl a' hó-lineán ki áll. A' havasok mind Fiällar név-alatt esmértetnek. Éjszaki tájjékán is sok jég bértzek, és jégmezők szemléltetnek, mellyek közt nevezetes a' Sulitelma hegy, 5800 láb magasságu tsúttsal. Nevezetesebb fokok: 1. a' két leg szélső teteje a' Scandenavi hegyességnek; 2. a' Lindenäs fok, és az éjszakifok (Nordkap).

Tengerei

közt, mellyeknek partjaitol mosódik, emlékezetre érdemesebb a' Balti tenger, mellyet ugy kell gondolni, mint egy tenger szükét az Átlanti tengernek. Ebbe igen sok folyó víz belé szakad; vize kevésbé sós, és mélysége tsak 50 ölnyi. Svétziában képeli a' Bothni és Europai, Russiában a' Rigai öblöt.

§. 7.

Folyó vizei közt jelesebb:

1. Tornéa, melly éjszakról délre folyik, és a' Bothni torokba szökik, Torneánál.
2. A' Luléa, melly éjszaki nyúgotról déli kelet felé siet a' Bothni tenger szorosba.
3. Dal-Elbe: Két folyóból árad egybe, mellyek Norvegiából jönnek, és Ganyefnél egybe szakadnak, 's végre Elfkarby mellett a' Bothni szorosba vesznek.
4. A' Motala, melly a' Wetter tóbol folyván ki által úszik Norkopingon, és a' Balti tengerbe merül.
5. A' Götha-Elf, a' Wener tóból bukik elő, és Gotheborgnál ismét el bukik a' Kattégátba.

Nagyobb tavai.

1. A' Hornavam, a' Svédi Laponiaban.
2. A' Hielmer.
3. A' Meler, Svédiában.
4. A' Wener.
5. A' Wetter Gothiában.

Partjai Svétziának hintve vannak számtalan földnyulatokkal, és sereges szigetekkel, 's köszírtokkal

környékeztetnek, mellyek a' szárazra való ki szállást igen veszedelmessé teszik. Skären nevet adnak azoknak, 's vezeték neveket azon tartományoktól veszik, a' mellyekben fekűsznek. Közel vannak egymáshoz, külömbbféle mekkoraságuak, és néhány ezerbe lakosok találtatnak, a' kik halászatbol élnek. A' tavakban is, mellyeknek száma nagy, több ezer szigeteket látni. A' folyóyizek is igen számasak.

§. 8.

Termékenysége.

Sok üdökig nagy hijányban volt Svétzia a' szárazság miatt a' kenyértermesztésre nézve, de mármost a' földmívelésben a' Frantzokat, és Angolokat követvén sok gabonát termesztenek magok szükségepótlására.

Leg inkább Gothiában (Gothland) meg terem a' búza, rózs, árpa, zab, borsó, és bab. A' mi még is az egész országot ki nem elégítheti. Többnyire a' kenyeret, melly rózsból van, új-vastagon meg irósvajazzák. Közönségesen tudva van, hogy a' Svédek vajevők. Leg kedvesebb fü szerszám nálok az Anis, ezzel illasztják a' kenyeret, és égettbort. A' tzukrot is szeretik, 's azzal tsak nem minden étket meghintenek. Még a' leg mértékletesebb Svédek is regvel, és estve egy pohár pálinkát isznak, mivel az átaljában egésségesnek tartatik. A' köznép Svétziában tsak egyszer süt rozskenyeret esztendő által, a' melly ugy meg keménkedik, mint a' kő, és e' mellé hallal él. *Éjszaki részein a' tartománynak* a' lakosok nyirfa, és fanyőfa héjból, szalmából, és gyökerekből kenyeret készítenek, a' következendő móddal. A' Kalász, vagy polyva kenyeret (Stampebröd) mellyel a' Nordlandiak a' leg nagyobb szükségben élnek, a' kalászakbol készítik, mellyeket a' szárakról le metszenek, öszve aprítanak vágóval, meg szárítanak, és őrlenek. Ezen lisztre forró víz öntetik, seprővel, és rozs lisztel, (ha van) öszve elegyíttetik, és abbol kenyér süttetik veresfenyőfa

héjat is vesznek tavaszszal, a' midőn leg jobban el válik a' fától, de nem a' fa alján lévő vástag héjat, a' külső durva hártyát arról késsel le metszik, 's az után a' kérget a' kementzébe teszik az izzó tűzre, vagy a' lángra tartják miglen meg barnul, fel dagad, 's mint egy meg kel, 's a' gyánta róla le ég. Ezen kéregdarabok jól meg száríttatnak, apríttatnak, és őröltetnek, 's azután kenyeret sütnek abból, a' tésztát mindazonáltal nem kell annyi-üdeig dagasztani, mint a' mellyből moha-kenyeret készítenek. Mihelyest ezen moh tavaszszal a' posványtól el válik, meg száraztják azt a' napnál, 's a' kementzébe teszik, hogy fél keménnyé váljon, az után meleg vizet öntenek reája, és ismét a' kementzébe teszik, hogy jól meg száradjon, 's levelei le huljanak, és a' tsomókon tartozkodó kéreg a' szártol el váljon. Azután a' vágó-teknyőben apróra töretik, meg őröltetik, 's lisztje meg szitáltatik. Ha kenyeret akarnak abból sütni, forró vizzel öntik meg a' lisztet, vagy pálinka seprővel, mellytől a' kenyér jobb izünek tartatik, az után meg dagasztatik a' tészta nagy fáradsággal, mig egészlen szívos, és szálkás leend, mellyhez egy harmadrész rózs liszt járúl.

Svétzia déli tájjékiban jó fa gyümölts, és kerti vetemények találtatnak, azomban mennél feljebb éjszak felé, annál kevesebbre akadni, 's az is nem derék izü; az éjszaki vidéken pedig éppen semmit nem látni. Az erdők is igen fogynak a' sok szén, hamu sír, trágya, szurok, és Svédjeland égetődik, mellyekkel kereskedést is üztek eddig. Bor termésnek hire sints.

§. 9.

Az ásványok Országa.

Ez Svétziában sok kintseit rejti; találni itt kristált, amethisztet, topázt, porfirkövet, lazulit, agathot; karneolt, verhenyeges violkövet, zöldes félig által látható köveket, kő klárist, asbestet, mágneskövet, próbakövet, tsergőkövet, homokkövet, malom kö-

vet, gipszkovászt, válókövet, mészkövet, szép kövé vált ötlöket, durva, és fehér vált márványt. Nordköpingtöl 2 ½ mértföldnyire, a' Kälmärdeni erdöben kemény márványt is igen nagy darabokban, mellynek falzatja fehér, és zöld ereji vannák, mellyek ollykor setét, ollykor világos zöldek, és egymásban igen el vannak bontzolva. Továbbá lelni Svétziában tsillám követ, homokos kotzkás kovamárványt, Gagatkövet; rézkéket, gálitzrezet, gálitzkövet, veres festöt, ezüstel egyelített hegyi földet, kénesöt, amianthat, ólomértzet, ólomfestöt, galamiát, timsót, kalló-földet, kö-olajt, kénkö kovát, gyöngy házakat e' a' t. Só kevés készíttetik tengeri vizbol az Ország szükségére. Az ezüst bányák több hasznot hajtanak az országnak mint az arany bánya, az ólom, és réz bányák sem fizetnek felesleg, de elegendöképpen. A' vas értz olly bövséges, hogy azt a' föld színén is meg látni, és különös jóságu. Ez két harmad részét teszi az ország jövedelminek. A' leg jobb bányák Uplandban vannak, leg inkább Danemora vidékében. Westmannland a' leg jobb vaskereskedést üzi.

§. 10.

Marha nevelés.

Ez a' környül állásokra tekíntve elég jó. Vannak Svétziában: lovak, ökrök, tehenek, Sertvések, ketskék, és juhok, elég, tsak hogy kissebbek mint nálunk. Es ha mindjárt nagyobbak vitetnek is oda bé, azonnal el fajulnak, mihelyest Svéd levegövel, és takarmánnyal élnek. Télen sokszor a' fedélről le etetik a' szalmát, a' melly nem sok erőt ád a' marhának. A' Svédlovak mind azon által hiresek vidámságok, izmosságok, és serénységek végett, 's azért is igen alkamasok a' lovaglásra,

A' folyók, és álló vizek telyesek halakkal, mellyek közt leg jobbak a' Lazatzok, ezek három nemre osztatnak: a' közönségesekre, a' kissebbekre, mellyeknek szürke foltjai vannak, és a' pistrángokra. A' leg jobb lazatz Hollandiában fogatik.

Van Svétziában sok Savanyúviz is, mellyeknek hasznát, és erejét a' tapasztalás ajánlja, mellyek közt leg nevezetesebb a' Medevii Keleti Gothiában. Találni ugy nevezett éhség-forrásokat is, mellyek rész szerént drágaságot jelentenek, ha folynak, mivel előbb vizek nints, mint minek utánna a' föld a' sok eső, és hó víz által el rongáltatott; rész szerént termékellenségre mutatnak, ha ki száradnak, mivel az eső szüke miatt szükség képen hijános termésnek kell következni.

§. 11.

Népessége.

7,936 □ mfdön, 2,634,600 Lakost számlál, a' kik közt 2,630,000 Svédek, 948,000 Normannok, 7000 Finek, 8900 Lappok, 450 v. 800 'Sidók.

Ruházat

ollyan formáju mint a' Dánoké t. i. se tzifra, se ékes, hanem illendő, és az ég aljához szabott, a' szegények durva szerből fekete köntöst viselnek.

§. 12.

Erköltsek és Szokások.

Svétziának lakosinál egyébb Kivánságot nem találsz a' magányos élet, és nyugodalomra törekedő vágyódásnál. Alig hihetné az ember, hogy ezek maradéki legyenek ama vadony Svédeknek, kiknek Gustav Adolf, és XII Károly alatt tsak neve is rettentő vala. Meg kell azomba vallani, hogy a' nemesség derék, és betsület szerető. Tag állasok izmos, viseletek komoly előre meg gondoló, bátor, öszínte, és a' munkában fáradhatatlan. A' köz-népi fehér személyek kotsiznak, tsépelnek, evedznek, kő- és tégla művet gyakorolnak, terheket hordanak, és minden nemü nehéz földmiveleti munkákat végeznek.

Víg ünnepeik.

1 Májusban a' mezőken tüzet gyujtanak, a' melly körűl öszve gyülekezvén, vendégeskednek. Sz. János napja még fényesebben tartatik minden házak zöld ágakkal ékesíttetnek fel, az ifjúság Májfát állít fel, és az egész rövid éjjelt eltántzolják. Stockholmban ezen üdőt egy űnnepi hadi tanyázattal fényesiti, és vidítja a' Királyi udvar.

Hit vallás.

A' Kerestény Hit Svétziában Skotkonung Olaf Fejedelem által nyert utat 1001-ben, mellyet Bond-Erich Király ki terjesztett a' meg hódult tartományokban is. A' Kalmári szövetség fel bomlása után (1524). Vasa Gustav bé vitte oda Luther tanítását, és vallását 1527, melly mind e' máinapiglan az uralkodó vallás, III Gustav igyekezett Stockholmban egy szép Szentegy házat épiteni a' Katholikusoknak, azomba korán érkezett halála gátot vetett jó szándékának. Adott azoknak előre egy nagy épűlet helyet, a' hol is Religójokat szabadon folytatják. Vannak Svétziában még más vallásuak is, u. m., a' Lutheranok közt, (kiknek száma, 2,633,350) pietisták, Svédenborgiánok, és Herrnhutherok, 450 'Sidók. A' Katholikusok száma: 800. Van 1 (Lutheran) Érsek, 11 Püspök, 170 prépost, 1094 predikátor, 2414 fára.

§. 13.

A' Nyelv.

A' Svédek gothi nemetektől származnak, és a' Scandinavi nyelven beszéllenek, leánya a' Német nyelvnek, melly két féle kimondásra (Dialectusra) u. m. a' Svédre, és Norvégre, osztatik. Az éjszaki tájjékon, laknak a' Lappok, kik Finne maradékok, ezek finni nyelven szóllanak, melly a' magyarhoz hasonlit. Ezek pásztori módra hordozkodnak egy vidékről a' másikra, irám szarvasaikkal, kis termetüek, széles, lapos ortzával, és sárgás-barna

szinnel, száma ezen nemzetnek 11,000, a' kik közt még sok pagány van.

§. 14.

Rendi Külömbbség.

A' Nemesség mint egy 10 ezer, az egyháziak, és tudósok mint egy 15 ezer, a' polgárság, és katonaság 67,000, a' jobbágy polgárság 64,000, parasztok, 1,782,000 tengeri szolgák mint egy 9,000, Lappok 3900, a' többi tseléd, és vagyontalan szegény.

§. 15.

Tudományos intézetek.

Két Universitás, 13 Gymnasium, 2,509 polgári, és köz-népi Oskola, 2 Katona Oskola, 2 hajós mesterségi Oskola. A' fő Universitas Upsalban van, mellyben 22 oktatók tanítanak. Ezen tudományi intézet leg hiresebb az éjszaki tartományokban, melly is nevezetes embereket formált minden ágaiban az emberi tudománynak, a' másik Universitás Lundban van, mellyhez járúl a' 3-ik is Aboban. Állíttatott Stockholmban egy tudományi, és mesterségi akadémia, melly nagyon virágzik, mellynek tagjai sok emlékezetes köteteket tettek közönségessé, 's ezek igen kedvesen fogadtattak Európa tudósaitól. Vannak ezen kivül még az Országban több tudományos gyüjtemények és társaságok.

Tudományok, és Mesterségek.

A' Svédek mostanában nagy probáját adták buzgóságoknak a' tudományokban való előmenetelben, a' midőn tsak nem régenten néhány különös tudósokat visgáló-utazásokra küldöttek a' keleti világ részekre, kik közt volt azon hires Hasselqvist, igen tanult, és tapasztaltt ember a' természeti történetekben, a' ki is a' nevezett keleti vidékeken el végezte élete pályáját. A' Királyi ház meg lelkesítette szemlátomást ezen buzgó szeretetét a' tudományoknak, meg

vette a' Király jó nagy árron egész gyüjteményét Hasselqvistnek. Puffendorff is, a' ki mint törvény tudó, és történet iró, egész Europában esméretes, Svéd születés volt. Szinte úgy Linné is, a' ki a' természet történetinek, és füvészetnek esméretét olly nagy léptsőre vitte, hogy az a' Svédi nemzetnek bé ható eszességi tzimet szerzett volt. Söt még azon Zenebonák közepette is, mellyek a' mult század végén, és a' folyónak elején ezen tartományt háborgaták, meg öriztettek, és lelkesítettek itt a' szép mesterségek; leg inkább, a' rajzolás, a' kép-faragás, és épites mestersége.

§. 17.

A' Kéz-Mívek.

A' Svédek tsak a' 16-ik században Kezdették a' vasat mívelni, mínd addig albányáik a' vasat tsak durván botsájtották idegen kezekre, kik azt tsak meg készült edényekért, és miv-ezközökért tserélték be. A' 17 század közepén tamadtak fel Svétziában több mühelyek, u. m., az üveg-huták, a' keményítő, az ónzott vas-pléh, gyapju, selyem, és szappany készítők, a' lágyirha, és tzukor finomító fabrikák, a' dohány ültetés, a' vitorla gyolts, karton, parket és egyébb fonott szerek mivelése, a' vászon, timsó, kénkő kéz-mívek, a' papiros malmok, deszka metszők, és hajpor malmok. Mostanában igen sok veres és sárga réz, atzél, és vas dolgoztatik fel Svétziában, találtatnak ott ágyú öntők, vásmatska hámorok, tüzi fegyverek, és fegyver-él készítők, fonyó, lapító, kallózó, furó, és nyomtató malmok. A' hajó épités mesterségében is jó elő menetet tesznek a' Svédek. Az utóbbi esztendőkben a' bányászati mívesség jó jövedelmet hozott vidékjeken, ástak t. i., 1,169,475 mázsa szálvasat, 137,600 mázsa mív-vasat, 40,787 mázsa fabrika vasat, 18,560 mázsa rezet, 595 m. olmot, 22,000 m. timsót, 65,284 m. salétromot, 613,000 m. kő-szenet, 2,081 márk ezüstöt, 4 $\frac{1}{2}$ márk aranyat. A' fabrikákban foglalatoskodnak 6300 munkások, 's

reá megy értéke müveiknek 12 milliomnál sokkal többre.

§. 17.

Kereskedés.

Svétzia fekvése igen kedvez a' kereskedésnek, mivel határoz az éjszaki, és keleti tengerrel, 's e' mellett nagy álló tavai, 's külömbbféle folyó vizei vagynak, mellyek részint ezen tavakba, részint a' tengerbe szakadnak. Közönségesen kereskednek épitő fával, szurokkal, kátránnal, fa héjakkal, hamú-'sirral, fa edénnyel, rézzel, lennel, kenderrel, szőrös-bőrökkel, béllésekkel, bőrrel, ólommal, vassal, kötéllel, és száraz hallal; mivelhogy nagy halászatjok van, és külömbb féle nemeivel bővelkednek a' válogatott, és leg nagyobb tengeri halaknak. Tserébe el vesznek sót, bort, pálinkát, dohányt, gyapjút, lent, kendert, pamutot, és fű-szereket. Minden városok nem kereskedhetnek a' Külső nemzetekkel. A' melly városoknak ez a' Jussa van, Stapelstadersnek neveztetnek, a' mellyeknek nints ez a' szabadsága, Upstadersnek hivattatnak.

Gyarmat.

A' Svédek gyarmatja Amerikában Sz. Bertalan Szigete, a' Mexikói tenger torokban.

§. 18.

Kormány.

Svétzia Királyság magány Uralkodó kormányozás által (Monarchice) vezéreltetik, a' melly méltóság örökös a' férjfiúi ágban, a' mostani Király XIV Károly János. Kinek is tanátsos tagjai az Ország Rendei, kiknek gyülekezete Svétziában Ország gyülésének, Norvégiában Schortingnak neveztetik. Ez áll: a' Nemességből, Egyháziakból, a' polgári, és paraszti követségekből. A' Svéd Király a' Következendő tzímmel él: A' Svédek, Gothok, és Vendek

Királya, Király Norvegiában is. A' Korona Hertzeg Südermannlandi Hertzeg tzimét viseli, a' többi Királyi Hertzegek örökös Hertzegeknek hívatnak.

A' Kormányi törvény alapok a' következendő fenék tzikkelyeken épűlnek:

1) Az 1809-ki új Szerzeményen.

2) A' Ponte Corvoi Hertzeg fel vételén Királyi örökös hertzegi rangba. (1810).

3) Az Orosz-Országi frigyes egyezésben.

4) Dániával való békesség kötésben, a' hol ez Norvégiáról lemond.

5) Norvégia Országa törvény állításában 1814.

6) XIII Károly Király hirdetményében a' Norvégiai Királyra tekíntve a' Kristianiai Ország gyülésen.

7) A' Maszi Kőtés Christian Hertzeggel a' Norvégiai Királlyal.

Mind Svétzia, mind Norvégia határozott örökös magán-birodalmak (Monarchia) a' két említett törvény állások szerént, mindenik maga tulajdon, egymástól független intézetekkel, és törvényekkel. A' Svédi törvény-alkat (Constitutio) mind azon által szükebb határú, mint a' Norvégiai. A' Svéd Király 20 esztendős Korában ember Koros. Ha a' Király a' Korona Hertzeg' gyermeki Korában meghal, addig, miglen az Ország Rendei öszve gyülekeznek, az Ország Kormányát az Ország-tanáts látja el. Az Ország Rendei árvagyámai a' gyermek-Koru Korona Hertzegnek. Ha a' férjfiu ág ki hal, az Ország Rendei új uralkodó házat neveznek a' Királyi székre. A' Király engedelme nélkül egy Királyi Hertzegnek se szabad házasságra lépni. A' Királyi Felség szent tettei itélet (censura) alá nem vétetnek. Ő egyedül kormányozza az országot az elől irtt mód szerént, ha azomban valami intézeti változás, vagy pedig köz-Rend-hozás adja magát elő, tartozik meg kérdezni az Ország tanátsát, 's annak javaslását el fogadni. Van Jussa vidéki Hatalmakkal alkuba, 's frigyességbe lépni, meg hallgatván előbb a' külső dolgokban törvényesen meg hitt Ország-Nagyát (Ministert) és az Udvari Cancellariust. Hogy hadat kezdjen, vagy

békességet kössön, szükséges elöbb itéletét hallgatnia az egybe gyüjtött rend kivüli Ország-tanátsnak, mellyet minden köztag számadás kötele alatt bé ád a' jegyző-Könyvbe (protocollumba). Ezen itéletekből mindazon által tökélletet választani és azt végre hajtani az ő tulajdoni egyes Jussa. A' kegyelem, és az érdemes személyeknek a' Nemes Rangba való fel emelése egészlen hatalmában áll. Nagyobb polgári, és Katonai Tiszteket le tehet, de a' tsekéllyebbeket le nem teheti előbbeni törvényes által visgálás nélkül. Minden Ország-gyülésén elejbe terjeszti a' Király az arra ki választott Ország-tagjainak a' pénz-tár állapotját. Uj adók, vagy hadi nép állítása, nem kivántathatnak az Ország-Rendei egyet-értése nélkül. Az Ország jövedelmeit árendába nem adhatja, és magány-Kereskedést nem állíthat. A' Rendek egyet-értése nélkül Uradalmakat, és Korona-jószágokat el nem idegenithet, és az Országi-pénzben változást nem tehet. A' törvényhozó hatalmat a' Király a' Rendekkel osztja.

§. 19.

T z í m e r e

Svétziának egy négyszegletü pais, az első, és negyedik Szegletben három Korona van kék mezőn, a' második és harmadikban egy veres koronázott, 's három folyót által ugró oroszlán, aranyos mezőn. A' pais közepén látni a' Schlesvig-holsteini, és a' pais Szivetskéjében az Oldenburg-delmenhorsti tzímert. Mellyekhez járúl az arany koronás oroszlán ezüst dárdadsidával Norvégia-miatt. Két aranyos oroszlánok tartják a' paisot, mellyet egy Királyi Korona fedez.

A' hajdani öt fő-tisztségiből az Országnak, most tsak három áll fenn. Az Ország Drostja, az Ország Cancellariusa, az Ország Marsalja.

A' Svédi, és Norvégi Ország zászlója kék, és sárga szinü. Nemes Rendek Svétziában 4-en vannak, a' három elsőt 1748 Fridrik Király újitotta

meg, és a' negyediket III Gustav szerzette 1772, mellyek a' Következendők.

1) A' Seraphin-Rend, a' leg jelesebb, melly tsak Hertzegi személyeknek, és leg főbb Országi tiszteknek adatik. A' Rend jele egy két hegyű fehér színmázzal festett kereszt. Közepén egy kerekes paison látszik a' Svédi tzimer, I. H. S. betűkkel.

A' Kereszt négy szegéből 4 Seraph-fejek állanak ki kiterjesztett szárnyakkal, és négy patriarkai keresztel. Ezen Rend vigyáz minden Ispotályokra, és más kegyes intézetekre az Országban.

2) A' Pallos Rend, Katonai érdemjel, és tsak hadi érdemek jutalmára szolgál. A' Rend jele egy fehér színmázos két hegyű Sz. András Keresztje, mellynek közepén egy kék golyóbis a' három éjszaki koronával, és egy keresztbe fekvő pallos, a' kereszt hegyein pedig Koronák, és Kardok vannak, fel irása: PRO PATRIA.

3) Az éjszaki tsillag Rend, a' polgári érdem meg jutalmazására, ez tsak polgár tiszteknek adatik, egy fehér színmázas, két hegyü görög kereszt, mellynek négy szegletín 4 Korona tetszik ki, és felül a' Királyi Korona-közepén egy kék Golyóbis, az öt sarku fehér égsarki tsillaggal, és ezen körül-irással: Nescit occasum.

A' Vása Rend, a' Szorgalom, mezei gazdálkodás, és kereskedés meg jutalmazására. A' Rend jele egy arany kéve, arany pántlikával kerítve, frantz Körül-irással: Gustave III Fondateur. A' Király Fő-je, és Nagy mestere mind ezen Rendeknek.

§. 20.

A' Svédi Nemesség nem igen régi, 3 Rendre van osztva, az elsőbe tartoznak a' Grófok, és Bárók, a' másodikba a' Lovasok t. i. maradéki a' hjádoni Ország tanátsosinak, és a' pallos, és éjszaki tsillag Rend Commendáinak, a' harmadikban az egyéb alatsonyabb Nemesség. Svétziában a' Nemességet venni nem lehet, azt a' Király maga jó tetszése szerint osztja, azzal mindazon által nintsenek an-

nyi Jussok egyben Kaptsolva, mint sok egyéb Országokban.

Minden Országi köz dolgok a' Királyi Cancellaria által láttatnak el, mellynek Elől-ülője, és az Udvari Cancellarius a' gyeplőt igazgatják. Négy Ország Titoknokjai vezérlik a' többi Osztályokat, ezek a' Királynak a' Tanátsban elejbe adják a' dolgok mivoltát. A' Királyi külső hatalmakkal levelező iró-tár (Kabinet) a' Cancellaria Elől-ülője dolgos tára (Büró) 's az Országok levél tára (Archivum) a' Királyi iró-tárral egybe vannak kaptsolva. A' Kamaragyüleke (Collegiuma) az Ország gazdaságát, az Ország számtartó tisztsége az Ország jövedelmi bé vételt, és ki adást látja el, és a' Kamara itélő szék vezeti a' pereket, mellyek az Ország jövedelmét illetik, és által visgál minden számadásokat. Ezek a' bányászi, kereskedési, és hadi gyülekkel együtt Királyi, és Országi gyüleknek neveztetnek. Minden tartományban van egy Helytartó (Landhofding) a' kik alatt a' Al-tisztek állanak az ottani kerületekben.

Az Igasság ki szolgáltatása Svétziában igen jó rendben áll. Tulajdon törvény könyve van az országnak, melly szerént egyedül szabad itélni: az abban találkozó nehezebb értelmü rendelések magyarázatjára, és a' törvény szabásnak tökélletesítendő folyamatjára különös törvényi Biztosság van fel állítva, kinek Elől-ülője a' Reichsdrost, (fő öre az Igazságnak). A' falukon az al-itéletek két rendüek, u. m. a' Härrads-itélet, az első folyamat (Instantia), és a' Lagmannsitélet, a' második folyamat. A' Bányászi itélethez bányai, és a' Hall-itélethez a' kereskedési dolgok tartoznak. A' Katonaságnak, Egyházianak, és Orvosoknak tulajdon ítélő székeik vannak. Az udvari tisztség, és szolgaság a' Királyi vár-itélő széke előtt áll. Az Igazság-Cancellariusa áll őrt az egész Igazsági Kormány felett.

Svétziának tulajdon katonasága az utolsóbb Ország gyülésétől fogva 50—60,000 főből áll. A' szolgálat üdeje a' hadi seregben 5 esztendő; a' Lovasok-

nál 8 eszt. Az ifjak bé töltvén a' 22 esztendőt sorsot huznak.

IV. Szakasz.

Svétzia Fel Osztása.

Svétzia Királysága 4 tartományokra osztatik, u. m. Svédia, Gothia, Nortlandia, és Lapóniára, mellyek ismét több Kerületeket, vagyis megyéket foglalnak magokban.

Svédia-Kerület, Svealand.

1880 □ mértföld, 950,000 Lakosokkal.

Ez az ország közepén fekszik, a' Bothni tenger öböl partján nyúgotra, és 5 megyét foglal magában u. m. Upland, Södermannland, Nerike, Westmannland, és Dalarne, vagy Dalland megyéket.

1. Upland Megye.

Mint egy fél szigeten fekszik a' Mälartó mellett a' Bothni öböl bé menetén, 112 (svédi) □ m., 230,000 Lélekkel. A' vidék jobbára lapos, és alatson, de termékeny, és bővelkedik a' leg jobb vassal. Tavai: a' Mäla, Temnar, Dannemora, Skevik, Fysing é a' t. Foglal magába 26 birósságot (Härader) és 6 tengeri kerületeket (Skepslager) 's a' következendő helytartó kormányságokat:

1) A' fő Kormány, Stokholmstad, vagy is Helytartóság, tsak a' fő várost, annak környékét, és a' körül fekvő helységeket foglalja magába, 's ennek is egy kis része a' Südermanlandhoz tartozik. Nevezetesebb helyei:

Stockholm, (Stokholmia), fő városa Svétziának, Királyi lakszék, lakhelye a' leg főbb országi gyülekeknek, és a' Svédi kereskedésnek közép pontja, fekszik a' 35° 36' 15" a' Ferrói hosz. és 59° 20' 51"

az éjsz. szél. jobbára szigetekben, és fél szigetekben, a' hol a' Mälártó egy öblébe szakad a' keleti tengernek, 5 mértföldnyire a' széles tergertől. Fekvése épen olly kellemetes, rajz-szépségü, ragadó, a' melly alkalmatos, és több tekíntetben hasznos, bátorságos, noha nem igen egésséges is. A' város, egészlen vévén, nagy, fel tűnő, szép, népes, és tellyes jeles ötlökkel. Kerületébe mint egy 6 földirati □ m. foglal, mellynek ötödik részét a' víz boritja, kerülete a' városnak 3 fertál m., hoszsza éjszakról dél felé egy jó fél m., és szélessége keletről nyúgotra majd tsaknem annyi, 298 nagy, és kis úttza van benne jól meg alapolva, némellyek igen hoszszak, de arányban keskenyek, mivel egy se szélesebb 22 könyöknyinél, a' házak száma mint egy 6000-re megy, mellyek jobbára égett kövekből, és jól vannak épitve, a' Lakosoké pedig 80,000-re, melly majd fogy, majd szaporodik, 24 személyből esztendönként egy szokott ott meg halni. Templom 22 találtatik: A' Katholikusoknak, és Görögöknek Kápolnájok van a' Südermalm kül város házában. A' város a' következendő részekből áll, mellyek víz által választatnak egymástól:

a) Stockholm magában, vagy is a' tulajdon város, egy jó kora szigetet foglal a' Mälar tó közepén, melly is a' Nortmalm szigettel egy felséges kő várhid által, a' Südermalm külvárossal egy betses 'silip által, és a' Ritterholm szigettel egy más kő híd által kaptsoltatik öszve. Itten meg jelelni érdemesek, a' Királyi lakó vár, melly a' szigetnek éjszaki keleti részén fekszik, a' víz mellett a' Sz. Léleki kis szigetnek ellenében, a' hol a' vár-híd azon által Nortmalmba megy. Olasz izletben van épitve, alsó emeletje granít kőből, a' felsőbb emeletek égett kövekből, mellyek boltozatokkal födözve, és sárgásan vannak be festve. Ez az ékes palota 4 emeletre van. Eleje, mellyen 23 ablak vagyon, 10 Dori oszlopokkal ékesíttetik, mellyek ugyan annyi faragott formákat tartanak, 's azok felett 10 fal-ágasok (pilastra) szemlélletnek, a' fedél olasz. A' kapu szélein éj-

szakra két szalamia oroszlánok állanak. Az Ország tárja, mellyben, a' fő Rendek öszveszoktak gyülni, tiszteletes bámulatot gerjeszt, és a' pompás, fényesen diszített vár - kápolnával felét a' fő épületnek el foglalják a' déli részen. Az Országszobái a' 3 emeletben vannak; a' hová egy grádits vezet porfir boltozat alatt. A' Király szobái szépek, és felségesen ékesíttettek. Olly nagy a' vár, hogy az egész Királyi ház abba alkalmasan el lakhatik.

Látni érdemes a' hajdani Cancellaria szála is, mellyben mindannyi Cancellariusoknak, és Elöl-ülőknek képei szemléltetnek, most gyülés szálául szolgál mind a' Svédi akadémiának, mind a' Literatura, történetek, és régiségek akadémiájának. Ejszaki szárnyában van az Ország oklevéltárja, a' Királyi könyvtár, 30,000 kötettel, a' Királyi Museum, melly egy derék régiségi gyüjteményt, és egy nem kevesbé sikeres képirási gyüjteményt tart magában. Keleti része némü nemü föld emelettel van körül véve, melly fákkal van hé ültetve, és szép sétahelyet képel.

A' várból, mivel magas, igen gyönyörü ki látás vagyon. A' piatzon a' vár, és Miklós temploma közt, melly nagy és régi gothi épület, a' Stockholmi polgárok 1806 hála adatosságok jeléül III Gustáv Királynak egy kép oszlopot emeltek t. i. azon dütsőséges tengeri ütközet emlékezetére, mellyben III Gustáv 1790 oly jeles gyözedelmet nyert, a' képet ama hires Sergel képfaragó készitette. Az oszlop harang értz, 12 láb magas, a' Király a' hajó evedzőre támaszkodván bal kezével, jobbjában egy olaj fa ágat tart. A' test terhe a' bal lábon nyugszik, a' jobbik hátra tér, szólni látszó hasonlatosságát a' Király artzájának a' szelidség vonata lelkesíti, tiszteletet indító felséggel egybe kaptsolva, ruhája hasonló a' régi tengeri viselethez. Az oszlop egy magas porfir alapon áll, mellyen 4 léptső vezet fel. Az egész munka egyes hijányai mellett sok kellemekkel bövelkedik, 's gyümöltse alkotója követhetetlen elméje fáradságának, 527,692 forint. 18 kr. ezüstben került. Mivel a' kép Oszloprol szóllottunk, említ-

hetjük itt még Gustav Vasa álló-képét is a' Nemesek háza piatzán egy zöld Svédi márvány alapon, melly 1773 emeltetett. A' kép el fogott ágyúkból 11 lab magas, a' Höst Királyi öltözetben képezi, melly artzáját a' Nemesi háztól a' vár felé fordítja. Egy koszorú közt van a' fel irás deák nyelven. A' harmadik oszlop kép állíttatott XIII Károlnak, 5 napján Sz. András havának 1821 pompás ünneplettel.

A' városban még jeles épületek; a' német Gertrudtemplom, 111 könyök magas a' tornya, a' Nemesház, és új tanátsház az emlitett kép oszloppal, a' pénz váltó a' nagy piatzon. A' Bank egy érdempénz-tárral, a' vas piatzon; a' pénzház, a' hol a' bányász gyülekezet, 's annak jeles ásványi-tárja van: a' postaház, és több szép magány házak mellett a' fő-helytartó kormányos palotája.

b) Kis-Stockholm, a' Kis Sz. Lélek Szigetén (Helge-Andsholm) fekszik a' Norr-víz közepén a' város, és Nordermalm közt; ezen Szigeten által vezet, a' Királyi várbol egyenesen, a' derék újj faragott granit kőből épűlt 320 könyök hoszszú, és 32 könyök széles várhid.

c) Ritterholm (az előtt Grämunkeholm) épűletes Sziget a' Mälar tóba nyúgotra a' várastól; mellytől tsak egy keskeny tsatorna által választatik, 's azzal egy kő hid által egyesül. Itt nevezetes: a' régi gothi Ritterholm; templom, a' hol több Királyok, és Ország Nagyai hamvai nyúgosznak, 's a' hol tzimereik a' meg holt Szerafin Rende vitézeinek fel akasztatnak. A' Kunghus, (Királyiház) úgy neveztetik, mivel el égvén 1754 a' Királyi vár, a' Királyok lakása volt, most abban, és több egyébb épűletekben külömbbféle Királyi gyülekek széke vagyon.

d) Az Admiral, vagy hajó-sziget, keletre a' várostól, egy hid által öszve Kaptsoltatik a' Blasius (Balás) Szigetével, és Normalmal, 's magába foglalja a' Cancellaria épűletit, a' tengeri fegyver házat, a' tisztek lakását, az élés tárokat, az ágyús-Posta hajó szineket e' a' t. Itt van egy része a' hadi flottának. Nem lakik ezen Szigetben több 20 fami-

liánál. Egybe van azzal Kaptsolva egy hid által a' fákkal ültetett Kastelholm Szigetetske, mellyen egy kis tengerí Lazaretum, és erősség épült 12 ágyúkkal a' be, és ki futó hajók köszöntésére. Tovább keletre fekszik a' Beckholm, vagy is szurok sziget.

e) A' Kungsholm (Király sziget) egy nagy sziget, melly egy nem széles tsatorna által külömbözik a' száraztól, 's a' Normalmal két hid által köttetik egybe, nyúgotra a' feljebb említett Szigetektől, a' Lakosok házain kivül jeles azon az Ulrika-Eleonora templom, és egy piatz.

f) Nordmalm, (az az éjszaki külváros) éjszaki, és most leg nagyobb része a' városnak, a' Mälar partján egy fél szigetben, és igen tekíntetre méltó. Hat piatza közt leg jelesebb a' Gustav Adolf Királyé, kinek lovas kép oszlopa azt ékesíti, melly is Stockholmban a' leg szebbnek tartatik egyebek közt. Továbba jeles: a' szép újj-izletü Adolf-Fridrik temploma derék oltár rajzolattal, és Descartes emlékével. A' gothi Sz. Klára temploma, a' Sz. Jakab temploma, az Albertina Hertzegné palotája, a' Narantsház a' Királyi kertben, melly most régi fegyverekkel, hadi készületekkel, győzedelem tzímekkel e' a' t. van meg rakva. A' két savanyú vizek: Normalin, és Sabbatberg. Ezen Külvároshoz tartozik Ladugärdslandet, hajdan Királyi puszta szállás, melly most nagy mező város, és több jeles épületekkel ékes u. m. a' szép nyoltz szegletü Eleonora templommal, az ágyú-udvar a' fegyver házzal, az ágyusok temploma egyébb házakkal nevezetre méltók. A' St. Balás szigete most egy föld-nyulat a' Nordmalm keleti szélén, mellyről egy híd az Admiralság szigetébe vezet.

g) Südermalm (déli Külváros) egy nagy szigeten fekszik, melly nints egészlen be építve, éjszaki részén a' Mälar déli folyatja által szakasztatik el a' várostól, mellyel ama betses 'Silip által, melly által azon víz hajózhatóvá tétetett, köttetik egybe. Dél felöl körül veszi azt az úgy nevezett Mälar öböl, és a' Hammarbytó, és két hidak által öszve van

Kaptsolva a' szárazzal. Ebben két templom van: a' Sz. Kataliné, mellynek tornyából igen szép kilátás van az egész városra, és Mária Temploma. A' tágas négy sarku piatzon kivűl ván más nyilt piatz is. Jeles itt a' város háza, a' vas mérték, és nagy hajó épitő hely. Az utzák jobbára egyenesek, és jól bé épűltek, azombań egy részént igen lejtősek, mivel a' sziget alapa igen hegyes, ugy hogy a' házak egy része mint egy töltés vidék lassanként emelkedni látszik a' vizből. Ezen városi részben jobbára köz nép lakik, mivel a' Nagyok, és gazdagok Nortmalmot jobb szeretik. Längholm szigeten, melly a' Südermalmal egy híd által kaptsolódik, fekszik a' fonyóház, itt fizetnek vámot a' Mälaron ide evedző hajók.

Stockholm törvényszabása; a' polgári dolgokra nézve egy Királyi fő- egy al- Helytartó, és egy tanáts (Magistratus) alatt áll, mellynek tagjai 4 polgár mester, és 20 tanátsbéli Ur. A' polgárság 50 polgár személyében jelenik meg, a' kik a' leg öregebbek. Négy al, vagy kamara - itélő székek látják el az első folyamati igazság szolgáltatását, ezektől a' köz tanátshoz, és innét, a' Sikeresebb esetekben, az Udvari itélő székhez lehet folyamodni. A' Politzia Elöl-ülője a' Politzia Mester, kinek több al tisztje, és politzia szolgája van, alatta állanak 150 ör álló köz emberek, és a' 200 tüz-vigyázók, a' kik egyszersmind éjjeli örök lévén az órát kiáltják. A' politzia jó forma, és a' tűzi intézetek is derekasak. Az égést pótló intézet 1745-ben emeltetett, 's az éjjeli világosítás 1749 kezdődött a' városban. A' foglok tornyán (Gillstuga) kivűl 4 tömlötz van a' fő városban. A' fenyiték, és fonyó ház jól el van rendelve. Az egyházi dolgokban két Consistorium alatt áll, az Udvari alatt, melly az Udvari, és katona népre ügyel, és városi alatt, mellyhez 13 predikátorság tartozik. Elöl-ülő a' Miklostemplomi Predikátor. Stockholm nem erősség ugyan, van abban mégis mindég 5000 katonaság, jobbára a' test örző seregből, a' polgárok is Kompániákra vannak osztva, hogy a' szükségbe az örállást el láthassák. Kegyes

intézetek a' városban a' Királyi Betegház a' Kungsholmon, a' bába, és dajkanevelő intézetek, a' Nortmalmban a' himlő oltó ház, a' nagy Danviks ispotály, a' tébolyodottak házával a' Südermalmban, az özvegyek háza, az el gyengült hajósok háza, a' két dolog-ház, Gustav intézete a' szegény familiák ápolgatására, a' gyermek nevelő házak. Normalmban e' a' t.

Tudományi intézetek; a' Királyi tudományok Akadémiája a' Könyv-tárral, természeti ötlök tárával, tsillag nézővel, és füvész-kertel. A' Literatura, történetek, és régiségek Királyi Akademiája. A' Svédi Akademia. A' kép iró és faragó Akademia, szép kép oszlopi, kép irási, és réz metzési gyüjteményekkel. A' Királyi musikai akademia. A' hazafijui társaság. A' Királyi Könyvtár; és museum. Az Engestrőmi Könyvtár. Igen jeles a' kisdedmások (modellak) tárja is. A' Könyv árosok száma 11, ugyan annyi a' Könyv-nyomtatóké, egy kóta-nyomtatóval. Három politika ujságok, egy Kereskedő ujság, és egy mindennapi hirdető levél (Intelligenzblatt) jelennek meg.

Köz nevelő, és tanitó Intézetek: Kilentz alsó oskola, két szabad oskola, egy német Real-Oskola, 5 vasárnapi oskola, egy rajzoló, egy katona, és egy hajós oskola. Nevendék Orvosok, és seb orvosok a' test bontzoló tárjában a' Lazaretomnak vesznek oktatást egy Tanítótól, 's a' füvész-tudományból a' füvész kertben, a' természeti tudományt egy akademiabéli Titoknok magyarázza, a' tudományok épületében.

Mulató helyek. A' két szinjátékház, melly mind azon által nem nagy divatban áll. A' klubb, a' hol musika, és tántz, melly több helyeken is adatik, üdő töltése az öszve gyült társaságnak. A' mulató nyilt kertek közt jelesebbek, a' Királyi nagy kert. A' Komlós kert (Humlegard). Az állatos kert, a' Norrmalm keleti részén, különösen kellemetes sétáló hely, vannak benne vendég házak, és kortsmák, annak egy része a' katonáknak szolgál mus-

trára, és hadi gyakorlatra, ezen kertel egybe van kaptsolva egy híd által a' kellemetes Waldemars szigete. Ide sok mulató társaságok ki utaznak. Számas mulató épűletek, és kertek diszesítik a' vidéket.

A' Stockholmiak továbbá szeretik a' mulatságokat, és a' gazdagok, leg inkább a' kereskedő rendből, nagy fényüzést üznek azokban. A' pórnép kedvelli a' játékot, és italt. Itt is, mint közönségesen a' nagy városokban, az erköltsiség nagy hijányt szenved. Egyébb ként a' míveltebb Rendek majd ollyan élet módot tartanak, mint egyébb más fővárasokban; a' Stockholmiak igen társalkodók, lereszkedők, és barátságosok, még a' nagy világ kerűletiben se titkolja el magát a' szives szelídség, melly a' Svédeknek nemzeti karakterjében oly szép vonat. A' vendég fogadók kevesbé alkalmatosok, mint más több nagy városokban. E' mellett Stockholm lakosi igen munkások, jó szolgálatjok van az Udvarnál, Nemességnél, és fő Országi tisztségeknél, sokat keresnek a' fabrikákban, a' kereskedéssel, és hajózással. Találni itt mindenféle tudós mester embert, 's ezek kőzt derék mestereket. Kéz mühelyek számasan láttatnak t. i. 38 selyem, 16 selyem-pántlika, 30 kaptza, 52 posztó, 22 pamut, gyolts, és karton, 20 gyapjú-szer, 's egy portzellán fabrikák, 16 tzukor-finító, és 12 dohány fabrika. Egész jövedelme a' fabrikáknak esztendő által mintegy 1,400,000 tallér.

A' kereskedés is igen eleven, többet ér, mint harmada az egész Svédi kereskedésnek öszveségesen. 161 Nagy kereskedőt, 20 tsifárt, 's egész tsoport adót vevőt számlálhatni benne. 1804 volt a' városnak 255 hajója, 's öszveséggel 21,193 terhe majd 3000 tengeri szolgákkal, 1802-ben, 567 hajó bé, és 598 ki utazott onnét. A' révpart jó, és bátorságos, de a' bémenetel valamennyire nehéz.

Környéke a' fő városnak helyes, és kellemetes, a' hol fő képen a' következendő Királyi mulató várak emlékezetesek:

1) Karlberg a' Mälarnak egyik ágán, Stockholmtol nyúgotra fél óra, 1792-fogva katonai nevendéki akademiára fordíttatott.

2) Haga, nyári mulató palotája a' Királynak, egy vidéken, melly nyáron, és őszszel bájitó szépségű, egy rajzi völgyben, egy tó partján, mint egy óra meszszeségre a' várostól éjszak felé. A' Kastély kitsin, kivül egy rétű, de belöl izléssel telyes, felséges, és ékes ház. A' kert gyönyörü, 's a' Narants kert derék.

3) Ulriksdal, közönséges nyári lakása az özvegy Királynénak $\frac{3}{4}$ órányira Stockholmtól, az Eds öblön. A' vár jó nagy, de nem felette szép, egy tó parton fekszik.

4) Drottningholm (Királyné szigete) a' leg jelesebb Királyi mulató vár, és közönséges nyári szállása az Udvarnak, éjszaki szélén a' Lofő szigetnek a' Mälarban, egy mértföld Stockholmtól, a' hová most egy szép, egyenes, töltés ut vezet; a' Kastély nagy, szép formáju, jelesen ékesítve, leg inkább szép rajzományokkal, és több féle ritkaságokat foglal magába, u. m. könyvtárt, természeti, ásványi, érdem pénzitárt e' a' t. A' kertek gyönyörüek. Van itt egy ferdőkészület, egy szinjáték, egy chinai izlettel épült mulató ház, egy magas gothi torony egy meszsze-szólló jel adóval (telegraf) e' a' t. A' palota körül fekvő épületek, öszveségesen egy heles kis várost képzelnek. Itt nyáron igen kellemetes lenni, 's azért egészlen eleven a' vidék. Ez a' vár a' hozzá tartozandó helységekkel különös kerületet tesz ugyan, de közönségesen a' Stockholmi megyéhez számláltatik.

5) Svartsjő, 3 mfdre Stockholmtol nyúgot felé, a' Svartsjölandet szigeten, melly leg népesebb a' Mälarba, a' vár meg lehetős épület. Az ángol módra rendelt mulató erdő ragadó osztályokkal ékeskedik. A' leg érdemesebb jelesség: a' márvány képsereg, melly Gustav Királyt, (Adolfot) és Cancellariusát Oxenstierna Axelt jelenti.

2. Stockholmi járás,

részint a' tenger parton, részint a' száraz-beljén, a' fő város szomszédságában, 60 Svédi □ m. 97,000 Lakossal. Ebben emlékezetre méltók:

1) Waxholm, derék mező város, 530 Lakossal, a' Waxő szigeten, Stockholmtol 3 mfdre, négy rév-partja van, mellyeket az öblök képelnek, van egy kis erőssége is, és pedig jó izmos, egy kő szikla szigeten által ellenében.

2) Fredriksborg, erős vár Kastély a' Wermdő szigeten, ½ m. Waxholmtol. Skevik, udvar, ugyan azon szigeten.

3) Sandhamm, tengeri rév-part egy kis szigeten. Az Uplan-di kő szirtok közt nagyobb szigetek: Gräsö, Singő, Björkö, Wäthö, Aadmansö, Yxla, déli, és éjszaki Gűstra.

4) Norrtelge, kis város 800 Lak. a' kik kereskednek, többnyire még is mesteremberek, halászok, és parasztok, van itt egy posztó, és fegyver fabrika is.

5) Wira, Gustav Adolftól állíttatott atzél, és kardél fabrikával a' Rialai fárában.

6) Oesthammar, régi kis város, rév-partal kis hajók számára, 800 Lak. kik kereskedést, kézi mesterséget halászatot, és hajókázást üznek.

7) Új-Grisselhamm, posta, és fogadó ház a' tenger mellett, a' honnét közönséges az által járás Finnlandba, van itt egy jel adó torony is.

8) Oeregrund, kis város erős-rév-partal, és 700 Lak. a' kik hajózásból, és halászatból élnek, jó hajósok.

9) Sigtuna, egy kis majorság a' Mälar mellett, a' Svedi történetekben hires Odin lakásáról, 530 Lakossal, a' kik többnyire föld míveléssel, és halászattal tápláltatnak.

10) Södertelge, régi városotska egy föld szükén a' tenger mellett 3½ m. Stokholmtol 1200 Lak. kik is kereskedést, és kézműveket üznek. Van egy La-

zaretom, 1 harisnya, 1 pamut fonyó fabrika, dohány fonyó, és 2 tégla-égető, 's egy tsatorna a' Mälarból a' tengerbe. Dalarő, helység 100 házzal a' tenger mellett, jó rév partal, mellyet egy Sántz-vár oltalmaz.

3. Upsala járás, (a' 35° 17' 30" hosz. és 59° 52" éjsz. szél) nyúgoti része az Upland kerületnek, 52 □ m., 82,000 Lak., a' hol is nevezetesebbek.

1) Upsala, régi, hires, jó formán rendes, és jól épűlt város, egy téres, és tenyészes vidéken, a' kis Fyrisae viz partján, melly azt két részre osztja 7 m. Stockholmtól, egy óra kerülete, de a' lakosok száma leg feljebb 4500. A' város két fő része a' tulajdoni, és régi város (Oester Aros) a' folyó keleti partján. A' Fierding nevű rész nyúgotra fekszik, újjabb, és kissebb. A' folyón által, mellynek partjai kővel bé vannak foglalva, két kő híd vezet egy szigetbe, a' hol az Universitás malma van. Ezen Universitás, melly leg nagyobb jelessége a' városnak, 1476 állott fel, Vice-Cancellariussa mindég az itteni Érsek, tanitók vannak benne 24, segédek 14, a' nyelv, és gyakorlás mesterein kivűl, 's a' tanulók száma közönségesen 8 vagy 9 százra megy a' püspöki megye szerínt, a' mellyben születtek, nemzetekre osztatnak fel, mellyeknek mindenike egy Tanitó vigyázatja alatt van, a' tanulók számára fundált alamisnák (Stipendia) jó sikerüek, és számuak, átaljában jól bé van rendelve az Universitas, és igen tanult férfiakat nevelt, itt tanult a' felejthetetlen nevű Linné is. Az academiai épűletek a' Fierdingben fekűsznek, részínt közel a' püspöki templomhoz. Itt jeles: az academiai Consisotorium, mellyben az academiai tanáts (Senatus) üléseit tartja, a' hol is azon betses emlékpénz tára van az Universitásnak, mellyben 11,000 darab pénz tartatik fenn. A' szálák szép, és emlékezetes kép-irományokkal vannak diszesítve.

Az akadémiai beteg ház igen jól el van rendelve, valamint a' testtag bontzoló néztár is. Az értzi

gyüjtemény különösen szembetünő, ugyan azon épületben van a' tagválasztó mühely is. A' Gustavi akadémia, melly nevét alkotójától, Gustav-Adolf Királytól nyerte, pompás épület, a' két tanuló szálákon kivül magába foglalja az Universitás könyvtárát, mellyben a' kéz-irományokon kivül, mellyek közt nagy ritkaságokra pillanthatni, 50,000 kötet van, minden nemü tudományokból, 's a' melly a' köz használatra naponként nyitva áll. A' könyvtár megett a' lovagló pálya van. Találni benne egy tántz, és hadigyakorló tárt. Szemléletre érdemes az újj füvész kert, mellyre, a' városban fekvő régi helyett III Gustáv Király a' vár kertet az Universitásnak engedte, az a' mellett lévő mező darabjával együtt, és abban Linné emlékezetére egy felséges Pantheont építtetett, melly 80,000 tallérba került, és csak 1805-ben készült meg; ezen derék épületben van lakása a' természet történeti oktatónak; a' tanuló szálák, a' növevény-ház, és az igen gazdag, 's nagy természeti ötlök tárja; az egészlen jól el rendelt kert foglal mint egy 4 holdat, és a' pantheon kivül több más épületeket magába. A' város keleti részén áll az Universitás tsillag néző tornya. Találtatik itt egy tudós társaság is, melly egy szép természeti ötlök gyüjteménnyével bir, mellyen kivül több jeles magán-gyüjteményeket is szemlélhetni. Egy könyv-áros itt egy olvasó társaságot ápolgat. Egy tudós-újság, és egy hirdető jelenik meg. Leg jelesebb épület a' városban a' pompás, és igen szépen fekvő érseki templom; két négy szegletü toronnyal, rézzel fedve, 57 ½ köny. magas. Belől 180 könyök hoszszu, 76 könyök széles.

A' szép orgonán kivül jelesek a' Kápolnák, mellyekben szemlélhetni az itt temettetett Királyok, 's más hires emberek emlékeit; itt van Linné Siremléke is, annak porfir torony oszlopával, mellyen az ott nyugvónak mely képe áll ezen együgyü nemes fel irással: Linnaeo. Botanicorum. Principi. Amici, ac Discipuli. MDCCXCVIII. (Linnének a' füvészek Elsőjének, Baráti és Tanitványi 1798.) Ezen tem-

plomban koronáztatnak, és kenetnek fel a' Királyok, mellette van egy oskola, 's kivüle vannak még két templomok A' régi vár egy homok dombon fekszik, és most ezen járás Tiszttartójának lakásúl szolgál. A' lakosok jobbára az Universitástól élnek. Földmívelésbe, kereskedésbe, és mesterségbe foglalják magokat. Ó Upsala (Gamla) falu 1 m. a' várostol éjszak felé, hajdon fő város, és 1273 előtt az érseki szék volt, a' kinek fő temploma itt állott. A' Motsár-kövek, 1 m. déli-keletre Upsalatol, hajdoni emlék kövek, a' hol régenten a' Királyok bé iktattattak (installaltattak).

2) Skokloster, az előtt Klastrom, most nemesi vár, és jószág 5 $\frac{1}{2}$ m. Stokholmtól, a' vár régi, de fel tünő, nagy, négy szegletü épület 3 emeletre, minden szegleten egy toronnyal; és közepén egy udvarral, a' hol is külömbbféle jelességek, és ritkaságok, leg inkább fegyver-szerek, találtatnak, van benne egy könyvtár is; mintegy 14,000 kötettel, mellyek közt több betses kéz irásokat látni.

3) Enköping, kis igen régi város 1500 Lakossal, egy igen tenyészes vidéken nem meszsze a' Mälartól; 8 m. Stockholmtol; 1798-ban el égett; de az olta fel épült sokkal szebben. Nem meszsze innét van ama hires Sz. Szíegfried-Kútja.

4) Oesterby, helység 4 m. Upsalatol éjszakra egy tó parton, 800 Lélekkel, vas és petzek hámorokkal, tő tsináló, és olvasztó mühellyel, itt esztendőnként 5 — 6000 hajó-font szálvas készíttetik. A' Vasbánya Urának itt egy pompásan épült lakháza van egy szép kertel, 's Narantsossal. Ezen helységtől fél órányira feküsznek ama gazdag, bövséges, és nagy Dannemorai vas bányák, mellyek egész Svétziában a' leg Sikeresebbek; a' 72-ből tsak 22 használtatik, mellyekből öszveségesen esztendönként 100 — 120,000 hajó-font értz ásatik ki, melly 15 — 70 századot (procentum) ad vasban, találtatik itt némelykor a' vas között ezüst is; réz, és ólom de tsekély számban, a' vermek már 90 ölre is bé vannak ásva, és a' bé ható víztől sokat szenvednek;

a' munkások száma 400, kik is a' körül fekvö falúkban laknak; mivel a' bánya mellett kevés épületek vannak; a' vezérlő házában tartatik a' bányászi itélő szék. Haszon vétele ezen bányáknak magános személyeknek van ki adva örökös-árendában bizonyos kamat eránt; a' Részesek 13-an vagynak.

5) Löfsta, vas-bányászi helység 2 ½ m. éjszakra Dannemorától, a' leg nagyobb, és fizetőbb vas fabrika Svétziába. Vannak itt 4 vas-hámorok, mellyek esztendönként 8—9,000 hajó-font szál-vasat készítnek, az egész fabrikához tartoznak mint egy 2000 munkások; a' kik a' bánya körül laknak fa házakban, mellyek 3 útzát képelnek, és együt egy városhoz hasonló helységet formálnak. A' templom újj. Az uraság kastélja helyes, nagy, jól bé rendelt kő épület.

6) Elfkarleby, falu, és Királyi udvar, 's vásári piatz, a' Dalälf folyó torkolatján, melly itt 3 ágra osztódik és igen bámító víz-rohanásokat tsinál, itt nagy Lazatz halászat, 's a' szomszéd szigetes folyó vizében egy vas-mühely van.

7) Söderfors, mezei-jószág, és vas mühely egy szigetében a' Dal folyónak, melly jobbára a' Gestriklandi kerületbe tartozik, itt van egész Svétziának egyetlen vasmatska műv-helye, melly 600 munkásnak ád dolgot. A' tulajdonossa házában láthatni egy jeles természeti gyüjteményt.

2. Südermanland Megye.

78 □ m., 132,000 Lakossal. Vidékje jó formán hegyes, és egyenetlen; tsak tsekély folyótskák u. m. Torshaella, Nyköping, Trosa e' a' t. nedvesitik a' földet. A' Mälar, és Hielmar tavak határait mossák, beljében feküsznek a' Bofven, v. Bogen, mellyben hartsákat fognak, Länghalf, és Yugar, tavak. A' föld igen termékeny, és jó fizető, jól is míveltetik. Fába, értzbe, és halba sints szükség. Ezen megye tsak egy járásbol (Län) áll, mivel annak Södertörn nevü keleti része a' Stockholmi járáshoz vagyon ragasztva. Ezen járás: Nyköping-Län, a' Rekarhe

nevü éjszaki-nyúgoti, közép, és déli részét Südermanlandnak, vagy is tulajdon képen magát ezen megyét foglalja magába 66 □ m., 97,000 Lakossal, a' hol nevezetesebbek:

1) Nyköping (Nicopia) fő város, régi helyes, és munkás tengeri kereskedő hely, a' Nyköping vize partján, melly által két felé osztódik, 's a' melly itt egy 4 mértföldre terjedő öblébe szakad a' keleti tengernek, 11 m. Stokholmtól. A' város közepén van egy kő-házakkal keritett piatz; rév-partja bé járását a' homok el önti, van hajó hidja, portéka ki rakó helye; két temploma, az Ispotály templomán kívül, egy betegháza; le omlott vára, szalamia, papiros, és keményitő fabrikája; 2400 Lakosa, a' kik kereskednek. Van 6 hajója a' városnak. Az itteni könyv nyomtató újságot ád ki.

2) Trosa, tsekély alatson, és siker nélküli város a' tenger mellett, lakosi szorgalmatosok; jó révpartja, de tsak 500 Lélek van benne.

3) Mariefred, kis mezei város 500 Lakossal a' Mälartó öblén, egy Szegények házával. Kalkudd, tégla égető Gripsholm, Királyi palota két egybe kötött Szigeten a' Mälarban; régi, gothi épület, nagy, és sok szép képirások láttatnak benne. Van ott egy szinjáték ház, és mulató erdő is.

4) Strengnäs-régi kis mezei város, 1200 Lakossal, egy földnyúlatján a' Mälarba, 6 m. Stokholmtol; püspöki szék, kinek temploma egy tekintetes, nagy, veres égett-kövekből épült ház, és 4 szegletü magas toronnyal, mellynek réz fedele van; ebben van IX Károl Király teteme. Van itt egy gymnasium is, egy kis könyvtárral és egy kis könyvnyomtatás.

5) Torshaella, régi, most jól épült városotska a' hasonló nevü viz folytában, 550 Lak. és kereskedéssel.

6) Eskilstuna, kis fabrika-város a' Torshaella folyonál, 4 részből, és 1500 Lakosból áll, a' kik értz-munkákat készitenek. Ennek szomszédságában van a' Tunafors vas fabrika.

7) Malmköping 1783 rendszerént kezdett helység a' tartomány vagy is megye közepén.

8) Eriksberg. Nemes jószág egy szép várral, és ahoz tartozandó vasbányával. Stafsjö, ágyú-öntö. Näfvekvarn, réz-bánya. Akerö, sziget az Yngartóban, egy szép Kastéllyal, és tégla égetövel.

3. Nerike járás,

(Az az, alsó tartomány), 40 □ m., 54000 Lak. Egészlen hegyekkel kerittetik, belöl pedig róna. Jelesebb folyó-vizei: az Oerebro, és Attersta, mind a' kettö a' Hielmar tóba folyik. Alapa többnyire gyümöltsös, és gabona termö. Még Sikeresebbek a' sokféle ásvány termések, ugy a' marha nevelés, vadászat, és halászat is gazdag. Ezen járás az Oerebroi helytartósághoz való, mellyhez tartozik nagyobb része a' Westmanlandnak, és egy kis része a' Wärmelandnak, 86 □ m., és 95000 Lakossal. Itt jelesebb:

1) Oerebro-régi helyes, és eleven város, a' hol a' Svartälf a' Hielmar tóba folyik, mellyen a' Stäbäck rév-part fekszik. A' folyó két részre osztja a' várost, mellyben 300 épületet, és 3000 lakost számalni, kik jeles kereskedést; hajózást, és halászatot üznek. A' régi Uri vár, négy szegletre árnyékos udvarral, minden szegleten egy kerekes tsonka toronnyal, és egy rozga kertel a' víz közepén áll, úgy hogy ahoz egy hidon kell be menni, ebbe most a' megye béli Helytartó (Landshöfding) lakik. A' vár elött egy helyes sétáló van. Van itt egy Ispotály is, beteg ház, deák oskola, derék mulató ház, fegyver-fabrika, könyvnyomtató, melly egy hetes-tudósitást ád ki, és néhány tsekélyebb kéz-mühelyek. A' vásár piatza gyönyörü. Snaflunda $\frac{1}{4}$ m. ezen várostól, tsekély helység külömbbféle malmokkal és egy vas-bányával. Dylta $1\frac{1}{4}$ m. Oerebrotól, jeles kénkö fabrika. Topp, 2 m. nagy hamu'sir égetö.

2) Askersund, jól épűlt városotska a' Wettertó éjszaki végén, 7 m. Oerebrotól délre 850 Lakossal, a' kik a' tengeren hajóznak, és kereskednek.

3) Garplytta, kis helység, pléh, és vas fabrikákkal, és jól fizető timsó-főzőkkel.

4) Linde, bányász városotska 700 Lakossal. Ez és a' következő helyek Westmanlandhoz tartoznak. Egy homok dombon fekszik két tó közt. Wedewäg szép helyetske 900 Lélekkel, tekintetes, mesterségesen rendelt vas, és atzél fabrikával, melly 200 munkást foglal, a' nagy művház felséges épűlet, az esztendeig el kelő vas, és atzél portékák árra réa megy 75000 forintra. Quarnbacka, közel hozzá, vas, és értz fabrika.

5) Nora, kis bányász város, rendesen épűlt, 800 Lélek van benne. Lakosi a' kézi mesterségből élnek.

6) Ljusnarsberg, v. ujrézbánya, réz, és vas bányákkal. Hällefors, fára, mellyben egy bé dűltt ezüst, és még fenn álló vas, és atzélbánya van. Ezen vidéken Finni gyarmatosok laknak.

7) Grythytta, nagy falu, mellynek kerületében a' Loka nevü hires sóskut van, közepette két tónak, egy iszap-ferdővel.

4. Westmanland, v. Westermanland megye.

Upland nyúgoti részén 92 □ m., 110,000 Lélekkel. Nyúgoti része ezen tartománynak jobbára hegyes, a' keleti pedig róna, és igen termékeny. Vizből nints szükség, mivel sok tavak, és folyók vagynak benne. Bövelkedik leg inkább fával, hallal, és értzekkel. Nyúgoti része az Oerebró járáshoz tartozik, a' keletiben a' következendő helytartóság van: Vesteräs Län, melly Westermanlandnak keleti, és éjszaki Uplandnak tsekély nyúgoti részét foglalja magába, 64 □ m., 87,000 Lakossal. Itt nevezetes:

1) Westeräs (34° 8' 42" hosz. 59° 35' 31" éjsz. szél.) régi, tekintetre méltó, helyes, és jó keresetü fő város, egy völgyben, a' Svartaelf partján, mellyen

által 3 hidon van az általmenetel, 's a' melly itt a' Mälar tóba szakad, 12 m. Stokholmtól: derekasan épűlt, püspöki szék, kinek nagy jövedelme, és pompás, hoszszu, nem igen magas rézzel fedett tetejü templomán egy négy szegletü torony emelkedik fel, mellynek hegye szép tiszteleti tornyot képel, ez egy ékes épűlet, mellyben is leg emlékezetesebb azon sir-emlék, mellyet III Gustáv Király ama szerentsétlen XIV Erik Királynak tétetett, melly is egy szép márvány Koporsóból áll. A' régi vár, egy szabadon álló, fehér, négy szegü épűlet, de toronytalan, egy kis kertel, most a' helytartó lakása. Van e' városban egy jó, tanitványokkal bövelkedő Gymnasium, egy kis könyvtárral. Ispotály, betegház, 's egy kis könyvnyomtató. A' Lakosok, kiknek száma mint egy 3300, jobbára kereskedésből, 's a' Mälar tón üzött hajózásból élnek: van ahoz 24 hajójok, a' folyó torkolatja is, egy földnyúlat által, egy révpart formát képel, a' hol a' hajók egy fa gáthoz ki köttetnek. Skultuna, sikeres értz fabrika. Engs, Sziget egy szép várral.

2) Sala, v. Salberg, régi kis bánya város egy kis víz partján, róna vidéken; majd egy 4 szegletet képel, mellynek közepén egy nagy piatz van a' tanálsházzal; ez, és a' Templom egyedül kő épűletek a' városban. Az útzák rendesek; és egyenesek, de a' házak tsak fából épűltek silányan. Van egy kis Ispotály, 2 szegények ládája, és 1806-ban kezdődött siket-némák intézete. Lakosi ezen városnak a' körül lévő, és a' város hatalmába tartozó népséggel, mellynek száma mint egy 2200-ra megy, a' föld mivelésből; kézimesterségből, és a' szomszéd ezüstbányából táplálják magokat, melly a' város nyúgoti részén fekszik. Ezen bánya, melly ezen utolsó esztendőkben 2500 mark ezüstöt adott, fogyni kezd. A' bányászat magán-személyeké, a' Királyé tsak a' tized. Ott egyedül a' fő-vigyázó háza, és egy régi harangos torony áll. A' huta másik részen fekszik, $\frac{1}{2}$ m. a' várostól, éjszakra; egy patakon, zúzó-mívvel, Olvasztóval e' a' t. van mellette egy templom is, több

házakkal. A' munkások száma a' bányában, és hutában, mint egy 4 száz; kik a' vidéken szélyel laknak. Egy mfdre ezen várastol fekszik Säter, sós kút, a' Kolai fárában; melly az Upsalai Universitásé.

3) Strömsholm, helyes kir. vár egy kellemetes vidéken, egy szigetben, mellyet a' Kolbäck folyó kerít téglából, van épitve; eleje két elő tünő tornyokkal, 's középen egy könnyü 8 sarkú kúppal diszeskedik. Belseje igen jól, és alkalmasan van el igazítva. A' vár körül egy felséges múlató erdő zöldellik sok bámító szépségü tölgyekkel.

A' várnál egy derék ménes neveltetik. Itt emlékezetre méltó azon 25 'Silipre készült tsatorna is, a' Dalarnei Barktó; és Mälartó közt a' vas portékák könyebb által vitelére.

4) Norberg, helyes falu a' Dalerne szélén, hires a' szomszéd vas bányákrol, mellyek mind ki tetszenek a' földből; 27 számlálhatni szélyel a' vidékben, mellyek közül tsak 6 vagyon munkában. Jobbára a' körül lévő parasztokhoz tartoznak, a' kik magok is olvasztják, 's öntik a' vasat egy részént. Esztendönként átaljába 38000 szekér értzet ásnak ki. Nordansjä-nél van egy jeles mesterségi-munka, mellyel a' vizet a' vermekbe vezetik, vagy onnét ki takarítják. A' közeli Skinneskatteber nevü falunál vannak a' Riddarhytta rézbányák.

5) Köping, kis régi rozga mezei városotska egy kis folyó partján; melly azt két felé osztja t. i. nyugot felé a' régire, és kelet felé az újjra, két híd kaptsolja azokat. Ezen a' Mälarba folyó vizen hordják kis hajókba a' vasat Stockholmba; 's ez a' fuar leg fizetőbb jövedelme az 1600 Lakosoknak, 18 hajókat lehet nálok számlálni. Van ott egy dohány fonyó is. Egy fertály mfdre fekszik a' Strőköhög, v. Odinhög Sirhalom, mellyről sok mesét szoktak beszélleni.

6) Arboga. Kis mezei város a' Storae (nagy) folyó mellett, ez eleveníti kereskedését, 's hajózását ezen helyes városkának mellyben 2 templom, 1 árvaház, és mint egy 1700 Lélek van, kik föld mívet,

kézi mesterségeket, és 24 hajóval kereskedést üznek Stockholmba; egy tsekély posztó fabrika is van, és eres fából külömbb féle asztalos munkák készíttetnek $\frac{1}{4}$ mfdre a' várostol van az Arboga árok nevü tsatorna, melly 1 $\frac{1}{2}$ m. hoszszú, 9 'Silippel, és a' Hielmar tót a' Mälarral egyesíti.

5. Dal-land (völgység) v. Dalarne,

Dalekarlia, vagy is Svédi-völgyes tartomány, a' hegyekről, mellyek azt foglalják; hoszsza mint egy 20 mfd. széle 15, földszíne 288 □ m., 124,000 Lakosokkal. Két nagy tágos, és több kissebb mellék völgyekből áll, mellyek éjszak-nyúgot és kelet-felé magas hegy oldalokkal záratnak, 's több patakok, és folyó vizek által nedvesíttetnek. A' tájjék magassan fekszik, lejtője kelet felé esik, nem tsak hegyes, hanem igen erdős is, és tele van pusztákkal, és tavakkal. Az ég alja hideg, a' tél kemény, és hoszszu. Leg jelesebb folyó vize a' Dalelf, a' keleti, és nyúgoti Dalelfekből öszve szakadva; mellyek a' Norvegiai határakon fekvő hegységben fakadnak, több kissebb hegyi-folyókat el fogadván a' Diuras falunál egybe kerülnek, és Elfkarlebynál, a' hol azon híres víz rohanásokat képeli, a' Bothni tenger öbölbe úszik. A' sok tók közt nevezetesebbek: a' Siliana, Rud, v. Runn, 1 $\frac{3}{4}$ mf. hoszszu, és $\frac{3}{4}$ mf. széles. A' Wäsmann, a' Norr, és Söderbark e' a' t. Alapa részint köves, részint motsáros, részint sár-rét, részint agyag, és homok; itt ott igen tenyészes; a' honnét a' föld mívelés némelly vidékeken igen izmosan üzetik, és a' krumpli termesztés igen dijában van; némelly tájjékokon igen szép réteket látni. Leg nagyobb kintse az erdőség, és bányák. Az ugy nevezett Dalkartarok, erős, nagy, derék-termetü, kartsu-nemü szelíd, meg törödött, dolgos emberek, a' kik magokat lángaló hazafiúság, bátorság, vitéziség, és erköltsi együgyüség által meg külömböztetik. Egy különös beszéd-módjok van, melly a' régi Német nyelvel nagy rokonságban van, és még tulajdon nemzeti ruházaljokkal élnek. Finnek is,

kik mint gyarmatosok vándorlottak bé, laknak némelly vidékin Dallandnak, és jobbára a' marhanevelésből, vadászatból, és erdő-használásból élnek. Föld-mivelések kevés van.

Ezen tartomány közönségesen a' Dal-folyó menete szerént a' keletire, és nyúgotira osztatik, és egy tulajdon helytartóságot állít, melly Fakulän, v. Stora-Kopparberg nevet viseli; és 3 járás, 's 7 tisztartóságot foglal magába. Itt jelesebbek:

1) Falun, fő városa ezen kerületnek, és Lakhelye a' Helytartónak, jeles bánya város; 25 m. Stokholmtol, egy téres völgyben a' Warpa, és Runn tavak közt, mellyek egy folyótska által egymással kaptsolatban vannak, ez a' várost által folyván két részre osztja, a' városnak setét tekintete van, a' réz-füst, és közel lévő huta gőz miatt, melly szüntelen rajta lebeg; a' honnét a' házak mind barna színüek-utzái rendesek, és egyenesek, közönségessen salakkal padoltattak; és házakat is épitenek salakkal. A' leg szebb, és hoszszabb útzán (Folyó útza) keleti részén a' folyótskának, mellyen több féle fa hidak vannak, helyes kő házak állanak; ezen részen van a' nagy Vásár-piatz a' derék város-házzal, mellyben az idegenek számára is szép szobák vannak készítve, továbbá, a' Helytartó háza, az Ispotály, és bányatár. A' másik része a' városnak jobbára fa házakból áll. A' városban van két helyes templom, egy beteg ház, és talám 7000 Lakos, kik részint a' szomszéd réz bányából élnek, részint földmívelést, fábrika-müveket, és kereskedést üznek; és közönségesen igen jó dolgosok, 11 fabrikát lelni, mellyekben pamut, papiros, posztó, vászon, pipa, választó víz, 's egyébb szerek készittetnek; az itteni könyv-nyomtató egy hir-adó levelet ád ki. Az itt füstölt hús egész Svétziában nevezetes, különösen jegyzésre méltó a' szomszéd nagy réz-bánya, a' verem mélysége, mellyben ásnak 180 faden, (540 öl); most nem olly jó fizető; mint hajdon, ád esztendönként mint egy 5000 font rezet, 300 darab aranyot, 500 mark ezüstöt, 150 font ólmot, 800 Tonna gálitz-

követ, 1000 Tonna barna-verest, 30 font kénkövet. A' réznek, minek előtte használni lehessen, négy öntésen kell által menni. A' bányát egy társaság birja, melly 500 embert foglal. A' szermívet igen érdemes meg szemlélni. Norr, korona jószág egy savanyú kúttal. Isala, falu, emlékezetes azon fészerről, mellyben I Gustáv tsépelt, a' midőn a' Dánok előtt bujdosnia kelletett, és a' hol III Gustav ezen történet örökösítésére 1786 egy egy rétü porfiremléket állított. Ornás, nemes-udvar (Curia) a' hol Wasa Gustav futásában éjtszakázott 's a' hol a' szoba, mellyben nyúgodott, még most is, több-féle hagyománnyaival, 's az ő emlékezetére intézett ötlőkkel ékesítve, tiszteletben tartatik. Löfäs, ezüst bánya. Stjernsund, vasbánya.

2) Säther, v. Säter-kitsin, de helyes városotska, egy igen szép vidéken egy patakon, melly nem meszsze onnét, a' Ljustern tóbol szakad, van benne 90 ház, és 600 Lakos; paraszt, mesterember, és kereskedő; itt sok vas portéka is készíttetik. Bispberg, jeles vasbánya. Tuna, tekintetes fáramegye, hajdon ezüst bányákkal, most barna-veres fabrikával. Husby, valaha Klastrom, most nagy puskaporfabrika.

3) Hedemora, mezei városka egy kellemetes vidéken, a' Dalvíz mellett, és a' Hofra-tó partján, jól épűlt, 1000 Lakosi földet mivelnek, kézi mesterséget, és kereskedést gyakorolnak. Garpenberg réz-bánya, és fabrika. Avestád, helyes Bánya-város, bájitó fekvéssel a' Dal-folytában, a' Dalland határán, 140 házzal, és 700 Lakossal. Kik tsupán az itteni nagy réz bányából élnek, a' hol is a' Faluni réz részint egészlen ki tísztíttatik, részint minden féle portékák abbol készíttetnek, van itt egy vas fabrika is. Lodvika, igen nagy vas fabrika.

4) Eldfal, fára, és kis fabrika hely, közel a' Dal-hoz keleten; az éjszaki Dal-landnak egy durva tájjékán, igen nevezetes az ott 1788-ban fel állíttatott porfir bánya, és pallérozás végett, melly 500 embert foglal, és igen szép munkákat készít. A'

látni érdemes erömívességet Hagströms Ur, a' fabrika Kormányozója találta fel. Esztendönként 6400 forint ára portékát is ád. Az Orsai fárában nagy, és jó fizető köszörü-kö bányák találtatnak.

II. Gothland (Svédül Göthaland) tartomány, vagy is kerület. Gothia 10 megyékkel.

A' Gothi tartomány, vagy kerület; melly nevét a' hajdan ottan lakó Gothoktól veszi, valaha magán Királyság volt; 1132-ben Svétziával egybe kaptsoltatott, Svétziának egész déli, és egy közép részét foglalja magába a' Bothni tenger öböl nyúgoti oldalán, három felöl tengerekkel van körül véve, 1931 □ m., 1,519,400 Lakossal; a' következendő 10 megyékből áll:

1. Ost-Gothland (Ostro-Gothia) keleti Goth-Ország.

Szín-nagysága 100 Sv. □ m., 160,000 Lakossal; kik 5 városokban, és 5489 Udvarokban laknak. Alapja részint hegyes, részint lapos. Leg magasabb hegye Amberg. A' Balti tenger itt képeli a' Brävik, és Stätbak öblöket. Leg jelesebb folyó vizek; a' Motala, egyetlen, de nem hajózható ki folyatja a' Wetter-tónak; melly Norrköpingnél egy 16 könyöknyi magasságról rohanik le a' Brävik öbölbe. A' Swart, vagy Miölby, 's úgy Nybro; a' Sam és Rox tavakat öszve köti egymással, a' Stäng a' Roxba folyik. A' Wettertó a' nyúgoti Gothia széleit határozza, mellyen kivül találni a' Boe, Täker, Asund, Som e' t. m. tavakat. Mind ezen vizek bövelkednek halakkal. A' föld átaljában véve termékeny és jól mívelt, sok gabonát, és hasznos plántákat hoz, sok fa, és széna terem a' szárazon; a' marha nevelés is derék. Az ásványok közt leg bövebb a' vas. Ezen vidék képeli a' Linköpingi Helytartást, mellyben is ezen jelesebb helyek találtatnak.

1) Linköping, igen régi kis, de helyes fő város, egy gyönyörü róna vidéken, nem meszsze a' Rox tótol a' Stäng folyó partján, mellyen egy szép

kő híd vezet által. Lakszéke egy Püspöknek, és Kormányzónak, a' régi püspöki templomon kivül még kettő, egy gymnasium, jó könyvtárral, 's egy kis érdem-pénz, és természeti ötöli gyüjteménnyel, egy nagy régi vár, néhány fabrikátskák, egy könyvnyomtató, melly ujságot ád ki, és majd 3000 Lakos találtatik benne, a' kereskedés meg lehetős lábon áll. Atvidaberg, réz bánya és hámor.

2) Norrköping, jó tekintetü régi kereskedő, és rakodó város, egy rajzolati vidéken a' Motala folytába, melly a' várost két felé metszi, meg lehetősen épült, van benne 4 piatz, 3 templom, 1 polgári, 1 tudományi, 1 német oskola, 1 Kis-Leány-nevelő ház, egy szegény ház, 1 dolgozó-árva-, 1 fonyó-, 1 beteg-ház, 1 játék szín. e' a' t., 9000 Lakost számlál; kik majd kézi, és mesterséges müvekből, majd az eleven kereskedésből, hajókázatból, 's Lazatz halászatból élnek. A' fabrikák számasak, és derékek, leg több posztó fabrikák vannak, mellyekben 1500 személyek dolgoznak, és a' leg jobb Svédi posztó készül; vannak posztó fabrikák, 3 tzukor finítók, 1 hires burnót fabrika, 1 sárga réz fabrika a' Motala víz közt fekvő Szigetben; továbbá karton festők, atzél, vas, Szappan, tzeruza, és más fábrikák; van két hajó épitő is. A' város rév partja a' folyó torkolatjánál van, esztendönként 40 sajkák futnak itt be, a' Lakosok 28 hajót birnak. Himmelstalund, savanyú víz, és mulató hely közel a' városhoz. Rädga, régi vitorla vászon fabrika. Gusum, sárga réz, és tűző tő fabrika. Kungssund, fára, mellyben egy derék márvány fabrika találtatik.

3) Söderköping, régi kis kereskedö város 2 templommal, és 700 Lakossal, kik jobbára adással vevéssel ápolitják életeket. Közel ide forr fel a' ditsért Regnilds kut, mellynél egy ferdő vagyon.

4) Skeninge, régi mezei váraska egy szép vidéken a' Skena folytába, tsak valami 800 Lakosa van, a' kik parasztkodnak, és kalmárkodnak, vannak benne néhány tsekély fabrikák is. Sz. Jakab havában itt nagy marha-vásár esik.

5) Wadstena, kis régi mezei város kellemetes tájjékon a' vettertó partján, emlékezetes régi különös várárol, mellyet I Gustav Király építtetett 1545, négy kerekes toronnyal, melly valamennyire le omladozott, 's most abban vászon fabrika van; 2 templom emelkedik fel a' városban, mellynek egyikében Wasa Gustav nyúgszik több Királyi holtakkal együtt; látni egy régi Klastromot, és egy beteg házat is. Lakosa 1300.

6) Medevi, Savanyú víz, városhoz hasonlító ferdő-hely, melly Svétziában leg nevezetesebb; egy ragadó kellemü tájjékon a' Wettertó mellett, mintegy 50 házból áll; öt értz források, a' számas ferdő vendégek számára jó intézetek; egy beteg ház és ferdőház a' szegények részére, szemléltetnek abban.

7) Finnspäng, a' bánya kerületben a' Rox-tó éjszaki részén; ágyú öntő, és vas fabrika, egy várral és nagy mulató erdővel.

2. Sämland Kerület vagy járás, 260 □ m., 310,002 Lakossal.

Hegyes tartomány, és tsak tsekély része lapos, leg magasabb hegye a' teke formáju Hunsberg, melly magánosan áll. Nevezetesebb folyói: a' Nissa; a' Laga, az Aemu, e' a' t. A' Wetter, és határ Somtón kivül van Bolm, a' Bolmső Szigettel, Vidöster, Möckel, és az ugy nevezett Szent-tó. Alapa több részeken termékeny és jól mívelletett. Nemelly tájjékin a' méh tartás igen jó hasznot hoz. Réz és vas a' leg sikeresebb ásványnyi. A' tartomány 24 birói kerületre van osztva és (Oeland Szigettel együtt) 3 alkormányra osztatik, mellyek a' következendők:

1. Jönköping-Län (Járás).

Melly éjszakinyúgoti részét foglalja magába a' Smäland kerületnek, egy lapos motsáros vídéken fekszik a' Wettertó déli partján; 98 □ m., 115000 Lakossal; a' kik 3 városban és 4030 udvarban tartózkodnak. Benne nevezetesebb:

1) Jönköping, régi tsekély tetszetü város egy sárvizes lapon a' Vetter mellett; rakodó jussal, a' megye kormány-székével; 3 templomotskával; 2 kis külvárossal; 4500 Lélekkel; az élelem keresete kézi mesterség, kereskedés, néhány kissebb fabrikák mellett, a' régi várnak tsak sántzai láttatnak; Közelében két sós kutak vannak. Husqvarn, fegyver-fabrika $\frac{1}{2}$ mfre Jönköpingtől. Taberg vasbányás hegy 5 fertályra a' várostól.

2) Wisingsburg, hajdani vár a' szép, tenyészes, 1 m. hoszszú, $\frac{1}{2}$ m. széles Wisingső Szigeten a' Wetter tóban, Grenna ellenébe; most kis helység egy gymnasiummal, mellyhez egy könyvtár és füvész kert tartozik, egy kis oskolával. A' 900 Lakosi a' szigetnek jobbára a' kertészségből és gyümölts termesztésből élnek.

3) Grenna, tsekély város a' Wetter tónál, tsak három uttzája, és mint egy 750 Lakosa van, kik derék marha kereskedést üznek.

4) Ekesjö régi kis város 900 Lakossal, kik kézi mesterek. Aedelfors, arany-bánya, tsak 400 aranyot hoz esztendönként, a' zuzó-szer jól val el készítve. Inglamäla vas bánya. Fridriksberg, jó fizető újj réz bánya. Hörle és Karlsfors vas bányák a' Laga folyó mellett.

2. Wexiö, vagy Kronobergs-Län járás; foglalja a' déli-nyúgoti részét Smälandnak, 80 □ m. 86000 Lakossal, egy várossal, 2842 udvarral. Ebben van:

1) Wexiö, régi kis város egy folyótska két partján nem meszsze a' Helga tótol; püspöki szek, egy püspöki templommal, gymnasiummal, könyvtárral, könyvnyomtatóval és 1500 Lakossal, kik részint jó kereskedést üznek. Fällerne $\frac{1}{2}$ m. a' várostol, savanyú víz. Huseby, ágyú öntő $2\frac{1}{2}$ m. Wexiötöl.

2) Kronoberg, hajdon erös vár, most koronabirtok, egy kis Szigeten a' Helga tóban, a' Helytartó lakhelye.

3. Kalmar Län járás, foglalja keleti részét Smälandnak, 's az Oeland Szigetet, 96 □ m., 130000 Lakossal, 3 városba és 5485 udvarba.

Itt jelesebb:

1) Kalmár, kis régi fő város, erős, és tekintetes rakodó hely, egy kis Szigeten, melly a' szárazzal egy híd által van egyben kaptsolva a' Kalmar-Sund nevü tenger szükénél, melly a' város körül tsak egy jó mfd szélességü és Smälandot Oelandtol választja: 44 m. délre Stokholmtól; egy püspök és helytartó lak-széke Sántzokkal kerítve, tojás gömbü és rendessen épült, az utszák egyen Sarkokra metszettek; a' házak száma 350, a' Lakosoké mint egy 4300. A' püspöki templom a' piatzon derék épület, jól épült a' tanáts ház is, van itt 1 gymnasium, könyvnyomtató, hajó építő és több kis fabrika; a' kereskedés meg lehetős, de a' révpart alább száll: a' lakosok valami 50 hajót tartanak. Egy kis fél órányira nyúgot felé a' várostól fekszik egy dombon egy régi nagy rend kívül épült vár, melly hires az ott kötött Kalmari frigyről; melly utóbb pálinka főzésre fordittatott. Lävärts, timsó-bánya Wärnanäs, szép nagy nemes jószág szappanfőzővel, olaj malommal és tégla égetővel. Mönsteräs, kis mező város a' Kalmar-Sundnál.

2) Wimmerby, régi kis mezei város 750 Lakossal, kik a' földet munkálják, adnak-vesznek, 's marhával kereskednek.

3) Westervik, eleven tengeri rakodó város a' hasonló nevü tenger-öbölnél; rendesen épült, két piattzal, 1 Ispotállyal, 2 posztó fabrikával, 1 vasmérővel, 2800 Lakossal, 's jeles kereskedéssel; a' révpart derék, az oda járás a' Spärösund szükön által van, mellyen a' vámház áll. Gammalby, vásárhely. Ofverum, vasbánya és ágyu öntés.

3. Oeland Sziget.

Melly egyébbként magában álló tartománynak is vétetik, fekszik az 5° éjsz. szél. alatt a' Smälandi

parton, éjszakrol délre 13 ¼ m. hoszszu, ½—1 ½ m. széles föld, színte 14 □ m., 22000 emberrel. A' föld részint róna, részint dombos, a' homokos Candborg hegy oldal az egész szigetet körül veszi; tsak a' partok, és néhány vidékek közepén feküsznek jó termékeny alapon. Éjszaki tájjéka a' szigetnek erdős, 's jó kő bányái vannak, belseje jobbára veres mész-kövekből áll; a' déli rész szükölködik fával, de a' parasztságra és marha nevelésre alkalmatos. A' takáts-mátsonya a' ki vitel kedviért termesztetik, a' szarvas marha és birka tartás sikeres, a' kis Oeländi hátaslovak ismeretesek; a' halászat is jó fizető; leg többet érnek az értzi-jövedelmek t. i. timsó, mész, az ugy nevezett Oelandkő és más kő-nemek. A' Sziget 6 Járásra van osztva, de város nints benne, nevezetes itt:

1) Borgholm, régi félbe-épűlt vár, egy Királyi udvarral, rév-partal és pósta-számadóval a' Sziget nyúgoti partján a' hol egy vásár esik.

2) Möckleby, fára timsó feslő-bányákkal.

3) Gräsgärd, Källahamn, Ostsundvikshamn és Böda, kis rév-part a' keleti-parton. A' Kärholm Szigetetskénél is jó rév-part vagyon.

4) Jungfru, laktalan Szigetetske a' kalmari tenger szükön, 1 m. a' nyúgoti partjától Oelandnak; ez egy iszonyu köszikla hegyességből áll, mellynek tsutsa Bläkulle név alatt sok mesékre ad alkalmatosságot.

4. Gottland Sziget.

A' Balti tengerben Kürlandia és déli Svétzia közt az 57° és 58° éjsz. szél. alatt, Oelandtól 9 m. éjszaki keletre 16 m. hoszszu, 2—7 m. széles. Kerülete 26 □ m., 38000 emberrel. A' Sziget jó magas és hegyes; a' leg nagyobb hegy Thorsberg, tsak 80 könyöknyi magas. A' folyók közt a' Gothum nevezetesebb, melly keleti részre önti ki magát; tó több van, de mind kitsinyek. A' föld átaljába véve termékeny, 's böven hozzá a' gabonát, 's egyébb hasznos palántát; erdőből sints szükség, és a' rétség is

tenyész, azért a' marha is, leg inkábba juh, derék karban van. Találni itt szelíd, és vad lovat; a' vadakbol tsak a' nyúl tanyáz itt, de annál számasabb a' hal; tengeri borju is sok fogattatik. A' jelesebb ásványok, mész, jó homok-kő, feny-kő, és márvány. Ezen Sziget 19 járást formál, és egy Tiszttartóságot.

1) Wisby, vagy Gottland Län, név alatt, egy várossal, u. m. Wisby, régi fő város rakodó hely, a' Sziget nyúgoti partján, püspöki szék; hajdon nagyobb tekíntetü és mívességü város volt; régi módra épült, utszái szükek; kevés jeles épületel. Az egy püspöki templomon és alsó Oskolákon kívül más nints benne: Lakosi száma 4000, kik is minden féle kézi mesterségből, fabrikákból és kereskedésből élnek: a' fabrikák a' márvány pallérozáson kívül nem sokat érnek; a' kereskedes jó formán megy, a' rév-part kitsiny, de jó, a' Lakosok 50 hajót birnak. Rumakloster, Királyi udvar, és a' Helytartó Lakszéke. 2 m. Wisbytől.

2) Slitehamn, a' leg nagyobb és jobb rév-partja a' Szigetnek; a' déli parton, 5 m. keletre Wisbytől. A' rév-partot oltalmazza Karlssoärd erösség az Eneholm szigetetskéjén, melly annak be menetén fekszik. Kappelshamn, jó rév-part éjszaki szélén a' Szigetnek 7 m. Wisbytől.

3) Klintehamn, hajdon erősitett rev-part, a' nyúgoti parton. A' Sziget körül több kis szigetek vannak, ezek közt jelesebbek: Farö (juh-sziget) Gottland éjszaki szélén, sok tengeri borju és hattyú van benne. 2 Sandő a' keleti részen. A' Károly Szigetek, a' nyúgoti parton.

5. West-Gothland (Vestro-Gothia) Kerület, v. megye. Bohus és Balsland kerületekkel öszve véve tart 256 □ m. 420000 Lakost.

1) A' tulajdoni West-Gothland (nyúgoti Gothia) foglal 158 □ m. és 300000 Lakost. Jó magas és részint hegyes és nedves tartomány. Jelesebb folyó vizei: a' Götha-Elf, a' Karlsgraben és Trollhätta tsatornákkal; a' Seva, a' Lida és Tida v. Tia. A'

partoló Wener és Wetter tavakon kívül vannak több tsekélyebbek is. A' hegyek közt nagyobb a' Kinnekulle, és Hunneberg. A' föld jobbára termékeny; leg inkább gabonára nézve. A' halászat jó fizető. Vassal bővelkedik. Több Helytartóságokra van osztva a' megye, mellyek a' következendők.

2) Dal, v. Dalsland Helytartóság, melly a' keleti gotthi völgységet képeli, foglal 50000 Lakost magába 40 □ mfdön. Földje majd hegyes, majd róna, nedves, és termékeny, fő kép rozsra tekintve; az erdők nagyok, és számasok, a' legelő derék, 's azért nagy a' marha nevelés, valamint a' halászat is; vas, és réz bővséges áldása a' bányáknak.

3) Bohus (hajdon Wick) 38 □ m., 95,000 Lélekkel. Hasonló tulajdonságú a' Dalslandal. Folyói: Götcaelf, Quis és Krokstas. Fő táplálmány itt a' hering halászat. A' Nordgalt szigetben sót, és tenger-vizet főznek. Ez a' 3 tartomány a' következő 3 helytartóságot képeli:

1. Götheborg-Län, melly a' nyúgoti Góthia délinyugoti részén fekszik; és az egész Bohust el fogja, 42 □ m., 120,000 Lakossal, 5 várossal, 2891 udvarral. A' nyúgoti Gothia részen nevezetes város:

Götheborg, v. Gothenburg (29°, 15' 45" hosz. 57° 42' éjsz. szél.) erős város, sikeres tengeri kereskedéssel, és rakodással; a' Göthaelf partján; melly itt a' Seovat és Mölndalt magába veszi, 1 ½ m. a' tengerhez, és 54 m. Stockholmhoz; egy püspöknek, és helytartó kormánynak széke. Tsak ugyan közép nagyságú, egy folyó öböl partján fél abronts-formában; utszái egyenesek, és szélesek, és a' házak nagyobb részre 2 v. 3 emeletüek, tsupa kőből, a' Mölndal folyóból egy nagy, és két kissebb tsatornák metszik keresztül az utszákat, a' portékák könnyebb ki, és be hordása végett, 24 hidak vezetnek azokon által vas kollátokkal el látva. Több nagy és szép külvárosit vidító kertek veszik körbe. Azok közt leg jelesebb Masthugget; azután Hästhägen, Majorne, és az újj Werft külvárosok. A' püspöki templomon kívül van egy német szentegyház, és katonai tem-

plóm; egy Királyi tudományos Társaság; egy gymnasium könyvtárral, és természetes gyüjteménnyel, egy kissebb német nemzeti, egy mesterségi, és egy Szabad Oskola; két könyvnyomtató, mindenik egy ujjág ki adásával, egy kis könyvárrosbolt; egy játék szin, 1 beteg ház, 1 szegény ház, 2 árva ház, egy tébolodottak, 1 dolgosok, 1 tengeri aggottak háza. A' Lakosok száma 20,000, kik közt 50 'Sidó; jobbára a' kereskedésből és hajózásból élnek. A' hal 'Sir főzőken kívül van 3 tzukor finomító, 1 vitorla fabrika és egy nagy tégla égető, a' többi fábrikák nem sokat érnek, annál jelesebb a' kereskedés, melly egész keleti indiáig ki terjed; mivel itt is van a' keleti indiai társaságnak lak helye, és több-portéka tsüre, vannak itt 4 hajó építők; a' rév-part jó, és tágas; mint egy 300 hajók futnak ott bé, és ki esztendönként; a' kalmárság, melly 205 föből áll, 140 tulajdon hajóval bir. A' halászás is igen derék; az itt fogott hering jobbára bé sózatik, és tovább küldettetik. A' város körül van véve falakkal, és töltésekkel; kivül állanak a' két erős tornyok Gothenlöwe, és Krone és távolabb a' tenger felé az erősségi vár Neuelfsburg, a' folyó közepén két kő-szirtokon; mellyek a' város menedékét oltalmazzák. Ezen várost elsöben építette IX Károly Király 1607. Hisingen Szigetén, melly a' Göthaelf torkolatjánál fekszik, azután pedig Gustav Adolf Király a' mostani helyén állította fel azt. Altlödöse, falu; hajdon város volt. Kansö, szigetetske, a' leg külsöbb tengeri szirtesek közl egy tisztító (Quarantaine) intézettel. Wingö, kő-szirt, a' Göthaelf torkolatján egy tüz-intő jellel.

A' Bohus tartományban van:

1) Strömstad a' tenger mellet egészlen kösziklák közt épült kis rakodó tengeri város, a' Svino szük partján, a' Norvégiai határnál, jó rév-partal, 1600 Lakossal. Kik leg inkább tengeri rák, és ostriga fogással, 's jó kereskedéssel táplalják magokat.

2) Udevalla; régi tengeri rakodó város, kellemetes vidéken, egy tenger öblön, és néhány kősziklák alján, egy kis termékeny völgy szélében, jó rév partal, levegős széles utszákkal, 1 szegény házzal, 1 tzukor finítóval, 's valami 3200 Lakossal, a' kik jeles kereskedésben foglalatoskodnak, vannak szomszédságában hering sózók, és hal 'sir főzők. Gustavsberg 1 ¼ m. a' városhoz; szegény gyermekek nevelő intézete.

2) Kongelf (Kongshall) régi rakodó városka, a' Göthaelf jobb partján. Lakosi a' kerti, 's földi mívelés és halászat mellett kereskedést üznek. Az egész hely már tsak egy sor fa házból áll, volt itt egy Királyi udvar.

3. Bohus, régi le omlott vár Kongelfnél egy kis szikla szigetetskén a' Gothaelfben, ettől veszi nevét a' tartomány.

4) Marstrand: erős tengeri rakodó város egy kösziklás sziget keleti oldalán, 1 m. a' száraztól, jó téres rév-partja van, de annak bé menetele veszedelmes, melly is két bástya által oltalmaztatik: a' házak száma 170, a' Lakosoké 1400, derekas halászatot, és kereskedést üznek; és 10 saját hajóval birnak. E' között és Gothenburg között egy jel által történő hir adási intézet van fel állítva. A' város a' Karlstein nevü erős várral védelmeztetik, melly a' mellett egy dombon, 's mint egy közepén a' szigetnek emeltetett fel 1682, mellynek tornyán egy világító torony tünik fel 6 égő tükrökkel. A' szomszéd szigetetskék marha legelésre használtatnak.

A' Bohusi parton sok nagyobb, és kisebb szigetetskék vannak, ugy kö-szirtok, és sziklák, mellyek közt jelesebbek; a' Pater noster-veszedelmes szirtsereg egy tűz-jelentővel. Tjörn, jó kora sziget. Oruf, nagy sziget, jo marha legelővel, és komlómívelettel, 2 járásra osztatik. Salö, szigetetske egy világító toronnyal. A' Klastrom szigetekben sok magyarós, és jó ostriga fogás van.

Elfsborgi, v. Wenerborgi Län (járás) egész délinyúgoti részét Vestrogothiának, és az egész Dalslandi kerületet magába foglalja, 118 □ m., 160,000 emberrel, 5 várossal, és 4266 udvarral. Itt jelesebb:

Westrogothia déli-nyúgoti részen:

1) Wenersborg, fő város, Lakszéke a' Helytartónak kitsiny, de helyes, és elcven város, a' Wenertó déli szélén a' Waszbottn öblön, mellyből a' Károlyárka a' Göthaelfbe visz, 5 részről vizzel keríttetik piatza nagy, leg derékebb épűlete a' Kormányház, a' Lakosok lesznek 1700; leginkább kereskedésből, és portéka hordásból élnek. Van itt egy nagy sütőház, profonttár, és a' város mellett egy tégla égető. Kolleröd, vasbánya.

2) Drollhätta, derék helység 350 Lakossal, hajó építőkkel, vas mühelyekkel, malmokkal, deszkametszőkkel e' a' t. a' Göthaelf partján, melly itt azon hires víz-rohanásokat formálja, és azon jeles Trollhätta tsatorna mellett, melly által a' folyó hajózhatóvá tétetett, és a' kaptsolat a' Wener, és Nordtavak közt végre hajtatott. A' sürü látogatások, mellyeket az utazók ide tesznek, hogy az elegyes tsudáját a' természetnek, és mesterségnek bámulják, és még inkább a' tsatornán való hajózás, bővítik, és elevenítik ezen kellemetes fekvésü helyet

3) Alingsäs, kis mezei fabrika város, a' hol a' Säflor, a' Mjörn tóba folyik, születése helye Alströmer Jónás Kalmárnak, a' ki a' 18 század közepe előtt nem tsak itt jeles kéz-mívi intézeteket állitott fel, hanem egész Svétziában a' fabrika dolgát elő mozditani igyekezett. Még most is vannak itten jó forma posztó, harisnya, és pipa fabrikák. A' Lakosok száma 1500-ra mehet. Emlékezetre méltó a' szép Alströmi ut is, mellyet a' meg nevezett kalmárnak fija maga költségén tsináltatott innét Gothenburgig. Oestad, nemes jószág egy árvá házzal. — Floda, nagy vasbánya.

4) Boräs, kisded, de helyes mezei város a' Wiska folytában, 2200 Lakossal, a' kik jobbára ke-

reskedésből élnek; vannak itt némelly tsekély fabrikák, és festők is.

A' Dalslandi vidéken emlékezetes: Ämal, mezei város a' Wener tónál 900 Lakossal, a' kik derék kereskedést gyakorolnak. Billingfors, tekintetes atzél, és vas fabrika.

Skaraborg, v. Mariestad-Län, (járás) magában tartja a' felső, v. éjszaki reszét nyúgoti Gothiának, a' Wener és Wetter tók közt; 76 □ m., 140,000 Lélekkel 6 városba, és 4627 udvarba.

Ebben jelesebbek:

1) Skara, fő város, püspöki szék, hajdan nagy város, most tsak kisded; jegyzésre érdemes a' régi püspöki templom; van egy gymnasium is könyvtárral, és füvész kerttel, 1 marha gyógyító oskola, és beteg marha intézet, 's egy kis könyvnyomtató. A' 800 Lakosok föld mívelésből, kézi mesterségből, és kalmárkodásból élnek. Brunsbä $\frac{1}{4}$ m. a' várostól, Királyi udvar, és a' Skarai Püspök lakása. Dagsnäs, 1 m. Skaratol, majorság egy szép mulató erdővel, 1 könyvtárral, és egy régiségi gyüjteménnyel. Hoientórp, 1 $\frac{1}{4}$ m. Skaratól, Királyi udvar, melly az említett Alströmer kalmárnak által engedtetett örökségül, hogy itt Spanyol juh-nevelésre tenne szert, de az nem kedvezett fáradságának.

A' következendő városotskák mind régi kisded mezei helységek u. m.

2) Hio, a' Wettertónál 500 Lakossal, kik halászatból és kalmárkodásból tengődnek.

3) Sköfde, 600 emberei dohány míveléssel, és kereskedéssel segítik magokat.

4) Falköping-termékeny vidéken, 550 Lakosi; szántanak vetnek, és kis portékát adnak vesznek.

5) Lidköping, jól épült $\frac{1}{2}$ m. a' Wener tótól, mellybe a' Lida folyótska szakad, melly a' városon keresztül iktat, 's azt az ó, és újj városra osztja, azokat egy fa hid kaptsolja öszve; az újj város nagyobb, és szebb, mellyben fekszik a' négy szegletü szép nagy piatz, 's ennek közepén a' fából épült

tanáts ház, torony forma fedéllel. Van itt egy árva házatska is. Az 1700 Lakosok a' földet mívelik, 's kereskednek. Leckő, régi vár a' Kallundsö szigetetskén a' Wener tóban.

6) Mariestad, a' Wener-tó partján, a' hol a' Lida belé folyik; 1000 Lakossal, 's jó kereskedéssel. Van benne egy beteg-ház is. A' város mellett áll egy égerfa erdötske séta helynek készítve. Marieholm, Királyi jószág egy kis szigetetskén, közel a' városhoz egy alatson hoszszu épűlettel, a' hol a' Staraborg-járási Helytartó lakik. Hofva, mezö város a' Wener tónál, egy vám-, és posta házzal.

6. Wärmeland, Megye v. Kerület.

Ez egy iv-hajlatban fekszik a' Wener-tó körül, 150 □ m., Hegyes tartomány, melly éjszaki kelet, 's nyúgot felé magas hegyekkel záratik. Jelesebb folyó-vizei: a' By, v. Silfhälla, a' Fryk v. Norrs, mellyek Norvegiából jönnek, a' Klara, Elf, v. nagy folyó, a' Herjedalban fakad, és a' Letelf, melly a' midön a' Skager tóból ki uszik, Gullspängelf nevet nyer; mind ezek, és egyéb kissebb folyók a' Wenertóba sietnek, mellyen kivül ezen kerületben több, de tsak tsekély tavakat lelni u. m. a' Skagert, a' Fryket, a' Glasfiolt, e' t. m. A' tájjék igen erdös, és gazdag ásványokkal. Jelesebbek a' vas, és fedél foszlány. A' lakosok, kiknek száma 150,000-re megy, jobbára az erdölésből, és bányászásból élnek. Azok közt Finni gyarmatosok is találkoznak, kik ösi üdökbe hivattattak ide, hogy szokások szerint az erdöket szántó-földekre fordítanák.

Itt egy Helytartóság áll, u. m.

Karlstad-Län (járás), 146 □ m., 140,000 Lakossal, 3 városban, és 1746 udvarokban, 11 megyével, 2 kerülettel. Nevezetesek a' következő kis, de helyes városok:

1) Karlstad, püspöki, és Kormányi szék; azt IX Károly Király épittette a' Tingvalla Szigetén a' Klara

Elf ki folyásánál a' Wener tóba; fekvése kellemetes, Lakosi száma 2300; eleven, szorgalmatos, és helyes, az utszák szélesek, és egyenesek, a' leg jobb házak a' folyó mentében állanak; 's jobbára világos szürke foszló-kövel fedettek; a' piatz nagy, és réndes, a' leg jelesebb épületek közé tartoznak a' püspöki templom, mérész boltozatu kúpjával, mellyet egy Haller nevü német mester épített 1730; a' püspöki palota; a' város háza, a' gymnasium, egy tsillag vizsgálóval, és természeti gyüjteménnyel; van egy gyülek ház is, és 1 földmíveleti-társaság, 's egy kis könyv-nyomtató. A' Lakosok derék kereskedést üznek minden féle hazai terméssel, fő képen fával, és vassal, 's tulajdon hajóik vannak a' Wener tón. A' Pehr-vásár Sz. Jakab hava elején igen hires, majd az egész megye béli ember öszve gyül arra. Katalin-hegye, nagy vas bánya, és szeg-fabrika a' Klaraelf partján, a' hol Lazatzot is halásznak.

2) Fülöp-vára, kis bánya város ragadó tájjékon egy gyors patak szélén két kis tó közt igen hegyes, köszíklás, és vasas vidéken; egy szép kő temploma, és beteg-háza van; a' 60 polgár házak fából vannak, de helyesek, és szélljel feküsznek mint egy faluban. Az 580 Lakosok a' közel lévö gazdag vas bányákból élnek.

3) Krisztinehamn, kitsiny, de helyes, és eleven városka; egy kis magát a' Wener tóba öntő folyótska mellett, rendesen épült; a' folyó mentében, mellyen két híd van keresztül, fa sorok állanak annak mindenik partján, valamint a' szép piatzán is, derék házak pipeskednek, jobbára foszlány fedéllel borítva; van itt egy gyülek-ház is. 2200 Lakosi nagy kereskedést üznek, leg inkább vassal, 's hajókat tartanak a' Wener tón. Az itteni böjti vásár a' leg nagyobbak, és elevenebbek közül való egész Svétziában. A' város keleti részén van egy kis sóskút. Karlsdal, v. Nya Elfhytta, nagy vasbánya.

4) Fryk-völgye; egy kerület, és ragadó völgy a' Frykself partján; termékeny, és jól míveltetett. Egy fertálj mértföldnyire a' tenger-szükétöl, a' hol

a' fára-temploma áll, van egy domb, Ombergsheder, a' hol Sz. Mihály nyoltzadja alatt a' leg nagyobb vásár tartatik ezen tartományban; öszve gyülnek arra, 20—30 ezer emberek is. Frykstad, Lerakhely vas portékák számára, a' Fryktó déli szélén. Munkforsz, nagy vashámor, egy hasonló nevü magas vizrohanás mellett a' Klaraelfbe, igen gyönyörü vidéken. Eda, egy kis örízettel el látott Sántz, 2 m. a' Norvégiai határtól.

7. Schonen Megye (Scania) Skäne.

Ennek valaha tulajdon Királyai voltak; azután egy darabig Dániához tartozott, 's végre 1650-b. Halland, és Blekingen megyékkel örökösen Svétziának jutott. Leg déliebb tartománnya Svétziának, fél szigetet képel, mellynek három oldalát a' tenger mossa, a' Dániai Seeland szigettől a' tenger szüke (Sund) által választatik; 90 □ m. szép, egésséges, többnyire lapos, és termékeny ország; az ég alja szelíd, és mérsékelt. Szembe tünőbb folyó vizei: a' Rönne, Käfling és Helga. A' tavak nem sokak, és nem nagyok. A' föld igen buza termő: nagy a' marha nevelés is; az ásványok közt bövebben találtatnak; a' timsó foszlék, kő-szén, mészmárvány, 's külömbféle hasznos kő nemek. A' lakosok, kiknek száma 280,000ra vétetik, külömböznek a' többi Svédektől különös szóllások módja, erköltsi vonatok, és szokásaik által. A' tartomány 23 kerületben, és 2 Helytartóságban áll, mellyek a' következendők:

1. Kristianstads-Län (járás), Sohonen leg éjszakiabb része, 50 □ m., 120,000 Lakossal, 3 városban, 's 3090 udvarban.

Itt jegyzést érdemel:

1) Kristian városa, fő-hely, Kormányszék, meg erősített kereskedő város a' Helge-Aa partján, melly azt 3 részről keríti, 's a' mellyen egy felségés híd van keresztül. Ezen várost IV Kristian Dán Király alapította; az erősség nem ment tökélletesen

végre. A' kő házak nem szembe tünők, leg jelesebbek a' város temploma, és kaszárnya, van egy bódultak háza is. Lakosi száma 2400, 7 tulajdon hajójikkal kereskednek. A' város rév-partja Ähus falunál van, melly valaha város volt, most pedig portékalerakó, de a' rév-part el homokosodott; élhetnek mindazon által a' lakosok a' Landöi rév-partal is, mivel itt a' hajókkal a' szárazhoz nem közelithetni. Hiresek az itteni narants pogátsák, egy neme a' kétszer szült kenyérnek. Wä, v. Wähe, nagy falu, hajdan nagy város volt. Andrarum, timsó égető, valaha nagy hely volt. Kifvik, nagy halász falu.

2) Cimbritshamn, tsekélj város nem meszsze a' tengertől, egy silány rév-partal, és 780 Lakossal, kik is halásznak, dohányt, és rozsot termesztenek. Közel ide van egy veszedelmes földnyúlat, a' hol Riff Sandhammar áll.

3) Engelholm, városka a' Kattegat partján a' Kulla öblön, a' Rönna folyó torkolatjánál; tsekély rév-partja, és 750 Lakosa van; halászattal, 's fa szer kereskedéssel élnek. Bästaedt, derék helység a' Kallegát öblén jó rév partal, 100 házzal, 600 Lakossal, a' kik mester emberek, halászok, és hajósok.

2. Malmőhus-Län, (járás) déli, és nyúgoti része Schonen megyének, 40 □ m., 150,000 emberrel, 7 várossal, 4470 udvarban.

Itt nevezetre érdemes:

1) Malmöe, derék tengeri fő város, a' Kormány lakhelye a' Sund tenger szükön, Kopenhagen ellenében, 70 m. Stockholmtól, az előtt meg volt erősitve, de most le rontattak bástyái, 's nagyon terjed, és szépül, valamint eliszaposodott rév-partja is mindég bátorságosabb, és alkalmasabb lesz, két kül-városa van, a' déli, és keleti märn. Nem rendben, de jól épült; piatza nagy négy szegletes, és fákkal körül ültetett; van itt egy német, és 1 Svéd templom, egy jó al-oskola, 1 Ispotály, 1 szegeny intézet, 1 szegény oskola. Az itteni Lakosok,

kiknek száma 6200, kézi mesterségekben, fabrikákban és kereskedésben foglalatoskodnak, vannak itt több posztó, kaptza, tzukor finitó, 's kalap fabrikák. Az itteni dohány-fabrika leg nagyobb Svétziában, hires kéztyük is készülnek itten. A' kereskedés jobbára gabonával történik; a' Lakosoknak 32 hajója van. A' város nyúgoti részén fekszik az erős vár-kastély, melly azon fel emelkedik. A' város kör vidéke igen termékeny, és jól míveltt.

2) Lund, régi fő város az egész Schonen megyében, most tsak mezei város, püspöki szék, egy Universitással; régi nagyságáról igen le lépett, tsak valami 3000 ember lakja. Kik a' parasztságból, és kézi mesterségből, 's az Universitásból élnek, melly is a' városnak leg sikeresebb jelessége; a' püspöki templommal, melly leg nagyobb egész Svétziában, egy régi jeles épűlet két toronnyal, 's jó jövedelemmel. Az Universitás épűleti egy nagy, fákkal zöldellő piatzon fekűsznek, melly az ország utra esik; abban, a' gyülés szobán, iró, és ok levél tárakon kivűl, az oskolák, a' könyvtár 30,000 kötettel, a' történeti museum egy pénz, és régiségi tárral, a' természeti ötlök, és erő-mívek tárja, 's egy tornyon a' tsillag néző; az akademia épűleti megett fekszik a' jól berendelt füvész kert; oda tartoznak továbbá egy kápolna, egy tag-választó mühely, egy hartzoskola 's a' t., a' Püspök fő Cancellariusa az Universitásnak, melly 1666 fundáltatott, a' hol 14 Tanítók, 13 Segédek, több nyelv és más mesterek oktatnak, a' tanulók száma többre megy 300-nál, az Universitás jövedelme nagy; van itt egy marha orvos oskola is, egy ortza-visgáló (physiographica) társaság, egy beteg házzal.

3) Landskrona; erős tengeri rakodó város, a' tengerszükön, rév-partja jó, bátorságos, és téres, mellynek bé menetele valamennyire nehéz, egy kastély várral oltalmaztatik, 's abban fekszik egy része a' szirt-közi flottának. A' város nagy térséget foglal, mivel egy része a' házaknak széllyel fekszik, az újonnan épűlt házak mind köből vannak, és 2 — 3

emeletüek; egyébbként itt kevés jeles dolgot lelni, Lakosi száma alig megy 2000-re, a' kik kézimesterséggel, tsekély fabrikákkal, főkép lágy-irhasággal, dohány készítéssel, és kereskedéssel szerzik élelmeket. A' kereskedés nem meg vetendő, van magoknak 5 hajójok. Ezen vidékbe sok dohán terem. A' Hveen v. Wenn sziget Landskrona ellenébe 1 m. a' tenger szükön nevezetes; mivel itt ama híres Tsillag visgáló Tycho Brahe a' 16 században Uranienburg Tsillag nézőjét állította fel nagy költségekkel, mellyből most alig van nyomdok fenn.

4) Helsingborg, Tengeri part, és rak-város a' tenger szükön, melly itt tsak $\frac{1}{2}$ m. széles, 's azért innét leg közönségesebb az által hajózás Dániába, 65 m. Stokholmtól, déli nyúgotra, nyíltt, kitsin, silány, 's tsak 1900 Lakosa van; kik kézi mesterségből; tsekély kereskedésekből, főkép az által utazóktól tápláltatnak, néhány esztendök olta szépűl a' város, több fabrikák is állíttattak fel, nevezetesen egy gelentsér mühely, és vas öntő. A' város felett áll egy régi torony hír-jelekkel. Rév-partja is van; a' kör vidék gyönyörű; $\frac{1}{2}$ m. a' várostol van Ramlösa falu, bájitó fekvéssel, a' hol savanyú víz van, melly igen számos emberektől látogattatik; vize vasat visz magával, ize mindazon által nem sokkal külömbözik a' jó tiszta kut forrás vizétől; a' vendégek alkalmára sok helyes intézetek készítettek. Heganäs, v. Higganese, nagy falu a' tenger partján, egy köszén bányával; 's az ahoz szolgáló újj rév-partal. Van szomszédságában egy vas öntő, üveg huta, és kőföld fabrika is.

5) Skanör, tsekély városka egy földnyulaton, lakosi parasztok, és halászok. Egy tanáts alatt van véle Falsterbó hasonló képen a' tengernél fekvő kis város $\frac{1}{4}$ m. délre; itt egy világosító torony van a' tengerbe lévő veszedelmes zátony el kerülése kedviért. Trälleborg, mező város 150 házzal a' tengernél, kereskedést üz. Ezen három helyben alig van öszveségesen 1000 Lakos.

6) Ystad, helyes tengeri rak-városotska déli keleti szegletén Schonen megyének egy kis rév-partal, és 3400 Lakossal, kik jeles kereskedést üznek 18 hajójikkal.

8. Halland Megye.

A' Kattegat partján fekszik, 45 □ m. f. majd hegyes, és erdős, majd róna, és fátlan tájjék. Nagyobb folyó vizei; az Äskloster, Falkenberg, v. Aethra, a' Nissa, v. Halmstadt, és a' Laga, v. Laholms. A' tavak tsekélyek. Földje nem igen jó fizető. A' marha nevelés, és halászat fő-kereset: a' partoson a' kereskedés, és hajókázás gyakorlásban van; sokat is szőnek, és fonnak a' lakosok, kiknek száma 80,000, öt városban, és 3570 udvarban. 8 Kerületre osztatik, 's a' következendö járást képeli:

Halland, v. Halmstad Län (járás), mellybén találni:

1) Halmstadot, fő hely, a' Helytartó Lakszéke, helyes kis rak-város, egy várral, és iszapos rév-partal, a Nissa torkolatjánál, 1300 Lakossal, a' kik halászatból, és kereskedésből élnek. Továbbá a' következö kis tengeri kereskedö rak-városotskák.

2) Laholm, fabrikákkal a' Laga torkolatjánál, 900 Lak.

3) Falkenberg, közép szerü rév-partal; parasztsága, és halászatja mellett jó kereskedést üz.

4) Warberg, egy régi várral, jó rév-partja, és kereskedése van.

5) Kongsbacka, 400 Lakossal, kik hajósok, és kereskedők.

9. Blekingen Megye;

a' keleti tenger mellett, a' Schonen, és Smäland megyék közt, 25 □ m. Hegyes, és nedves tartomány, jelesebb folyó vizei: a' Lyckby, Rotneby, és Mörrums. A' sok tó mind kitsin. A' tenyészes föld hoz gabonát, és krumplit; a' szép erdők sok embert táplálnak, a' marha tartás is, és halászat

ditséretet érdemel. A' Lakosok 68,000-re számaltatnak, és magokat a' többi Svédektől meg különböztetik szavok ki mondása, és ruha-viseletek által. A' megye 4 Kerületre, 's a' következendő Helytartó kormányra van fel osztva:

Karlskrona, vagy Blekingen-Län (járás) a' hol:

1) Karlskrona, meg erősített fő város, a' kormányi Lakhely, derék szép város, mellyet VI Károl Király épített 1780, öt kőszikla szigeten, közel a' szárazhoz, 's azt hadi rév-partnak készítette, Stokholmtól 52 m. fekszik délre, jól, és rendesen épűlt széles utszákkal; a' több város részei hidak által kaptsoltatnak egymással, a' nagy, és leg szebb nyilt piatzán a' városnak áll a' Tanáts ház, és város temploma; nem meszsze onnét a' jó izlésü német gömb-templom; a' Helytartó palotája is helyes épűlet; van beteg ház is, a' leg nagyobb jelessége a' városnak azon tengeri badi épűlet, melly a' várostól egy magas fal által választatik; a' hol szemléltetnek: a' hajó építö, a' tengeri szer-mühelyek, a' látni érdemes kis-mássa-tár (modellák Kamarája) a' mustráló szála, a' köteles-mühely, a' nagy tengeri tárak, az ágyús udvar, a' fegyvertár e' a' t., a' mellyek mind jól el vannak rendelve. A' szép, nagy, és bátorságos rév-partot több szigetek képelik, és két sántzok védelmezik, itt van fő álló-helye a' Svédi hadi flottának. Lakosa száma 14,000, jobbára a' flottától, és tisztektől élnek; kereskedések nem sokat hoz, noha magoknak is 33 hajójok van. Lyckeby, nagy falu, $\frac{3}{4}$ Karlskronától, egy vitorla vászon fabrikával, malommal, és hámorral.

2) Kristianopel, (közönségesen Nopel) mezö város, egy kis rév-partal, és 150 Lakossal, a' kik mesterséget, és kalmárságot üznek.

3) Ronneby, v. Ronneb; mezö város, a' Rotneby folyó torkolatjánál, jó rév partal; van itt két szappany-főző, 1 bör-fabrika, 1 tzukor finító, 1 keményítő fabrika, 1 papiros malom, mellyekből a'

300 Lakosok élődnek kézi mesterségek, és kalmárságok mellett. A' vidék igen kellemetes ¼ órára innét van egy vassal egyeledett értz forrás, a' szükséges intézetekkel el látva; a' ferdö-vendégek számára. A' Djuppaforsi víz rohanás jeles a' bájító Djuppa (mély) völgyben.

4) Karlshamn, eleséges tengeri kereskedő város egy völgyben, a' Mye folyó torkolatjánál, van egy kisded, azomba, jó, és bátorságos rév-partja, melly egy vár kastély által oltalmaztatik, a' város rendesen épült, a' házak tsak fából vannak, de helyesek; van benne két szentegyház, 1 Ispotály, 2 piatz, dohány, salétrom, és bör fabrika: 1 réz hámor, 4 ezer többnyire jó birtokú, szorgalmatos Lakos, a' kik haszonhajtó kereskedést üznek 52 hajójikkal, közelében van egy értzforrás.

5) Sölvitsborg, régi városka egy szép tájjékon, egy rév-partal, az 1804-i égés-után szépen fel épült, 700 Lakosi igen munkásak; itt jó kalapok, és kesztyük készülnek. A' város végén egy vár-omladékra pillanthatni. Kör-vidékében sok ugy nevezett hordóköveket látni, mellyek régi emlékeknek tartatnak.

1. Jegyz. Ezen tartomány partjain sok kis szigetetskék és szirtok feküsznek, mellyeknél jó hal, és tengeri borjú-fogás esik.

2. Jegyz. A' Bohus kerület, melly itt a' Vestro-Gothia megye kerületi számába iktatott, nemelly föld-iróknál különös megyének vétetik, 's azért az ollyanok Gothlandban 10 megyét számalnak, a' hol mi tsak kilentzet olvastunk.

III. Nordland v. Norrland.

4225 □ m., 174,000 Lak., éjszaki része Svétziának, a' honnét is nevét veszi, valaha különös Királyság volt. Hét megyéket foglal magába, de tsak 3 Helytartó kormány alatt.

1. Gestrikland, (Gestricia) megye,

a' bothni tenger öbölnél, 38 □ m. részint hegyes, részint posványas, de nem terméketlen. A' leg nagyobb folyók a' Gefle, és Dalelf. Tó több van. A' leg magasabb hegy a' Söderäs. A' föld a' míveltt tájjékokon jól fizet gabonára, krumplira, 's más hasznos ültetményekre nézve; az erdők mindazon által leg nagyobb kintse az országnak. A' marha nevelés izmos, vadnak nints szüke, 's vas bőven találkozik; a' Lakosok száma 30,000, a' kik közt még egy néhány finni familiák találkoznak. Az egész megye tsak egy kerületet tesz, a' hol nevezetes:

1) Gofle (Gefalia) régi fő város, a' kormány szék, derák munkás város, a' Gefle víz partján, melly a' városon által folyván 3 ágra oszlódik, és 2 szigetet képel, 's ugy a' Bothni öbölnek egyik szegletébe merül. A' város szép, és kellemetes fel tünése, utszái jobbára rendesek, mind egyenes, és széles, a' házak ugyan nagyobb részre fából épültek, de takarosok; a' folyó a' várost két nem egyenlő részre osztja. A' kő fallal fel gátolt part, melly a' város éjszaki részén a' víz folytába huzódik, nem tsak több szép házakkal, és portéka-tsürökkel diszes, hanem gyönyörü ki látást is ád ama nagy, régi, négy szegletü Gefleborg várra, a' hol a' Helytartó kórmány lakik tisztségével együtt, és a' tovább feküvő szigetre. A' városban van 1 templom, 1 gymnasium, 1 kis oskola, 1 polgár oskola, 1 Ispotály, 1 betegház, 1 könyvnyomtató ujjsággal, a' 6000 Lakosok kézi mesterek, halászok, és kereskedők, vagyon 55 hajójok. A' rév-part, és ki kötö derék, a' bé menetet védelmezi a' Fridrik-Sántza. Hillevik, vas bánya, és sós kut 1 $\frac{1}{4}$ m. a' várostól.

2) Gysinge, nagy vas fabrika. Axmar, vas-bánya. Thorsäker; fára, mellyben több vas-bányák vannak. A' part hoszszába egész sereg kis szigetetskék, és szirtok feküsznek, többen Lakos is van.

2. Helsingland Megye,

az Gestricia éjszaki részén; 140 □ m., 58,000 Lakossal; jó formán hegyes, erdös, és durva ország, de nem terméketlen. Derékjebb folyói: a' Ljusna, Soagän, és Woxna; 's a' Hassela, és nagy tó a' jelesebb tavai. Földje, a' hol szorgalmatosan mívelteti, sok gabonát, főzeléket, krumplit, lent e' a' t. hoz, a' marha nevelés izmos, az ásványokbol tsak vasat venni eszre. A' Lakosok szelíd, dolgos, 's derék termetü emberek. Vannak köztök el szegényedett Lappok is. A' megye két kerületre van osztva.

Jelesebb helyei:

1) Hudiksvall, helyes kis tengeri város egy tenger hajlaton, igen jó rév-partal, 's 1500 Lakossal, ezek magok 5 hajójival hasznosan kereskednek; 1792 nagyobb része le égett, 's ez most a' szebben viszsza épült újj várost teszi.

2) Söderhamn, kis tengeri város egy öblötskén, iszapos rév-partal; 2300 Lakosi sok vásznat készítenek, 's ezzel, és egyébb hazai termésekkel hasznos kereskedést üznek: 6 hajójok van. Találni itt egy fegyver fabrikát is.

3) Nyhamn, jó rév-part, a' Söderala fárába, a' Ljusna öblön. Stora Jungfru, Szigetetske egy rév-partal.

3. Herjedalen Megye.

Norvegiával határoz, 98 (126) □ m. durva, erdös hegység, melly a' magas hegyek közt egy hosszu völgyet képel. Leg magasabb hegyei a' Vigel, és Sonnfiáll. Jelesebb folyó vizei: a' Ljunga, és Ljusna kevés termő földje van; termesztenek mindazon által egy kevés gabonát, krumplit, répát, komlót, kendert e' a' t. az erdők nagyok, a' marha nevelés izmos. Lakosi száma tsak 4300. A' Jämtlandi kerületbe tartozik.

Említést érdemel itt:

1) Ljusnedal, fabrikahely egy mély völgyben a' Ljusna partján, melly itt egy rohanatot formál, vas bányákkal, és egy vas fabrikával, 1 templommal, és 150 Lakossal.

2) Wemdal, falu, mellyben egyedűl van vásár az egész megyében.

Jegyz. Ez a' három megye egy Helytartóságot (Gefleborg Län) képel.

4. Medelpad megye (Medelpadia),

a' Bothni öblön, 60 □ m., hegyes erdőség: vizei: az Indal v. Ragunda, a' Gimea, és Ljunga; tó több van. A' völgyekben jó termő, és buzát hozó föld van; a' legelő jó, 's azért a' marha nevelés derék. Lakosi száma 20,000, kik közt Finnek is vannak; csak egy kerületet formál.

Jelesebb helyei:

1) Sundsvall, rendes kis város a' Bothni tenger öböl hajlatán, jó rév-partal, 's 1700 Lakossal, kik a' kézi mesterségeken kivül hasznos kereskedést üznek, 9 hajót birnak. Granloholm, a' városhoz tartozó vas fabrika.

2) Söderfors, atzél fabrika, Galtström, Logdö, Lagfors, és Ävike, vas fabrikák.

Az Alnö szigeten, a' Keingerfjárd öblön mész töretik, és Eiderstädti juhok tartatnak.

5. Jämtland megye (Jemitia).

Norvegiával határos, 520 □ m., 28,000 Lakossal. Jó formán durva, de nedves hegyesség; derékebb folyó vizei, a' Ragunda, v. Indals, mellynek jeles rohanási vagynak, a' Gimea, és a' kis Handöls egy igen szép rohanással. Tó több van, mellyek közt a' Storsjö v. nagy tó 7 m. hoszszu, és 3 m. széles. A' föld ollyik tájjékon jól fizet, és gyümöltsös. Asványokat is találni, u. m. iszapvaskövet, rezet, ólmot, meszet, fazékkövet, szép hegyi kristált, és timsófoszlékot. A' nemzet igen jó, szelíd, és őszinte szivüek: a' kik közt sok Lappok élnek.

Itt tsak egy kerület van, a' hol is észre vételre érdemes:

Oestersund újj városotska a' nagy tó keleti részén, alig van benne 300 Lakos. 1786 városi szabadságot, 's több más jusokat nyert. Froső, Sziget a' nagy tóban egy omladék sántz maradvánnyal. Handöl falu, az Äunse mellett, jeles tófa bányákkal.

6. Ängermanland Megye.

(Angermannia) a' Bothni tenger öblön, 180 □ m., 50,000 Lélekkel: hegyes, erdős, bájitó szép, nedves tartomány: derékjebb folyói: az Ängerman, egy a' nagyobb folyó vizei közül Svétziának, melly azomba rohanásai miatt, tsak hellyel hellyel hajózható. A' Störlögda, Lexa, és Gidea. A' tavak nagy számuak, de kitsinyek. A' föld a' völgyekben, a' folyók mentében jó formán termékeny, főkép a' déli vidékeken. Az erdőség nagy kints az országban: az ásványok közül egyebet nem lelni motsárvaskönél. A' Lakosok közt keverve látni a' Finneket, sőt Lappokat is találni köztök. Az egész megye tsak egy kerületet tesz, mellyben jelesebb:

1) Hernösand, fő város, püspöki szék, a' kormány Lakhelye, bövséges tengeri rakváros a' Hernö szigeten az Ängermannak a' Bothni öbölbe való ki folyásánál, a' szárazzal hidak által kaptsoltatik: 50 m. Stokholmtol, jó formán épült, van egy igen jó rév-partja, egy gymnasiuma, kis oskolája, könyvnyomtatója, és talám 3000 Lakosa, a' kik kéz munkából, halászatbol, hajózásbol, és élelmes keresetből táplálják magokat. Utansjő vas fabrika, és tégla égető. Sandö, uveg huta.

2) Graninge, falu egy nagy vasfabrikával, és 600 Lakossal, a' kik föld miveléssel, marha neveléssel, halászattal, és szénégetéssel segitik magokat.

1. Jegyz. Ezen part Szigetei közt jelesebbek: Hemsö és Wargö.

2. Jegyz. Az utóbbi három megye ismét egy Helytartóság alatt: Westnordland, v. Hernösand-Län: Kormányoztatik.

7. Westerbottn megye; Vestrobothnia;

a' felső szélén a' Bothni öbölnek; 466 □ m., 60,000 Lakossal; jó formán durva, részint halmos, és kösziklás, de még is inkább róna, részint motsáras és homokos tartomány, a' melly mindazon által a' folyó vizek partjain termékeny; nevezetesebb folyói: az Umeä (Umeo), a' Sildut, v. Skellefte, a' Pitea, a' Lulea, a' Kalix, és Tornea. Lakosi Svédek, és Finnek. Az egész vidék 2 kerületre, és 4 járásra osztatik, és a' következendö Helytartóságba tartozik.

Westerbottn, v. Umeä-Län, melly Vestrobotnián kivül sok vidékeket foglal magába; a' Svédi Lapplandal együtt; mellyekkel öszveségesen tesz 1980 □ m., mellyeken 80 ezer emberek élnek, 4 városban, 's 1080 udvarokban.

Vestrobothiában jelesebb helyek:

1) Umea (Umeo) fő város, a' kormány Lakhelye 70 m. éjsz. Stokholmtol, a' hol az Umea folyó a' Bothni öbölbe szakad, silány helyetske, két rév-partal, és 1000 Lakossal, a' kik részint kereskednek 19 tulajdon hajójikkal. Van itt egy beteg ház is. Ratan, jó rév-part, 5 m. Umea-tol-éjszakra.

2) Pitea, városka a' Pitea folyó torkolatjánál, részint egy szigeten a' bothni öbölben, részint a' szárazon épűlve, jó rév-partja van, 's mintegy 900 Lakosa, 5 Tsajkájokkal kereskedést üznek.

3) Lulea, kis város egy fél szigeten a' Lulea folyó tarkolatján, jó rév-partal, 130 házzal, és 800 Lakossal, kik kereskednek, de tsak 3 hajójok van. Melderstein, nagy vas-bánya; ide tartozik Strömsund is egy rév-partal, és hajó épitővel, és Fridericafors, vas fabrika.

4) Tornea (41° 46′ hoszsz. és 65° 50′ 50″ éjsz. szél. alatt) tengeri kereskedő városotska egy fél szigetbe, a' Tornea folyó torkolatjánál, leg éjszakiabb

szélén a' Bothni öbölnek, 105 m. Stokholmtol éjszaki-keletre, tsekély tekintetü hely béletlen utszákkal, 113 fa, és szegény, jobbára egy emeletü házakkal; azomban, a' hol a' kereskedők laknak, a' házak szebbek, és többnyire két emeletüek; van egy templom a' városban, egy a' Björkö Szigetetsken: a' Lakosok száma talám 700, a' kik derék kereskedést üznek, noha tsak két hajót birnak; a' város révpartja el van öntve homokkal, azért is az egy órára távozó Reutehamni rév-partot használják. A' város mellett van egy nyilt sétahely készítve. Ezen város igen nevezetes a' föld-iratban, 1. azon frantz mathematika Társaságról, melly 1736, Maupertuis Elősége alatt ezen vidékben, állhatatosan fel haladván a' nehézségeket, egy déli-gradus mérését el kezdvén, három gradítsát a' földnek meg mérte, hogy igy a' föld formáját könnyebben meg lehetne határozni: a' melly munka 1801—1803-ig tökélletességre hajtatott; 2. a' sok utazók miatt, a' kik ide jönnek, hogy szokatlan játékait szemlélhessék a' napnak, melly itt a' nyár közép napjaiban el nem nyugszik. Soantsein, vasfabrika; Kengis, vasbánya a' Tornea partján, egy víz rohanásnál a' leg kellemetesebb vidéken.

Ezen kerület lakosi sok portékát hordanak ki idegen tartományokba, u. m. épitö fát; pallót, deszkát, kátránt, sós és füstös lazatzot, szárított tsukát, madártollat, tengeri-borju'sirt, Kásztornedvet; továbbá ki készített gyapjasbört u. m. fekete, kék, és fejér, hölgy-bört, farkasbört, nyest, rozomák, kurta kigyó, kásztor, és irám-szarvas böröket. Tornea a' leg külsőbb, vagy végsőbb város Europában éjszakra. Van benne egy országos vásár, mellyen a' Lappok tulajdon terméseiket p. o. készített szörös-böreiket, hal 'siradékjokat e' a' t. szerportéka, értz szerek, és pálinka eránt el tserélik.

II. Szakasz.

Lappland. Lapponia.

Azon tartomány, melly Lakositól Lapponságnak mondatik, leg éjszakiabb tájjéka Europának: annak éjszak keleti része Orosz-Országhoz (az Archangeli kormánysághoz) tartozik, a' leg éjszakiabb pedig, Finnhatár név alatt, Norvegiát isméri tulájdonos parantsolójának. Nagyobb fő részét Svétzia birja, innét Svédi Lapponiának, vagy, mint a' Svédek mondják, Lappmarknak, hivattatik. Ez leg éjszakiabb vidéke Svétziának; határai: keletre az Orosz Lapponia, éjszakra Finnmark, vagy Norvégiai Lappland, nyúgotra a' Norvégi Nordland, délre a' Jämtland, Ängermanland, keleti, és nyúgoti Bothnia kerületi a' Svédi Nordlandnak: következendő képen egészlen el van választva a' tengertől. Kerülete mint egy 16 v. 18,00 □ m. Hideg, kemény, erdős, majd hegyes, majd lapos, és motsáros tartomány, mellyen az éjszaki havasok durva lántza meszsze terjedő ágaival által húzódik. Az ég alja igen hideg, a' tél hoszszu, és kemény; a' nyár igen kurta, a' leg hoszszabb nap a' déliebb tájjékokon 24 óráig, és a' leg éjszakiabbakon 3 hónapig tart. Épen olly hoszszu a' leg hoszszabb éj télen. A' durva havasok kelet felé vonnják magokat, az éjszak-nyúgoti részen leg magasabbak; a' leg felsőbb tsutsokon, és oldalokon örökös hó fejérszik: ezen hegyekből sok patakok, és folyók tseregnek le: azok közt leg jelesebbek, azok, a' mellyekről a' Westerbottn megyében emlékeztünk, és a' Kemi, melly keleti Bothniában a' bothni tenger-öbölbe szakad, a' hova jobbára minden folyói Lapponiának sietnek. A' tavak számasak, és vannak azok közt nagy kerületüek. A' föld tsak kevés, és tsupán a' déli vidékeken termékeny, és alkalmatos a' miveletre; a' többieken tsak moh, és rekettye nemek teremnek; a' szörnyü erdőségek fa nemei: veres, és fehér fenyő, égerfa,

nyir, és füz fa; többféle fajzatokban találni egyébb hasznos növevényeket is, botyokat, füveket e' a' t. Tsak a' gyarmatosoknak van ezen tartományban Lovok, szarvasmarhájok, és juhok, a' Lappok minden egyébb házi állat helyett a' hasznos irám szarvasok, és ebek szolgálatjával élnek. Vannak vad állatok u. m. farkasok, (igen is nagy számban) medvék, rozomákok, hiuzok, vidrák, rókák, nyestek, hőgyek, nyulak; evetkék e' t. o. vándorló madarakban, és más vad szárnyasokban nagy bőség vagyon; halban sints szükség. A' Bogarak, és legyek sokasága nagy tsapás a' tartományban. Az ásványok Országából van vas, réz, és ezüstös ónértz. A' Lakosok részint Lappok, mint eredeti lakosok, részint idegen gyarmatosok.

A' Lappok Finn nemzetből származtak, a' kik is termetre, erköltsi vonatokra, és szokásra nézve nem külömböznek annyit a' Finnektől, mint a' Svédektől. Magokat Samelatznak nevezik, és a' Lapp nevet tsufságnak tartják. A' mi illeti termeteket, fel tetszik rajtok a' barna szin, alatson termet, melly ritkán üti fel a' közép-termetüséget, széles artzájok, ki álló, vagy hegyes állok, nagy szájok, és be esett ortzájok, jobbára rövid barna hajok van. Testek erős, meg törődött, és hajlós; sokat szenvednek a' szem fájjásban. Igen félékenyek, természettől emberségesek, és szelídek, de restek, és bizodalmatlanok; gyarlóságokat érezvén a' hatalmasabbak előtt magokat meg alázzák; fenhéjazók a' kisebbek, vagy gyengébbek iránt. Nints közöttök valami szembe tűnö gonoszság, de derekas erkölts sints. Eszek józan, noha igen tudatlanok, és bübájosok; van foghatóságok is többféle tudományos mesterségekre. Szeretik hazájokat, 's a' világ szemei előtt szerentséseknek mondatthatnak némü nemü értelemben. Ruházatjok jobbára: Süveg, köntös, hoszszu nadrág, és sarú, vagy börből, vagy szörös börből, vagy darótz-posztóbol, a' mint azt az üdö kivánja, és tehetség engedi. Eledele ezen népnek, a' mint könnyű gondolni, egyrétű; irám szarvasaik, a'

vadászat, halászat, az erdei vad gyümöltsök, és gyökerek szolgálnak nékiek ételűl, a' patakok, és folyó vizek pedig italul. Hasonló-képen egy-ügyüek lakásaik, és házi butoraik: részint durva posztóból készült sátorokban, részint kunyhókban laknak. Életek módjára tekintve a' Lappok fel osztatnak az irám szarvasi, vagy is hegyi, és halas Lappokra; amazok költöző, v. hordozóskodó pásztorok, a' kik irámszarvas nyájokkal legelőről legelőre bujdosnak, és ingó sátorokban tartózkodnak. A' halász Lappok ellenben, a' kik kevés, vagy éppen semmi irám-szarvasokkal nem birnak; kénszerűttetnek magokat egyedűl a' halászatból, és vadászatból táplálni; illyen sorsra jutnak az irám Lappok, ha nyájokat dög, vagy egyébb szerentsétlenség által el vesztik; vagy magok hibája által el szegényednek. Egy jó birtoku Lappnak több száz irám szarvasa is van, a' mellyek a' szán huzásra, és terh vitelre is használtatnak. Erköltseik, és szokásaik a' Lappoknak hozzá vannak mérve a' gyermekség állapotjához, mellyben még vagynak. Hajdan pogányok voltak, sok féle oktalan babonaságot követtek, 's mint szem fényvesztők ezer alakossággal töltötték az üdőt de a' miolta meg kereszteltettek, nem látni közöttök a' hasonló balgatagságokat, azomba talám még is némelly képzetek, és vélekedések rajtok ragadtak a' pogányságból; a' mi igen természetes, ha a' téritőjeiket, és térítések 's meg térések nemét, 's módját tekinti az ember. A' Svédi Lappok falusi elöljárók alatt állanak, kik közülök a' kormány által választatnak. A' Birák, és predikátorok, kik eránt a' Lappok nagy tisztelettel viseltetnek termésből fizetödnek 's kerületeikben körüljárnak itéletet tartani, itélő-társaik Lappok: ollyas itélet-napokon vásár is tartatik, 's az adó is bé szedetik, melly az egész Svédi Lapponiában nem sokkal megy többre 900 forintnál.

A' gyarmatosok Lapponiában részint Svédi, részint Finni eredetüek, némellyek önként takarodtak szegénységből ezen pusztába, mások a' kormány inditásából költöztek oda, a' melly is örömest szeretné

míveltetni ezen tartományt: ezen gyarmatosok, kiknek száma alig halad meg 2000, többet gyakorolják a' vadászatot, és halászatot, mint a' föld míve lést, és marha nevelést, és a' Lappoknak nem nagy hasznára vannak.

Egyes részei a' Svédi Lapponiának;

1. Jämtlandi Lappmark, a' leg déliebb rész, a' Jämtland megye éjszaki szélén, mellytől is nevét veszi; fel osztatik a' Hammardal, Offerdal, Undersäker, és Owik járásokra. Itt egy templom, és Predikátor van Fölingeben.

2. Asele, v. Angermanland - Lappmark, az előbbeni éjszaki határán, igen magas, és durva hegyekkel. Itten találni Asele helyet az Angerman folyó mellett, a' hol templom fáraház, és oskola van. Itt vásárok is tartatnak.

3. Umea - Lappmark, éjszakra az előbbenitől, mellyen az Umea által folyik. Ebben jeles: Lycksale, predikátorság a' Windel folyó mellett, templommal, fára házzal, oskolával, itélő, és vásárpiattzal.

4. Pitea-Lappmark, az előbbeni éjszaki szélén: itt két predikátorság van. 1) Arvidsjaur, kis hely 320 el szélyedett Lakosokkal, templommal, birói, és vásári piattzal. 2) Arreplöve tsekély hely, és predikátorság 730 Lakossal, templom, biró, és vásár piattzal. A' Norvégiai széleken van a' Nasaalpe ólom - bánya.

5. Lélea - Lappmark, éjszakra az előbbenitől, a' Lulea viznél: itt is két predikátorság van: 1 Gellivare, 1) templommal, és vas - bányával; ide tartoznak 1000 emberek. 2) Jockmock, 1200 Lakossal, templommal, oskolával, itélő, és vásári piattzal. Routivare, igen gazdag vas - bányás hegy.

6. Tornea-Lappmark, tovább éjszak felé, Finnmark déli határán, által megy rajta a' Tornea, Mumico, és Kalix folyó vize; van benne két predikátorság: 1) Enontekis (68° 50' 22" éjsz. szél) tem-

plommal, és piattzal; ide tartoznak valami 900 emberek. 2) Juckasjerwi - 900 Lélekkel, és egy templommal. Ezen tájjékon látni a' vas, és réz vermeket: Svappavara, Kiirunavara, és Junosuvando, mellyek most jobbára nyugosznak.

Ezen 6 járások a' Westerbottn Helytartósághoz valók.

7. Kemi, v. Kusamo Lappmark, az előbbenitől keletre, az Orosz határon; leg meszszebbre terjed éjszak felé, 's a' nagy Kemi folyó által öntöztetik, a' keleti Bothni megyébe tartozik. Ebben a' következö predikátorságok vagynak: 1) Kusamo, 2200, tsupa finni gyarmatosokkal, a' templom a' többi épületekkel fekszik a' 65° 53' éjsz. szél alatt. 2) Kemitrásk, templom, és fára a' Kemiträsk tó partján. 3) Sodankylä, templom, és fára 1800 Lélekkel (44° 10' hosz. 67° 23 éjs. szél.) 4 Enare, templom, és vásárpiatz, az Enare tó déli szélén. 70 famliával, (44° 58' 25" hoszsz. 68° 56' 43" éjs. szél.) 5 Utsjocki, leg éjszakibb részén a' Svédi Lapponiának, a' hol a' leg hoszszabb nap 3 hónapig tart (45° 17' 7" hoszsz. 69° 51' 32" éjs- szél.) van itt templom, fára ház, vásár piatz: a' fárához tartozik 350 Lélek.

Norvégia.

Norvégia Királyság.

I. Szakasz.

§. 1.

Norvégia: Norge, hajdan Norrike (éjszaki ország) nevét a' fekvéstől vette, a' mint hogy leg éjszakiabb lakos-tartománya az világ-részünknek. Régi Lakosi, a' Normannok, (az az éjszaki emberek) a' közép századokban, meszsze terjedő hajókázatok, mérész tengeri rablásaik, és győzedelmeik által nagy hirt, és rettegést szereztek magok eránt.

Ezen eredeti hazája a' Normannoknak, hajdani Királyság, sokideig Dániával kaptsoltatott, most pedig *újjonnan Svétzia Országhoz egyesíttetett éjszaki* tartomány Európának legéjszakiabb tájjékán fekszik, 21 és 49 gráditsa közt a' hoszszúságnak, és 57° 45′ és 71° 20′ gráditsa közt az éjszaki szélességnek; Dániától éjszak felé az éjszaki tenger hoszszába egész az éjszaki jeges tengerig húzódik ív-hajlat formába Svétzia körűl egész a' legéjszakiabb határáig Európai Orosz Országnak.

Három tengertől vétetik körűl, mellyek azt déli, nyúgoti, és éjszaki részein mossák, t. i. a' nagy Kattegat öböltől, melly azt Dániától választja, az éjszaki tengertől, melly itt Norvégia nyúgoti partja és Skótzia, és Islandia keleti partjai közt a' leg éjszakiabb Amérika partjáig hullámoz, és éjszakon a' jeges tengerrel öszve kaptsolódik, a' melly a' Norvégi éjszaki partokat mossa. Keletre, a' hol jobbá-

ra ama vadon hegy-lántz természetes válasz-falat képel, Norvégia Svétziával határos; a' legmagasabb éjszakon pedig az Archangeli Orosz megyével.

Ki terjedése Norvégiának jó kora, Parti-hoszsza, a' Svédi tengeri határ gántsos menedékét egész az Orosz határig hozzá számlálván, tesz mintegy 350, egyenes vonatba pedig valami 240 mértföldet. Szélessége a' legnagyobb terjedésben, 45 m. némelly tájjain, leginkább éjszakra (hozzá adván a' parti Szigeteket) 20—30 m. 's néhány részein (a' Szigetek nélkül) tsak 6—8 m. Föld-színti mekkorasága 6966 □ m. melly elég nagy terjedés egy tartománynak.

§. 2.

Természeti tulajdonsága mekkoraságának meg nem felelhet a' haszon vételre tekíntve, mivel hogy fekvése nem kedvezhet a' természet munkái derületének. Majd tsak nem két harmad része leg éjszakiabb részén fekszik a' mérsékelt éjszaki földövedzetnek, és egy harmad részinél több a' hideg, vagy is jeges ég-alj alatt fekszik. Ezen hoszszú terjedés délről éjszakra, okozza ama nagy külömbbségét a' nap-hoszszának a' több fele tartományok részeiben, déliebb, vagy éjszakiabb fekvések szerént. A' déli részeken a' leghoszszabb nap 18½, 's a' legrövidebb 5½ óráig tart, a' közép részeken a' leghoszszabb 21, a' legrövidebb 3 órányi, a' leg éjszakiabb részeken tart a' nap nyáron 1, 2, 2½ hónapig, és épen olly hoszszú télen az éjtszaka. Valamint az esztendő elején a' nap hoszsza hirtelen, és észre-vehetőleg nevelkedik, épen olly hirtelen, és szembetűnőleg fogynak a' napok a' tél bé léptével. A' nyári éjjek a' közép tartományokban igen tiszták; a' hoszszú téli éjtszakák az éjszaki tájakon igen meg világosíttatnak a' szép hold fénytől, melly a' hó fejérsége által neveltetik, és a' felséges éjszakhajnaloktól. Dél tájban azután tsak egy szürkület, v. hajnalhasadás mutatja magát, a' melly valami másfél óráig tart.

Nem kevesbé nagy külömbbséget tapasztalni itt a' Levegő mérsékében, külömbbféle fekvése szerént

az egyes vidékeknek; mivel noha égalja Norvégiának átaljába véve, hideg, durva, és igen fagyos; gráditsa mindazonáltal ezen hideg égalji tulajdonságnak részént a' vidékek déliebb, vagy éjszakiabb fekvése, részént a' földnek magassága, vagy laposssága, részént a' tenger közele, vagy távola, 's egyébb ide bé folyó környül állások szerént fel, vagy alá nevelkedik.

Átaljába észre lehet venni, hogy Norvégiának keleti hegyes része a' Svétzia határ szélein sokkal hidegebb és durvább, mint a' nyúgoti. A' kemény tél Mindszent havában kezdődik, és tsak Sz. György havában végződik; a' hideg magas gráditsot ér, mindent megmerevít a' jeges fagy; mély hó fedezi a' hegyeket, és völgyeket; vastag jég vonja bé minden vizeiket. A' magasabb hegy oldalak szünetlen hóval, és jéggel boríttatnak, gyakran a' hó és jég hirtelen erővel rohannak a' völgyekbe, a' hol rettentő pusztításokat tesznek, sokszor a' forgó szél felfogja a' lágy havat, 's maga előtt űzvén azt a' felhőkbe, abból mindent lerontanak, a' mit el érnek. Találni itten továbbá nagy jég mezőket, mellyeken a' jég sokszor kő-kemény lesz; ezek, mint a' jég bértzek is, sok patakokat el látnak szünetlen vizzel.

Nyúgoti Része Norvégiának, vagy is a' nyúgoti tenger partja sokkal szelídebben telel; a' fagy nem soká tart, nem olly korán hártyásodnak a' vizek; a' hó tsak rövid üdeig marad meg, az idő inkább esős, és ködös, mint kemény hideg, noha a' tél itt is mindég komor.

A' rövid nyár Norvégiában közönségesen igen meleg, mivel hogy a' nap tsak igen rövid ideig tünik el a' lát-határról, 's, az éjj nem elég hoszszú a' meg melegedett föld hívesitésére.

Különössen nagyra nevelkedik a' hévség, ha tiszta idő van, a' mély zárt völgyekben, a' hol a' nap súgárok a' köszikláról viszsza ütődnek, 's kettős forrósággal a' mélységbe le esnek. Ezen forróságnak tulajdonithatják a' vetésre alkalmatos, jobb

leginkább déliebb vidékek, hogy terméseik hirtelen megérnek.

Az uralkodó szelek az egész nyúgoti parton a' déli keleti, és déli nyúgotiak, mellyek a' tenger gőzeit a' szárazra tolják, a' hol azután a' hegyekre ragaszkodván esős felhőkre változnak; nyáron az éjszak-keleti szél is fúj a' part mentében. A' keleti részen uralkodik az éjszak-keleti szél. A' szélvész és forgó szél itt nem ritka, mellyek nagyobb erőszakkal tsak a' partokon dühösködnek.

A' Levegő Norvégiában tiszta, és egésséges, fő kép a' hegyes tájjakon, a' hol a' lakosok szűk, 's egyűgyű életek módja mellett is állandó egésséggel birnak, és sokszor igen hoszszú élet időre jutnak. A' hegyességben a' levegő tsak nem mindég tiszta, és száraz, a' partoson pedig nedves, 's azért kevesbé egésséges, azomba nem ártalmas valójában. A' hegyek, mellyek a' part felé, és annak hoszszába terjednek, közönségesen felhőkbe vannak borítva, 's itt az idő ködössebb is, és esősebb.

§. 3.

Norvégia hegyes partosság, melly az éjszaki tenger mellett húzódván, arra lejtődzik. A' part mellyre a' fő-hegynek ágai sok föld nyúlat, és tengeri fok formába ki terjednek, jobbára meredek, igen ki ágasodott, és számtalan sok mély, 's külömbbféle öblöket képel. A' part hoszszába, és részént tsak igen keskeny tsatornák által választva, fekszik egy egész számatlan szigetetskékből, és kő-szirtokból álló lántz, tsak kevés helyeken lévén félbe szakasztva, melly valódi egy bolygó alkotmány, 's a' partot mintegy kő-gáttal az ellenséges támadások ellen keriti, a' rév-partokat fedezi, azok bé menetelét bátorságossá teszi; de egyszersmind a' hajózást a' tudatlanokra tekintve igen meg nehezíti.

Sok illyen szigetetskék tsupa köszikla tsutsok, mellyek a' tenger színén tsak kevessé nyúlnak fel, jobbára igen tsekéllyek, 's azokon tsak halászok, és sajkások tartózkodnak. Bellyebb a' tengerbe

egy sor hoszszú, 's egyenetlen homok alap húzódik, mellyen igen hasznos halászat esik.

Hegyei.

A' Ország beljén délről éjszakra húzódik a' Kardinavi hegység, melly vas patkó formában a' Bothni öböl körül tsavarodik, 's a' mellynek bordája dél, és éjjfelé többnyire Norvégiát külömbözteti Svétziától.

Ezen hegység egyes, félbe szakadt sorokból, 's hegy seregekből, magános dombokból, 's több melyék ágakból áll, mellyek a' laposra ki terjednek. A' leg éjszakiabb hegy sor, Köle, v. Kjöle, két ágra szakad, attól a' Seve hegység tovább le húzódik dél felé, mellyhez tartoznak az egyes hegyek: Rud, Sule és Skars. Egy más fő ágnak neve Langfield, mellynek részei: a' Dofre, Loms, Sogne, File, Halne, Hardanger, Jokle, Bygle és Hekle. A' fő ág végződik Norvégia leg déliebb föld nyúlatán, egy rémítő meredekkel. Legnagyobb hegy az egész lántzban a' Dofrefield, magasságát nem lehet meg határozni; a' Filefieldé 18,000 Dan lábra betsültetik. Több részei a' fő hegy lántznak oldalban rónák, a' legmagosabb tsútsok ellenbe durvák, hidegek, örökös hóval takart jég-sziklák. Fjällen névvel, fogas kőszikla ágakkal, és meredek örvényekkel körül-véve; mellyek a' vándorlót halállal fenyegetik; vannak itt veszedelmes szűk útak is. A' Fielefielden megy a' Királyi posta út, melly posta oszlopokkal van ki jelelve; 's az útazók kedviért két kis ház van épitve, mellyek szükséges dolgokkal el vannak látva, illyenek vannak más útakon is a' hegyek közt. Ezen menedékek, kivált télen, igen veszedelmesek, mivel könnyen elmerül az útas a' hó vermekbe.

A' második rendű hegyek ágai a' fő lántznak, alatsonyabbak, erdősek, jó legelőkkel terítve, 's beljekben gazdagok külömbbféle ásványokkal; ezek közt is találkoznak 3—400 láb magas hegyek. — Némellyeknek igen különös formájok van, mint p. o. a' magas Skopshorn hegynek, melly mesziről egy régi vár-kastélynak látszik.

A' Hét Nénék (testvérek), egy sor hegy 7 magas kő ágakkal, és a' Torghatten hegy, mellynek tsútsa egy feltett kalapos ember főnek tetzik; fejében egy nagy lyuk van, keresztül által, 150 könyöknyi magas, és 3000 könyök-hoszszú, mellyen által a' napot meg láthatni. Van egy kopasz-bértz is, mellyről azt állítják, hogy ha a' ketskék reá mennek, meg döglenek. Lelhetni ezen Országban több ritka üregeket is, a' millyen a' Hideg üreg (Kold Hull) mellyben a' ki állhatatlan meleg nyár idején is elszenvedhetetlen hideg uralkodik. A' köszikla repedések, és hegy Omlások ezen vidékeken ollykor szörnyű pusztitást tesznek.

Földalapa Norvégiának majd köves, majd homokos, és kovás, majd agyagos, és meszes, majd iszapos, és posványos, itt ott purhás is, és reves; a' tájj, fekvése szerént, átaljába közép szerű termékenységet lehet benne fel venni, éjszaki vidékiben ugyan a' míveletet el nem fogadja, lakni mindazon által ott is lehet; közép megyéjében jobban hibázik a' mivelet, mint a' mivelhetés, déli vidékin akadni több tenyészes helyekre. Mit tehessen az emberi kéz a' leg hálaadatlanabb földön is, itt is meg mutatta a' tapasztalás. Egyébbként, ki terjedőbb parasztságra kevés rónája van ezen tartománynak; mivel az jobbára lejtősökből, szűk völgyekből, és keskeny partosokból áll, 6 — 8 m. kerületű rónát majd nem is találni, mivel a' legnagyobb darabok is hengeresek, és halmosok; 's a' hol a' hegyek a' partokhoz közelitnek, a' tenger felé lejtősek.

§. 4.

A' tengereknek, melly Norvégia három részét kerítik, feneke épen olly egyenetlen, 's változó mélységű, 's magassága, mint maga a' tartomány, vannak azokban sok zátonyok, és sebes folyások is. Áradása ezen tartomány partjain közönségesen 4 — 6, legfőbb 8 lábra nevelkedik; örvényeket is formál, mellyek közt nevezetes a' Mahl, vagy Moskoé örvény, melly nevét a' Moskoé szigettől veszi,

's a' mellyet a' tenger apadása, 's áradása képel, a' midőn a' hullámok a' durva kősziklákhoz ütődnek, a' víz alatt, a' honnét, fő képen szélvész idején, borzasztó zuhogású kerengő támad, melly mindent el nyel, és a' kő-szirtokhoz sújt, a' mi tsak egy mértföldnyi meszszeségre hozzája közelit.

Folyó vizekben nints hijánosság, elég sok van, de nem fel tűnő nagyságuak: mivel hogy az Ország jobbára tsak szűk partosságból áll, melly a' keleti hegységről jó formán ré'sut le hajul a' tenger felé, 's a' hegyesség a' máshonnét jövő folyóknak által menetelt nem enged, könnyen által láthatni, hogy az ott fakadó, 's az ezen részen ki öntő folyóknak hoszszú tartások nem lehet; folynak itt sebességgel a' sok parti folyók a' kő sziklákon, 's szirtokon által, 's a' kő tsoportokon lerohannak; azért nem is hajózhatók, egyébb torkolatjoktól bizonyos meszszeségre, innét jobbára tsak fa úsztatásra szolgálnak. A' víz rohanások száma nagy. A' folyók Elve nevet viselnek, jelesebb van 11, a' nagyobbak a' magas Röraas hegységben fakadnak. Itt forr fel a' Glommen-Elve is, a' legjelesebb folyó víz Norvégiában 's azért a' Nagy-folyónak (Stor-Elve) hivattatik, által szalad 50 mfdnél többet; azomba igen el gyengűl a' sok tavak miatt, mellyeket alkat, a' millyeneket 12 számmal olvashatni, végre Fridrikstadnál a' tengerbe vész. Ez a' folyó Sarp-nál jeles rohanást tesz, mellynek zúgását meszszire el hallani; régi időkben ebbe szokták bele taszítani az Ország-árulókat. A' többi folyók közt derékebbek; a' Nied, Sule-Elv, Gaulen, v. Gulen, melly $\frac{1}{2}$ m. Drontheimtól a' tengerbe fullad, 1344-b. nagy pusztitásokat tett, egészlen ki látszatott száradni, azomba bévájta magát a' földbe, azután nagy lármával ki ütött; földet, és követ hányt maga körül, elborította a' kör vidéket; néhány templomokat, 48 majorokat e' a' t, rántott el magával, és 150 embernek vette életét. Az Offeraa, a' Syre melly egy szük árkon nyil-sebességgel lövödik a' tengerbe, ugy hogy az az által okoztatott föld rengését a' partiól

2 mfdre is meg érezni. A' Skeen, a' Tyrefiords-Elv v. Drammen, a' Loven v. Laven. Télen ezen folyók, bé fagyván; a' Szánoknak ország útul szolgálnak. A' folyókon által építtetett hídak mind fából vannak, igen könyüek, és tsak lovasoknak, 's gyalogoknak használnak.

A' Tavak Norvégiába számosok, és halasok, jobbára a' folyók képelik azokat a' tágasabb völgyekben, a' hol jobban ki terjeszkedhetnek, nevezetesebbek azok közt: a' Rijszvand, Schnaasen, Selböe, a' Miösen egy szép, 12 m. hoszszú, de keskeny tó, melly a' Wormen által a' nagy Glommennal öszve kaptsoltatik, és igy a' belső közösségre igen alkalmatos. A' Slire, Sperdillen, Rand, Vesten, Saren, Modum, Lund, Norsöe, Hvidsöe, Farrissöe, Oeye, és Fremmunds tó. Több illyen tavakon találni úszkáló szigeteket, mellyek a' szárazból le szakadott gyepesek, vagy nagy egymásba elegyedett gömbök, vízi plántákból, földel, 's egyébb nevelő purhákkal bórítva, vannak 30 — 40 ölnyi hoszszúságúak is, úgy hogy azokon fák nőnek. Mardynenek híják egy más kissebb nemét az úszkáló szigeteknek, mellyek vizi-fűből, fa-ágakból, tavi iszapból, e' a' t. állanak öszve, ezek a' tenger öblökbe találtatnak, és a' vízi madarak oda tojnak. A' tavak hajózhatók. Az édes víz átaljában jó, egésséges, és vasat hord magával.

§. 5.

Termései.

A' hideg, durva, a' természetnek, első pillantatra, olly mostoha leánya, nem hagyatott a' Mindeneket tápláló Isteni Gondviseléstől feledékenységbe, mivel vannak abban a' természet javainak több féle betses kintsei elrejtve, mellyek elegendők azon munkás, és megelégedő népnek szükségeit potlani, 's jókora számát a' Lakosoknak el táplálni.

Ásványokból itt nagy kints találkozik; t. i. arany tsekélyebb: ezüst, főképen termett, nagyobb mér-

tékben; jó formán gazdag a' Kongsbergi ezüst bánya, mellyet 1623 a' pásztorok találtak fel, a' kik mulatság kedviért lehempelgett köveket zuztak széllyel, mellyekben értzet vettek észre, azt, ólomnak gondolván, magokkal haza vitték, hogy abból golobitsot és gombot öntenének; de a' midőn ez el nem sült, el adták a' talált értzet egy ötvösnek, a' ki azt ezüstnek esmérte; annak izmosságán tsudálkozott, 's ezen találmányról azonnal a' kormánynál tudósítást tett, melly azután azon tájjékon visgálatot rendelt. Találtak ott egy darab tiszta ezüstöt is, melly egész egy fontot nyomott, 's így a' bányászás elkezdődött, a' hol is tsupa tiszta ezüst találtatik, utóbb leltek itt egy ollyan darabot, melly 560 fontot nyom, és most Koppenhagaban a' Királyi museumban tartatik. Az ezüst mindazonáltal sokszor sok haszontalan keresés után találtatik meg. A' Jarlshegyi ezüst Bragnäs mellett silányabb, 's ezüstje tsak más értzekkel van egyelítve. Rezet Norvégia éjszaki vidékin találni, 's pedig igen jót, és igen sokat. Vas külömbbféle, mindazonáltal jobbára válogatott tulajdonságú, nagy számmal van majd egész Norvégiában, legtöbb pedig a' Kristiansand kerűletben. Ón épen nintsen, de ólom sok helyen van, noha nem nagy menyiségben, 's az is igen kemény. Lelni továbbá kobaltot, gálitz-követ, egér-mérget, kénkövet, timsót, és konyha sót, azomba nem nagy mértékben. Büdöskövet eleget ásnak. A' kövekre tekíntve Norvégia nagy kintsel bír, különössen nagy számmal van benne szép, és részínt válogatott, és többféle színnel mázolt márvány, egész Európát el lehetne azzal látni, vannak alabástrom, finom homok kő, malom kő, próba kő, Asbest, tsillám kő, Kristál, mész-kövek, foszlány, Talkkő, mellyekből minden féle szerek készíttetnek, bánya virág, a' Jaspishoz hasonló félig által látható kova neme, Agát, granat, Amethyst, Caltzedoniaikő e' a' t. legritkábbak a' kovák, végre van még gips, fénylő homok, melly porzó-gyanánt szolgál, 's több féle színeket, leginkább értz meszet, jád-

zik. Találni turfát is. Igaz gyöngyöt a' Drontheimi vidéken halásznak több folyó vizekben, a' melly még is se nem sok, se nem igen szép. Tulajdoni értz vizet mind eddig egynél többet nem találtak fel.

A' Növevények országa jó forma külömbbféleségekkel jelenik fel, 's a' természet visgálóinak illető jelességekkel kedveskedik; ellenbe a' fán kivűl kevés sikeres hasznú terméseket mutathat elő. A' gabonának legtöbb nemeire találhatni Norvégiában, de mind tsak tsekély számban; leginkább zab, árpa, és ro's van míveletben, a' tiszta búza, és pohánka ritkább, ugy a' borsó is, bükköny, komló, len, és kender, kerti vetemény nem sok van. A' Legelő sok vidéken válogatott, az egész országban jó. A' gyümölts-nemekből találkozik: alma, körtve, szilva, és tseresnye, a' két utolsó igen meg terem, de nem nagy számban; a' kényesebb gyümölts nemek néhány kertekben neveltetnek; ataljába a' nyár rövidsége miatt tsak a' korán érő gyümölts tartós; a' téli nemek nem álják ki az ég-aljat. Az enni való vad gyümöltsöknek sok neme, és fajzata találtatik, 's némelly tájjakon nagy sokaságban, p. o. fekete áfonya, málna, eper, hamvas-szederj, földi-szederj, veres-áfonya; 's egyébb több áfonya, és szederj nemek, mellyek közt némellyek ezen tartománynak tulajdonos termései. Mogyoró fa liget pedig annyi van, hogy a' mogyorót külső tartományokba is el adhatják.

A' hasznos, és gyógyító füveknek olly nagy a' száma Norvégiában, hogy azokkal még nagyobb hasznokra élhetnének a' lakosok, mint eddig, ha az azokkal való sikeres bánásra nagyobb kedvek, és alkalmatosságok volna, nőnek ott fűvek, és plántak külömbféle festékek, és orvosságok készítésére. Tsak maga a' moh neme reá megy 18 félére, mellyek közt jeles az irám tarjag v. zuzmó, fő-elesége azon hasznos irám-szarvasnak, úgy az úgynevezett Islandi zuzmó e' a' t.

A' leg sikeresebb növevényi termés Norvégiában ama betses fa, mellyre nézve ezen tartomány olly

gazdag, melly mind oda haza nagy számmal fordittatik a' népség szükségére, mind külső tartományokba nagy haszonnal vitetődik ki, a' honnét az erdők igen szemlátomást fogynak, holott pedig nagy szerentsétlenség lenne az illyen Országban az elkerülhetetlenül szükséges fát ki fogyasztani. Az egész Ország bővelkedik erdőkkel, többel mind azon által a' keleti, mint nyúgoti része. Némelly kerületekben különösen jó fajokat találni. Leg nagyobb számú, a' veres, és fehér fenyő, nyir, eger, köris, és hárs-fa. Van továbbá szép tölgység; lasponya, berkenye, galgótza, hályogfa, fenyős, tsipke bokros, külömbbféle, több nemű bodza e' a' t.

Az állatok Országa se szenved szükséget több nemű jelességekbe. A' szelid állatokból lelni Norvegiában, lovakat, mellyek kitsinyek, de derék termetüek, erősek, és tartósok; vastagok, serények, elevenek, 's jobbára sárgásbarna, vagy egér színűek; igen kevés abrakkal megelégesznek, 's lépések bátorságos, úgy hogy a' legmeredekebb, és veszedelmesebb hegyes útakon is bátran lehet azokkal menni, 's úgy látszik, mászni tudó módjokat visgálván, mintha tsak az illyen hegyes tartományok hasznára termettek volna. A' Norvégiai lovak igen mérészek, nem félnek se farkastól, se medvétől, mellyeket első lábaikkal igen mesterségesen agyon tudnak vágni.

A' Norvégiai szarvas marha is kitsiny, szinte jobbára sárgás szörű, 's kevés fagygyúiok van; a' tehenek kevés tejet adnak; de ez a' kevés téj sok irós-vajat ád, mivel hogy igen kövér. A' gulyák számasak; szinte úgy számasak a' juhok is, mellyek közönséges fajok, tsak a' vad nyájaknak a' parti szigetekbe, a' hol magoknak télen nyáron élelmet kéntelenek keresni, van nagyobb teste, és finomabb gyapja, mint a' közönségeseknek. Különös, és álmélkodásra méltó okosságot venni észre a' kosokban, mellyek az ilyes nyájakat vezetik, a' honnét a' pásztoroknak is igen hasznosok, és szükségesek.

Illyen kosok állíttatnak a' vad gulyák eleibe is, hogy azok ezeknek télen a' helyeket meg mutassák, a' mellyeken élelmet találhatnak a' hó alatt. Még számasabbak a' juhoknál a' ketskék, mellyeket a' Norvég azért szeret anyira, mivel annak tartása eránt épen nem kell szorgalmatoskodnia, mert ezek magoknak még a' leg fel hághatatlanabb kő-szirtokon is eledelt találnak, a' hová soha egyébb állat fel nem juthat. Sőt annyira kedvelli az itteni Lakos a' ketskét, hogy annak megszabadítására maga életét veszedelembe teszi, ha az talám a' kősziklák közt el bódulván segédért kiáltoz. A' ketskék egyébb iránt igen mérészek; ők nem tsak segítik a' kutyáknak a' juhnyájakat védelmezni a' farkasok ellen, hanem egyes hartzba is kelnek a' farkassal; sőt a' kigyókkal is viadalomba szállanak, 's azokat boszuságból meg eszik. A' legjobb ketskéket Nordlandba, és Sundmöerbe találhatni.

Vannak Norvegiában hoszszú lábú, és rövidlábú sertvések, de nem nagy számmal, mivel jobbára minden tájjékon terhes azoknak tartása, mivel meszsze vidékekre nem lehet őket hajtani. Az ebek, mellyek itt is, mint máshol a' házak és nyájjak őrizetére használtatnak, és a' vadászatra taníttatnak, sok félék, de tsak közönséges fajok: semmi különöst azokról nem mondhatni, egyébb hogy Norlándban, és némely szigetekben sok ebek meg taníttatnak a' madár fogásra, mivel hogy a' kősziklákba fészkelő madarakhoz könyebben férnek, mint a' fegyver; az illyen ebek hoszú testűek; vékonyak, és rövid lábúak. A' medve vadászatra kitsin kutyák használtatnak. Szelid, és vadmatskák is nagy számmal találtatnak. Az irámszarvasokról utóbb fogunk szóllani Orosz ország leiratjában. Vad állatokkal, mellyek részint ennivalók, részint szőrös bőrrel használnak, vagy ragadományokkal ártanak, elég gazdagok az erdők, és hegyek. Találni szarvasokat, a' mellyek nem nagyok; dámvadat nem mindehol lelni, nyúl mindenfelé elég van bővséggel, kitsinyek, és télen, a' midőn szükségből egerekkel élnek, fejérek. Jávor-

szarvasok, mellyek nagyobbak a' közönséges Norvégi szarvasoknál, több vidékeken tartózkodnak, de számok lassanként fogy, mivel hogy télen örömest az emberek lakó helyeikhez mennek, 's ott igen üldöztetnek jó ízű húsok, erős vastag bőrök, és rúgó-erejű szörek végett. Igen jó kedvűek, könyen megszelidülnek, a' mit régenten a' tapasztalás bizonyított, és szörnyű sebes futásokkal igen alkalmatosak lennének a' vonásra. Vad irámszarvasok tsak a' legéjszakiabb tájjakon találtatnak, 's pedig igen nagy számmal, úgy hogy sokszor azokat több százból álló seregenként látni.

A' ragadó, és szőrös állatokról Norvégiában emlékezetre érdemes; hogy ott két féle medvék találtatnak, a' mellyek mindazonáltal tsak nagyságra nézve külömböznek egy mástól; az egész tartományban jókora számmal vannak; de léginkább a' néptelenebb vidékeken; majd setét, majd világos barna színűek; a' legszebbek, és betsesebbek, de legritkábbak is, a' mellyeknek szőrén ezüst szinű barna hegy van; lelni, noha nem sokat, fekete, és kis fejér, vagy üst-színű medvéket is. Mérgesek, ragadozók, erősek, és alattomosok. Növevényekből és húsból élnek. A' nagyobbak lovat, szarvas marhát, sőt embert is meg támadnak. A' kissebbek nem jolly vadok. A' Norvegák magok szokása szerént azokat tulajdon rendeikbe osztják; a' Ló medvék, mellyek húst esznek, és a' legnagyobbak, a' hangya medvék, mellyek legjobban kedvellik a' hangyákat, és a' fűmedvék, mellyek meg elégesznek a' növevényekkel; a' hust mindazonáltal valamenyi szereti, és örömest megtámadnak majd nagyobb, majd kisebb állatokat; a' mint t. i. magok erejébe biznak, mellyeknek elsőben vérét ki szivják, 's azután azokat tanyájokba hurtzolják; meg nőtt embereket mindazonáltal igen ritkán, gyermeket pedig, a' mint mondják, soha se támadnak meg. Az úgy nevezett füves-medvéket még a' pásztor leánykák is, a' kik nyájat őriznek, kiáltásokkal, vagy bottal meg kergetik; sőtt már az el fogott

ragadmányt is el veszik azoktól. Sok példát beszélnek némelly medvék jeles tetteiről, 's különössen azok tsalfaságáról, és álnokságáról; úgy, hogy a' Norvégák annyi észt adnak egy medvének, a' mennyi két emberben van, és annyi erőt, a' mennyivel hét ember bir. Átaljába a' medvék nem olly nyakasok, nem olly erőszakosok, 's azért nem is olly félelmesek, mint a' farkasok, mellyek itt igen nagy számmal találtatnak nagy tsapására az Országnak, ragadozásra vágyása, és torkossága a' farkasnak szinte olly esméretes, mint dühössége, mellybe azt forró-éhsége teszi, innét mindenkép dolgoznak azok ki pusztitásán, azomban ezen szapora vadony állatnak ki irtása igen nehéz. Sőt majd lehetetlen egy olly tartományban, melly olly erdős, és hegyes, mint Norvégia. Hiuz három fajzatú van; ezek szinte olly torkosok, vérszopók, kegyetlenek, és ártalmasok, tsak hogy kissebbek, mint a' farkasok; ezek leselkednek, mint a' matskák, prédájok után rejtekben, 's azt el ragadván tsak azt zabálják fel abból, a' mi izlésekre van leg jobban. Épen olly ártalmas, hamis és álnok ragadozó az esméretes rozomák, v. torkosborz, mellynek szép fekete, sárgával és barnával pettegetett bőre igen betses. Továbbá találni itt a' kissebb ragadozó, és szőrös állatok közül rókát, nyestet igen szép hőgyet, menyétet, mókust, e' a' t. A' folyó vizekben vannak kásztorok, vidrák, azomba nem sok. Egér és patkány a' leg éjszakiabb tájjakon nints; ellenbe van Norvégiában egy a' patkányhoz hasonló egér faj, melly minden tiz, vagy 20 esztendőben nagy számmal meg jelenik, és egy nagy hadi sereg módjára egyenes rendben a' motsárokon, és vizeken által úszik, 's ezen útjában minden fű szálat meg emészt, és végre a' tengerbe, a' hová útja vezeti, el merül. Az illyen egér 5, v. 6 hüvelknyi hoszszúságú, fekete színű barnás sárga tarkával.

A' szopó tengeri állatok-közűl találni Norvégia partjain tzet-halat; delfint, külömbféle tengeri borjúkat.

Szárnyas állat is nagy bőséggel van több féle fajokkal. A' házi szelíd állatok közt, vagy is majorság közt jelesebb számúak a' tulkok, és galambok, és pedig olasz tulkok is. Van sok külömbféle nemű vízi madár, szárnyas vad, ragadó madár, é a' t. mellyek közt nevezetesebbek: a' hattyúk, 's azok több fajzati, mellyek a' legerősebb Hering-halászók, a' vad ludak, és rétzék, a' nagy, és kis buvár madarak, fajdtyúkok, hófajdok, hurosok, több mint 3 féle, szandokok v. snefek, é a' t. Sólyom madár, kakuk madár, szárazi, és vízi sas, varjú, holló, fetske, e' a' t. egyedűl éneklő madár alig van egy kevés.

A' tsúszó-mászók közt a' gyíkokon kivűl találtatnak kigyók nem nagy számmal, mellyek nem tartatnak nagyon mérges harapásúaknak, vannak több féle nemű békák is 's a' t.

Legnagyobb pedig, és tsak nem ki meríthetetlen a' halak bővsége, melly a' Norvégáknál minden első szükség híjányát kipótolja, a' kereskedés által; és a' nép számosabb részét táplálja. Találni és fogni, részint az édes, részint a' sós vizekbe igen sok féle halakat, u. m. több féle tőke halat; tsipke- és félszeg-úszót, heringet szörnyűseregben. Ángolnát, dors-gadótzot, tzápát, rájahalat, tokhalat é a' t. A' halnak olly iszonyú nagy itt a' bővsége, hogy nem tsak több miliomok innét kivitetnek idegen tartományokba, esztendőnként, hanem a' hal közönséges tápláló eledele a' szegényebb népségnek, sőt még marhájának is eledelűl szolgál. A' halászatot mindazonáltal a' tengeren nem egyedűl a' Norvégák birják, hanem idegenek is részesülnek ezen nyereségben.

A' Bogarakból, héjas, v. házas állatokból, és férgekből, vagy is kukatzokból, megjelelhetni itt: a' méheket, mellyek tsak a' déli tartományokban találtatnak imitt amott. A' rákokat, tengeri rák-

kat, ostrigát, és tekenyős tsigákat, a' több féle tengeri tsigák mellett. Vannak nagy bögölyök is, mellyek az embernek, és marhának igen alkalmatlanok. Az ugynevezett medvehal egy ártalmas kukatz a' tengerben. Ugy mondják, hogy találkozik egy ugy nevezett fürtös kukatz is, 's hogy ez ezen tartománynak tulajdonosa légyen; ez számtalan kis kukatzok tsoportjából áll, mellyek sűrűen egymás mellett ülnek, sokszor egybe kaptsolva több ölnyi hoszszúságú, és 1 ½ hüvelk szélességű helyet foglalnak, úgy hogy az egész egy kötélhez hasonlít, melly halkal tovább mozdul, mellybe a' szürke, vékony, egy árpa szem hoszszúságú férgetskék szünetlen egymás felett, és mellett előmásznak, 's így tovább takarodnak, miből éljenek, még egészlen nem bizonyos.

Még egy pár más különös állatokról is beszélnek a' Norvégiai parasztok, és halászok, és azok valóságát sok esztendei, 's többszöri tapasztalásból bizonyítják, t. i. ama nagy tengeri kigyóról, és még nagyobb tengeri rákról; mellyekről hihetetlen dolgokat meséznek. Akár igaz, akár nem azok valósága, itt azok rajzolatjával nem foglalom a' helyet; mivel hogy még a' természet kutatók, a' kik eleget útaznak a' tengereken, és annak legritkább lakosira különös vígyázással leselkednek, soha ezen tsuda állatoknak tsak nyomára se akadhattak.

§. 6.

Mostani Lakosi Norvégiának, ki vévén az idegenek tsekély számát, két különbféle nemzetségből állanak, a' kik mind artza vonat, és nyelv, mind pedig erköltsi vonati, és élet modja által fel tetsző képen különböznek egymástól. Ezen nemzetek a' Norvégák és Finnlappok.

A' Norvégák, vagy Normannok, kik magoknak már az ősi időkben nevezetet szereztek a' történetes-könyvekben, egy ága a' Celta-német törzsöknek, a' mint azt képek formája, és kiváltképen nyelvek

mulatja. Legrégiebb történetét mind azonáltal ezen nemzetnek még igen setét homály boritja, valamint eredeti történetét majd minden nemzeteknek. Úgy látszik mindazonáltal, mintha maradéki volnának ezen tartomány eredeti lakosinak. A' Lappok, avagy mint itt neveztetnek, Finnlappok, egy ága a' Finn-i eredeti nemzetnek, a' mint azt erköltsi képzeletek hasonlatossága; egyenlő erköltsi tulajdonságaik, szokásaik, éltek módja, vélekedések, és főkép nyelvek, mutatják, melly tsak egy külön kimondás módja a' Finni-eredeti nyelvnek. Hogy a' Lappok eredeti lakosi volnának Norvégiának, annak legkissebb nyomát se találni fel; hanem hihető, hogy már jó korán, mint átaljában a' Finnek, éjszaki Asiából ide általjöttek. Hogy pedig a' Finnlappok régi időkben Norvégiának déliebb részeit lakták, mint most, az meglehet, de hogy a' Finnek déli Norvégiának, vagy Svétziának eredeti lakosi lettek volna, azt a' történet könyvekben fel nem találhatni; se ott azok uradalmi birtokára nem találni. Ezen Finnlappok mái napon nem igen nagy számmal vannak.

Számát Norvégia lakosinak valahányan írnak felőle, annyi féle kép teszik, legbátorságosabbnak vélem Jurende számát, a' ki 957,400-at tesz 1823-ra, a' melly elég kevés akkora Országra; de kinek lehet kedve olly vidéken tartózkodni, melly kiálhatatlan fáradsággal termi az életnek legsoványabb táplálmányit is?

A' valódi Norvégák jó termetű, tekintetes, tartós, és egésséges nemzet; termetek jobbára fellyül haladja a' közönséges középtermet nagyságát, fő képen a' keleti hegyes tájjékon, mellynek Lakosi nagyobb részint magos, kartsú szálúak, hajlós tagokkal, és komoly, 's eleven kép-formával. A' parti lakosok átaljába alatsonyabbak kevésbé frissek; tömöttebbek, 's artzájok tellyesebb, és gömbölyűebb. Közönségesen a' Norvégáknak szép-fejér test színek van, egész artzalatjok jól-formált, és rendes, részint nyájas, szemek kék, vagy világ-

gos barna, hajok szőke. Testek igen törődött, 's annak sok ereje van, hideg égaljokon, a' tiszta levegőben, egy rétű eledeleknél, a' nehéz munka alatt igen tartós egészséggel bírnak, és számos élet éveket érnek. Ez leginkább szerentséje a' hegyi-lakosoknak. Közönségesen hozzá szoknak a' sanyarúsághoz gyermekségtől fogva, a' hideghez, terhes munkához, még télen is mezítláb futkosnak a' jégen, sokszor látni hegyi-parasztokat az erdőből haza térni lóggó jég tsapokkal szakállokon, és keblek tele hóval. Sőt ha a' fáradságos dolog alatt az izzadság tseppei rólok hullanak, a' hóba hengergetik magokat hűvesítés végett, a' nélkül, hogy ez nékiek legkevesebbet is ártana. A' legmagasabb havasokon, a' hová lovakat vinni lehetetlen, minden munkát magok végeznek, 's pedig igen nagy könnyűséggel: a' hol az ekét a' föld míveletére nem használhatni, a' mi itt igen gyakran megtörténik; ellátják ők magok a' munkát fáradhatatlanúl kapákkal. Szinte úgy van sorsa a' parti lakosoknak: sok szor a' halászat miatt a' leghidegebb télben több heteken által egész setét éjtszakáig, nyilt sajkákban maradnak a' tengeren; tsekély kunyhókban öszve szorúlván, tsak kevés órákig nyúgosznak vizes ruhájikban, 's azután ismét frissen, és ébredten térnek viszsza a' keserű munkára. Az aszszonyi nem se ment éppen a' terhes munkától, és fáradságtól. Ezen sanyarú élet módjánál mégis a' Norvégák átaljában véve, jobbára egésségesek, a' legközönségesebb betegségek, mellyeknek különösen, a' parti lakosok, de tsak ritkán, alá vettettek; a' Süly v. vér veszély, köszvény, és forró hideglelés, a' mellyek mindazonáltal a' belsőbb hegyi vidékeken majd tsaknem ismeretlenek: Lakosi ezen utolsóbbi vidékeknek közönségesen nagy időt érnek, a' száz esztendős ember itt nem ritkaság; a' parti lakosok is öregek lesznek, ha a' tengeren őket, mint halászokat, sajkásokat, vagy tengeri szolgákat szerentsétlenség nem éri, a' mi igen sokszor megtörténik;

a' vadászat is esztendő által néhány Norvégának életébe kerül.

Az említett állandóság mellett a' munkában, fő tulajdonságai a' Norvégáknak az erköltsösségre tekíntve; az egyenesség, őszinteség; hívség, emberség, vidámság, émettség, bátorság, betsület, és szabadság szeretete, társalkodás, mértékletesség, és bö-kezűség, t. i. ezekre hajlik a' józanok szíve; azomban nem akarom ezen dítséreteket szegényeknek ködöl borítani; el számlálván azon gántsokat köztök, mellyeket közönségesen ditsérőjik az erköltsök után toldani szoktak. Tsak azt mondom, hogy ők is emberek, és ugyan ezen erköltsök ellen is hibáznak köztök, ki jobbra, ki balra, leginkább a' hol a' Religió homok alapon áll.

A' mi illeti-lelki foghatóságaikat 's elme tehetségeiket a' Norvégáknak, a' természeti józan észen kivűl, sok elme-élességgel, és mesterségi foghatósággal birnak a' jól meggondolás mellett, a' parasztok meg tudják magoknak készíteni mind azon házi kalibákat, mellyekre szükségek vagyon, sőt találni köztök igen értelmes mestereket is. A' Norvégák dítséretes katonák is, és hajósok. A' finomabb pallérozás köztök még eddig nem nagy léptsőre hágott, azomban ugyan az fogja eddig tapasztalt idei boldogságokat a' veszélytől oltalmazni, a' mit a' minden napi példák tanítanak. Nem, mintha a' pallérozás megrongálná az ember szívét, sőt inkább igen is nemesíti azt; hanem mivel a' jelenvaló uralkodó megbomlott gondolkozás módja a' míveltség köntöse alatt az álhatatlanságnak, elégedetlenségnek, és nyughatatlanságnak lelkét oltja a' szívekbe.

Egészben véve derék nemzet a' Norvégiai. Egy sikeres híjánnyal.

§. 7.

Élet módja, és Szokások.

A' Norvégák a' míveltebb rendű nemzetekhez számláltathatnak, ha mindjárt nem legmagasabb pol-

tzára jutottak is a' pallérozatnak; mivelhogy gyakorolnak ők minden némű kézi mesterségeket, értik a' föld mívelést, marha nevelést, erdő mívelést, bányászatot, vadászatot, halászatot, mesterséges műveket, hajókázást, és kereskedést. Egyébként élete módja jobbára a' köznépnek igen egyűgyű, az ősi igazságot követvén. Igen nagy hajlandósággal viseltetnek Eleik szokási eránt, mellybe magok ditsőségét helyheztetik.

A' Norvégák lakhelyei megegyeznek a' közönségesen uralkodó egyrétűséggel. A' házak nemtsak falukban, hanem részint a' városokban is fából vannak; mivel noha a' legjóbb épület szerek kéznél vannak, és a' lególtsóbb árron megszereztethetnek, mégis a' kő épületek még a' városokban is ritkák, 's a' falukon éppen nem találtatnak. Ennek oka az: hogy a' fa házak valóban melegebbek, szárazabbak, 's innét ezen ég aljában egésségesebbek, ámbár a' tűznek jobban ki légyenek is téve, mellynek eltávoztatására a' házakat egymástól meszszebbre épitik, és a' városokban ellátják azokat izmos boltozatú pintzékkel. A' ház-építés-módja egészen egyűgyű, mint az Oroszoknál, tsakhogy helyesebb, 's alkalmatosabb, t. i. fenyő szálakból állanak, hosszába egy másra rakva, 's hogy jobban öszve kaptsolódjanak, két oldalról símára faragva, a' hasadékok szurokkal, gyántával, vagy mohval tömetnek meg, a' belső falak ki deszkáztatnak, 's olajos festékkel hémázoltatnak, vagy szőnyegekkel aggattatnak bé. Fedelek a' városokban közönségesen (de nem mindég) tserép, a' falukon pedig deszkákból van, mellyekre nyir fa héjat raknak, a' melly nem egy könnyen rohad, 's a' felébe egy terűlet gyepet helyheztetnek, mellyen nyárban virágok, és fű, 's némellykor más ültetvények is teremnek, 's azért a' ketskék igen szeretnek az ollyan fedeleken körüljárni, és legelni.

A' paraszt-udvarok, mellyeknek egy része igen derék, és helyes, legalább pedig mindég tiszta, nem feküsznek egy tsoporton, hanem mindenik

különösen a' hozzá tartozandó földekkel, és erre a' végre a' Norvégi paraszt, hozzá szokván a' bájító kinézethez, lakásának, a' menyire lehet, rajzolati szépségű vidéket választ, melly annak ragadó tekintetet adhat, közönségesen egy domb, vagy hegy lejtője kerestetik ki ehez: sőt látni sokszor, hogy a' midőn hasonló halmosra nem lehet alkalmatosan a' gazdasági épületet elhelyheztetni, a' paraszt házak a' kilátás kedviért meredek kősziklákra építtetnek, mellyekhez tsak fa garáditsokon, vagy á' kösziklába faragott léptsőkön juthatni. A' paraszti udvarok. közönségesen több magános fa épületekből állanak, a' mi igen hasznos a' félelmes tűznek veszedelme távoztatására, minden illyen épület bizonyos tárgyra van készítve, egyike azoknak a' lakás, a' másik a' konyha, a' 3-ik az istálló, a' 4 ik a' fészer, az 5-ik a' pajta, e' a' t. Az élés-ház a' tűz miatt közönségesen legtávolabbra van a' lakástól, és hogy az a' nedvességtől, 's ragadó féregtől bátorságban maradjon, tzövekekre van állítva, úgyhogy az alatt el lehessen menni. Sokszor ezen udvari épületek közt vas-műhely, és malom is van. A' hol a' fa tsekély árrba, és betsbe van, ott a' paraszti udvarok közönségesen olly nagyok, és derekak, mint az úri udvarok. A' lak-ház mindég a' legderekabb épület az udvarban, jobbára két emeletre, tágas, és alkalmatos, 3. v. 5. padolt szobákkal, 's kívül egy korlátos tornáttzal. Az üveg ablakokat jobbára tsak a' gazdagabb parasztoknál, vagy a' kereskedő városok szomszédságában látni, a' belsőbb vidékeken igen ritkán lelni ollyast. A' közönséges parasztházakban a' szobának nints más fedele, mint a' ház tető, a' világosság a' ház tsúts közepén egy 4 szegletű lyukon esik be, mellyen a' fűstnek is ki kell menni, ez egy ablak-táblával záratik, melly egy által világító bőrrel bé vont rámából áll, ezt egy póznával, melly a' szobában szokott állani, ki nyitják, és bé teszik. Ez alatt áll egy hoszszú asztal, padokkal körül véve, 's annak végén egy magasabb

ülés a' házi gazda számára, a' ki elsőségét soha másnak nem engedi.

Nem kevesbé egy rétű az eledele a' Norvégi parasztnak. (A' nagyobb városokról itt nem szóllunk; a' hol nagyobb a' vesztegetés.) A' búza kenyeret nem esméri a' Norvégi köz ember; közönséges kenyere a' vékony, lapos pogátsa, szép fehér Norvégi zab lisztből, melly egy lapos kövön, vagy vékony vas lapon sűl. Rozskenyeret tsak vendégségre, és lakodalomra sütnek. A' szükségben, ha roszsz termés van, megőrlött topolya, és veres fenyő-héjat kevernek a' zab liszt közé, hogy tovább érjenek az élelemmel. Egyéb iránt szokott eledelek a' zab, árpa, és tönköly dara kása, bé sózott hering, makrélahal, és Lazatz, szárított tengeri, és nyers édes vizű halak, szárnyas, és egyéb vad húsban nagyobb bőség van, mint szelíd állatokban. Tejes étkek, leginkább aludttéj, és sajt, közönségesebbek: a' legközönségesebb ital: víz, téj, és savó. Sert, mellyet a' falusiak magok készítenek, jobbára tsak barátságos társaságokban, és vendégségekben, avagy ha ki magának jó napot akar szerezni, isznak. Pálinka, átaljában kevesebb kél el, mint az ember gondolhatná egy illy hideg ég aljú, és tenger parton fekvő tartományban. A' Norvégák, mint minden hideg tartományi lakosok, nagy ehetők, de az italra nem sokat tartanak a' vendégségeken, 's egyéb különös alkalmatosságokon kívül. A' szegényebb sorsú emberek pedig átaljában igen szegényen élnek.

A' Ruha viselet a' városokban módis, a' közönséges, Európai szokás szerint: a' falusi népnek tulajdon viselete van, melly soha nem változik, 's majd az egész országban egy forma, 's tsak a' szín által különbözik egyik megyéje a' másikétól. A' parasztok ruhája többnyire szűr-posztóból áll, mellyet magok szövnek; hordoznak mejjre valót; puruszkát, rövid (sokszor bőr) nadrágot, tzipőt, mellyet magok készítenek, és kerek kalapot, vagy sipkátskát. A' havon szörnyű sebességgel fut tsúszótzipőkben, övedzete egy szíjból van, szalamia

tsatra; mellyről szalámia lántzon le lógganak kése, kultsai, 's más egyéb szerek. Nyaka és mejje közönségesen fedetlen; tsak innepeken köti be nyakát keszkenővel, kéz-hajlatán ellenben mindég egy széles gyapjú kar-kötőt hordoz, éppen a' verő ér felett, mivelhogy az által erejét nevelkedni gondolja.

Az aszszonyok ruhája nem sokat külömbözik, közönséges napokon, az éjszaki német aszszonyokétól, nagy külömbség vagyon pedig abban az innepi alkalmatosságokkal, a' midőn azok pompában jelennek meg, 's ekkor tzifrasággal egészen meg vannak terhelve. Derék-takarójok meg vannak sinórozva, bőr övedzőjök tsillog az ezüst tsatoktól, egy ezűzt lántz, mellyen egy ezűst tallér, vagy arany lóg, három, vagy négy rétűn keríti nyakokat, fő-kötőjökön, és mejjre valójokon ezüst, harangértz, vagy ón boglártsatok, gombok, 's több hasonló tsetsebetsék függnek; ujjaik tele vannak gyűrűkkel, úgy hogy az által bizonyos tsergés támad, ha egy illyen feltzifrázott aszszony meg mozdúl, de épen az illyes tsergés bergés által hiszi a' Norvégi aszszony, hogy magának Tekintetet ád.

Több-féle mulatságai, és test-gyakorlási mellett jegyzésre méltók vendégségei a' Norvégáknak, mellynek alapát az ő nagy bőkezűségekbe, és a' társalkodás iránt való hajlandóságokba kereshetni. Ez a' vendég szeretés annyira megy, hogy a' házi gazdák, vagy is vendég fogadósok, fő-képpen a' falukon, az idegen útasoknak szám vetést se tesznek, hanem azokra magokra hagyják, ha mit önként fizetni akarnak a' szolgálatért. A' legnagyobb vendégeskedés szokott tartatni azon három innepi hétben, mellyekben a' Karátson, és Új esztendő esik; ezen időt a' Norvégák mulatságokkal, nevezetesen vendégeskedésekkel, szokták tölteni; ezen egész idő által nyilván szabad asztal tartatik. Az asztal egész nap meg van terítve, és ételekkel megrakva, a' ki jön, szolgálnak, 's udvarolnak nékie, és pedig mindennek javából a' mit a' konyhában, 's pintzében fel találhatni. Adakozások a'

Norvégáknak még a' madarakra is kiterjed, mellyeknek számára az udvar előtt egy tsépeletlen gabona kévét póznára ki akasztanak, hogy azon szárnyas vendégeik is vígadjanak.

Az ilyen, és hasonló alkalmatosságokban iparkodik egyik paraszt a' másiknál gazdagsága mutogatása által többnek látszatni.

§. 8.

Foglalatosságaik.

A' Norvégák minden nemű foglalmányokban gyakorolják magokat, mellyeket hazájok tulajdonsága megenged, vagy segít, hogy annak terméseit használják: 's úgy az által magoknak az élet legszükségesebb szereit meg szerezhessék, szorgalmatosságok, és munkájok ez iránt nints hijjánnal, 's a' nagy szükség sokakat a' legeszmélyesebb foglalatokra, probákra, 's termesztésre, 's a' termesztett dolgok használására vezet, és még is mind eddig, noha valójában nem felette szegény, de olly szerentsés helyheztetésbe nem jutott az Ország, a' millyenben azt látni kívánnák azok, a' kik sok száz mértföldre távol a' papíroson kiszámlálják, mit lehetne vetni, és ültetni, és mennyit lehetne aratni a' világnak minden hóld földében.

A' föld mívelés, itt nagy tökélletességre nem mehet a' sok majd meggyőzhetetlen akadályok miatt. A' tartomány kőszikla hegységgel vonattatik keresztűl, mellyről nagy és kis darabok hempelgenek az úgy is köves földekre, úgy hogy sokszor azokat szántani se lehet. Gyakran a' forró nap súgárok el égetik a' szűk völgyekben a' feltsirázó vetéseket, 's más vidékeken elborítják azokat a' hegyekről sebesen lerohanó folyó vizek, vagy a' gabonás földek a' kiáradó vizek által iszappal teríttetnek, 's haszonvehetetlenné tétetnek, ezen feljűl a' nyár igen rövid, és az idő gyakor változása több veteményeknek igen ártalmas. És mégis nagy részére tekintve feljűl haladják ezen akadályokat a' Norvégák, a' hol

tsak lehetség, erő, és alkalmatosság azt engedi. Mennyire hasson az emberi gyorsaság által látással egybe kötve, az illyen nehézségek meg győzésében, Norvégiában a' legszebb példák mutatják, mellyek közűl itt egyet említeni nem lesz haszontalan. Niels Justensen Eide nevű közönséges paraszt, semmivel nem bírván, Hegaasenbe Drontheimnál elfoglalt egy puszta vidéket, ott lassanként felállította a' szükséges épűleteket, a' tengerből egy jó nagy darabot meg töltött földel, 's azt szántó földé változtatta, a' kopasz kősziklákat be fedte ingovány földel, 's bévethetővé tette, egy tavat letsapolt, hogy azt be ültethetné, 's nem hagyott abban több vizet, mint a' mennyi házi gazdaságához szűkséges volt, egy szóval ezen fáradhatatlan paraszt, 's értelmes ember, magának egyedűl szorgalmatossága által egy derék paraszti jószágot, vagy birtokot szerzett, melly a' szükséges marha mellett, esztendőnként mint egy száz tonna gabonát hozott nékie, melly ezen vidéken nagy dolog, a' hol is ő a' legnagyobb paraszt lett, 's köz-polgártársai tisztelete mellett a' Koppenhági Királyi társaságtól az arany érdem pénzel egy ezűst poharat is nyert ajándékúl. Fabricius útazásában látta őtet 1778-ban.

Átaljában a' Norvégiai föld mívelés, kivált ezen utolsóbb időkben igen megjobbult: látni ott szép paraszt udvarokat, száraz dombokat; áldással tetézett gabona földeket rettentő kősziklák között, és zöld réteket a' setét erdők oldalain. A' mezei gazdaság felbuzdítására külömbféle gazdasági társaságok képeltettek, ú. m. az Aggerhuusi, Bergeni, Bradsbergi, és Romsdali. Még most Norvégiában a' földmivelés igen sok küszködésekkel egybe van kaptsolva, mivelhogy azt magoknak az embereknek kell tenni, a' mit e' végbként marha által szoktak végezni, sok vidékeken tsak kapával lehet a' földet munkálni, és gyakran a' kotsi útak szűke miatt, mindent háton kell haza hurtzolni.

A' legjobb gabona földek déli részein vannak Norvégiának, a' hol alkalmas időkben nemtsak a'

tartomány szükségére elegendő kenyér terem, hanem olly bőség van abban, hogy a' nyúgoti vidékeket is kisegíthetik a' gabona hijányából, a' kik mindég kéntelenítetnek gabonát venni, mivel nagyobb része az éjszaki tájjékoknak távol sem vethet annyi gabonát, a' mennyi szüksége potlására elegendő lehetne, a' honnét is már sokszor, főképpen belsőbb részében az Országnak kenyér szűke támadott. Ennek enyhítésére gabona-tárok állíttattak fel. Vannak mindazonáltal az éjszaki részen is jó forma gabona vidékek. A' zabot legközönségesebben vetik. Komlót, és kendert legtöbbet szaporítanak, de dohányt nem sokat ültetnek.

A' kerti veteményezés, valamint a' krumpli szaporítás is naponként nevelkedik. Nemtsak a' déli, hanem némelly éjszaki részekben is jó forma elő menetellel folytatják a' kerti míveletet, és a' finom-gyümölts fa nevelést.

A' vadon termő plánták sok féle haszonra fordíttatnak, részszerént eledelül szolgálnak, mint p. o. a' sok vadon termő bogyók, sőt még az irámmoh is, mellyből hasznos lisztet készíthetni, rész szerint festékre, részszerint orvosságra használtatnak. A' vízi-növevényekből; majd hamu 'sír, majd trágya (Tang) készíttetik.

Az irám-moh' (Lichen rangiferus) hasznos tulajdonsága a' következendő eset alkalmával fedeztetett fel. Egy szegény aszszony a' Bradsbergi kerületben, kinek lisztje el fogyott, kiment, minekutánna a' hó el olvadott volt, a' mezőre, hogy egy esméretes vidéken füveket szedne öszve, 's azokat eladván, magának lisztet venne, azomban megtsalatkozott reménységében, egy ott legelő ló mind el ette az ott termett füvet. Elkeseredvén viszsza tért házába, a' hol is le ülvén egy köre elhagyatott sorsán búslakodott, komor elme-tévelgései közt egy marok irám-mohot szakaszta le a' köszikláról, és azt kezei közt öszve zsormolta. Álmélkodva szemlélé, hogy abból liszt kerekedett. Többet is öszve

szedvén azután, azt haza vitte, 's megprobálta abból kenyeret sütni, a' mi is néki olly jól elsült, hogy abból az egész nyáron által magát, 's gyermekeit betsületesen eltáplálta. A' Bradsbergi gazdasági társaság ezt meg tudván, az aszszonyt meg jutalmazta.

A' marha nevelés egy sorsban van a' föld míveléssel; mivel ennek is sok akadályai vannak, mert egy illy hideg országban, a' hol a' tél nagyobb részén uralkodik az esztendőnek, a' marhát többnyire az istállóban kell étetni, és mivel itt részint a' szükséges legelőnek híjánja van, a' takarmány annál szűkebb, ehez járulnak az őszi nedvességek, mellyek a' széna gyűjtést terhesítik, mert a' nyár késő bé lépte miatt a' fű is későn tsírázik, és tsak kis Aszszony havában kaszálhatni azt, a' midőn a' nedves idők kezdődnek, 's úgy a' széna elromlik, vagy a' réten elrohad. A' lóher termesztés jó elő menetellel míveltetik; a' ló nevelés is szaporodik: a' lovak közönségesen szénával, szetskával, és száraz levelekkel tartatnak, tsak a' gazdagoknál szoktak zabot kapni. A' szarvas marha tartás némelly tekíntetben a' Helvétziai módra intéztetik, a' marha egész nyáron a' hegyességben van a' pásztornék gondviselése alatt; a' hol is e' végre tejes kunyhók, vagy is szállások, istállók, és lakások állíttattak. Ritkán elég a' bé takarodott széna, és szalma az egész télen a' marha kiteleltetésére, 's azért azt mohval, vagy is rekettyével, vízi-fűvel, kákával, fa-héjjal, és száraz levéllel is etetik; a' partos vidékeken a' teheneknek hal fejet, és aprólékot adnak, mellytől a' téj hal 'sír szagot kap, tsontot is rágnak, mint az ebek. Hizlalás kedviért a' marhát nyáron által a' partosságról által hordják az azok hoszszába fekvő füves szigetetskékre, a' hol olly vadakká lesznek, hogy azokat törökkel kell meg fogni, vagy agyon lőni, a' midőn le akarják azokat vágni. A' híres, és kedvellt Norvégi sajt, az aludt téjből készül, mellyről a' felit leszedik; azt meg főzvén, szüntelen keverik, azután a' savót arról le öntik, és a' le üle-

pedett túrót formába teszik, és erősen ki sajtolják, két nap után a' tűznél meg szárítják, 's mennél tovább áll, annál jobb ízű leszen. Egy más sajt neme tsupa savóból készíttetik. A' juh nevelés jó rendben van. A' juhok esztendőnként kétszer, sőt háromszor is meg nyíretnek. A' Nordlandiak juhaikat a' parti szigetekbe szabadon botsájtják, 's magokra hadják; azért is hamar el vadulnak, azomban nagyobbra nőnek, és húsosabbak lesznek, 's jobb gyapjút is hoznak; még izmosabb a' ketske nevelés, a' mi abból kitetszik, hogy esztendőnként 100,000 ketske bőr vivődik ki az országból részint nyersen, részint kikészítve. A' ketske téj öszve kevertetik a' juh téjjel, 's abból írós vaj készíttetik. A' sertvés, és majorság nevelés nem jeles, és a' méh tartás tsak némelly vidékeken gyakoroltatik.

Az erdőség is sok embert táplál, és tart. Azomban mivel tsak nem minden épület, és szer, fából készül, idővel félni lehet, ne talám a' fa meg fogyjon, azon kivül is sok fa ki hordatik az országból. Az erdőség részint a' Királyé, részint magános embereké, vagy kőzségeké.

A' halászat legsikeresebb élelem eszköze a' Norvégáknak; mivelhogy nékiek nemtsak minden napi eledelek, hanem, portékául is szolgál, mellyen minden szükséges dolgot meg szerezhetnek, és a' száraz, élhetetlen parti vidékek ezen segedelem nélkül lakost nem tarhatnának. Az emberek száma, kik itt a' halászatból élnek, reá megy 25,000-nél többre. Nemtsak halászok, a' kik egyedül ebből élnek, hanem más parti lakosok, és parasztok is, űzik ezen mesterséget bizonyos időkben. Az édes vízbe való halászat, melly elég bővségesen jutalmazza a' fáradságot, emlékezetre méltó a' sok Lazatz fogás végett, melly közönségesen a' víz-rohanásoknál, a' hol a' hal fel nem ugorhat, vagy az arra intézett gátoknál, a' hol a' halászok lest vetnek, hoszszú villákkal fel nyársoltatik. A' tengeri halászat mindazonáltal még bővségesebb, és sikeresebb. Az egyéb nemű hal-nemei mellett a' sok féle

töke halakat hajhászszák leginkább, mellyekkel a' hering, és Lazatz mellett a' legjobban fizető kereskedést űzik. A' sok félszeg úszó, és tengeri rák temérdek, mellyeknek utolsójából Angliába esztendőnként 90 hajóval is el visznek, 's egy hajóra 16,000 darabot raknak. A' Hollandok is sokat hordanak ki. Tzet-halat is fognak 'sirja miatt, és vágnak tengeri borjúkat; de a' közönséges kissebb nemű tzethal ritkán fogattatik. Az igen nagyokat nem szabad fogni, mivel hogy azok a' hering seregeket magok előtt hajtják, 's így könyebb azokat a' hálóba keríteni. A' Nagy halászat, melly a' legéjszakiabb partokon a' Skudesnäsz foktól a' Nord-Kap fokig legjobb fizető, 2, 3 vagy 4 emberes bárkákkal történik, a' tőkehal végett egész a' jeges tengerig felevedzenek. A' heringek, kivált a' parti szigetek, és szírtok közt igen nagy hálókkal (Nod) fogattatnak. Midőn a' halászat ideje eljön, igen sok parasztok gyűlnek a' belső tartományból a' partosságra, hogy a' fogásban részt vegyenek, ezek azután idő szakaszonként haza haza mennek; gazdaságok elrendelése végett. A' száraz-töke-hal készítése különösen sok kezet kíván, 's azért aszszonyok, gyermekek mind segédül vannak abban, sőt a' hívalkodók is foglalatosságra ingereltetnek az által. Közönségesen a' fogott halak azonnal, ha lehetséges, a' fogás helyén kivétetnek, és bé sózatnak. A' kivitendő halaknak árra esztendőnként reá megy 2 miliom űst forintnál többre. Az egész halászatnak tized része a' Királyé, a' ki azt a' papsággal meg osztja. Valami 70 esztendőtől fogva megterhesedett a' halászat mivolta Norvégiában, mivelhogy az-ólta a' halak nem jönnek olly számosan a' parthoz, hanem meszsze be kell evedzeni a' tengerbe azoknak fogására. Egy időtől fogva nagyon ápolgatja a' kormány a' halászatot, a' melly okból az naponként jobb előmenetelt tesz.

A' vadászat a' madarászás mellett nem annyira fő foglalatossága egyes emberek rendének, mint mellék dolga, és téli mulatsága főként Norvégáknak.

Az vadászat itt egészen szabad, 1730-b. az bizonyos határokba szoríttatott, de a' vadállatok száma tsak hamar annyira nevelkedett, hogy azt ismét tellyes szabadságra kelletett botsájtani. A' Norvégák azzal részint szükségből foglalatoskodnak, hogy az ártalmas vad állatokat kiírtsák, mellyek nyájaikra nézve veszedelmesek, részint nyereségért, hogy azok bőrét használhassák, és eladhassák, részint a' hús miatt, mivel az nékiek a' szelíd állatok hijányában jó ízűen esik, részint tsupa mulatságból, mivel a' vadászatot épen olly forrón szereti a' Norvéga, mint a' Helvéta a' kövi-ketske hajhászatot. Innét a' vadászat intéztetik minden hegyi, és erdei vad állatra, mivelhogy minden ollyas megfizeti a' lövés értékét egy vagy más módon. A' szokott eszköz a' vadakat megölni a' tüzelő fegyver, használják mindazonáltal a' töröket, és tsaptatókat is, és a' kissebb állatok ellen, mellyeknek drága bőrét nem örömest lyuggatják meg, ivvel élnek, tompa nyilakat vévén azokba. A' Norvégák jó lövők, és mérész vadászok. Legveszedelmesebb a' medve vadászat; azért közönségesen egy egész vadász társaság megy egymással arra; nem is visznek oda magokkal nagy kutyákat, mellyeket a' medve könyebben meg markol, és el szaggat. A' medve húst megeszik, és a' medve tzomb fő étel egy vendégségben. A' farkasok kiírtására felkerestetnek azok kölkei, 's a' véneknek tsaptatókat, 's maga-lövőket állítanak. A' Rozomák szép szőre miatt, valamint a' nyest, hölgy, mókus is, 's a' t. nem golyóbittsal, hanem vagy tompa nyillal lövetik, vagy tsaptatókkal, és törökkel fogattatik meg. A' medvék, és farkasok kiírtására a' kormány jutalom bért tett ki. A' madarászat sokat hoz be, hanem részint nagy veszedelemmel van öszve kaptsolva, kivált azon madarakra tekíntve, mellyek a' tengeri köszíklákon, és szírtokon fészkelnek: főképen a' hattyú-lúdakra nézve, mellyeket nem szabad meg ölni, de azoknak fészkeit annak fínom béllete végett, melly a' leg'sengébb pel-

hekből van ki szönyegezve, még tójásaitól is meg fosztják.

§. 9.

Mesterség, és Kereskedés.

A' Norvégák igen sok foghatóságokkal bírnak, a' mint már emliténk, leginkább az erő-mívi kézi mesterségekre tekíntve. Mivel a' falusi emberek széllyel, meszsze egymástól, és jobbára a' városoktól igen távol laknak, a' szükség kénszeríti őket, többnyire kézi munkáikat, mellyeket a' mesteremberekre szoktunk bízni, meg készíteni, és legszükségesebb házi szereiket megtsinálni. A' mezei gazda maga szövi darótz posztóját, mellyel ruházatjára él, maga tsinál minden némű fa, és vas házi eszközöket; a' rövid és széles nyesö késeket, 's egyéb szerszámokat, tzipőt, tsizmát vagy is sarut, nyerget, és ló szerszámot, 's a' t. Magok építenek hajót; készítenek hegedűt, melly legkedvesebb muzsika szerszámjok; sodornak sinórt, és kötelet, egy szóval ellehetnek minden mester ember nélkül. Hogy munkájok valamennyire helytelenűl esik, természetes, mivel hogy a' mezei gazdaság lévén fő foglalatosságok, az említet kézi mesterségeket tsak mellék képen űzhetik, és mivel egy időben minden ollyas félékkel foglalatoskodnak, nem mehetnek egy félében nagy tökélletességre: találni mindazonáltal valódi mestereket a' Norvégi parasztok közt, főképen a' kép faragásban. Úgy faragta ki p. o. 1688 egy juh pásztor melyképét V Kristián Királynak fából jóleltalálva, noha azt tsak által mentében látta. A' 18 század elején élt Bragnás-nál egy Halver Fanden nevű paraszt, a' ki olly mesterségesen faragott fába, hogy egy fa pohárért, mellyet ő faragott egy ezűst poharat adtak és több darabok munkáiból, mint valódi remek munkák, Kopenhágában a' Királyi tudós mívészkamarában tartatnak. Innét nem tsuda, hogy a' tanult kézi mesterségek tsak a' városokra szoríttatnak.

Tulajdon kézi míveket, és fábrikákat kevés számmal lelhetni Norvégiában. A' többi tsekéllyebb intézetek mellett vannak néhány tzúkor főzők, több szappan főzők, posztó, fél posztó, és vászon fabrikák fonyó műhelyek is Kristianiában, mellyek jóbbára foglyok által látatnak el. A' vitorla vászon fábrika Drammenben. A' kötélműhelyek Kristianiában, Drontheimban, és Fridrikshaldban több dohány fábrika, mivel ezen tartományban sok fogy el; több jeles hamuzsír főzők, mellyek esztendőnként 140,000 font hamuzsírt készítnek, az üveg hutak, mellyek esztendő által mint egy 75,000 jó tallért hoznak be, tsak közönséges üveget tsinálnak. Vannak vas, és atzél műhelyek, mellyek szeget, vaslapot, 's a' t. készítnek. Moszban van egy nagy ágyú öntő.

A' Bányászat sok embert foglalatoskodtat, és táplál, a' Kormány ennek elő menetelére, már több száz esztendőnél, igen sokat tesz, és a' bányák mívelőjinek sok szabadságot engedett. Az arany, és ezűst bányák alig hozzák bé a' költséget, mivel hogy az erek ritkulnak, a' fa pedig és szén drágúl. Legjobb fizetők a' réz, és vas bányák. A' réz bányák Norvégiának éjszaki, a' vas bányák többnyire déli részein vannak. A' vas olvasztók és hámorok, a' kívántatott tüzelő miatt, sokszor a' vermektől igen meszsze vannak, 's a' költség az által vitellel is nevelkedik. A' legsikeresebb vasbánya Laurvig városánál vagyon egy zúzóval, 3 kementzével, 6 hámorral, és több műhelyekkel, mesterségi-szerek, és szegek készítésére, 's esztendőnként mint egy 22,400 mázsáig adakozik, szálvasat; öntött szert pedig 6400 mázsát. Egy más jeles vas bányát lelni Mósz városánál, egy zúzóval, 2 kementzével, 's néhány hámorokkal, és egy ágyú öntővel; minden erő-mívek víz által hajtatnak, munkások szoktak 300 lenni, a' műhely közönségesen 12,800 mázsa vas portékát küld a' kereskedésre, 's ugyan annyi, vagy több mázsát is nyerni Bärumban, a' hol Norvégia legjobb vasat ás, nyoltz más bányákkal. Találni töb-

beket is, a' honnét tsekélyebb a' nyereség. Tökélletes száma az egész vasnak, mellyet esztendő által nyernek mintegy 160,000 mázsára betsültetik, 1772 találtatott Fossumban, a' Baskernd megyében egy magas hegyen egy Kobált ér, melly 1793. 2817 mázsa kobáltot adott, 38,709 ezüst tallér értékkel. Nem meszsze innét találni Kvártz-ereket; Glétetzet Englidelnél ásatik. A' gránit, márvány, köszörű, malom, 's más nemű kövek nagy számmal találtatnak, és jóhasznot hajtanak. Gránit ollykor Hollandiába is vitetik ki.

Kristianiában van egy timsó műhely 44 munkással, a' timsó foszlány, mellyből itt a' timsó főzetik, találtatik az Egeberg város mellett fekvő hegyben, melly majd egészen ezen porhanyós köből áll. Esztendőnként mintegy 500 Tonna timsó készül, mellyből 200 az országból kivitetődhetik.

A' Norvégiai hajózás, és kereskedés jó formán kiterjed és virágzik. A' Normánnok esméretesek, mint ügyes, és mérész hajósok, körül evedznek az Európai, sőt még az Európán túl fekvő tengereken is, hajójik megkeresik a' legjelesebb Európai révpartokat.

A' belső kereskedés is a' tengeren történik ezen tartományban a' parti lakosok által, a' kik egyik rév-parttól a' másikba hajóznak, mivel benn az országban nehéz a' szárazon kereskedni a' sok durva hegyek miatt. Nem régiben ugyan megjobbíttattak az Ország-útak, különösen Kristianiától Dovrefielden által Drontheimig, de ez nem sokat könnyebbít a' kereskedés-kaptsolata terhein, se kotsizó pósták nintsenek a' szárazon, mivelhogy száma az útasoknak igen tsekély, kiket a' parasztok tartoznak tovább vinni. Többnyire a' városok tenger parton állanak, és kereskedést űznek.

A' külső kereskedés Norvégiában sokkal nagyobb sikerű. Dániából, és a' Hertzegségekből húz Norvégia, gabonát, pálinkát, és több fábrikabéli portékákat, 's azoknak ád, noha nem hasonló értékben, vasat, rezet, halat, és hal-zsírt. Islandiával

is jó kereskedést űznek több Norvégiai tengeri városok, 's esztendőnként oda 25 — 30 hajókat küldenek. Úgy Svétziával is, a' hová leginkább halat, dohányt, fűszerszámot és kávét visznek Svédi termésekért, v. kész-pénzért.

A' Hollandok főképen halat, és fát hordanak Norvégiából. Legizmosabb mindazonáltal ezen tartománynak kereskedése Angliával, melly különösen sok épűlet fát és halat vesz onnét, úgy hogy a' kézmívi szerek, és köszenek, mellyek azért tseréltetnek, távol sem olly nagy értékre mennek. Ugyan azon portékáit közli Norvégia, Frantziával, Hispániaval és Portugalliával.

Öszve számlálván több esztendőktől fogva átaljában úgy találni, hogy Norvégia a' fa, és szárított, 's bé sózott hal kereskedésből esztendőnként bévett 476,000 ezűst tallérnál több tsupa nyereséget.

A' legjelesebb kereskedő helyek Norvégiában Kristiania, Bergen, és Drontheim.

§. 10.

Tudományok, és Hit-vallás.

Ha az ember meg gondolja a' hatalmas gátokat, mellyek ezen hideg, durva hegyes országban a' mesterségek és tudományok ki virágzásának olly megátalkodott ellent vetnek, tsudálni kell valóban, hogy a' Norvégák tsak annyi elő menetelt is tettek azokban; igen is a' foghatóságban nintsen azoknál hijány, hanem tsak alkalmatossággal, és segéddel szűkölködnek a' ki fejtésre, 's innét van, hogy a' tulajdoni szép mesterségek átaljába véve Norvégiában mind eddig külőnös jelességű poltzra nem léptek. A' kép-író, kép-faragó, és réz-metsző mesterség még nem nagy hírt szerzett ott magának; az érdemesebb munkái az építő-mesterségnek még ritkán hintettek, a' muzsikát szereti ugyan a' közember, de azt nagy tökélletességre mind eddig nem vitte. Ha valami jelesebb találtatik mindazonáltal az említett ötlökre tekíntve, azt egyedül a' nagyobb

városokban kell keresni, mellyekben a' pallérozás, és pompa uralkodik. Álló szín-játék még nints Norvégiában.

Vídám pillantatot mutat azomban állapotja a' tudományoknak. Sok féle szerekben nagy hírt szereztek magoknak a' régi, és újjabb időkben Norvégia tudósai, kik közt nevezetes Holberg. Hogy nem kiterjedettebb foghatóságú gyümöltse a' Norvégia tudósainak; oka a' szűk határ, melly közönségesen akadálya a' nagy elmék szüleményinek minden tartományban, a' hol a' hazafiak nem kedvellői a' tudományoknak, vagy nints költségek a' tudományos munkák megszerzésére, 's elő mozdítására. Drontheimban 1760-ban egy tanult társaság állítatott fel. Több városoknak van hazai-gazdasági Társasága. Kristiániában egy derék újság jön ki naponként.

A' Norvégáknak, kik tanulni akarnak, a' Stockholmi Universitásba kell menniek; noha Kristiániában is már most Universitást igyekeznek emelni. Bergenben Pontoppidan Püspök által, V Fridrik Kormányzása alatt, egy míveleti-intézet állítatott fel Fridrik Seminariuma név alatt, tanuló ifjak számára, a' melly igen alá szállott. Drontheimban 1783-ban egy hasznos polgár oskola épült. Deák oskolák több városokban vagynak. A' nép-oskoláji, leginkább a' falukon, nyomorult állapotban vannak. Az oskolába való járás is igen terhes a' gyermekeknek, mivel a' paraszt házak igen széllyel, és meszsze vannak egy mástól, és sokszor igen távol feküsznek az oskolától.

Ennek okáért némelly kerületekben oskola sints, hanem a' tanítók egyik házból a' másikba mennek, és az ifjúságnak, sokszor silány, oktatást adnak. Innét könnyű által látni, miért olly nehezen száll a' durvaság, és tudatlanság alább az illyen tartományokban. Azomban erre tekintve is igen hasznos intézetek tétettek már most Norvégiában.

A' vallás olly forma állapotban van, mint Dániában, és Svétziában. Uralkodó a' Luther vallása,

legfőbb Elöljárói 4 Püspökök, kiknek káptalana itt a' Prépostok, vagy Esperestek gyülekezetét pótolja, mivel ezek igen meszsze laknak egymástól. Predikátorok, és káplánjok vannak 520. Más vallásbélieket tsak el szélyesztve találni. A' 'Sidók nem szenvedtetnek. A' Finnlappok, és Finnmárkok, a' kik pogányok voltak, megkereszteltettek, azomban igen hajlanak régi pogány babonaságaikhoz, varáslóik alattomban űzik mesterségeiket, mivelhogy nyilvánságosan azért meg büntetődnek. A' valódi kereszténi hitről nints gyökeres oktatások, nints sikeres erő-szerek a' természet feletti igazságok megfogására, és gyakorlására, nem tsuda tehát, hogy se keresztények, se pogányok.

§. 11.

Polgári törvény, és Kormány.

Norvégia Királyság, melly régtölfogva Dániával öszvevolt kaptsolva, most pedig, a' mint már több ízben említettük, Svétziához tartozik. Közönséges alap-törvényei a' Norvégi Alkotmánynak a' következendők: Norvégia szabad, magában álló, elosztathatatlan örökös tartomány. Svétziával egybe kötletve egy Király alatt. A' Kormányság meg határoztatott, és örökös magány-uradalmi. Az örökség a' leszármazó rendben v. folyatban, atyáról következő. Ha örökös hertzeg nints, és ha Király választáshoz kelletik fogni, a' Storthing (ország gyűlése) Norvégiában és az Ország gyűlése Svétziában hívattatik egybe ugyan azon napra. Ha a' választás ugyan azon egy személyre esik, ez törvényes Uralkodó lesz a' Királyi székben; ha pedig mind a' két Ország választása külömbbféle személyekre esik, ezen külömbbség szavazás által intéztetik el, t. i. egy mind a' két országból ki nevezendő bíztosság szavazása által, mellynek mindenik felekezete 36 személyből és 8 suplikánsból álljon. A' Király Norvégiától udvara tartására 64,000 darab tallért vesz. A' nép a' törvény hozó hatal-

mat személy-helytartói (Repraesentantes) által gyakorolja, kiknek gyülekezete Storthingnak hívattatik, és tulajdon jussa magára személy-helytartói által adót vetni. A' hadnak, 's békességnek, és megkegyelmezésnek jussa a' Királyé, az ítélő bírói-hatalom el van választva a' törvény hozótól, és végre hajtótól. A' könyv-nyomtatás szabad, a' Luther vallása az uralkodó, és az uralkodóé is. Minden vallásúaknak szabad gyakorlat engedtetik; tsak a' Jésus Társaságának, a' szerzetes Rendeknek, és 'Sidóknak van elzárva az ország határa. Méltán is, mivel a' Luther társaságával, minden társaság könyebben meg fér, mint a' Jésus társasága. A' Király esztendő által egy ideig Norvégiában tartózkodik, melette van mindenkor a' Norvégiai Ország Ministere, két Tanátsosokkal. Ezek jelenlétében végezi az Ország-dolgait. Ő fő parantsoló a' szárazi, és tengeri hadi seregben, tsak hogy a' Storthing tudta, 's egyezése nélkül hadi sereget idegen hatalmak szolgálatjára nem küldhet, se idegen katonaságot az Országba nem hozhat. A' Storthing mindan 5 esztendőben öszve gyülekezik. Minden polgár egyformán tartozik hadi szolgálatot tenni 25 esztendős koráig. Mind a' két országban egy nemzeti személy-helytartóság van.

A' Nemesség Norvégiában se nem számos, se nem igen gazdag. Tsak két grófság van abban t. i. a' Laurvigi és Jarlsbergi. A' közönséges nemesi jószág tsak addig bír szabadságaival, míglen a' nemes ember azon maga lakik. Régenten a' nemesség igen sok, és gazdag volt, azomban sok ősi familiák már régtől fogva parasztokká lettek, a' kik épen úgy élnek, mint a' falusi nép, úgy ruházkodnak, és mint valóságos parasztok minden mezei munkát meg tesznek: ősi nemességekre mindazonáltal sokat tartanak, mivelhogy nemzetségek lajstromát híven fenntartják, melly temetések alkalmával felolvastatik, és házaikban is megláthatni ősi nemzeti tzímereiket. Az úgy nevezett nemes szabadságú parasztok is hasonlóknak tartják magokat a' nemes embe-

rekhez, és abban magoknak sokat képzelnek, melly nem egészen alap nélkül van. A' nemesség jussa abban áll, hogy egy nemes, vagy szabad jószág az első szülötség jussához képest mindég a' legközelebbi örökösre szálljon, a' kinek, ha a' jószág idegen kézre jutna is, mindég jussa van azt kiváltani, t. i. az eladott árron viszsza venni, és ez a' viszsza váltás mindég szabadságában áll, ha az rendszerént, minden tizedik esztendőben az eladás napjától számlálva, az törvény szék előtt ezen just magának fenntartja, és azt vallja, hogy tsak a' pénz szűke által gátoltatik még most, el adott jószágát őseinek viszsza váltani, a' mit ő el nem fog mulatni, mihelyest ezen akadály meg szűnend. Ha ez a' törvényes szokás szünetlen rendben tartatik, akkor a' legközelebbi örökös, vagy Odelsmann, száz, és több esztendők után is birtokába juthat eredeti jószágának. Azért vígyáznak annyira nemzeti lajstromaikra; 's azért találni még most is parasztokat, a' kik ugyan azon jószágot birják, mellyet őseik több századok előtt birtak. Ez serkentgeti a' parasztokat a' gyorsaságra, és iparkodásra, hogy ősi birtokokat megtartsák, és jobbítsák, vagy azt, ha idegen kézre jutott volna, maradékok számára ismét viszsza váltsák. Hogy valaki a' nemesi jussal élhessen, szükséges, hogy a' jószágnak tulajdonosa azt 20 esztendők folytában birja, a' nélkül, hogy valaki az iránt való jussát meg mutatta volna. Ez a' nemes jus egyedűl nagy gonosz tselekedet által vesztődik el, a' mellyet pénzel nem pótolhatni.

Norvégia 4 Kerületekre (Stift) osztatik, 's ezekben a' legfőbb elöljárók a' 4 Kerületi fő emberek (Stiftsamtsmänner) a' kik a' városokra is fő vígyázattal vannak. Ezek alatt ismét több féle Al-tisztek szolgálnak. Norvégia 1687 új törvény-könyvet kapott V Kristián Királytól. Minden kerületnek van egy fő-törvény széke, mellyben a' Stiftsamtmann elöl űl, nem mint bíró, hanem tsupán tsak azért, hogy a' Rend meg tartassék.

Ezen kerületi itélő székektől a' meghatározott esetekben folyamodhatni a' légfőbb Királyi Itélőszékhez Kopenhágába. Az első léptsői bírák, a' helységek egymástól való távolsága miatt, kerületeikben körül útaznak, és majd itt, majd ott ítélőszéket tartanak, minden holnapban legalább egyszer. Ezek szorgalmatoskodnak az örökségi osztályokra, és kifizetésekre is. A' fő és alpolgári, és főt-illető (criminale) ítéleteken kivül vannak, hadi, kereskedő, és bányász ítélő székek. A' jó tévő kieszközlő kamarák is bé hozattak. A' két grófságoknak fő Bírái vannak. Többnyire a' városokban tulajdon polgár-tanátsok (magistratus) és törvényszékek kormányoznak.

II. Szakasz.

Helyi leírás. (Topographia.)

Norvégia Országát maga a' természet két fő részre osztotta, a' délire (Söndenfields) és éjszakira (Nordenfields). A' Dofrefield, és Langfield hegyek jelelik ki a' határt mind a' két rész között. A' világi-egyházi, felosztása annak; 4 egyházi kerület (Stift) 15 tiszti megye, és 42 járás (Vogtey). A' kerületek: Kristiania, és Kristiansand a' déli félben, Bergen, és Drontheim az éjszaki részben. Kristiániában van $5\frac{1}{2}$ tiszti megye, és 16 járás: Kristiansandban $3\frac{1}{2}$ megye, 7 járás. Bergenben $2\frac{1}{2}$ megye, 5 járás, Drontheimban $3\frac{1}{2}$ megye, 14 járás; 22 várost számlálni az egész országban.

1. Kristiania Kerület. Stift.

Ezen kerület, melly hajdan Aggershuus nevet viselt, tudni illik egy hasonló nevű régi vártól, dél-

napkeletre fekszik Norvégiában, dél felé a' tengerrel határoz, éjszakra a' Drontheimi kerűlettel, keletre Svétziával, és nyúgotra Bergen, és Kristiansand kerületekkel. Legderekabb, sikeresebb, és népesebb része az Országnak: Kerülete 1360 □ m. 390 ezer Lakóssal, 's ezen kerűlethez tartóznak 11 városok, és a' következendő járások: Aggerhuus, Schmaalehm, Hedemarken, Kristians, Buscherud, és fele a' Bradsbergi tisztségnek; mellyek a' következendő al-járásokra vannak felosztva: Agger, és Follum, Hurum, Rögen, Eger, Lier és Buscherud, Nummedal, és Sandsvard, felső, és alsó Tellemar, Bamble, Hallingdal, és Ringerige, Hadeland, Toten, és Walders, Gulbrandsdal; Hedemark, Sollöer, Oesterdal, és Oudal, felső, és alsó-Romerige, 's a' Borresyssel tartományi tiszttartóságok, u. m. Rachestad, Heggen, és Fröland, Ide, és Marcher, Moosz, Onszöe, Thun, és Wemdöe. Sokszor 2 vagy 3, sőt 4 al-járások, avagy Tiszttartóságokis tsak egyet tesznek. Továbbá ezen megye kerületében fekűsznek a' Jarelsberg, és Laurvig grófságak is.

Városok, és jelesebb helyek Kristiániában.

1) Kristiánia: Fő városa nemtsak ezen kerületnek, hanem egész Norvégiának, (28° 55' 38" hosz. 59° 55' 20" éjsz. szél.) a' Björnviig tengeröből déli partján mellyben a' Norvégiai parti folyótska Agger szakad. Püspöki és Kormány tiszti lakhely, a' középületeken kivűl több van benne 1500 háznál, és 11,000 Lakosnál. Itt szokott öszve gyűlni a' Storthing (Diaeta). Ezen város, melly legderekabb, és szebb egész Norvégiában, 3 fő részből, és több kül-városokból áll. A' belső város osztályainak tulajdon bírái vannak.

1) A' tulajdon új város, Kristiánia; mellyet IV Kristián Király 1624 maga tulajdon rajzolatja szérént épitetett, minekutánna a' régi város elégett, ez

a' legrendesebb, legnagyobb, és szebb része a' városnak, az öbölnek nyúgoti részén fekszik, ehez tartoznak a' kül-városok: Pipervüg nyúgotra, Waterland, Gründsen, Fierdingen, és Sagen keletre, mellyek együtt tsak egy községet, és fárát tesznek.

2) Aggerhuus, az erősség és vár, egy magas fokon, vagy is föld nyúlaton az öböl nyúgoti részén, délre az említett város részétől, maga egy községet képel, és a' hadi törvény szék alatt van.

3) Opslo, vagy is az úgy nevezett ó-város, az öböl keleti partján fekszik, a' tulajdoni Kristiánia város ellenében, a' magas Ekeberg hegy alatt, ehez tartozik a' Grönland kül-város, az éjszaki részen, és a' timsó mív-ház, annak déli részén, az Aggershuus erősség által ellenében. Ezen ó-város egy fára-községet formál az oda tartozandó külvárosokkal, és az Aggershuusi tiszti kormány alá tartozik. A' tulajdon Kristiania város 1000 vagy 1100 lépésnyi hoszszú, és éppen olly széles, 's így majd egy tökélletes 4 szegletet képel, 12 fő útszákból áll, mellyek 13 kereszt útszákkal vágatnak keresztül egyenes sarkokban, a' hol keresztül vágatnak, ugró kútakkal diszesíttetnek, minden illyen útsza húsz könyöknyi szélességű, közepén egy víz-tsatorna, és két oldalán fel emelt gyalog út van. A' házak jobbára 2 emeletűek, 's többnyire kőből, de vannak poltzszerűek, fallal, vagy mészszel ruházva; némelly régiebb házakon erkelyek is vannak kiálló tornyotskákkal, azomban már most mindég módisodnak a' házak is, belől, és kívül. A' legjelesebb köz-épületek; a' fő Templom, a' Tanátsház, a' jó bé rendelt fogház. Vannak itt 2 szegények házai is; 1 beteg ház, 1 özvegyi lakás, és 2 árva ház; vannak nevelő intézetek, u. m. 1 deák oskola egy könyv-táratskával, és 1 érdem-fizető intézet leánykák számára, 1 mekkoraság tudományi oskola, vagyis úgy nevezett katonai akadémia, 1 kis nyilt könyv-ház, egy még kissebb földi-abrosz, réz pénz, és természeti ötöl gyüjteménnyel, mellyet egy magános ember hagyott a' köz-haszonra.

Van itt egy könyv-árros, és egy könyv-nyomtató, melly egy újságot ád ki; — 1793-ban itten 241 mester ember lakott, t. i. 3 borbély, 10 kenyérsütő, 1 fésűs, 4 könyv-kötő, 1 kő faragó, 1 pléh műves, 1 pálinka főző, 4 szűts, 7 kádár, 2 fegyverműves, 7 kalapos, 8 bodnár, 2 mu'sikaszer-tsináló, 3 ón-öntő, 5 kartátsos, 2 gombos, 2 réz-műves, 1 petsétmetsző, 1 kürtös, 2 gyapjú-gerebenyes, 7 falfestő, 2 kőmíves, 5 tős, 10 parókás, 1 perémes, 5 festő, 11 bőr-készítő, 3 lágy-irhás, 2 gypszes, 2 üveges, 6 arany-műves, 2 kesztyűs, 1 köteles, 6 nyerges, 1 vitorlás, 5 köszörűs, 22 szabó, 29 varga, 3 áts, 14 vas-műves, és lakatos, 14 asztalos, 3 takáts, 1 sarkantyús, 1 él-műves, 8 órás, 4 széktsináló, e' a' t. A' városban találni 1 szattyán, fénymáz, dohány, és kötél fábrikát. A' fog házban esztendőnként 4000 ezüst tallérnál többet vesznek bé a' gyolts, és ruha-szer készítésért, egyes lágy irhások, sok kordovánt készítenek, a' melly kihordódik. A' városon kívűl szemlélni: papíros malmokat, szappan főzőket, olaj-verőket, tégla-vetőket, és tőfábrikákat. Sikeresebb itt a' kereskedés, melly a' mély, és bátorságos rév-part által különösen szeréntséltetik; az bizonyos időkben kitisztíttatik, a' városnak mintegy 100 tulajdon' hajója van; a' legizmosabb kivitetendő portékák; deszka, vas portéka, főképpen; szeg, timsó, kordován, ansóv, papíros, szappany, kömény, e' a' t. A' bé hozott idegen portékákkal is igen hasznos kereskedést űznek. Esztendőnként Böjt elő havában jó forma országos vásár tartatik a' városban.

Aggerhuus, a' régi, falas töltésekkel körűl vett erősség, már háromszor ostromoltatott meg haszontalánúl, benne ama régi, nagy, jeles Királyi vár áll két toronnyal. Az erősség alatt fekszik egy tsoport ház, melly egy kül-várost képel, Haved-Tangen névvel, ennek oldalában van szép hoszszú séta-erdő (Allee) juharfákból.

Opslo (Asló, ó város) régi, hajdan derék város, néhány királyok lakhelye, mellyben az előtt

4 templom volt. Itt lakik a' püspök, van itt egy nagy ispotály is, 's a' város mellett fekszik ama nagy timsó mühely.

A' kör-vidékben jó formán divatban van a' kerti vetemény, a' mellyre a' mult század közepén adott egy német kertész alkalmatosságot, és példát. Az Aggersherredi járásban fekszik Bärum, egy régi jeles vas bánya.

2) Drammen, derék eledeles város egy hosszú széles völgyben; a' Drammen folyó két partján, annak a' tenger öblébe való szakádásán felyűl két mértföldre, 6 mfdre Kristianiától dél felé, 6000 Lakossal; tulajdon képpen-három kis jól épűlt városokból áll, mellyeknek neve: Baragnäs, egy puska lövetnyi széles folyónak bal részén, mellyen által egy menet van, 's ez legnagyobb a' 3 között: Stromsöe, a' folyó jobb részén, az előbbeninek által ellenében, és Tonger, a' víz folytában valamenyire alább, a' hol a' rakodó hely, és rév-part van, melly nem elég mély, mind ezen városoknak különös temploma van, és tulajdon törvény-széke. Itt jeles kereskedés üzettetik fa, és vas portékákkal, van itt egy vám-hely is.

3) Kongsberg (Királyhegy) új-város, melly 1623 építtetett az ottan talált ezűst bánya kedviért, legnagyobb bányász város Norvégiában, egy szűk, termeketlen völgyben fekszik, a' Laven folyó partján, 10 m. Kristiániától nyúgotra, a' fő bánya tisztség lak-helye, van benne egy pénz-ház, és bánya oskola, nagy ugyan, de útszái alapatlanok, a' házak kitsinyek, 's tsak egy temploma van; Lakosi száma mint egy 10-ezer, a' kik részint a' bánya körül foglalatoskodnak, részint mint mester-emberek, és kalmárok a' bányászok szükségeit pótolják.

4) Tönsberg, a' legrégiebb város Norvégiában, egy tenger-öblön fekszik, 12 Kristiániától dél felé, jó rév-partja van, mellyben mindazonáltal a' bé menet alkalmatlan, ez előtt külső-kereskedése hasznosabban virágzott. A' város mellett egy hegyen látni még nyomait egy régi várnak. Holmestrand,

Rakodó, és vám helye a' városnak. Egy mértföldre a' várostól fekszik a' Wallöe kis fél sziget, mellyen egy só-készítő van, a' hol a' tenger víz kifőzetik, két főző háza 450 embernek ád dolgot, és esztendő által 25,000 tonna sót készít. Jalsberg, vár, $\frac{1}{4}$ m. Tönsbergtől, a' hasonló nevű grófság fő helye, mellynek esztendei jövedelme valami 7000 ezüst tallérra megy.

5) Tavern, (v. Fridrikswärn) kis város egy révpartal hajó építővel, és várral, egy föld-nyulaton, 15 m. Kristiániától délinyúgotra.

6) Larwig, v. Laurwig; egy hasonló nevű grófság fő helye kis város mintegy 400 házzal, közel Tavernhez, egy magas hegy allján a' tenger öböl mellett, van egy nagy mély rév-partja. A' Lakosok jobbára a' városhoz közel-lévő vas műhelyből élnek. Sandefiord, rév-part, és rakhely. Ez a' grófság birtokosának béhoz 40,000 ezüst tallért.

7) Kragerőe, népes városotska, egy öblön, derék rakhellyel.

8) Scheen, v. Skeen; kis város a' Skeen folyó partján, $\frac{1}{2}$ m. a' tengertől, a' hol a' Porsgrund öböl jó rak piatzot képel.

9) Mosz, tsekély nyílt város, szegényen bélelt útszákkal, és fa házakkal, szép vidéken, a' Kristiániai öblön, melly itt jó rév-partot formál, 8 m. Kristiániától délre, valami 2500 Lélekkel, a' kik is részint deszkákkal kereskednek, részint az itteni jeles vas-műhelyből, és ágyú öntőből élnek. Éjszaki része a' városnak rettentő tekintetű, a' bé útazónak feje felett egy ragadó folyó zuhog, vízvezetékben, a' ki is továbbá viz rohánások, és lármás fűrész-malmok közt kéntelen által menni, minek előtte bé megy a' városba, a' házak is a' városba az alap nagy egyenetlensége miatt igen zavart rendben állanak.

10) Fridrikstadt, kis város, 1567 kezdődött, 's később meg erősíttetett, egy tenger öblön, és a' Glommen folyó partján, 10 m. Kristiániától délre,

az utolsó nagy tűztől fogva 1764, külvárosi mellett a' Heste-rév-partból, a' hol a' Glommen tulsó részén a' város rév-partja van, és Vaterlandból, áll 180 épületiben valami 900 ember lakik, a' kik deszkával kereskednek. A' városban egy dohány fonó van, 's azon kívül, egy tégla vető, több deszka metszőkkel. Ez fő erősség Norvégiában, és sok külső bástyái vannak; ide tartoznak leginkább a' Kongsteen erősség, az Isegrami sántzok, és az Aggeröe vár-töltések egy hasonló nevű szigetetskén.

11) Fridrikshald (Fridrikshall) jeles, és izmos város (29° 9′ 15″ hosz. 59° 6′ 37″ éjsz. szél.) a' Svinesund tenger öblön, a' Tisten, v. Tistedals-Elve partján, melly a' várost 2 részre, éjszakira, és délire osztja, mellyek egy híd által kaptsoltatnak öszve, 14 m. Kristiániától délre, a' város nyilt, jó formán, de nem rendesen épűlt; ámbár a' házak nagy részre fából vannak, de azok helyesek, és szépen bé vannak mázolva, a' köz épületekben jeles a' város temploma, és tanáts ház; de a' legjelesebb a' tzúkorfőző a' városon kivűl A' Lakosok száma valami 5000 megy. A' szokott városi kézi-mesterségeken kivűl különösen derék kereskedés van nálok. A' rév-part, mellynek közepén a' Sou sziget áll, jó, de mindég jobban eliszaposodik. A' város valami 40 hajót bír, mellyek közűl némellyek egész nyúgoti Indiáig mennek. A' legjobb kihordandó portéka a' deszka, és vas portéka. A' város környékében 41 deszka metszö van. Vannak még 4 dohány fonók is. — Közel a' városhoz fekszik a' tenger partján a' Fridrikstein erősség, egy jó magas, és köröntses köszíklán, néhány bástya erősséggel; ezen várban az őrizettel együtt mint egy 1000 ember lakik. Ez előtt esett el XII Károly Svédi Király egy sántzárokban az ostrom közt, 1718-ban.

12) Sarpborg, hajdan erősség, ama híres Sarpen nevű víz rohanásnál, a' Borresysseli vidéken. Közelében van a' Waldishiolm régi vár, most Wallandöe.

13) Kongswinger, hegyi erősség a' Sollöer tiszttartóságban.

14) Kristiánsfield; el rongált hegyvár egy hegyszorosán az Oesterdaleni járásban; 16 m. Kristianiatól.

15) Hammer, régenteni derék püspöki város a' Miösen tó partján, a' Hedemarki járásban, most tsak egy udvar.

2. Kristiánsand (Stift) megye.

Ez valaha a' hasonló nevű várostól Stavanger megyének hívattatott. Norvégiának déli-nyúgoti része, 660 □ m., 150,000. A' következendő tisztségeket foglalja magába: Nedenäs, Mandas, Stavanger, a' fél Bradsberg, 7 járásokra osztva, u. m. Nedenás, Rabydelang, Mandal, Lister, Jederne, Dalerne, és Fiorderne, vagy Ryfylkere. Négy városa van tulajdon ítélő kormányaikkal. Ezen megyében nevezetes:

1) Kristiánsand (25° 20′ hosz. 58° 2′ éjsz. szél.) fő városa a' megyének, mellyet IV Kristián Király építtetett 1641, a' Torridals folytában a' tenger parton, Norvégia déli-keleti részén, a' Kattegat-nál, éjszaki Jütland által ellenében. Lak széke a' megye kormányának, 's egy püspöknek, a' hajózásra igen jó fekvése van, a' rév-partal 4 szegletet képel, nyilt, széles, és egyenes útszái vannak, házai jobbára jól épűltek; tsak valami 3700 Lakosa van, a' kik derék kereskedést űznek, különösen fával. A' rév-part igen jó, annak előtte; és mellette feküsznek az Odderöe, és Fleckeröe megerősített szigetek 's a' Kristiánsholm, és Fridriksholm erősségek oltalmazzák azt.

2) Arendal, kis, de igen bő város, 9 m. Kristiánsandtól éjszaki — Keletre, a' hasonló nevű folyó torkolatjánál, melly egy jó rév-partot képel, mellyen a' nagy hajók egész a' rakodó házakig bé evedzhetnek. Itt nagy fa kereskedés van, és sok hajók építtetnek az eladásra, vagy ki bérlelésre.

A' vidékben több vasműhelyek láttatnak. Az Arendali öböl előtt, közel a' parthoz fekszik a' kis Tromöe sziget egy kő templommal, melly a' tengeri hajósoknak jelül szolgál.

3) Rüsöer, vagy Oster-Rüsöer, városotska, és rakhely egy öböl körül 15 m. éjszaki keletre Kristiánsandtól, jó rév-partja van, és derék kereskedést űz.

4) Stavanger, régi város, hajdan fő helye a' megyének, a' nyúgoti parton a' Bukne, v. Tungefiord mellett, van egy szép temploma és 3000 Lakosa, a' kik jó formán kereskednek. Udsteenkloster, elejintén Királyi vár, azután Klastrom; most egy nemes udvar, $1\frac{1}{2}$ m. Stavangertől. Az említett jó nagy tenger öbölön belől, és kivül több szigetetskék feküsznek, mellyek közt jelesebbek: Karmen, v. Karmöe, legnagyobb a' többiek közt, 4 m. hoszsza, és $1-1\frac{1}{2}$ m. széle; 3 fára van rajta. Udsire, Rendesöe, Hvitingsöe, Rot, Tiör, Haasteen.

5) Fleckefiord, helység, és vám ház, egy tenger öblön a' déli-nyúgoti parton a' Hitteröe sziget ellenében, a' Lister járásban, 10 m. éjszaki nyúgotra Kristiánsandtól.

6) Sellöe, v. Sallöe, kis hely, és jó rév-part $\frac{1}{4}$ m. a' Lindesnäs foktól, melly Nose nevet is visel, melly Norvégiának déli széle.

7) Mandal, helység, és vámház a' Mandal víz torkolatján, a' Mandali, v. Mittelsysseli járásban 4 m. Kristiániától déli nyúgotra; jó kereskedése van, 's a' Mandal folyóba jó Lazatz, 's gyöngy halászatja van.

8) Egeland, vas-műhely a' Gierrestadi fárában a' Nedenäs, járásban, 15 m. Kristiánsandtól éjszakra.

9) Riperwig, a' Randdesund partján. Hardmarkersfiord, és Trysfiorden, rév-partok, és Rakhelyek a' Mandal kerületben, nem messze Kristiániától.

3. Bergen (Stift) megye.

A' jelen való megye Norvégia nyúgoti partján fekszik, az éjszaki tenger által mosatván, melly itt igen számos szigeteket, és szigetetskéket, öblöket, és öböl kanyarokat képel. Térsége 730 □ m. mintegy 135,000 Lélekkel. A' következendő tiszti, kerületekre osztatik: déli, és éjszaki Bergenhuus, 's a' Romsdal tisztség fele, melly 8 járásokat tart: t. i. Hardanger, Sundhordlehn, Nordhord, Wosse, Sogn, Sundfiord, Nordfiord, Sundmör, vagy is Söndmör, az egész megyében tsak egy város vagyon, t. i.

Bergen, a' megye fő városa, püspöki, és tiszti-Kormányozó Lakszék, 's egyszersmind, a' legnagyobb, népesebb, és derekabb város Norvégiában, (22° 55' hosz. 60° 25 éjsz. szél), egy szép, nagy, és mély tenger öbölnél, melly jó rév-partot készít, mellynek bémenetele egy kis falazott erősség által védelmeztetik, a' város átaljában a' tenger felé bástyákkal, és sántzokkal meg van erősítve; a' száraz felé pedig kopasz, meredek, és magas kősziklákkal vétetik körül, mellyek mindjárt a' város megett olly magasra emelkednek, hogy a' ló azokra alig hathat fel, és tsak igen nagy veszedelem közt lehet a' szárazon béjutni a' városba, és ezen bé zárt fekvés okozza, hogy itt igen sok esős idő van. A' városnak nagy kerülete van, és jól épült, noha útszái, a' kősziklán fekvő lejtősség miatt, egyenetlenek, és szeggel lyukkal tellyesek. Négy temploma van, mellyek közt egyik német, 's könyv-tár van benne, továbbá van egy városi oskola egy könyv-tárral, és természeti ötli gyüjteménnyel, egy gymnásium egy kis könyv-tárral, és 12 seminaristák lakásával, e' a' t. egy Ispotály, egy fogoly ház e' a' t. száma a' Lakosoknak Fabritius szerént 20,000, megy; (azt Ehrmann 16,000 teszi, a' többiek kitöbbre, ki kevesebbre), a' kik jobbára a' tengeri kereskedésből élnek, melly itt igen sikeres, 's jobbára a' hallal történik, melly a' szomszéd partosokon fogattatik, meg száraztatik, vagy bé sózatik, 's

innét a' világ részeire elküldődik, ezen kereskédés hasznában más nemzetek is részesűlnek, leginkább az Angolok, Hollandok, és Svédek, a' kik magok hajójikban ide gabonát, 's egyébb portékát hoznak, 's a' helyett halat, bört, fát, 's t. e'. raknak fel a' viszsza vitelre. Van itten egy igen hasznos hazai társaság is, és egy hang-egyező (harmonica) académia, és egy rajzoló oskola. Ezen megye partosin igen sok szigetek, és szigetetskék feküsznek, mellyek közt jelesebbek: Storöe, Mosterőe, Halsnőe, Tarlőe, Gulőe, Askelam, Udőer, Sellőe, 's a' t.

A' Nordhordi járás szigetei, és a' száraz közt megy egy szűk, és igen veszedelmes tenger szűke Külströmmen név alatt, mellyen mind annyi hajóknak által kell evezni, mellyek Nordlandból a' parthoszszába Bergenbe mennek. A' Sogni járatban van az elfogyott Semdalsi réz bánya, a' Leyrdal fárában Leerdalsörnben, esztendőnként Sz. Mihálykor derék vásár tartatik.

A' Sündműri járás, a' hol a' lakosok jobbára a' halászatból élnek, éjszaki, részét teszi a' Bergeni megyének. A' part mellett sok szigetek feküsznek, mellyek közt nevezetesek: Haram; Wigren, mellyből a' 10-dik században a' híres, és hatalmas tengeri Rabló Rolf flottájával a' prédára ki ment, elfoglalta éjszaki partos vidékit Frantziának, melly utóbb Normandiának hívattatott, ez öse volt a' Normandi hertzegeknek, és néhány Angol Királyoknak: Ulesteen, Gurskőe, Sandőe, e' a' t.

4. Drontheim (Stift) megye.

A' Drontheim megye legnagyobb, és éjszakiabb részét teszi Norvégiának, ív formában görbűl az éjszaki tengertől egész az éjszaki jeges tengerig, nyúgoti, és éjszaki részén a' tenger vizével mosattatván, éjszaki keletre az Orosz Laponiával, keletre Svétziával (mellynek legéjszakiabb része a' Svédi Laponia) és délre Kristiániával, 's Berennel határos. Föld-színte 4216 □ m., 240,000 Lakossal.

Ez a' megye három nagy járásokból áll, a' Drontheimiból, a' hová tartozik fele a' Romsdali, járásnak is, Nordland, és Finnmarkenből, a' melly kettőről, azok nagysága, és különös tulajdonsági miatt, egyenként fogunk szóllani.

1. Drontheim járás (Amt) Romsdal felével a' legéjszakiabb része ezen megyének, 's három városokat foglal magában, azok tulajdon törvény székeikkel, 's a' következendő járásokkal: Romsdal, Nordmör, Oerkedal, és Guledal Strinden, és Selboen, Stördale, Inderöen, Fosen, és Nummedal. Nevezetes a' megyében.

1) Drontheim (Dronthiem) derék fő városa a' megyének (28° 9' hosz. 63° 26' 2" éjsz. szél.) 55 m. Kristiániától, egy kis rónán, a' Nid folyó mellett, 's egy nagy, 's a' szárazra mélyen bé terjedő tenger öböl körűl, a' kormánynak, püspöknek, és hadi fő tisztségnek lakhelye, vidékében t. i. mindég 4 ezredek feküsznek; gáttal van körűl töltve, és két vár kastély áll oltalmára, u. m. Kristiánsholm, melly a' város mellett egy dombon áll, és Munkholm, melly a' rév-part közepén egy kő-szírton, a' száraztól egy ágyú lövetnyire épűlt A' rév-part téres, mély, bátorságos, jó vasmatska alapú, tsak a' bé menetel nehéz néhány kő szírtok miatt. A' város régi, 's azért nem ragyogó, jó nagy, és izmosan épűlt, széles; egyenes, de silányan béllett útszái vannak, 's a' házak fából épűltek ugyan, de nagy részre jókorák, és helyesek. Templom, a' püspökivel együtt, melly remekje a' régi építő mesterségnek, három van benne. A' Lakosok száma 8500. Látni itt egy tudományi Királyi akadémiát, egy természeti tárral, és könyv-táratskával; egy úgy-nevezett Lappi seminárium ot, mellyet V. Fridrik Király állított 1752 az ifjak számára a' Lapp nyelv kedviért, egy ispotálytemplommal, egy árva házat, melly derek épűlet, 60 gyermek számára, 's mellette az úgy nevezett Angeli Klastrom, a' hol 16 aszszonyok ápolgattatnak; ez egy azon jó tévő Angeli intézetek közzűl, mellyek egy Testamentom

szerént majd egy milliom ezüst tallérból állitattak fel a' városban a' szegények, és szűkölködők számára. Tzúkor főzőn kivűl más fábrikát itt nem szemlélni, de annál elevenebb a' kereskedés: legtöbbnyire ki hordanak rezet, esztendőnként legalább 12,800 mázsát, fát, főképen deszkát, és halat. Az idegen portékákkal, mellyek a' ki vitetendők eránt bé jönnek, az egész tartományban gyakoroltatik a' kereskedés. A' város kör-vidéke kellemetes.

2) Kristiánsund (hajdan Lille Fosen) tsekély, de bővséges város, melly tsak 1734 jutott városi rangba; egy templom van benne, 14 m. déli nyúgotra Drontheimtól egy tenger öblön, egy földnyúlatán, és 3 szigeten: kő-sziklák, és szírtok közt; azért is (mint Welentzének) kevés útszái, hanem jobbára víz tsatornái vannak, mellyekben ladikokkal eveznek egyik háztól a' másikhoz. A' 3 szigetek, és száraz föld egy öböl-hajlatot kerítenek, melly igen derék rév-partot képel, mellyben nemtsak a' legnagyobb flotta bátran vas-matskázhat, hanem a' hajók is alkalmasan, és veszedelem nélkűl ki- és be-futhatnak több tsatornákon a' szigetek, és szírtok közt; annak okáért oda gyakorta sok hajó bé tér. A' lakosok; kiknek száma 3800-ra mehet, főképen hal fogásban és kereskedésben gyakorolják magokat, a' fa kereskedés nem ollyan hasznos.

3) Molle, városotska egy tenger öblön, 20 m. Drontheimtól déli nyúgotra, 1742 nyert városi just, jó forma kereskedése van leginkább hallal, fával, és kalamázzal.

4) Röraas, Kongsberg mellett a' legsikeresebb bánya város Norvégiában, a' Guledali járásban a' hegyesen, 5 m. a' Svédi határtól, és 15 m. Drontheimtől déli keletre. Nints tulajdon ítélő-széke. Kezdetének 1644, egy gazdag, jó hasznot hajtó réz bánya adott alkalmatosságot, mellyet egy Lapp, irám szarvasokat vadászván, talált fel; kinek is képe az itteni templomban függ. Egy magas hegy rónán fekszik; mivel itt a' vidék legmagasabb egész Norvégiában, 's az itteni hegyességben fakadnak

jobbára a' legnagyobb folyó vizek. Elég nagy a' város, de tsekély tekíntetű, mivelhogy az épűletek mind fából vannak, és alatsonyok; a' Lakosok, mint egy 3000 számmal, nagyobb részre a' bányából, 's részint a' marha nevelésből is, élnek. Szomszédságában halas tókat lelni. A' Glommen, és Hittern, mellyek közt a' város fekszik, nem meszszire folynak onnét. Magas fekvése miatt a' levegő igen hideg, és még nyáron is kevés meleg napjai vannak. A' bánya tulajdonosi magános emberek, a' kik közönségesen Drontheimban laknak; annak oltalmára nemtsak minden bányászok fel vannak fegyverkeztetve, hanem a' szomszédságban feküsznek a' jég, vagy szán-tzipős seregek is. Ezen vidékben laknak Lappok is, a' kik irámszarvasaikkal a' hegyesben körűl járnak.

5) Wedöe, a' Romsdal járásban: valaha nagy város volt, most nints egyéb fenn belőle egy templomnál.

6) Selböe, réz-műhely a' Selböe járásban.

7) Fosen, megyei-járás, mellyhez tartoznak a' Störfosen, fél sziget, és Hitteröe, Ulvöen, Sulen, Veyen, és több más szigetek.

5. Nordland.

Ezen megye fekszik Drontheim, Finnmarken, Svétzia, és a' tenger között, részint szárazból, részint egy jó tsoport kissebb, és nagyobb szigetekből áll. Az egész tartományban nints tulajdon város. A' Lakosok jobbára az itt igen bővséges halászatból élnek. A' következendő járásokra osztódik:

1) Helgoland, déli tájjéka Nordlandnak, földje még meglehetős termésű, szép marha legelője, 's erdősége van. Nevezetes helyei: Hemnäs, Findeid, és Alstahang.

2) Salten, a' hol a' fő hely: Stegen. A' parton van a' Saltstrom nevű tenger szűke, mellyben némellykor veszedelmes tengeri örvény támad.

3) Sennien, 5 m. hoszszú, és 10 m. széles sziget, melly néhány szomszéd szigetetskékkel egy járást képel.

4) Tromsöe, 6 m. hoszszú, és 3 m. széles sziget, egy járás, melly most a' Senniennel együtt Finnmarkhoz tartozik.

5) Lofoden, egy sor szigetből álló járás, délről, éjszakra terjed, melly közt, és a' száraz közt a' West-Fiordi nagy öböl találtatik. Nevei a' jelesebb szigeteknek délről éjszakra: Röst, Werőe, Vierőrne, Moskőe, a' hol a' híres Mahlstrom vize van, Mosköenäs, Ostwaagen, e' a' t. Lakosok vannak rajtok, a' kik jó halászok, és marhanevelők.

6) Westeraalen, az éjszaki Westeraalen, Hindőe, Andenőe, Birkőe, e' a' t. éjszaki lakos szigetekből álló járás.

A' Finnmarki megye, melly nevét az úgy nevezett Finnlappoktól vette, a' kik benne laknak, legéjszakiabb része nem csak Norvégiának, hanem egész Európa száraz vidékinek. Hideg, durva tartomány, mellyet mívelni se lehet, termése javai: hal, irám szarvas, vad, majorság, és bogyó-gyümölts. Egy része száraz vidékből, a' másika szigetekből áll mellyek közt nevezetre méltóbbak déli nyúgotról éjszaki kelet felé: Sennien, Tromsöe, Söröe, Stiernee, Stramsond, Ralsöe, Swartöe, Mossöe, Magerőe, mellyen a' Nordkap fok vagyon, Európának legéjszakiabb tsúttsa, Wadsöe, e' a' t.

Eredeti lakosi ezen tartománynak, valamint Svétzia, és Orosz ország széleinek, Finnlappok, a' Finni nemzetnek ága, a' mint azt képeletek, nyelvek, és részint életek módja, szokásaik, 's vallási vélekedéseik bizonyítják. Egyébb nemzetektől külömböznek testi képeletek által, a' nélkűl, hogy törpék volnának, igen alatsony termetűek, t. i. 4 és 5 lábnyi mérték közt áll meg magasságok: sokszor alább is, de tömött alkatúak; színek bőr barna: fejek valamenyire vastag, hajok fekete, szemek meszsze hasított, és ferde-artzájok béesett, áll tsontjok nagyon kiálló, hegyes áll kaptzával, órok hoszszú,

hegyes, és valamennyire viszsza hajtott, 's képek vídám, ezek fő vonati természetes tulajdonságaiknak, e' mellett serények, alkalmasok, és több féle foghatóságokkal birnak. Fő vonati erköltsi tulajdonságaiknak: Bóllogatós elme, szívesség, meg elégedés, őszinteség, és szelídség, éppen olly kevés feltűnő erköltsöket venni rajtok észre, a' melly, kevés bennek a' gánts, szeretik a' testi könnyebbséget, és jó eledelt, hajlandóságok az ivásra nem közönséges. Nem hibáznak nékiek némelly elmebéli foghatóságok, és természeti józan értelem; de úgy látszik, hogy nem örömest botsájtkoznak mély elméletekbe, tsak jelen való szükségeikről gondolkoznak; 's azon kivűl is nyomorúlt állapotjok gátolja őket a' tökélletesebb mívelettől.

Ruházatjok részint bőrből, részint durva posztóból készűl, mellyre valót hordoznak, és nadrágot, 's hegyes sapkát; tzipőt, és sarút magok tsinálnak magoknak, irám szarvas bőrből, van szíj övek is, mellyen több féle kések, 's más tsengő szerek lógnak. A' Lappok lakásaikra, és életekmódjára nézve: a' tengeri-halász, és hegyi, vagy irámszarvas Lappokra osztatnak. A' vízi lappok, kik a' partoson telepedtek meg, 's jobbára a' halászásból élnek, gömbölyű póznákból állított, 's nyirfa ágakkal fedett, és gyöppel tetézett kunyhókban laknak, a' mellyek felűl ki vannak lyukasztva, hogy a' füst kimehessen. - Hasonló formára vannak a' hegyi Lappok téli kunyhói, a' kik nyáron sátorok alatt tartózkodnak. Finnmarken déliebb részén, a' Lappok, a' kik földet is mívelnek, fa parasztházakban laknak. Székeit, padjaik, és ágyaik irám szarvas bőrrel bévont nyírfa ágokból állanak.

Élelmek az irám szarvasok, és halak, italok a' víz mellett irám szarvas téj, és vér, és pálinka. Legközönségesebb eledelek a' halon, és vadon kivűl, az irám szarvas-vaj-sajt-'s téj, mellyet ők többféle módra meg tudnak készíteni, leginkább varjú-bogyóval, ritkaságnak tartják az irám szarvas húst, valamint a' fenyő, és nyirfa lé-hártyát

is, esznek továbbá külömbbféle bogyókat, angyalgyökér, levelet, 's t. e' félét.

Főkereset neme a' Lappoknál, leginkább a' kik a' tartomány belljében laknak, az irám szarvas nevelés, e' mellett, ha alkalmatosságok van, halásznak is, és vadásznak, szarvassaikkal a' hegyesben egyik helyről a' másikra költöznek, a' legelő kedviért. A' kinek 150 szarvasa van, jó birtokúnak tartatik. A' vizi, vagy halász Lappoknak kevés szarvasa van, vagy egy sints, tsak nem egészen a' halászatból élnek. Tengeri borjúkat vágnak, madarakat fognak, és a' hattyúknak lest vetnek.

A' Lappok átaljában míveletlen állapotjokra nézve, mellyben élnek, elég szorgalmatosok a' kézi mesterségben; lágyirhákat készítenek, szőrös bőröket készítenek ki, tzérnát, és kötő fonalat készítenek a' szarvas serényből, festenek több féle fűvekkel, és gyökerekkel, terítőket szőnek, kesztyűket kötnek, fa szerszámokat készítnek, faragnak kanalat, kés nyelet, gombot, e' t. e' f. irám szarvakból, tsinálnak sajkákat, és szánokat, megkészitik a' szíjszerszámokat, köteleiket, és, övedzőiket, valamint egyéb ruhájokat is, egy szóval minden szükséges házibútoraikat, és eszközeiket magok tsinálják magoknak, 's azt részént nem helytelenűl, mivelhogy nem hibázik nékik a' mesterségekhez szükséges foghatóság.

A' Lappoknál még nem kevés gyermekes, esetlen, és ritka szokások találtatnak. Múlatságaik, és játékaik jobbára a' testi gyarkorlásokban állanak, űlő játékok közönségesen tsak egy van, bizonyos neme az ostáblának (a' farkas, és juhok). A' musika, és tántz kedvetlen múlatság nálok. Jobban kedvellik a' vendégeskedést, és pípás társaságot. Temetési szertartásaik egy rétűek, és azokat tsak mértékletes vatsora követi. Igen tanúlatlanok, 's azért könnyen-hívők, és babonások. A' legritkább, 's irtóztatóbb vélekedések uralkodnak nálok. Régenten pogányok voltak, különös vallási szokásaik voltak, valának szent helyeik, áldozataik. Talismanaik v.

Fetischeik (papjaik) szemfényvesztőjik, és varáslóik, a' kik egyszersmind orvosok voltak. A' Lutheráni predikátorok által meg térítettek a' protestáns vallásra, 's megkereszteltettek IV Fridrik alatt a' 18 század elején, 's a' könnyen hajló Lappok nem sokat vonogaták magokat viszsza, elfogadák a' vallást, 's azt öszve keverék a' régi babonás vélekedésekkel, a' mi igen természetes dolog a' hasonló nemű tekélemben. Laknak a' Lappok közt Norvégák is, Dánok, és Svédek, mint kormány tisztek, predikátorok és kereskedők, mivel hogy itt a' kereskedés nem tsekély. Hajdan az tsak egy kereskedő társaság kezében volt, de most az idegeneknek is szabad. Ki visznek onnét: tőke, és egyéb nemű száraz halat. Bésózott dorsgadótzot, lazatzot, heringet, száraz dorsgadótz fejeket, hal 'sirt, multabogyót, irámszarvat, hal-tsontot, madár tollat, hattyút, hölgyszőrősbört, irám szarvas, és ketske bört, 's egyéb prém bőröket. A' bévitendő portékák: gabona, liszt, dara, kenyér, só, pálinka, halászó szerek, vas portékák, dohány, ruha féle, 's más tsekélyebb dolgok.

Finnmarken keletire, és nyúgotira osztatik, a' két kis újonnan állított városokon kivűl említést érdemelnek még néhány kis kereskedő helyek, és faluk:

1) Wardőe (48° 4′ hosz. 70° 22′ 36″ éjsz. szél.) városotska a' kis omladozott Wardőehuus erősséggel, melly legéjszakiabb Európában, 's a' melly ország tömlötzűl is szolgál, egy kis szigeten a' jeges tengerben, az éjszak-keleti parton $\frac{1}{4}$ m. a' száraztól, 102 m. Drontheimtól. Tsak 24 házi nép lakik benne, a' kik halászattal, és Orosz-Országba gyakorlott kereskedéssel tartják magokat.

2) Wadsőe (70° 4′ 40″ éjsz. szél.) tsekély hely, jó rév-partal, és izmos halászattal, egy szigeten a' keleti parton, a' Waranyifiord öbölben, 5 m. déli nyúgotra Wardőetől.

3) Tana, (70° 30′ éjsz. szél.) Munkaház az éjszaki parton; a' hol a' hasonló nevű folyó a' Tana öbölbe szakad, közelében erdőségek találtatnak.

4) Kiollefiorden (70° 22′) helység, mellyben Finnlappok tartózkodnak az Omgang fél szigetben 1 m. a' Nordkye foktól.

5) Hammerfest (70° 39′ 40″ éjsz. szél.) újj városotska a' Hvalöe szigeten, egy szigetekkel körűl vett öbölben az éjszaki parton, 1787 városi just nyert, és derék kereskedést űz.

6) Porsanger, falu, a' hol a' Biörn a' jeges tengerbe folyik.

7) Kielwiig (71° 10′ 54″ éjsz. szél.) helység, rév-part, és kereskédő hely, valami 100 házi-tseléddel, a' Magerőe szigeten: mellynek legéjszakiabb tsúttsa a' Nordkap (70° 11′ 40″ éjsz. szél.) A' Tamsöe szomszéd sziget igen sok éjszaki multa-bogyót (chamaemorus norvegica) terem, melly nagyon betsűltetik.

8) Masöe, és

9) Haswüg, tsekély halász tanyák.

10) Loppen, halász tanya egy kis szigeten.

11) Alten, (70° 2′ 25″ éjsz. szél.) kereskedő hely, és tengeri rév-part, az Alten-nek Altenfiord öbölbe való bé folyásánál. Közelében fekszik Altengaard, a' tenger parton, a' Norvégi tisztviselő Lakása Finnmarkenben. Talwig, az Altenfiord nyúgoti részén $\frac{1}{2}$ m. Alten-től helység egy templommal, a' hol egy vásár esik, mellyet a' Lappok szorgalmatosan látogatnak.

12) Kautokeine, derék fára-falu az Alten víz mellett, Svétzia határán, hasznos vásár-esik benne.

III. Osztály.

A' Svédek bírnak nyúgoti Indiában egy szigetet, melly Sz. Barthelemy (Bertalan) név alatt ismeretes, mint egy 3 □ m., 18,000 Lakossal, kiknek $\frac{4}{5}$ része fekete fogoly, adakozik pamuttal, indigóval, sóval, mészszel, tzúkorral, kakaóval, Maniokkal, dohánnyal, 's a' t.

Fő-városa: Gustavia, Karenage szabad révpartal, és 10,000 Lakosokkal.

Svétzia és Norvégia. Toldalék.

Az Uralkodó Ház.

Magán-Kormányzó nép-Képezői törvénnyel. Luther.

Király: XIV Károly János (Bernadotte) szül. 26. Jan. 1764; korona hertzeggé választatott 21. Aug. 1810; Királlyá lett XIII Károly után 5. Febr. 1818, eljegyezte 16. Aug. 1798 Clary Eugeniát, szül. 8. Nov. 1781.

Korona hertzeg: János, Ferentz, Oskár, szül. 4. Jul. 1799; Südermannlandi hertzeg, eljegy. 19. Jun. 1823 Josephinát, Leuchtenbergi hertzeg asszonyt. Ennek gyermeke: Károly, Schooni hertzeg, szül. 3. Maj. 1826.

IV Gustav Adolf, szül. 1. Nov. 1778. Svéd Király 1. Nov. 1796-tól fogva, 29. Mártz 1809-ig a' midőn a' koronát letette, 1813-tól fogva: Holstein-Gottorpi hertzeg nevet vett fel, és 17. Jul. 1816-tól fogva, Gustav Adolf Gustavsonnak hívatja magát. Ennek gyermekei:

1. Gustav, szül. 9. 1799.
2. Wilhelmina, szül. 21. Maj. 1801.
3. Amalia, szül. 22. Febr. 1805.
4. Cecilia, szül. 22. Jul. 1807.

A' Mértékek nemei.

Az Országi újság Svétzia és Norvégia tartományában 31. Jan. 1826, magába foglalja hoszszas előadását Cronstrand Tanítónak, a' ki Swanberg Tanítóra, és magára bízott észre vételeit a' Kormánynak 's számolatit a' mérték nemeknek alkalmatosabb elintézete végett, rendbe szedte, hogy jövendőre egy állandó mérték hozattatnék bé Svétziába, melly ugyan felvétetett, de mind eddig köz-használatra se nem botsájtatott, se nem rendeltetett.

A' jelen való mértékek nemei.

Láb-mérték: A' láb 12 hüvelk, 's 10 — 12 Línea, 17 Svédi láb, tsaknem 16 Bétsi lábat tesz. 1 Faden 6 Svédi láb Egy réfre 2 láb megy. 1 Ruthere (veszszö) 16 láb.

Réf-mérték:

21 Svédi réf tesz 16 Bétsi réfet.

Mértföld:

1 Svédi mértföldre 2250 Ruthe, vagy is 5634 Bétsi öl megy, 5 Svédi tesz 7 Bétsi posta mértföldet, 10 $\frac{2}{5}$ Svédi mértföld megy egy Aequatori gráditsra, és 25 tesz 36 föld-írati mértföldet.

Földszín-mérték:

1 Tonna föld 14000 könyöknyi □ (réf) 1372 □ Bétsi öl tesz $\frac{4}{5}$ Bétsi hódat, vet 2 Bétsi mérőt, 's 18 mászlit. Innét 7 Tonna 6 Bétsi hódat tesz.

Gabona mérték:

1 Tonna 2 Spann (araszt), 4 félspann, 8 fertály, 32 kappor, 56 kánna, 112 Stoop, 448 kvar-

ter, 1792 ort, 's tulajdonképpen 2 Bétsimérő, 12 $\frac{2}{9}$ maszl. Mivel pedig minden naggyában méretik, és letsapatik, 's azután a' tetézés, és rázás fejébe valami reá adódik, azért 1 Tonna rozs, búza, árpa, zab, borsó, 2 Bétsi mérőt, 21 $\frac{19}{24}$ mászlit tesz. 1 Tonna maláta 2 Bétsi mérő 26 $\frac{19}{36}$ mászlit, 1 Tonna só, és mész, 2 Bétsi mérő 17 mászlit

Innét 13 Svédi Tonna 31 Bétsi mérő. 3 Svédi Tonna a' rá-adással 11 Bétsi mérő. 1 Tonna ros 181 Bétsi font, rá adással 204 Bétsi font.

Folyó mérték:

Bor 1 Fuder, 2 Pipe, 4 Oxthoft, 6 Ahm, 12 Akó, 24 Anker, 360 Kanna, 720 Stoop. 4 Kvartierjával, 's ezt 4 Jungfernel számlálva. A' Stoop (fél kánna) tart 7 $\frac{3}{10}$ Bétsi meszszelyt. 13 Stoop, majd 12 Bétsi pint. Innét a' Svédi Fuder tesz mintegy 16 $\frac{2}{3}$ Bétsi akót, a' Pipe 8 $\frac{1}{3}$ b. a. az Oxthoft 4 $\frac{1}{8}$ b. a., az Ahm 2 $\frac{5}{8}$ b. a., az Akó 1 $\frac{3}{8}$ b. a.

A' folyó portékák Tonnája, mellyel liszt, hús, és hal is mérettetik: tart 48 Kánnát, 96 Stoopot, 384 Kvartiert, 1536 Jungfernt, 88 Bétsi pintet, 3 $\frac{3}{10}$ meszelt.

A' kalamász, és szurok tonna 1 Stoopal kevesebb lehet, 's így 87 pint 's $\frac{7}{8}$.

Nyomó mérték.

A' kereskedőmérték 1 hajó font, eleség mérték 20 Lisfont, 20 fontjával, vagy is 400 font eleség vagy hüvel - mérték. A' hűvel - mértékben van a' fontban 32 Lat, ebben 3 kvent, ebben 69 $\frac{1}{3}$ As, 25 hűvel font tesz 19 Bétsi fontot; 1 rakhelyi hajó font, vas, avagy kirakó mértékben, 20 markfont, 20 markjával, vagy is 400 mark, melly 520 font hűvely mértéket tesz (az az eleségben). Márkja ezen rakhelyi, vagy vasi mértéknek tesz 7078 hollandi Ast, és 1000 Mark vasmérték, 607, vagy 28 Mark vasmérték tesz 17 fontot bétsiben, 3 mark vasmérték

tesz 4 font hűvel mértéket; — 1 má'sa tart 120, 1 má'sa ón 165, 1 kötés gyapjú 32 font. Innét a' Svédi má'sa 91 $\frac{1}{2}$ Bétsi font, a' má'sa ón 125 $\frac{3}{8}$ font bétsi, 's a' kötés gyapjú mint egy 24 $\frac{1}{4}$ bétsi font. 1 márk bánya mérték 7822 holland As, és 671 Bétsi font. Innét 3 márk bánya mérték 2 Bétsi fontot tesz. 1 Márk városi mérték 7450 holland As, 11 illyen márk, 7 Bétsi font.

Arany és ezűst mérték.

1 Mark, 16 Lat, 64 Quentin, 4384 Svédi, v. hollandi As; innét tsak 12 Bétsi ezűst Latot tart, vagy is A Svédi Márk 3 Bétsi Márkot tesz.

Az arany, ezűst mérték, és pénz érték.

A' Próba mértékben: 1 Mark, 24 Karat, 12 grán-jával, finom arany, van Mark 16 Latos 18 grán-jával, finom ezűstbe számlálva.

A' Svédi Patika mérték font 7416 Svéd' v. Hollandus ász, 1 Untzia Svédi patika mérték tsak 40722 grán, Bétsi patika mértéket tart; Untziáját 480 gránnal vévén.

A' pénz.

Számaló pénz nemek: 1 Tallér, 48 Schilling, 's a' Schilling 12 Rundstück, Oere vagy fillér.

Az Oere ezűstben Stüvernek, vagy Wittennek is mondatik. Oere réz pénzben, Rundstücke.

	Pengőpenz. fl.	kr.	fill.
1 Tallér Species 48 Schillingjével . . .	2	12	—
1 Tallér ezűstbe 8 Schillingjével	—	22	—
1 Tallér réz pénzbe $2\frac{2}{3}$ Schilling	—	7	$1\frac{1}{3}$

	fl.	kr.	fill.
1 Schilling species . .	—	2	3
1 Mark ezüst 2 Schill. .	—	5	2
1 Mark réz . . .	—	1	$3\frac{1}{2}$
1 Oere ezüst. Stüver, Witten	—	—	$2\frac{3}{4}$
1 Oere réz. Rundstuk .	—	—	$\frac{11}{12}$
1 Oerlein ezüst . . .	—	—	$\frac{11}{76}$
1 Oerlein réz . . .	—	—	$\frac{11}{48}$

Melly arányban értéke a' következendő pénzbétsnek könyen számba vétetik.

A' pénz értéke.

Arany darab 94 Schillingel, $2\frac{3}{4}$ kr-val, vagy $11\frac{3}{4}$ ezüst Tall. 22 kr-val vagy $35\frac{1}{4}$ réz tall. 7 kr-val, = 4 fl. $18\frac{1}{2}$ kr.

Ezüst Species tallér, 48 Schill. 6 ezüst Daler (tallér) 18 réz Daler.

És így ezen nemből van $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{12}$, $\frac{1}{24}$ arányas értékben.

Rézben.

Kettős, és egyes Slanten, 6 és 3 Rundstuk-értékben. Van fél Rundstuk is.

Norvégiában eddig, a' Dániai mértékek, és pénz értékek voltak, már most természetesen, Svétziával egybe lévén kaptsolva, a' Svéd'i mértékekkel fognak élni. Innét ha régiebb mértéket olvasunk Norvégiára nézve, annak értékét a' Dániai Toldalékokban kell keresni.

Dánia.

Dánia Királyság. (Dänemark.)

I. Szakasz.

Neve.

Nevét a' Dánoktól veszi, a' kik azt régidőtől fogva lakják. Fekvése. Schleswig, és Holstein Hertzegségekkel egybe kaptsolva Európának éjszaki részén fekszik, a' 25° 30' és 33° hoszsz. közt, (hozzá számlálván a' Bornholm szigetet) és az 53° 30 's 58° éjsz. szél. közt. Majd minden felől tengerektől vétetvén körül, csak dél fele határoz Német országgal.

§. 1.

Rövid története.

Hajdani állapotja minéműségét egész a' 8-ik századig. Urunk születése után setét homály borítja. Legrégiebb neve Scandia, vagy Scandinavia. Ama durva levegőt, és tenyésztelen földet megunván első lakosi, a' közönséges nemzetek vándorlásában, innét is sokan jobb hazát keresni indultak. A' meg üresedet helyeket Szláv nemzetek foglalták el, a' kiket mindazonáltal a' hamar utánnok tóduló Normannok keskeny határba szorítottak; a' kik is azolta a' keleti tengerben fekvő szigeteket (a' millyenek: Seeland, Fünen, Langeland, Laaland, Falster, Bornholm e' a' t.) a' keleti, és nyúgoti tenger közt fekvő Jütland fél sziget mellett, egész az Eyder

folyóig birják. Külömbbféle kissebb, és nagyobb hatalmú Királyok, és Fejedelmek által vezéreltettek a' változó sors útain.

§. 2.

Minekutánna Nagy Károly a' Szászokat a' meg térésre, és Keresztény Hit felvételére reá birta, és a' többek közt Hochbuchiban (Hamburg) Püspökséget alkotott, fija, az Istenes Lajos Tsászár igyekezett a' keresztény Hit sikere által a' Normannokat is szelídebb néppé tenni. A' Corwey Apátúrt Ansgart az éjszaki tartományokba küldötte, a' ki ott több Fejedelmeket a' hozzájok tartozandókkal egygyütt megkeresztelt, és buzgósága jutalmául az újonnan alkatott Hamburgi Püspökséget megnyerte 831. Luther tanítása Dániába 1527 talált be menetelt I Fridrik Király alatt. És III Fridrik 1665 az Ágostai vallást uralkodóvá tette.

§. 3.

1807 Napoleon a' szárazon elzárván az Angolok kereskedését, félt Anglia, hogy Dánia is kénszerítlethetnék a' Sundot Angol hajóknak elzárni, és tengeri erejét Napoleon szolgállatjára fordítani. Azért hirtelen megjelent Kopenhagen előtt az Angol flotta, szoros békességet kívánván, és ennek bátorsága végett a' Dánok flottáját kérvén állaladatni azon idő elérkezéséig, miglen közönséges békesség leendene. A' mire midőn a' Dánok reá nem akarnának állani, kiszálván az Angolok Seeland szigetére, és a' fő várost addig ostromolták, miglen kivánságok be nem tellyesíttetett. Ezen időtől fogva Dánia Napoleon részére állott, és ezen frigyesséről későn mondott le. Annak okáért kelletett Norvégiát Svétziának által engednie. Svétzia Norvégia helyett által adta Dániának maga részét Pommerániában Rügen szigetével együtt, melly is azt Borussiának adta tserében Lauenburg hertzegségért VI Fridrik Dániai Király, mint Holsteini, és Lauenburgi Hertzeg a' Német Frigyességhez lépett 1816.

II. Szakasz.

Természeti Tulajdonságai.

§. 1.

Határai.

A' kis, és nagy Belt által választatik a' száraztól; nyúgotra az éjszaki tenger (mare germanicum, Nordsee) éjszakra a' Kattegat (Sinus Codanus) keletre a' Sund, és keleti tenger (Ostsee) a' nagy, és kis Beltel, és Eyder folyóval együtt, természetes határúl szolgálnak annak. Dániához tartoznak még az említett frigyes tartományok, Holstein, és Lauenburg (az Eydertől egész az Elbeig, mellyeknek leirása közönségesen a' Német frigyes országai közt szokott meg jelenni, de mivel itt azokról alkalmatosabb a' bővebb rajzolat, mi itt fogjuk azokat leírni, 's amott tsak említést teendünk róllok, mint rész darabjairól a' Frigyességnek.

Ide tartoznak továbbá: a' Färai szigetek, és Island szigete az éjszaki tengerben, több birtokokkal egyébb világ részeiben.

§. 2.

Égalja:

Az éjszaki mérsékelt földövezete hidegebb részén, éjszaki Angliával, déli Skótziával, déli Svétziával, és közép Russiával egy Szélesség alatt. A' leghoszszabb nap az Ország közepén mint egy 17 ½ és a' legrövidebb 7 óra. A' levegő jó formán szelíd, és mérsékelt, mivelhogy a' tenger gőzei a' hideget megakadályozzák, de egyszersmind a' levegőt nedvesítik is, és vastag ködöt szereznek, melly itt tsak nem minden napos. A' leggyakortábbi szél a' nyúgoti, és délinyugoti, mellyek közönségesen esőt hoznak, melly Mindszent, és Sz. András havában bőven szokott hullani. A' 26 esztendei tapasztalás után: esztendő által 130 erős, és 13 égi háborús

nap vagyon. Ezen szelek, feltartóztató hegyeket nem találván szabadon fújnak, és tisztítják a' levegőt a' tenger gőzeitől, mellynek nedve a' tenyészetnek igen kedvez.

A' tél itt még olly kemény sints, mint némelly déliebb vidékeken, de jó hoszszú, nedves, és esős, itt ott sok hó is esik, de ritkán marad az meg. A' fagy ritkán fedi vastag jéggel a' vizeket. Hogy a' Sund, és Belt olykor jéggel záratnak, nem annyira az ég alj hidegségétől, mint a' zajoktól jön, mellyeket az éjszaki tengerekből a' víz ereje ide tól, és a' szorosokon egybe gyűjt, mellyek ott öszve ragadnak (fagynak). A' tél Sz. Mihály havában kezdődik, a' leghidegebb holnapok Boldog Asz. és Bőjt elő hava'; de közben közben gyakor langyos idők egyelednek a' hidek napok közé. Éjszaki Jütlandban hidegebb a' tél, mint a' többi részekben Holsteinban inkább esős.

A' tavasz nem igen kellemetes, mivel nedves, részint hideg, és igen szeles, még a' Pünkösd hava is ritkán olly ketsegtető, mint a' Sz. Mihályé. A' nyár Sz. Iványéban kezdődik; a' meleg sokszor magas léptsőre hág, az éjtszakák e' mellett igen hűvesek, 's az idő változó. Kis Asz. hav. már kezdenek a' szelek keményen fújni. Az ősz leg kedvezőbb idő, mellyhez ritkán számlálhatni többet Sz. Mihály havánál, és a' Mindenszenteké felénél, azután ismét a' tél kezdődik.

Átaljában véve az ég alja nem egésségtelen, és a' tenyészetnek kedvez; növevény, és állatok dísznek, kivált némelly vidékeken, a' hol a' levegő elegendőképen tisztittatik, és mérsékben tartatik a' kívánt szellők által. Közönségesen a' tergertől távol lévő tájjékok egésségesebbek, mint a' partosok. Némelly részein Jütland, és Schleswig nyúgoti partjainak esik egy Hav-Suus nevű köd, melly olly erős, hogy a' fák nevelkedését megakadályozza, a' honnét itt kevés magas szálokat találni, 's azokat is mind meg emésztené, ha gátok által nem oltalmazódnának.

III. S z a k a s z.

A' F ö l d t u l a j d o n s á g a i.

§. 1.

A' Föld színte Dániában tsak nem átaljában róna, némelly vidékek majd tsupa laposságok. Nagyobb része mindazonáltal halmos, és dombos imitt amott; tulajdon képen pedig sehol se hegyes, mivel, némelly igen tsekély kivételeken kivűl, itt se hegyeket, se völgyeket nem találni. A' tsekély mélységek a' nem nagy halmosok közt tsak a' folyók ágyai azok partjaival, mellyek a' magasabb szántó földekre, erdőségekre, motsárokra, és rétségekre való felosztásokat okozták. Ez a' változás felemeli szépségét a' Dáni szigeteknek, mellyeken a' leggyönyörűebb rajzolati vidékeket találni, főképen a' Sund meneti partság. A' halmosok ezen szigetekben szép gyepesekkel vonattak be, sűrű leveles fákkal árnyékoztatnak, és völgyeiken kristál színű patakok tsergedeznek által. Finnia, és Seelandia közepe, mellyen az Ország út megy által, nem tűntet egyebet a' szem eleibe egy forma rónáknál. Jütlandia már durvább, de változóbb természeti rajzban áll elő. Keleti partja ezen tartománynak fás fél szigetekből, és termékeny dombosokból áll, a' tenger hullámai által ki vájt bájító köszíklák emelkednek itt amott fel. A' dombsor, melly éjszakról dél felé az egész fél szigetet hoszszában által futja, kovából, 's veres homokból áll, tsak hangát, és alatson bokrokat terem, 's nagyobb vidékei sivatag puszták. Ejszaki részén ezen fél sziget nyúgoti partjának, vannak húzamak, mellyek közép tenyészetű szántókra használtatnak, de vannak itt derék Legelők is, egy sor domb mindazonáltal a' part hoszszában, szálló homokjával nagy károkat okoz. Déli része a' nyúgoti partnak kövér, felette termékeny, de a' szemnek unalmas lapányokból áll; alapok iszap,

mellyet a' tenger hord öszve, azomban éppen ezen jó tévő tenger ellen kell a' gátokat szorgalmatosan gyámolgatni, hogy többet el ne vigyen, mint a' mennyit öszve hord. *)

§. 2.

Hegyek.

Dániában, a' mint említénk, hegyek nintsenek, hanem tsak néhány egyes Halmosok, és kőszikla tsútsok, mellyek a' hegy nevet meg érdemlik, és noha tsak közép magasságúak, még is részint termetek, és képeletjek végett emlékezetre méltók. Úgy a' Seeland szigetén:

1) A' Brengeberg a' Holsteenbergi Grófságban.

2) A' Meerstrup.

3) A' Grumperups-Klint, Karbecks minden körűl, és

4) a' Stevensklint (híres tengeri fok) Kiöge-nél, mellyek a' tengeri hajósoknak jelűl szolgálnak.

5) A' Weszterhügel, Dragsholmnál, a' hol hajdan ágyúzások tétettek, ha midőn az ellenséges támodás ellen akarták a' vidéket bátorságok vígyázására ébreszgetni.

6) A' Mangleberg, Hirschholmnál, legmagasabb hegy Seelandiában.

Nevezetesek még: a' tenyészes Möen szigetén a' Möesklint, melly különösen emlékezetes ritka termetéről. (Kréta földes hegy.) Legmagassabb tsútstsa 228 $\frac{1}{2}$ réfnyire emelkedik. Itt igen hangos Echó van.

A' Bornholm, és Holgeland szigetek egészlen hegyesek Jütlandban:

1) A' Himmelsberg, nehány száz ölnyi magassággal; a' Ripen megyében.

---

*) 1634-ben ki áradott a' tenger a' Holsteini, és Schleswigi nyúgoti partra, mivel a' gátok pusztulóba indultak volt, nagy darab földeket, egy egész falút, e' a' t. el szakasztott, sok marhát el nyelt, és 1500 ember lett martalékja a' tenger haboknak.

2) A' Bouberg a' Har-Syssel vidéken.
3) Az Aske-Höy, és
4) a' Biergelide, az Arhuus megyében.

§. 2.

Vizek.

A' keleti, vagy Balti tenger, melly itt több kisebb öblöket, által meneteleket, és tsatornákat formál, nints apadása, és dagadása, víze nem nagyon sós, és nem igen mély. Mindég több száraz földet hord öszve. Nexöenél, a' Bornholm szigetben, találkozik benne egy kis örvény, Maltquürn név alatt.

A' nyúgoti tenger a' partokat ki vájta, és sok különös formájú, szaggatott, és töredezett öblöket, és kebleket képelt, mellyek itt Fjordnak neveztetnek, 's a' mellyek közt legnevezetesebb a' Lijmfiord, 21 mfd. hoszsza, azomban mindég jobban el iszaposodik, és tömődik, a' fő bemenetel a' Kattegat felöl vagyon.

Jó forrás, és kút vízben nints szükség. A' Roschildi források Seelandiában különösen nevezetesek. Látni szép, kristáltiszta patakokat, folyótskákat, és tavakat. Nagy folyókat mindazonáltal nem találni. Mivel hogy az Elbét, mellynek torkolatja tsak déli nyúgoti részét illenti, külső határán a' fél szigetnek, ide nem számolhatni, a' többiek pedig tsak nagyobb, vagy kissebb parti folyók Aae név alatt, és nem hajózhatók.

Nagyobbak azok közt:

1) A' Guden, melly 15 mfdnyi folyása után a' Kattegatba szakad. Jó italú vize, és sok lazatza van.
2) A' Holstbroe-Aae.
3) A' Skjärn-Aae.
4) A' Schottburgi-Aae.
5) A' Nüpsaae, éjszaki-Jütland nyúgoti részén a' tengerbe esnek.
6) A' Hefer, tsekély parti folyó, de sikeressé válik, mivel torkolatja a' nyúgoti tenger mellett Husumnál jó forma rév-partot formál.

7) Az Eider, Barkownál ered Holsteinban, melly 20 mfdnyi útjában többeket magába szedvén, széles, és szép öblöt képelő torkolattal szakad a' nyúgoti tengerbe. Ezen folyó a' Schleswig-Holsteini tsatorna által öszve van foglalva a' Kieli tenger öböllel, 's igy a' keleti tenger a' nyúgoti, vagy is Német tengerrel egybe van kötve. Ezen tsatorna, melly a' Levensaa folyótska torkolatjánál Kieltől éjszakra kezdődik, magában 4 ½, a' felső Eider részével pedig, mellyet Rendsburgig mélyebbre kelletett volt ásni, 5 ½ m. f. hoszszú, mélysége 10 láb, szélessége alól 54, fellűl 100 láb, és 70 terhű hajókat is hordoz, 1777-től 1784-ig készűlt, 6 'Silipekre, mint egy 2 ½ miliom R. tallérba (p. p.) kerűlt. Ez meg kéméli a' kissebb kereskedő hajókat, a' fél sziget meg kerűlése alkalmatlanságától, és új útat nyít a' keleti tengerbe, azon esetben, ha a' Sund ellenséges hajók által elzárottatnék.

8) Az Odenseer-Aae, a' Fünen szigeten: melly 4 mfdi kanyargási után az Odenseei városon túl ½ m. f. re egy tenger öbölbe omlik.

9) A' Nesby-Aae, hajdon Susaae, a' legnagyobb parti folyó Seeland szigetében, 6 m. f. det jár el, az után Nestveden alól a' tengert keresi.

A' kis tavak itt nagy számmal találtatnak. A' legnagyobbak Holsteinban vannak; mellyek közt említést érdemlenek: a' Plöner-See (3 m. kerülete) a' Flemhuder-See, e' a' t. Jütlandban legtöbb van, de mind kitsin. Seelandban jelesebbek, a' nagy Arre-See, melly kebele az Jisefiordi öbölnek, mellytől egyedűl egy homok pad által válosztatik el.

A' Fure-See, a' Sel-See, az Esrom-See, e' a' t. jobbára mind bővelkednek hallal, valamint a' Marieboe tó is a' Laaland szigeten.

§. 3.

Termés.

Dániában többnyire minden termések megtaláltatnak, mellyeket az egyébb Europai éjszaki részein láthatni a' mérsékelt föld övezetének, noha

nem egy forma számmal, és jósággal. Ez iránt sem volt mostoha a' természet alkotója.

1. Az ásványok országa.

Ez nem sok, és külömbbféle ajándékit pazérlotta Dániára; adott neki mindazonáltal több nemű köveket, a' millyen: a' mészkő jó forma bőséggel; Seelandban, a' hol gipsz is töretik, és több szép kővé vált ötlök találtatnak. A' Saltholm szigetben, a' hol sárga, és szürke márványt, és tűzkövet is ásnak. A' Stevensklink fokon. Jütlandban, és Holsteinban.

Kréta, a' Möen szigetben, a' hol tűzkő, Belemnit, Echinit, és Aetit, vagy is sas kövek is találkoznak.

Különös jóságú mészhomok követ, szép márványt, tűzkövet, kövi kristált, e' a' t. lelni a' Bornholm szigeten.

Más kő nemek: u. m. több féle homok, malom, foszlány kövek, több déli vidékekben töretnek.

Tsillámkő, hegyikova márvány, és Achat találkozik Ringeback, és Ringedal vidékin.

Kőszenet Bornholm szigetén, Turfát több helyeken, de Jütlandban legjobbat ásnak.

Többféle formájú és színű tűz kövek Jütland, és az Anholt szigeten, termés kő, több vidékeken találkozik.

Majd egész Dániában szélyel szorva szemlélhetni a' sok féle ingó köveket, a' mezőkön, erdőkön, és tenger parton.

Mellyek közt porfir, jáspis, e' a' t. is találkozik.

A' hasznos föld nemei: kalló föld, veres agyag (bolus) valódi portzellán, és egyébb agyag nemek; pípa föld, fajánsz, tsapó föld (marga) pallérföld (terra tripolitana) különös jóságú umbra föld, e' a' t.

Só tsak egy helyen főzettetik, Odeslohén Holsteinban. A' salétrom mesterségesen készűl. Gálitzkövet és timsót több helyeken lelni. Imitt amott borostyán követ is, és posványvaskövet.

A' Növevények Országa bőkezűebben osztja javait; a' gabonából legtöbb, és jobb a' ro's, búza is

terem, de leginkább az árpa van divatban a' ser kedviért, legjobb a' Seelandi. A' pohánka, és zab is közönséges, az ingadozó, vagy libegő zab, melly vadon nő, fő képen Laalandban, és jó darát ád.

A' többi növevények, borsó, bab, bükköny, len, kender, mustár, kömén, reptze, komló, dohány, többféle takarmányi fű, és ló her, krumpli, és kerti vetemények, de mindezek az ollyan éjszaki tartományban bőséggel, kivévén némelly vidékeket, nem teremnek, mint nálunk.

Gyümölts elég vagyon, ú. m. alma, körtve, tseresnye, szilva, tavaszi, és őszi baratzk, és dinnye, melly a' szabad levegőn meg terem, noha a' három utolsó tsak ritkaság. Jütlandnak éjnyúgoti részén meg akadályoztatja a' tengeri erős só gőz a' gyümölts fák tenyészetét. Bogyó, és vad gyümölts elég vagyon.

Derék erdők vannak a' Sund, és Seeland déli partján, a' Fünen, és Falster szigeten, fő képen Holsteinban.

A' sok féle patikai, és Orvos fűvek, és gyökerek, úgy több nemű gombák leg több vidékein Dániának nem kevés számmal telepedtek meg.

Az Állatok Országa.

Még hasznosabb Dániának: Lova két féle van, kissebb, de erős, virgantz, eleven fajt, a' szigeteken, fő képen Seelandiában, nagyobb, a' melly izmos; húsos, melly igen jó a' húzásra, és lovaglásra. Jütlandban, és Holsteinban, 's az itteni kotsis lovak egész Európában híresek.

A' szarvas marhája is igen betses, noha most inkább teheneket tartanak, a' vaj, és sajt kedviért, mint sem ökröket hizlaljanak. Jobbára barnás, vagy fekete színűek. Legjobbakat, és nagyobbakat látni Schleswigi, és Holsteini lapányokon.*) A' Tyboer

*) Ehrmann azt állítja, hogy egy nagy Holsteini tehén a' lapányon naponként 24, 30, sőt 36 német itzét (melly 1/2 meszszellyel kissebb a' Magy. itzénél) meg ád. És hogy az Eiderstädti nagy veres tehén-

sajt legjobb egész Dániában. A' juhok számát, mellyek több fajtúak, 1,200,000-re betsülik. A' Dán júh kitsin, szőre középszerű, ellenben az Eiderstadti júh Holsteinban nagy, és a' Spanyol, 's angol júh után, szőre legfinomabb Europában, 4—5 ször annyi gyapjút ád, mint a' közönséges. Ketske (Jütlandban) kevés tartatik. Sertvés három fajtú nagy számmal, de erdei kevés van.

Eb fajtjai közt esmeretesebb a' nagy, úgy nevezett Dán eb, híres erejéről, és hívségéről. A' kis Dán eb, melly pettegetett szőre miatt Harlekinnek is mondatik. A' matskák közt vannak nagy testű és szőrűek is, a' mellyek még ollykor a' báránykát is meg eszik.

Az erdőkben találni a' vad disznókon kívül szarvast, (fejért is) Dámvadat, őzet, és nagy nyúlat; mellynek húsa különös jó izű. A' tengeri nyúlakat tsak az tart, a' ki azokat kedvelli. A' ragadozó vad állatok, a' rókán, és borzon kívül jól ki irtattak. Van tűskés disznó is, mellynek húsát némellyek a' drága ételek közé számlálják. Van továbbá vidra, nyest, gerény, menyét, mókus, bőregér, patkány, és több féle egér.

A' szoptató tengeri állatok közűl van tzethal (de kevés) és három féle Delfin hal, mellyek 'sírjok kedviért ollykor megfogattatnak a' tenger szűkekben.

A' szárnyas állatokból: sok fajtú tyúk, rétze', lúd, és galamb. Tartanak fátzányokat, és hattyúkat is. A' szárnyas vadnak száma nagy, leginkább a' vad rétzéknek, és külömbbféle vad lúdaknak, tengeri, és tó beli madaraknak, mellyeknek nagy része nálunk esmeretlen.

Hasonló képpen bővelkednek mind az édes vizek, mind a' tengerek Dánia vidékin külömbb féle nemű halakkal. A' tsúszó mászó állatoknak száma

---

ből 40, sőt 50 itzét is ki fejnek napjában. Egyébbként egy közönséges Dán tehén naponként nem szokott több tejet adni 10 vagy 12 itzénél; a' mit német, vagy is Austriai mérték szerént kell venni. A' Dánok Kanne, v. Pinte nevezik.)

itt nem nagy, ki vévén a' békákat, és gyíkokat, van három féle kígyó is, de nem nagy számmal; a' szürke kígyó (Anguis fragilis) itt igen mérgesnek tartatik.

A' férgek, és tsigák nemei azok, a' mellyek nálunk is találtatnak. Sok Ostrea, és tengeri tsiga is van.

A' Bogarak rendéből, a' közönséges méheken, és 7 féle rákokon kivűl, sokat találni itt, a' mellyek jobbára vidékeinken esmeretesek.

Jegyzés.

A' természet országából költsönözött nevek sokaságával nem akartam rendszerént unalmat szerezni a' kegyes olvasónak, minthogy nem minden jeles dolog illet mindeneket, azomban hogy azok is itt találják, a' mit kedvelnek, a' kik örömest olvassák minden tartománynál, a' mi abban jeles; és kivált a' tudományos tárgyra nézve tzélarányos, azon növevények, és állatok neveit, mellyek Dániában találtatnak (és jelesebbek) ide mellékezem, és pedig 3 nyelven, t. i. Magyarúl, Deákúl, Németűl, hogy a' Tiszt. olvasó egyik, vagy másik értelme által a' nevezett ötöl esmeretére, könnyebben el juthasson, annál is inkább, minthogy ezen nevekből több elő fordúl egyébb tartományok le írásában is; hogy azomban az illyeseket nem kedvellőknek a' hasonló portéka akadékúl ne szolgáljon, az említett lajstromot ezen kötet végéhez kaptsoltam A-B-C szerént.

IV. Szakasz.

A' Lakosokról.

A' Dánok, Friesek, és Holsteiniak természeti, erköltsi és míveleti tulajdonságaik, és jelvonati.

§. 1.

Mostani Lakosi Dániának, az oda be költözött idegeneken kívűl, három külömbbféle nemzetekre osztódnak, a' mellyek azomban mindnyájan ugyan azon egy (és pedig hihető képen a' régi Német) törsökből szakadtak, t. i.

1) A' Dánok, fő nemzet az országban, és a' Dáni szigetekben, 's Jütlandban legtöbben vannak, és a' Gothok maradékinak tartatnak, a' kik valaha Európa éjszaki vidékein uralkodtak. Nyelvek is némelly Goth szókkal van egyelítve, melly egyébbként a' Svédhez közelget. A' mái Dán nyelv mindazonáltal, melly ki ejtődésében az Angolhoz valamennyire hasonlít, tagadhatatlanúl testvére, ha nem Leánya a' régi Német nyelvnek *) a' mit a' szavak legnagyobb része, és annak képelete nyilván hirdet.

*) Malte Brun, Dán föld leiró (Geogr. T. II.) nem akarja el esmerni, hogy a' Dánok, Norvégek, és Svédek a' Német törsökből származtak légyen; azt vitatván, hogy Gothi eredetűek. A' legújjabb iró, (Ehrman) kinek Brun okoskodása nem tesz eleget, a' következendő okokból sürgeti a' már köz vélekedésnek hihetőbbségét: Ha mindjárt a' Gothoktól származnának is a' Dánok, még is egy nemzet lehetett azok törsöke a' Németekével; mivel hogy mind a' Goth, mind a' Német nemzet (a' régi Irók szerént) fő ágai voltak légyen a' Celta nemzetnek, mellytől tsak nem mind annyi Európai nemzetek eredeteket veszik. 2) A' Nyelv eredeti hasonlatossága, mert noha a'

A' Dán nyelv finom, szelíd, és már ki pallérozott nyelv, mellynek a' német rokonától való külömbözése egyébbre nem mutat, hanem hogy azon két nemzetek, mellyek azokon beszéllenek, már régen el váltanak volt egy mástól, a' mi épen ollyan régen még se történhetett, mivel hogy az angol, Dán, és német nyelv között a' külömbség nem épen ollyan nagy, sőt esmerni még azon időt a' midőn az Angolok és Szászok, mint győzedelmesek, nyelveket Britanniába vitték által, és ezen Angolok, és Szászok nem voltak egyebek, mint a' Dánok, vagy is inkább Jütlandiak, Szászokkal egybe kaptsolva.

2) A' Friesek, régi, német eredetű nemzet, melly a' 10 és 11 században igen hatalmas volt, és az éjszaki tenger mellett lakott, részént már korábban megtelepedtek, Schleswigben, 's Holstáin, és Ditmar tartományok némelly vidékein. Nyelvek német szó ejtés volt, melly a' Szászok nyelve által, a' kik közt éltek, el nyomattatott, valamint az Angoloké is, melly hasonlóképen Német nemzet vala, a' Flensburgi öböl körűl mulata, és a' Jütlandiakkal Britanniába költöze, melly utóbb Angliának (Angelok Országának) neveztetett.

3) A' Holsteiniak (Holsassok az az Holzszászok) tagadhatatlanúl Szászok, 's azért Németek; nyelvek al-szászi, goth szavakkal keverve, de most a' felleng német nyelven (Hochteutsch) olvasnak, és írnak, 's a' városokban jól beszélnek németűl.

Testi állásában, ábrázatjában, és erköltsi alap vonatában is a' Dánoknak, s' legközelebbi rokonaiknak, t. i. a' Norvégeknek, Islandiaknak, és Svédeknek ki tetszik a' Németekkel való nagy hason-

---

Dán nyelv jelen való míveltetésében el távozik is az új Némettől, abból tsak az következik, hogy eredetében mind a' kettő egy forma durvaságú lévén, míveltetésében mindenik más egyenetet vett légyen magának. Hogy az Angol nyelv Német eredetű légyen, arról senki nem kételkedik, és még is most azt a' Német nem érti. És nints a' Dán, és Német nyelv között nagyobb külömbbség, mint a' régi, és új Német nyelv között.

latosság, annyira, hogy azt a' nyelv rokonságával egybe vévén, tsak nem lehetetlen egy eredetiségén kételkedni ezen nemzeteknek.

§. 2.

A' Dánok, átaljában véve, derék termetű, jól képelt emberek, rendes kép artzával, melly a' Celta származatot ki külömbözteti, nagy részént szőke, vagy barnás hajjal, kék szemekkel, és izmos testel.

Erköltsi vonását ezen nemzetnek a' következendő festékkel rajzolja Malta Brun, maga is Dan: „Hajdan meg elégedhetetlen hódoltató, most is még vitéz, de bék szerető, kevés mérészségű, de munkás, és álhatatos; okos, és nagyra vágyó, vendég szerető, de nem kész szolgálatú, vídám, és szabad földiei közt; de a' külföldiek eránt valamennyire hideg, és környűllállásos (ceremoniás), inkább alkalmat, mint pompát szerető, inkább takarékos, mint mívszorgalmas, gyakran hiúságból, vagy túnyaságból, követője a' többi népeknek, éles elmejű visgáló, mély gondolkozó, de lassú, és kis szeszű, inkább erős, mint bővelkedő képzelet erejével megajándékoztatva, bájos (romanhaft) és féltős a' barátságban, fogható a' nagy fel illettetésre (Entusiasmusra), hazája boldogságára ügyelő, 's a' t.

Ezen tsekély vonatokból megesmerhetni a' Dán képén a' német ábrázatot, noha az ég alj, élet módja, és viszontagságok külömbsége szerint intézett mérsékben. Meg kell gondolni azt is, hogy a' Dán nedves országban lakik, sok sós ételekkel, és kevés friss növevényekkel él, részint erős munkára kéntelen, sokáig a' szolgaság békóiban sínlődött, és sok féle ellenkező eseteken által kelni kénteleníttetett, ezekből könnyen elő találni külömbségét a' többi Német nemzetektől.

A' régi Dánok, azon durva idők szokása szerint, nem tsak hódoltatók, hanem fosztók is voltak, a' Normannok neve alatt a' közép idő korban, egész Európa félt vala tőlök. Ősi pogány vallások őket

hadakozóvá, és vér szomjúhozóvá tette. Az elő fordúlt polgári míveltetés, de leginkább a' szelíd keresztény Hit, meglágyította durvaságát a' régi Dánok erköltsi vonatának, 's azokat emberibbekké tette, sőt mostanában, emberiségek, és békességes viseletek, a' mi illeti a' köz zivatarokat, dítséretet érdemel.

Rothe, egy Dán Iró azt mondja, a' hazai szeretetről rajzolt gondolataiban:

„Itéletem szerint: a' mi sorsunk az erősség, ha másoknak a' finomság jutott. Mi nagy, izmos, és tartós érzeményeket tapasztalhatunk, de nem egy könnyen indittatunk meg, mi fáradhatatlan szorgalommal be hathatunk valamely dolog beljébe, de e' mellett még sem veszszük észre a' könnyű, és finom szépségeket, inkább józan értelemmel, mint elmésséggel birunk, mi sokat által nézünk, mivel békességes tűrők vagyunk, de nekünk sok idő kell; hogy a' dolgot szorosan meg visgáljuk. A' gyönyörködtető megelégedés kevesbé eleven bennünk, azért a' gyönyörűség gyengébb be nyomást tesz lelkünkbe, innét nem romlunk el olly hirtelen, innét nem olly könnyen leszünk érzékenységeink rabjává, de innét vagyunk a' mesterségekre is kevesbé ügyesek, a' mellyek egyedűl a' természet érzeményei által születnek, és nevelkednek. Mi inkább az ész, mint a' képzelet ereje által kormányoztatunk. Mi igen betsesek lehetünk, de nem egy könnyen tehetjük magunkat tetszhetőkké.

Ezekből ki tetszik, hogy a' Dán valamennyire hideg vérű, de nem annyira, mint a' Holland.

Mind a' kettőnél az ég alj nedvessége munkálkodik, tsakhogy nem egy mértékben, vérmesebb is a' Dán, mivel sok húst, és szalonnát eszik. Kedves étele a' Dán parasztnak a': Suel-vagy Salt-Mad-Fad, melly főtt, be-sózott, és meg füstölt Húsból, és szalonnából, vagy sódérból, kolbászból, és több ollyasból áll, a' melly mind öszve vasárnapon meg főzettetik, és a' meddig tart, minden nap az asztalra tétetik.

A' Jütlandiak tsak egy kevés durvaság által külömböznek a' Dánoktól. A' Holsteiniak épen keveset, tsak hogy a' Hollandokhoz többet hasonlítanak. Szívesek, és vendégszeretők, az idegeneknek javából szolgálnak, ha miek van. Szeretik hazájokat, és sokat tartanak nemzeti szabadságaikra. E' mellett komolyok, egyenesek, és őszinték. Gazdálkodások, mesteri szorgalmok, és kereskedési szeszek minden ditséretre méltó, sok jó birtokost találni köztök, kivált a' laposok gazdagabb lakosainál.

A' Friesek, kikből még Holstein, és Schlesvig lapányin, némelly maradékok laknak, külömböztetik magokat a' Holsteiniaktól durvább erköltsök, uralkodós hang, és nemzeti dagályság által. Ezekhez tartoznak a' Ditmáriak is. A' Helgoland szigetén lakozó Friesek öseik nyelvét és szokásait szorgalmatosan meg tartották, külömböztetik magokat együgyüségek, és erköltseik tisztasága által. Nagy gonoszságok azok közt nem is hallatódnak. Hálaadatlan kő-szigetjek eránt 'senge szeretettel viseltetnek, a' férfiak jobbára mindég a' tengeren vannak, halászván, és tsajkás szolgálatot tévén. A' föld mívelést az aszszonyok látják el.

§. 3.

Életek módja a' Lakosoknak.

A' **külső gazdaság**, fő keresete nagyobb részint a' Dán nemzetnek, melly napról napra előbbre megy. Több mint 10 gazdasági társaságok igyekeznek a' mezei gazdaság minden ágait tökélletesebb állapotba helyheztetni, a' mi nagy hasznot hoz az országba. Tekéntetes, és betses sorsú személyek jártak, és járnak elő a' legszebb példákkal a' gazdagoknak, és birtokosoknak a' gazdaság jobbitására nézve p. o. Gróf Thott Ottó, tőke pénzt tett le, hogy annak kamatjából idegen országokba útazzanak alkalmas fiatal emberek, hogy magokat a' gazdasági tudományokban tökélletesítenék. Generális Clasen egy jószágot adott, mellynek jöve-

delméből egy földmíveleti oskola tartatna ki; mind a' kettő jutalmakat is rendelt a' jeles gazdasági irományok készitőjinek, és az ollyan erő mívek feltalálójinak, a' mellyek a' földmívelésre, bányászásra, és fábrikákra használtathatnának. Az illyen, és más még kedvezőbb példák nem ritkaságok Dániában. Hogy pedig annál nagyobb divatba hozattatnék a' gazdasági buzgóság, és föld mívelés, kivált Jütlandban, több gyarmatokat állítottak fel, és meszsze földekről hoztak oda lakosokat, de nagy része azoknak, vagy nem szokhatott meg, vagy más akadályra talált, a' melly miatt ismét ki költözött, de a' kik megmaradtak, el szaporodtak, és mezei gazdaságokat meglehetős karba hozták. Annyira ment átallyában a' föld mívelés, és mezei gazdaság Dániában; hogy több termések már nem tsak a' tartományok szükségére elegendők, hanem külvidékekre is ki vitetődnek. Minden nemű gabona és hüvelyes eleség a' legjobb foganattal miveltetik.

Nagy haszonnal vetteinek a' réptze magok is, 's az abból gyüjtött termés, vagy olajban, vagy természetesen küldetik ki. Egyedül Schleswig esztendőnként 8000 tonna réptze magot küld Hollandiába. A' ki sajtolt mag hüvelyével a' marha etettetik, 's a' szárával a' földeket trágyázzák. A' krumpli is számosan termesztődik leginkább a' Hertzegségekben. Átaljában már most Dániában sokkal több krumpli, kender, és len, dohány, és komló ültettetik, mint az előtt.

A' kerti vetemény mívelete jobbára tsak a' fő város kör vidékére határoztatik, mellynek mívelése a' következendő módon jött be Dániába: II Krisztián Királynak Hitvese Burgundiai Hertzeg Aszszony volt (V Károly Tsászár testvére) a' ki nagyon sohajtozott a' Belgiomi friss zöldségből, sajt, és édes vajból készült ételek után, mellyet is olly jól nem találhatott, mint Belgiomban, kívánsága tellyesítésére a' Király 1515-b., hozatott némelly parasztokat Hollandiából, a' kiknek Amack szigetéből egy rész által adatott, és sok szabadság engedtetett. mind

eddig megtartották azok egyűgyű módjokat szokásaikat, ruházatjokat, és nyelveket (noha ez nem maradott elegy nélkűl) igen megszaporodtak, és lakos társaikat arra birták, hogy azok is fel vennék életek módját, és ők is a' kert mívelésre adnák magokat, úgy hogy Amack szigete már most nem tsak a' fő várost el látná jó friss kerti zöldséggel, 's egyébb kerti eleséggel, hanem mívelete is ezen hasznos növevényeknek az egész környékben el terjedne.

Holsteinban is, leginkább a' Glückstadti vidéken jó kerti mívelet gyakoroltatik. A' gyümölts termesztés legfőkép a' Seeland szigetben, és a' hertzegségekben igen jó foganattal megy elő. Az Alsen, és Schleswig, hires az alma bőségéről, melly innet Norvégiába, és Russiába vitetik, és sokszor egy paraszt esztendőnként 200 R. tallért is be vesz almájáért.

A' marha nevelés:

A' lóra legnagyobb vigyázat van. A' szarvas marha igen jó hasznot hajt. A' többi közt vannak Holsteinban birtokosok, a' kiknek 5 — 600 darab tehenek is van, és mivel az itteni sajt, és vaj nevezetes, több házak tsak annak készítéséből élnek.

A' birka tartás még most vagyon elő mozdításban, és az országnak minden vidékein probák tétetnek annak legjobb el találása végett; Dániában tsak nem minden paraszt tart bizonyos számú juhokat, mellyek esztendőnként kétszer nyiratnak.

A' sertvés nevelés divatosabb, mivel igen sok megemésztődik az országban, 's azokon kívűl számos eleven, és felfüstölt sertvéshús hordatik ki Norvégiába, Hollandiába, Hamburgba, és Lübeckbe.

A' majorság, méh szaporítás, vadászat, halászat meglehetős állapotban vagynak.

§. 4.

Mesterségek általjában. Erő mívi és kézi mesterségek. Fábrikák. Bányák.

Dániában minden nemeit meg találni a' mesterségeknek, és meglehetős léptsőben, főképen a' városokban; a' mi a' falúkban ritkább, mivel hogy ott a' paraszt maga magának majd minden szükséges szereket meg készít.

Most is még több német mester emberek laknak Dániában, a' kik valaha ott a' tzéhek felállítása által jó forma virágzásra mozdították a' mesterségeket, de utóbb ezen tzéhek el oszlattak, és bizonyos feltételek alatt minden tudósnak szabad volt mesterségét űzni, mihelyest polgári jusra vergődött. Végre ezen tárgy elő mozdítására is 1798 Kopenhágában egy társaság állíttatott.

A' fábrikák, mellyekkel nem kevés próba történt mind egyes, mind társaságos, és fellebbi intézetek által, nem mehettek olly hasznos tökélletességre; miglen végre egy ollyan intézet alkottatott, melly a' fábrikásoknak a' termés szereket igen óltson meg szerzi, és a' kalmároknak hitelt ád, a' midőn azt azoknak a' fábrikás nem adhatja. A' leg több fábrikák Kopenhagenben vagynak, a' hol is a' Királyi nagy gyapjúszer műhelyben 51 szövő széken mintegy 1200 ember dolgozik, finom, és darótz posztót készítvén még a' katonaság számára is. Egyébbként a' posztó fábrikákban tsak vékony posztót szoktak készíteni, mivel hogy a' vastagot a' parasztok magok szövik magoknak. Kopenhagen mellet van egy pamutbársony fábrika is 120 szövő székkel, illyent látni Hirschholmban is. Gyapjú szerek külömbbféle formákban készülnek leginkább Kopenhagenben, Altonában, és Rendsburgban Holsteinban, p. o. Teve ször, Flanell, szőnyegek, paplanyok, vagy terítők, 's a' t. Egyébb apróbb pamut, és gyapjú portékák több videkeken készülnek, p. o. sok harisnya, kesztyű, süveg 's t. e.

A' gyolts, és vászony szer nem készűlhet annyi nagy számban, mivel hogy még a' len, és kender mivelés nem olly nagy. Vannak mindazonáltal mind közönséges, mind vitorla vászon fábrikák. Vagyon fel állitva társaság is a' fonás előmozdítására. Vannak, kivált a' tengeri piatzos helyeken kötél sodrók is.

Szép tsipkéket Schleswigben szőnek. A' papíros malmok is meg szaporodnak, és már nem kell annyi papírost idegen országokból bé hordani, mint eddig. Kopenhágában van jó papíros szőnyeg kéz műv, és két kártya fábrika.

Selyem fábrikák találkoznak Kopenhagenban 140, Altonában 69 munkában lévő székekkel, az igen szép selyem szerek, bársony, pántlikák, és kaptzák készűlnek. Tonderban egy egyes Ember (Asmus) több fél selyem, fél pamut, gyapjú szer, 's a' t. fábrikákat állított fel.

A' Kalap fábrikák, Tzúkor finomítók, (35) jó helyheztetésben találtatnak. A' pálinka, és ser főző igen számos.

A' szappanfőzés, és lágyirházás, viaszmártás és dohány fábrikák elegendők az ország ellátására —

Az értz portékák műhelyei még nem igen nagy számmal találkoznak. A' bányászat tsak a' turfa ásásra, kő törésre, a' tserép edény, és portzellán föld ásására, és só készítésre terjed ki. Egykét portzellán, fajá sz, jó fekete tserép edény, és 1 tűkör fábrikán kivűl nem sokat lelni, salétrom több helyeken főzettetik. Egy nagy ágyú öntő, és hadi erősségi fábrika van Friedrichswerknél, és egy fegyverfábrika Helsingörnél. Kopenhagenban egy Kalmár társaság tart egy szeg-, és vas szer fábrikát, van itt egy vasbútor fábrika is, és nem meszsze a' fő várostól van három veres réz, és sárga réz hámor, egy sárga réz dróthhuzóval, szántó vasak több helyeken kalapáltatnak. Van Kopenhagenben egy betűöntő is. Nehány helyeken agyag pipa; és petsétviasz műhelyeket is lelni. Skandenborgnál Jütlandban van egy értz mész bánya műhely az ottani vidéken, legin-

kább Skaarupban ásott, barna, veres, és sárga értz mész finomítására, melly a' szép Dán-veres festék készíttetik.

§. 5.

Kereskedés, és Hajózás.

Egy országban, mint Dánia, a' hol tsupa szigetekből, és egy fél szigetből áll az ország, a' hajózás a' kereskedéssel el kerűlhetetlenűl egybe van kaptsolva, mivel hogy itt a' szekér-fuar egészlen hasztalanná válik, és még a' belső kereskedés is tsak nem egyedűl a' vízen űzettetik. A' hajózás itt sok kezeket foglal, és ezen tekintetben Dánia fekvése, noha egyébb-ként nem igen alkalmas, a' tenger által annyira elszaggattatott ország részei közösködésére igen alkalmatos. Vitetnek természetesen portékák szekereken is a' tenger rév-partyairól a' bellyebb fekvő városokba, melly miatt az ország útak is ki jobbittattak; mellyek is, a' mennyire lehetséges, sinor egyenetűek, és 20 réf szélességűek. A' posta is igen jó helyheztetésben van intézve.

A' Dániai belső kereskedés tsak nem egyedűl a' városokra van határozva; tsak ezeknek van igazok, szárazi kereskedeti intézeteket, portéka tsűröket, és kalmár sátorokat birni, és országos vásárokat tartani. Legjobban folyik az ollyan városokban a' kereskedés, mellyek a' tengeri rév-partok, meg járható öblök, és tsatornák mellett fekűsznek. A' mesterséges folyók télen tsak kevés holnapokig fagynak be, és a' tenger öblei jobbára mélyen be hatnak a' szárazra; a' honnét a' hajós kereskedés nagyon könnyebbíttetik.

A' kereskedés egy felől tulajdon birodalmaira terjed Dániának, más felől külső részeire a' világnak, majd többet, majd kevesebbet kereskednek (hoznak visznek, árulnak veszneki) Orosz, Német, Spanyol, Frantz, Portugall országokkal, sőt még éjszaki Amerikába is el hajóznak. A' mivel kereskedni szoktak, honni terméseik: ú. m. Hering, száraz

hal, gyapjú portéka, ostrea, kutya bör kesztyű, ló, hizlalt ökör, vaj, sajt, hal'sir, tengeri borjú bőr, tzukor, és Thee fű, azon portékákat is tovább hordja, mellyeket ők nyúgoti indiából, és sinából hoznak. Behoznak ellenben; hamú'sirt, fát, deszkát, kendert, lent, kötelet, vásznot, rezet, vasat, gabonát, bort, pálinkát, papirost, és kurta portékákat, gyümöltsöt, kivált délit, selymet, és más ruha szereket.

§. 6.

A' szép mesterségek, és tudományok állapotja.

A' mesterségek, és tudományok magosabb poltzon állanak Dániában, mint azt egy ollyan országtól lehetne várni, melly a' Musáknak nem igen kedves ég alatt fekszik, 's a' mellett igen kevés számú népességgel bir, hogy az a' tanulásra reá érhetne.

A' szép mesterségek IV Fridrik Király alatt kezdettek emelkedni, a' ki Itáliában azokat meg szerette. Ügyes mestereket keresvén várakat alkotott, mellyeket mesteri művekkel diszesitett, a' mellyek egyszersmind példányúl szolgáltak. VI Kristián, a' ki hasonló képen kedvellője vala az épűleti, 's egyébb szép mesterségeknek, mellyek a' paloták ékességeire szolgálnának, mestereket hívatott Kopenhágába, és ott ifjakat képeltetett a' szép mesterségekben, 1738 rajzoló oskola épűlt a' fő városban, melly a' kir. Udvari kép írók által kormányoztatott, és azon szép tudományok Királyi akadémiája alapzatához, mellyet V Fridrik 1754 alkotott, annak fenn tartására esztendei 3000 R. tallér rendeltetett. Az oktatás a' tanulóknak, kiknek száma ollykor 800-ra is fel megy, ingyen adatik, a' kik közűl kettő vagy három, kik magokat ügyesség, és szorgalom által megkülömböztetik, Királyi költségeken útazásokat vesznek elő, 's igy már több Dánok ügyes mesterekké lettek, minden ágaiban a' míveleti mes-

terségeknek. Illy formán kezdődött és ment elő a' hangi mesterség is, vagy musikai tudomány.

De a' komolyabb tudományok előbb fényes magasságra emelkedtek Dániában a' szép mesterségeknél, és tsak nem minden rétéből azoknak, nagy, hires, és érdemes férfiakat mutathatnak elő a' Dánok. Már a' régi Skandinávok esmerték, és szerették a' tudományokat, 's legalább azok alapzatját; értették a' számvetést, tanulták a' tsillag visgálást, 's voltak költőik, kiket Skaldenoknak hittak.

A' miólta a' tudományok újra kezdettek virágozni, Dánia nem maradott utolsó a' tudományfényesség pályáján, és szép rend tudós embereket számlál, majd minden nemeiben az emberi tudománynak, ezek közt első ama híres Tycho Brahe tsillag visgáló.

Mostanában a' Dánok a' régi, és nehány újjabb nyelvek tanulásában, leginkább az angol, és frantziában gyakorolják magokat; a' német jó formán el terjedett köztök. A' természeti tudományok különös szorgalommal üzödnek, a' történeti, föld le írási, és törvényi tudományban is jól meg külömböztették magokat valamint az orvosiban, és seborvosiban is. Az újjabb időkben leginkább fáradoztak a' kormányi, és gazdasági tudományok meg tanulásában, a' szép tudományok mezején is babér koszorút szereztek magoknak több Dánok, a' kik közt jó költők találkoznak. Kopenhagenben magában hét forgó írományok (periodica scripta) jelennek meg, mellyeknek tárgya; a' Literatura általjában, az erköltsi tudomány, a' kül-rendi, természeti, orvosi, visgáló, kereskedési; és kézi mesterségi tudományok.

Nyilt nevelő intézetekben, mind az ifjúság részére, mind jövendő tudósokéra, kormányi férfiakra és mesterekre épen úgy nints hijány, mint felsőbb intézetekben a' tudományok elő mozdítására.

Hogy Tanitók képeltetnének a' népség ifjúsága oktatására, Kopenhagenben, és Kielben, Tanitó nevendék házak állíttattak. Deák oskola mint egy 20

vagyon egész Dániában. Vannak magány nevendék házak is. Egy katona oskola, és Nemes Akadémia.

Két Universitás vagyon, egyik Kopenhagenben, a' másik Kielben Holsteinban: több féle akadémiák, és társaságok, mellyek azok helyein elő fognak hozattatni. A' nyilt könyv-tárok közt jelesebbek: a' Királyi, mint egy 260,000 kötettel, az Universitásé Kopenhagában, valami 60,000 kötettel, a' Classeni, a' Seborvosi akadémiáé, a' természet történeti társaságé a' fegyver házé, 's a' t. Kopenhágában. Az Universitás könyv-tára Kielben, talám 30—40,000 kötetet foglal magába. Kopenhagában van nehány mesterségi, természeti, pénzi, gyüjtemény is, két füvész kert, és egy tsillag vísgáló torony.

§. 7.

A' Dánok, és Holsteiniak szokásai, és élet módja.

A' Dánok életek módjában, és szokásaikban nem sokat külömböznek a' Németektől, sőt a' városiak épen semmit nem.

A' hús ugyan legkedvesebb ételek, de már most zöldséggel is élnek. Italok ser, és pálinka. Ruházatjok, kivált a' városokban, hasonló a' németekéhez. A' paraszt lakások jobbára több épületekből állanak könnyű agyag falakkal, a' városiaké téglából. A' városokban a' pompa nagy, de az erköltsi romlás nem olly nagy, mint több más országokban. A' társaság ritka, mert a' viszsza vonás nemzeti vonatában fekszik a' Dánoknak, ennek, és a' hidegvérűségnek, 's az uralkodó kalmár szesznek következése a' kemény komolyság.

A' Holsteiniak már több szokásokat felvettek a' Hollandoktól, de egész életek módja jobbára Német.

A' paraszt udvarokban közönségesen tsak egy ház vagyon, a' hol egy fedél alatt az emberek lakása, fészer, tsűr, és marha állók épültek, téglából, vagy fából, szalmával fedve.

Schleswigben még sok ősi német egyenességet, és erköltsi egyűgyűséget találni, és a' régi szokások a' táplálmányban, ruházat, és lakásban jó formán megtartattak. Fő képen a' Lapányokon sok jó birtokú parasztokat találni.

§. 8.

A' Vallás állapotja.

A' keresztény Hit a' 9 században terjedett ki Dániában, és 1536 az úgy nevezett Reformatzió oda is be vitetett, 's az ólta a' Luther-Vallása ott az uralkodó. Az úgy nevezett Formula concordiae mindazonáltal a' tulajdoni Dániában nem fogadtatott el, hanem tsak a' hertzegségekben. Vannak Püspökeik, a' hertzegségeknek pedig Generalis superintendensek. A' Püspöki megye Stiftnek hivattatik, minden Stift el van osztva Herredekre, vagy prépostságokra, mellyeknek mindenikét egy Prépost (a' ki Helytartója a' Püspöknek,) kormányozza. Ezek alatt állanak a' Predikátorok segédjeikkel együtt.

Katholikusokat találni Kopenhagában, a' hol Isteni szolgálatjokat a' követség kápolnájában tartják: Fridericia, Rendsburg, Friedrichstadt, Glückstadt, és Altonában, a' hol imádság házaik vagynak. Ugy nevezett Reformatusok mint egy 1800. Vannak Mennoniták, Remonstransok, Herrnhuterok, és 6000 'Sidók. Vannak sinagogájik, és kézi mesterségeket űznek.

VI. Szakasz.

A' Kórmány.

Dánia Királyság, és Kórmánnya magányfőji (Monarchia) mostani Királlya VI Fridrik, szül. 28.

Jan. 1768 uralkodni kezdett 13. Martz. 1808, a' Királyi törvények szerént határozatlanúl, és örökösen kormányoz, magának van egyedűl igaza törvényeket szabni, és másolni, hadat viselni, békességet kötni, adót ki irni, 's a' t. Az Augustai vallást kell tartania, és azt fenn tartania. A' férfiúi törsök ki fogytában a' Királyi méltóság az aszszonyi ágra megy által. A' Király 14 esztendőkkel a' férfiú korra jút. A' kis korú korona hertzeg árvagyámsága a' meg holt előbbeni Uralkodónak rendeletétől függ. Ha mindazonáltal az illyes Rendelet hibázna, akkor a' természetes árvagyám, és törvényes idei kormányossa az országnak a' Királyné, Annya a' Korona Hertzegnek, vagy a' legközelebbi Királyi Hertzeg, és ha mind ezek is hibáznának, akkor az árva gyámság a' Miniszteriumot illeti. A' Királyi méltóság egyedűl tsak a' legközelebbi rokonságra száll által. A' királynak első szülött fija a' Korona Hertzeg, a' többi született Királyi Hertzegek, örökös Királyi Hertzegeknek hívattatnak. A' Királyi Hertzegek tartása, vagy is jövedelme, a' Királyné tartása, tzitzoma-pénze, özvegyi el látása a' Királytól függ. Ugy a' Királyi Hertzegnek ki házasítása is.

§. 2.

A' Királyi udvar a' következendő fő tisztségekből áll.

1) A' fő Udvari Marsal.

2) A' fő Nemes komornyék Ur. (Oberkammerjunker.)

3) A' fő Lovászmester.

4) A' fő Pompamester. (Tzeremonienmeister.)

5) 188 Kamarás, 2 Lovászmester, 13 udvari vadászmester, 1 pompa mester, 1 Confessionarius, 1 fő udvari vagy Hopmester, 2 szolgálatot tévő Generaladjutansok; 147 komornyék urfiak, 27 udvari komornyék, a' Királyi történet iró, a' kabineti titoknokság, 's a' t.

A' közönséges ellátását a' belső dolgoknak az Ország titkostanátsa viseli; mellyben a' Királynak 1814, tett nyilatkoztatása szerént; minden sikeres dolgok elő kerűlnek, és eligazíttatnak, tsak a' tulajdon kegyelmi dolgokat, elő mozdításokat, az udvari, és játék nézői ötlöket 's a' t. tartotta fenn magának a' Király. Az ország tanátsa alá állanak:

1) A' Dániai Kantzellaria Kopenhágában.

2) A' Schleswig-holsteini Kantzellaria ugyan ott.

3) A' külső dolgok kormányi ága (Departement) a' hová tartozik az oklevél tár is. Kopenhágenben.

4) A' közönséges vám, kamara, és kereskedő Kollegium, melly 1816-ban öszve kaptsoltatott. A' hadi dolgokra, katona állításra, fizetésre, tartásra, és hadi sereg tárházaira a' fő hadi tisztség, és Biztosság Kollegiuma gondoskodik Kopenhagenben, és a' tengeri készületekre az Admiralitás, a' Biztosság kollegioma, mellynek 4 ágzatja (Departement) van, és a' mellyben sokszor a' Király maga szokott elől ülni.

A' legfőbb folyam az Igasság kiszolgáltatásában a' legfőbb Dániai törvényszék Kopenhágában, melly majd egész esztendőn által tartatik, és esztendőnként Böjt más hava elején magától a' Királytól nyittatik meg különös pompával. Ezen Itélő székhez megy a' folyam minden tartományi törvény székektől, nagy városoktól, és más szabad törvény székektől. Valamint minden Itélő székek, úgy ez is Dániára nézve a' Denske Low, Jütlandra nézve pedig a' jüti Low (Törvény) könyv szerént végez. Egyébb itélő Tisztségek: a' Schleswigi fő Törvény szék Gottorfon, a' fő Konzistoriumi; és tartományi itélő szék mellett Schleswig, és Holstein hertzegségekre nézve, a' Holstein Lauenburgi fő törvény szék Glückstadtban, a' fő Konzisztoriumi, és esztendőnként tartatandó Holsteini tartományi törvény szék mellett Holstein, és Lauenburg hertzegségek számára. A' fő Itélő szék alatt állanak Kopenhágában a' Királyi fő tartományi törvényszék, valamint az

udvari, és városi törvényszék Kopenhágában, és a' tartományi fő törvény szék Wiburgban.

A' fő admirali törvényszék alatt állanak Kopenhágában a' Kopenhágeni, Aarhuusi, Bornholmi, és Flensburgban Schleswig, és Holstein számára állitott zsákmány törvény székek. (T. i. azon hajók iránt, mellyek ellenséges elfogás által hozatnak be).

Egész Dánia 7 megyei tisztségekre (Stiftsämter) van fel osztva; a' hertzegségeknek Helytartójok van, a' ki egyszersmind Elölűlője a' kormányi kantzellariának Gluckstadtban, és a' Schleswigi fő törvényszéknek Gottorfban, a' hol lakik. A' Färoerek egy Dán Tisztartó (Landvoigt) által kormányoztatnak, a' ki a' Seelandi Megyés Tiszt alatt áll. Islandban egy megyés Tiszt a' Kormányos, a' ki alatt 1 Amtmann, 2 Lagmann, 1 Landvoigt, és 21 Sysselmann áll.

§. 3.

Érdem Rendek.

Három Nemes érdem Rend vagyon:

1) Az Elefánt Rend ezen fel irással: Magnanimi pretium, és 1811, a' fő Nemes vagy legfőbb Tiszti személlyek számára, 39 számmal, a' kik Augustai vallásúak.

2) A' Danebrog Rend, az új intézet szerént, melly történt 28. Jun. 1808 a' négy Vitéz Rangokon kívűl (Nagy kommandor, Nagy kereszt, Rend kommandor, és Danebrogi vitéz) még egy Danebrogi férfiak Rangjával megszaporodott; ez a' Rend, átaljában minden érdem számára van állítva, a' melly az ország javára tétetődik.

3) Orden de l'union parfaite (a' tökélletes egyesség Rendje) férfijak, és Aszszonyok számára, e' fel irással: Gloria ex amore patriae. Ditsősség a' haza szeretetéből.

A' Királyi Tzím Dániában.

Királyja Dániának, a' Wendeknek, és Gothoknak.

Schleswig-Holsteini, Stormarni, Ditmari-, Lauenburgi, és Oldenburgi Hertzeg. Az örökös Korona Hertzegnek neveztetik.

Tzímer.

Egy a' Danebrog kereszt által négyszegletelt, két vad embertől buzogányokkal tartott, és egy Királyi koronával fedeztetett pais, egy szív, és közép paissal, az 1) mutatja aranyban veres szívekkel hintve, a' három Dáni oroszlányt, a' 2) aranyban, a' két Schleswigi kék arany koronás fejű oroszlányok, a' 3) három részre metszett, felül jobbra veresben az Islandi ezüst hallal, balról a' fekete fótos ezüst bakjával a' Färöe belieknek kékben, alól kékben a' Grönlandi ezüst medvével, a' 4) elő jön felül a' Jüti kék párdutz 9 veres rósák felett aranyban, alatt áll, az arany koronás Wend hét fejű sárkány veresben. A' közép pais el van osztva, jobbra a' Holsteini fejér tsöllyán levél veresben, balról a' jobb részre a' Ditmari ezüst lovas veresben, bal részre arany feje, és nyaka egy lónak veresben. A' közép paison jobbra van két ezüst kereszt gerenda aranyban, Oldenburg végett, balra egy arany kereszt ezüstben Delmenhorst miatt.

§. 4.

A' külső Rend tartás, a' fenyiték, és munkás házak, a' tűz oltó intézetek, a' kegyes, irgalmas segéd intézetek, a' Lakosok tehetőségéhez arányozva, meglehetős állapotban vagynak. Több társaságok támodtak a' múlt század végén minden nemű szegénységgel küszködő szükölködők ápolgatására, p. o. szerentsétlen familiákat, mester embereket, fábrikásokat, és más gántsok nélkül el szegényedett Rendeket gyámolítani, táplálni, 's fel segíteni.

Úgy a' szegény egy házi szolgák, katonák, Tanítók 's a' t. el tartására. Az özvegyek, szegény Leányok gondviselésére, és több illyesek.

Vannak még más kegyes alkotmányok is a' szenvedő emberiség enyhítésére, u. m. Ispotályok, beteg házak, gyógyulhatatlanok házai, árva házak.

§. 5.

A' mint már említettük, Holstein, és Lauenburg német tartománnyai miatt a' Királyi Felség, köz tagja a' Német Frigyességnek, 's innét a' 10-ik Rangot tartya a' frigyes gyülekezetben, az egészben 3 szavazatja van, mellyhez 3900 hadi embert állit. Erejét Stein föld le iró 1827, a' következendő summára teszi: Jövedelme 15,500,000 for. Az ország adóssága 120 mil. for. mellyek közt 56 mil. papiros pénz. Szárazi hadi sereg, 27,450 fejek. Tengeri erő 3 Linea hajó, 6 fregát, 3 Corvett, 4 Brigg, 1 Schooner, és 80 ágyús, és bomba hajók.

VII. S z a k a s z.

H e l y b e l i F e l - o s z t á s.

Öszve hasonlitván a' föld leirók külömböző számolásit, az egész Dán Birtok Europában mint egy 2780, vagy 2850 □ m. foglal talám 1,900,000 Lakossal. Az egész Stiftekre, Hertzegségekre, és Szigetekre osztódik.

A' tulajdon Dánia 7 Megyékre osztatik (Stift) mellyek mind annyi Királyi Helytartók által (Stiftsamtmänner) kormányoztatnak.

A' tulajdon Dániát teszik szorosabb értelemben a' Dániai szigetek, és Jütland. A' Hertzegségeknek különös kormányi, és osztályi tulajdonságaik vannak.

A' Dániai Szigetek.

A' keleti, vagy is Balti tengerben a' nagy tsatorna, vagy Kattegát öblén feküsznek, melly azon tengert az éjszaki tengerrel öszve kaptsolja, és jó formán számosak. A' két nagyobb, és 4 közép szerű szigeteken kívűl, még több kissebbek, és igen kitsinek is tartoznak ide. 3 Megyékből áll: Seeland, Fünen, és Laalandból.

1. Seeland Megye. (Stift.)

Nevét a' fő szigettől veszi, melly abban fekszik a' kissebb Bornholm, Möen, Amack, és Samsöe és még kissebb 52 szigetekkel, mellyek a' part körül feküsznek; mellyeknek nevei A - B - C szerént itt következnek: Aalholm, Agersöe, Aunöe, Baagöe, Christiansöe, Danmarksöe, Eegöe (Eegholm) Eenöe, Eskelsöe, Färöe, Glänöe, Goskalk, Helholm, Hesselöe, Hiortholm, Holmene, Hvilholm, Inderöe, Kalholm (Kaalöe), Koster, Kötholm, (Kyholm), Lamöe (Lamholmene) sziget, Langöe, Lilleöe, Lindholm (2 sziget) Magleöe, Masnede (Moeöe), Mosöe Kalv, Munkholm, Muusholm, Nexelöe, Nyjartsöe, Odden, Omöe, Ormöe, Ouröe, Reersöe, Saltholm, Sankholm, Seyeröe, Selsöe, Svinöe, Täröe, Tünöe, Tyrholm, Veyeröe, és Vröy.

Ezen megye foglal 131 □ m. Lakosi száma (Ehrmann szer.) 343,000 (Malte Brun szer.) 376,551, 18 tiszti járásokra, és 35 Herred vagy Hardra (prépostságra) osztatik, foglal magába 25 várost, és mező várost, 443 fárát, 95 víz malmot, 149 uri birtokot, 643 egyed udvarokat, 1240 nagyobb, és kissebb falukat.

Nagyobb szigetei ezen megyének, mellyeknek mindeniket különösen fogjuk leirni, a' következendők:

1. Seeland Szigete.

Seeland (Dánúl, Zäland, vagy Zieland) legnagyobb és mind Lakszéke a' Királynak, kormánynak, 's a' t. fő szigete ezen seregnek, 's egyszersmind első tartománnya a' Dáni országnak, fekszik a' 28° 30' és 30° 25' k. h. és az 54° 55' és 56° 10' é. sz. közt. Kerülete az Amack, és a' körül fökvő kissebb szigetekkel együt mintegy 127 □ m. és 331,000 (280,000) Lakossal. A' Sund vagy Oeresund, fő bemenetel az éjszaki tengerből a' keleti tengerbe, választja azt Svétziától, a' nagy Belt a' Fünen szigettől, és a' Grönsund, és Wolfssund a' Falster, és Möen szigetektől. Ég alja nem igen hideg, de jó formán nedves. A' föld alap részint egészlen síkság, részint domboskás, átaljában tenyészes. Több folyótskák, és patakok állat szöknek a' tartományon, és a' hallal bővelkedő tavak számosok. A' gabona termesztés, és átaljában az egész gazdaság mindég jobban míveltetik. Némelly vidékein szép, leginkább tölgy, és bükk, erdőket lelni, ellenben más vidékei fátlanok.

Seeland szigetén számlálni 19 várost, és városkát, 12 Királyi várt, 2 Fundátziót, 16 Tisztségeket, 9 Grófságot, és Bárőságat, mellyek közt jelesebbek:

1. Kopenhagen.

(Dánúl, Kiöbenhavn, fr. Copenhague, Deákúl, Havnia).*) fő városa az egész Dáni Birodalomnak, több tekintetekben sikeres, és jeles város, közönséges Lak széke a' Királyi Háznak, a' Kormánynak, és minden felsőbb hatalomnak, egy püspöknek, Universitásnak, számos tudományi, hazafiúi, és kegyes intézeteknek, közép pontja a' Dáni, kereske-

*) J. Ph. Schellenberg, freue Bemerkungen über Kopenhagen 1795. Meermann, utaz. 1798, Catteau, Tableaujában, Malte Brun, Geograph. Neueste Länder- und Völkerkunde. 4 Band. Nr. 11. Topogr. der Dänisch. St.

désnek, és egyszersmind erős tengeri város a' legjobb rév-partal. Seelandban, 's fő állhelye a' Dáni szárazi, és tengeri erőnek. Ezen nagy, és jobbára szépen épűlt város a' 30° 7' 30" h. és 55° 41' 4" é. szél. alatt fekszik a' Sund, és egy keskeny tsatorna mellett, melly azt Amack szigetétől választja, ezen sziget közt, melly most a' fő városhoz számlálódik, mivel hogy nagyobb része azonfekszik, és a' tovább keletre fekvő lakótlan Saltholm sziget közt van az egyetlen által menet, a' Linea hajók számára.

Tekíntete a' városnak kívülről, leginkább ha az ember azt a' tengeren a' révpart be menetelén a' vám kaliba közelében tekínti, felséges, gát sántzokkal (mellyeken 30 szél malmok állanak) bástyákkal, egy víz árokkal, és sétafással (Glacis) vitetik körűl, van egy vár kastéllya, és több erős falak, és kül bástyák által védelmeztetik, környéke 10,600 öl (réf) a' Wester (nyúgoti) kaputól a' Kastély vár éjszaki kapujáig hoszsza 4140 öl, és szélessége éjszakról az Amacki kapuig 3120 öl.

Három kül-városa van, és a' száraz felé három kapuja, egyik kapu, melly az Amack szigetre vezet, a' mellyel a' város két híd által kapcsoltatik, és a' kastély várnak két kapuja van, egyik a' városba vezet, 's a' másik a' mezőre. A' városban 15 piatzok, 230 részínt igen szép utszák, 4 Királyi, és 20 más nagy paloták, és sok más fel tünő épűletek számláltatnak; 22 Templomok, jobbára árnyékos fákkal körül ültetve: 22 Ispotályok, 30 szegényházak, 1 tanátsház, 1 váltó, 1 fegyver ház, és egyébb köz épűleteken kívűl mintegy 6000 (mások 4000-re teszik) részínt igen nagy, jobbára téglából helyesen-épűlt házak, nem említvén a' tengeri szolgák kunyhóit a' város keleti szélén, mellyek mind meg vannak számozva, és 108,650 Lakost tartanak, kik közt a' katonákon kívűl több 2000 'Sidóknál, és sok idegen találtatik.

Ez a' szép város három fő részekből áll, mellyek a' bástya gátokon (sántzokon) belől feküsznek t. i. az ó város, újváros, a' Fridrikshaven kastély

vár, és az Amack szigeten fekvő Krisztianshaven nevű város része, a' mellyeken rend szerént fogunk által menni.

Noha ez a' város sokat szenvedett légyen az utolsó század végén, és a' jelenvalónak elején, mind e' mellett mintegy szebben, és ízmosabban kel fel naponként, és diszesebben hamuiból, 1795 mint egy 50 utszák, és 960 házak lettek a' tűz lángnak eledelévé 1807, 2 — 4 Sept. olly kemény ostromba vétetett az Angolok által, hogy 25 utszák, 305 házokkal hamúba takartattak, és 1300 Lakosoknál többen vesztették el életeket.

a) Az ó város, 9 fertálra (Quartier) osztatik, és délnyúgoti fő részét teszi a' városnak, melly az új várostól a' Gothi útza által választatik, ez legszebb utszája az egész városnak, mivel a' Királyi piatzal, és új rév partal együtt 2100 öl (réf) hoszszú. Itt jelesebbek:

a' Piatzok.

Az új Királyi vásárhely, a' legnagyobb, de nem legrendesebb piatza a' városnak, mellynek közepén díszeskedik V. Krisztián ólom, valaha aranyos, lovas kép oszlopa, és a' több nevezetes épületek közt: Charlottenburg Királyi vár, melly most a' mesterségi akademia szállása, egy kép tárral, a' mellette fekvő fűvész kert az Universitásnak vagyon által hagyatva. A' játék szín, mintegy 1000 nézők számára. A' fő ör-ház, 's a' mellette fekvő új révpart, egy tsatorna, melly a' tengerből meszsze be hat a' városba, és a' hajók kikötésére szolgál. Továbbá ezen város részében találkoznak, az ó, egy tsatornától közbe vett, Holm (sziget domb) a' holm templom, az Admiralitás, a' Miklós temploma, a' tanáts ház, az árva ház, a' városi fogház, a' Petersens, és Rudolfi klastrom, a' Walkendorfi kollegium, mellyek 1795, több köz, és egyed épületekkel együtt el égtek, de az olta szebben fel épültek.

A' pompás Királyi Lakvár, Krisztiánsburg, hajdan egy a' legfeltetszőbb, és szebb Királyi Laká-

sok közzűl Europában, szörnyű nagy, valaha Királyi módra ékesíttetett, kő halom, mellyet VI Krisztián kir. építtetett 1733 fogva 1740-ig, 6 miliom R. tallér költséggel 1794 az a' tűzlángnak prédája lett, úgy hogy abból még tsak a' düledezett falak, és néhány mellék épűletek állanak, 's mivel kevés reménség volt hamari viszsza állittására, a' következendő esztendőben történt nagy égés után ablakai be rakattak, és a' fenn álló részei az épűletnek kissebb lakásokra alkalmaztattak, a' tűz által lakásaiktól megfosztatott városiak számára. *) Igen jeles volt benne a' Vitézi szálla. A' roppant ló állások még most is fenn állanak.

Ennek közelében jeleskednek még, az elő udvar a' ló állásokkal, a' fegyverház a' Királyi könyvtárral, és kir. Museummal, pénz váltóval, és Bankal egy öböl, és tsatorna mellett.

A' hadi kenyér udvar, (Proviant.) Ez az egész fertál körűl van véve tengerrel, és egy tsatornával. Közelében jeles még a' Fridrik Hertzeg palotája, és az Aszszonyok klastroma. Az ó város nyúgoti részén: a' vízmesterségi piatz, a' Warton ispotály, az új, és ó vásári piatz, a' B. Aszszony temploma, 480 láb magos toronnyal, 's egy nagy harangal, a' hol az aszszonyi oskolák vagynak. Az Universitás, a' Sz. Péter temploma, a' reformatusok temploma, a' szén piatz, a' Sz. Háromság temploma, a' mesterségesen épűlt gömbölyű toronnyal mellyen a' tsillag visgálló van, az ispotál a' kútutszában, a' Konventház (gyűlésház) az Uhlefeld piatz; a' Sz. Lélek temploma, az Amacki vásár piatz; az Assistentzház, 's a' t. Az ó város egybe van kaptsolva Krisztianshavennel egy hoszszú híd, és a' Knüpei híd által.

b) Az új város, melly a' városnak éjnyúgoti részét foglalja, és 3 fertálból áll, tulajdonképpen

*) Dalem'i Mecrmann azt mondja utazásában, hogy ez a' vár *még omladékiban is jobban szépíti a' várost, mint sem hogy azt disztelenitené.*

két részből áll, a' nyúgotiból, és keletiből, a' keletiben áll a' Rosenburg régi kir. vár, a' melly kitsin, de helyes, mellyben is nagy drágaságok, régiségek, és betses ritkaságok tartatnak fenn, van annál egy szép nagy kert, közönségesen királyi kert, melly egy igen kellemetes nyílt sétálló hely, a' hol is egy fákkal árnyékozott tó vagyon. Továbbá ezen fertálban vannak a' tengeri katonák, és szolgák tanyái, egy nagy posztó fábrika.

Keleti része az új városnak, melly Fridrik városnak is hívattatik, legszebb része az egész városnak, tsak hogy nem olly eleven, mint a' többiek. Itt jegyzést érdemelnek, a' szép Amalia utsza, egy a' három fő utszák közűl, mellyek ezen város részét hoszszában által metszik, abban találkozik a' Classeni könyvház, keresztűl megy által a' szép, nyoltzszegletű, Fridrik piatzán, mellyen 4 utszák öszve ütköznek, és a' mellynek közepén V. Fridrik Király lovas kép oszlopa áll, felséges remek munkája Sally frantz Mesternek; ezen piatz körűl 4 szép arányos paloták állanak mindenik két mellék épületekkel, mellyek együtt az Amália várát képelik, és a' királytól a' vár el égése után a' Királyi Ház lakására vétettek; egyikében lakik a' Király, a' másodikban a' korona Hertzeg, és ez a' kettő most egy oszlopsor által egybe van kaptsolva. Ezen városi részben jelesebbek még: a' roppant új Fridrik temploma, egy négy szegletű piatzon; ama nagy, szép, és igen derekassan be intézett Fridrik ispotály, a' másik oldalán ezen város részének fekszik a' katonák temploma, és Ouestház.

c) Fridrikshaven, vagy a' vár kastély, a' város éjszaki szélén, és a' rév-part be menetelénél, jól megerősített 5 szeglet, közepén egy helyes, tágas piatz vagyon, mellynek szélén a' templom áll, a' többi épületek jobbára kaszárnák, és tsűrházak. A' várkastély, és új város közt a' tenger partján, a' rév-partba való be meneten van a' vámsátor.

d) Krisztiánhaven, a' városnak keleti, és déli része, az Amack szigeten fekszik, és a' tulajdon Ko-

penhagentól, 's a' Seeland szigettől egy tenger ág által választódik el, melly is azon szép, bátorságos és tágas Kopenhageni rév-partot formálja, mellyben 400 hajók el férnek. A' hadi hajók számára való rév-part amazoktól egy töltés által külömböztetik, és különös be menetele van a' tenger részéről. A' körűl feküsznek az új, és Krisztiánholm, a' tengeri fegyver házzal, a' hajó építtőkkel, és más tengeri készületekhez szükséges épületekkel. Ezen része (egyébbként) a' városnak jó formán rendesen van épűlve, és hoszszába egy tsatornával által metszve; itt jelesebbek: a' keleti piatz, a' Német Fridrik temploma, a' Megváltó Temploma, legszebb egész Kopenhágában, egy tsudállatra méltó toronnyal, az ásiai társaság rév-partja, és piatza, a' Björnsens-piatz, a' vásárhely, a' hajó állás, a' nagy, és ditséretesen intézett birság ház, a' nevelő ház és kereskedő piatz. Az Amacki kapún által érkezni az Amacka szigetbe, melly a' töltéssel, és bástyákkal kerített Krisztián rév-partól egy a' tengerből tsapolt tsatorna által, melly ezen város részét szigetté teszi, választatik el.

Ha átaljában pillantunk ezen városra, észre veszszük, hogy az nem az első nagyságú, és elevenségű városok rangjában fényeskedik Európában, de bővelkedik az több tulajdon jelességekkel. Kár, hogy olly alatson posványos parton fekszik: sok tengeri vízzel is körűl van véve, 's azon fellűl a' Seeland, és Amack szigetek közt 7 tsatorna megy a' városba, édes vízben sints bővsége, három édes vízű tavak vannak a' város szárazi részén, 's az ivó víz jobbára a' Pöbelingi tóból eresztődik be. A' Levegő legjobb, és tisztább a' Christiánhavenben. Az utszák, mellyek éjjel meg világositattnak, a' sok vízek, és esők miatt olly tisztaságban nem tartathatnak, mint a' száraz vidékeken.

A' Külrendi (politzia) tisztség a' Politzia Mester fő vigyázatja alatt áll, a' ki mindazonáltal a' város tanátsától függ, a' ki alatt vannak: 1 Adjutans (segéd) 18 poroszló, 15 fertáli Biztos, kik közt

mindenikének egy poroszlója van 200 éjjeli örök (Nachtwachter) egy kapitánnyal, és hadnagygyal, ugyan az Elölülő a' Külrendi kamarában, melly a' küldrendi törvényszegésekben itéllő Biró. A' tűz óltó intézetek jók; és az irók vélekedése szerínt a' gyakor tűzi károk, mellyeket a' fő város több izben szenvedett, nem annyira ezen készületek hijányából történtek, hanem onnét, hogy az égő házak mellett a' még séretlen épületek teteit, melly által a' tűz tovább terjedése meggátoltatnék nem akarták leszaggatni, mivel hogy a' tűz-bátorsági (Feuerassekuranz) intézet által tsak azon épületek állíttatnak helyre, a' mellyek tűz által pusztulnak el, nem pedig azok is, a' mellyek úgy szaggatatnak le.

A' városnak tulajdon Tanátstsa van 22 Tagból, mellyek polgárok; Elölülőjek közönségesen Nemes ember.

Az élet módja nem külömbözik egyébb éjszaki Német városiakétól, tsak hogy talám némelly romlottságokra nézve annyit nem panaszkodhatni, mint nehány nagyobb városokban. Enni, és inni legnagyobb megelégedése a' Dánoknak; azért a' terített asztalok, kivált a' Nagyoknál, és gazdag kereskedőknél, nagy divatban vagynak, és mivel a' vidéki követek házi személysége szabad be menetelt talál a' házakba, a' rangi idegeneknek az itteni tartózkodás igen kellemetes. A' játékot se gyűlölik a' városiak. A' mulatsági társaság nyáron megszokott szűnni, mivel hogy akkor a' városiak a' szabadon keresik meg elégedéseket. A' musika gyakorlatok is, kivált téli napokban mulatságos ötlök.

Az Universitás, mellyről már szó volt, 1478 fundáltatott, van benne két könyv-tár, külömbb féle gyűjtemény, és egy tsillag-vísgálló. Van egy szárazi, és tengeri katona akademia, egy biztosság a' tenger hoszsza visgállására. Egy Királyi szép mesterségek akademiája; egy Seborvosi akademia, több tanúlt, és jó tévő társaságok, egy baromorvos,

és hajós oskola, sok más tanuló intézetekkel. Álmélkodásra méltónak tetszik némelly föld le iróknak, hogy ezen gazdag kereskedő városban 10,000 szegény is találkozik, a' mi éppen nem tsuda, mivel hogy a' szegények oda leginkább iparkodnak, a' hol sok gazdag lakik. De a' szegénységnek nagy gyámola itt a' sok kegyes intézet, és számos fábrika, 's a' több féle kézi mesterségek; a' hol még a' kisdedeknek, és öregeknek is elég foglalatosság jút. Nehány esztendők előtt a' tzéhben dolgozó kézi művesek száma reá ment 12,676 t. i. Mesterek voltak: 5244. Legények 3709, inasok 2528, különös munkások 3198. A' fábrikák száma reá megy 30-ra, mellyek közt jelesebbek, a' portzellán fábrika, melly egy nagy épületet, és mint egy 120 személyt foglal; egy fajánsz fábrika van Amack szigetén. A' Tuttaini karton festő a' városon kívűl fekszik, a' festetlen kartont keleti Indiából veszi, és esztendőnként mint egy 56,000 darabot fest, átaljában darabját 26 réfre számlálva; több száz munkásokat foglal. Egy más karton fábrika, hasonlóképen a' városon kivűl, helyes fél selyem szereket, és fél bársonyt készít, egy mesterséges erő mívvel van öszve kaptsolva, melly fony, és mint egy 500 embernek ád munkát. A' Brandorfi selyem fábrika, egyetlen a' városban, majd 100, majd 50 szövő széken űzi munkáját mindenféle selyem szert, bársonyt, szatinet, drapdort készít, jobbára a' honniak számára, a' selyem már fonyottan jön Itáliából, de Kopenhágában festetik meg. Posztó fábrika mint egy 30 vagyon, a' legderékjebb azok közt az úgy nevezett Goldhause, mellyben a' posztó a' Dáni hadi sereg számára készíttetik; abban 500 (mások szerént 1200) emberek foglalatoskodnak, a' gyapjú ahoz az itteni fenyiték házban fonyattatik. Több mint 1200 személlyek mindenféle gyapjú szert készítenek, kaptza szövő több van 100-nál; van egy nagy vitorla vászon fábrika is; tzúkor finomitók vannak 18-an. Több dohány fábrikákban öszvesé-

gesen 1800-en dolgoznak, több tsekélyebb fábrikákat nem említünk. *)

Kereskedése egész Dániának ezen fő Városban találja közép pontját; 1798 az itteni révpartokba 5974 hajók futottak be, mellyek közt 2490 Dán hajó volt, és mível az utóbbi hadakban részhajlatlanságot (Neutralitást) tartottak, hajójik minden hatalmaktól tekíntetbe vétettek, 's így a' kereskedők könnyen meggazdagottak. De az 1807-ki, és 1814-ki tsapás izgágát okozott szerentséjeknek, azomban naponként nevelkedik újra kereskedések gyümöltse.

2. Kopenhágen Kör-vidékei

részint szépek, és kellemetesek: jelesek a' többi közt:

1) Amack, vagy Amag szigete, Kopenhágennek által ellenében, 's a'hoz tartozandó, $1\frac{1}{2}$ m. hoszszú 's fél annyi széles; egészlen egyenes, vagy róna, és igen kövér a' földje, de nints jó édes vize, vannak benne nyúlak, és rókák, nehány kis erdötskéken kívül fával szűkölködik; annál tenyészesebb a' gabona, és marha nevelés, mellyet jobbára hollandi parasztok űznek, a' kik e' végre hívattattak ide, a' mint már említettük, a' kik tsak két fárában (Mag-

*) Pontoppidán állíttása szerint 1763 Kopenhágában volt 16 selyem fábrika, 303 szövő szék 938 munkással: és (a' Goldhausi Királyi posztó fábrika nélkül) 284 szövő szék posztó, és szer számára, mellyekben 3932 személlyek dolgoztak a' fonyókkal együtt.

Értéke ezen egész fábrika munkának betsültetett:

A' selyem portéka	143,327	Renes tallér.
A' posztó portéka	144,435	— —
A' szer portéka	90,570	— —
Summa	378,332	Renes tallér.
Mellyben a' honni gyapjú	16,825	Renes tallér.
A' külföldi termési szerek	122,295	— —
A' maradék munkajutalom, és nyereség fejébe	239,212	— —

lebye; vagy Holländerbye, és Taarnebye) laknak, szokásaikat, ruhájokat, és életek módját megtartották, mellyet a' Dáni parasztok is követnek, a' kik köztök laknak, de ez által a' hollandi nyelv is, mellyet magokkal hoztak, el kortsosodott. A' hollandi gyarmatosok még most is némelly szabadságokkal élnek. Nyáron teheneiket a' szomszéd Saltholm szigetbe viszik; melly az övék, hanem laktalan, mivel télen víz alatt van. A' egész hollandi, és Dán Lakosok száma ezen szigeten többre megy 800 familiánál. Az Amackiak el látják a' fő várost téjjel, vajjal, sajtal, és minden féle kerti zöldséggel; halászatot is űznek; és tsajkás, és tengeri hajós képpen is szolgálnak. A' Kastruy falúban van az említett fayánsz, és kő föld edény fábrika. Dragöe falúban 180 familia lakik. Az egész Szigeten 9 falú van.

2) A' nemzeti emlék, melly a' Kopenhágeni ütközetben, 1801, el esett Dánoknak emeltetett, egy nyárfával be ültetett dombból áll, $\frac{1}{4}$ óránnyira a' várostól, és egy nagyobb és kissebb pompa toronnyal vagy is oszloppal, sok sír kövekkel, és felirásokkal ékesíttetett.

3) Friedricksberg (hajdon Wester Amack, Princens Amack) egy derék helység $\frac{1}{2}$ m. a' várostól, egy Királyi mulató várral, egy hegyen, melly az udvarnak közönséges nyári lakása, a' helyesen alkatott fő épület Latán H-t formál, egy szép árnyékos kertel körűl véve, melly a' községnek nyitva áll, által ellenében van egy erdő, melly közt, és a' vár között az Ország útja megy Kopenhágába, ide sok ember szokott a' városból ki járni. Nem messze innét van a' sólyom udvar. (Falkenhof.)

4) Jägersborg, ez előtt mulató, és vadász vár, egy kis mértföld Kopenhágától, egy vadász ligettel, melly ugyan el hagyattatott, de a' vadász épületek, és ló állások, a' vadász szolgák lakásival együtt, még most is itt állanak, és egy kis helységet képelnek. Az itteni vadas kertben jeles az úgy nevezett Remeteség.

5) Charlottenlund, az előtt Güldenlund, 1 ½ m. Kopenhagától, helyes kis mulató vár, egy narant-tsossal, szép fás-setállókkal, és nagy vadász kertel, melly nyáron a' fő városiaktól igen sűrűen látogattatik, a' hol is minden féle mulatságokat meg találni közelében van a' helyes, de kitsin Freudenland mulató vár, mellynek ki állójáról szép kilátás van.

6) Sorgenfrei, Friedrichsthal, Lingbye, Sellerőd, és Bernstorf mellett, helyes mulató várak, mellyek Nemes embereké, az utolsó nevezetes a' torony oszlopról, mellyet a' parasztok amaz érdemes Bernstorf Grófnak állítottak, kiöket szabadosokká tette.

7) Soelyst (Seelust) Emmedrup, Skotsborg, Christiánsholm, Treusand, Aggershoile, Eenrum, Springvorbei, Kaninholm, Rolighed, 's a' t. mulató, és mezei épületek.

8) Lyngbye, falú, a' sok víg látogatók, és Lakosi szorgalma miatt mező városhoz hasonlít.

Ezen körvidéki helyek több egyébb falúkkal, és udvarokkal a' Kopenhági Járásba tartoznak. Azomban Amack szigetének tulajdon Birósága vagyon.

A' többi jelesebb helyek leirása.

Seeland Szigetében.

2) Hirschholm, 3 m. Kopenhagától, derék 4 szegletű Királyi vár, és látni méltó épület, különösen szép a' kápolna, és a' szálla, derékas a' kert is, annak egyik részén áll a' Nordi (éjszaki Ház, (Norvégiai építése formája miatt neveztetett úgy) és a' kert végén a' szép lövöldöző ház áll. Ezen vár mellett fekszik Hirschholm, az önnevű kerületi Járás fő helye, melly városi törvénnyel él, azomban nem sok jelessége van.

Sophienberg, kir. mulató vár ½ m. Hirschholmtól. Közelében van a' Sophienbergi kút, melly leginkább Sz. Iván körűl igen sokat látogattatik.

A' Hirschholmi Járásba 3 fárák tartoznak több falukkal, és udvarokkal; a' hol is emlékezetre mél-

tók: Kokkedal, egy szép nemes jószág nem messze Sophienbergtől. Nübaa, egy kis folyótska torkolatja, egy régi révpartnál. Dunse, derék puskapor fábrika két malommal.

4) Kronborg, 6 m. Kopenhágától, vár, és erősség egy föld nyúlatán a' Sundba; a' Járás tőle neveztetik; a' 1577 épült, mellyben egy templom van, az erősség 1691, a' hol tsupa katonaság lakik.

5) Helsingőer, vagy Helsenőr, (30° 9' hoszsz. 56° 2' 17 ó. s.) eleven város a' Sund partján 6 m. éjszakra Kopenhágától 7000 Lak., rév-partal kissebb hajók számára; a' nagyok a' kikötőben maradnak, a' part töltés gát fából vagyon, és itt hídnak neveztetik. A' Lakosok mesterségből, fábrikákból, kereskedésből, és hajózásból élnek, segíti őket az itteni által menetel is a' Sundon Svétziába, itt kell az által ügető hajóknak is a' Sundi vámot fizetni, melly mintegy fél mil. R. talléra megy esztendőn által: a' város nem nagy, van egy Dán, és egy Német temploma: 1 angol kápolnája, 2 tzukor finíttója, 1 derék kir. fegyver fábrikája, 's egy hámormalma a' városon kivűl. A' kereskedés fő tzikkelye nyereséginek, itt majd minden kereskedő nemzetből vannak űgy víselők (Consul) a' idegenek közt legszámosabbak az Angolok. A' Helsingőri kormányos Kronborgban szokott lakni, $\frac{1}{4}$ órányira a' várostól van Marie Lyst, vagy Hamlet kertje, a' hol egy kis Királyi várt szemlélni.

Friedensburg, szépen épűlt, de már puszta, és el hagyott kir. Mulató vár igen szép kertel, mellette az ön nevű falú.

A' Kronborgi járásban (Amte) melly 2 Herredre (prépostságra) és 19 fárára terjed, jelesebbek: Gure vagy Gurre, és Söeborg, régi tisztán el pusztúlt várak. Esserum, hajdoni, most el pusztúlt Bernardi klastrom. Ezen vidéken van a' Királyi ló mén, melly 2000-ből áll, 's a' mellyek közt (Coxe, és Carr' utazók szerént) igen szép fejér fajta találkozik, különösen emlékezetre méltó;

Friedrichswerk, rendesen épült helység, nagy ágyú, és golóbits öntővel, salétrom fábrikával, és 2 puskapor malommal, mellyek öszveséggel 1200 munkásoknak adnak dolgot, a' kik a' helységben, és szomszéd falúkban laknak, van itt egy serfőző is, és pálinka égető, a' szép új templomban láttatik a' Classen Generalisnak temetője, a' ki azon hadi szerek műhelyét alkotta elsőben.

6) Friedrichsburg, az ön-nevű Járásban, kir. kastély, és városotska, 4 m. Kopenhágától a' VI Krisztián királytól épített kastély egy régi, magos, tiszteletes, de formátlan gothi vár, veres téglából, rézzel fedve; elő épületekkel, kapukkal, bástya sántzokkal körül véve, egy kis kellemetes tó közt, mellynek partján a' kis városotska, vagy is inkább helység Hellerőd fekszik ív formában, a' hol is 1 templom, oskola, és ispotály van. A' várban jeles a' kápolna, mellyben a' királyok koronáztatnak. Közelében egy nagy Királyi ménes van.

Ez a' járás foglal magába 3 Herredet, 26 fárát, a' hol még jeles: Slangerup, városka egy szép templommal, Lakosi jobbára a' föld míveletből élnek. Friedrichs sund, új kis kereskedő város, a' Roschildi öből mellett, az Isefiord egyik ágánál.

7) A' Jägerpreiszi Járásban, melly tsak egy Herredből, és 10 fárából áll jelesebb: Jägerpreisz (hajdon Abrahamstrup) Királyi mulató vár egy fél szigetben a' Roschildi öblön, a' mulató erdő több díszes emlékekkel ékes. Ouröe, termékeny szigetetske az Isefiordban, mint egy 1 m. kerülete, levegője igen egésséges, 's azért lakosi hoszszú élletűek. Selsöe, és Swanholm, két tekintetes Nemes jószágok.

8) A' Roschildi Járásban, melly 4 Herredeket, és 55 fárát foglal magába, nevezetes: Roschild (Dánúl: Röeskilde) régi, és hajdan derék Seelandi város, tulajdon törvény széke van, nem meszsze az Isefiordtól, a' Kopenhágeni Ország útján, onnét 5 m. valaha 27 templom, és klastrom volt benne, most alig számlálni abban 2000 Lakost. A' kik föld

míveléssel, Dohány termesztéssel, fuarozással, és kereskedéssel táplálják magokat. Legnevezetesebb jelessége ezen városnak, a' régi püspöki templom, két magos toronnyal, mellyben temető helye van a' Dániai királyoknak, továbbá az oskolák 6 Tanítóval, ispotály, szegények háza, és nemes kis Aszszonyok fundátziója.

9) Kjöge, vagy Köge, városotska, tulajdon Bíróságával, a' Koogar folyótska partján, egy öblén a' keleti tengernek. Seeland keleti partján, 5 m. Kopenhágától, 1 templommal, oskolával, és ispotállyal. Kereskedik. Közelében van Wallöe, kir. vár, és Nemes aszszonyi intézet.

Lethraborg vár, itt állott Lethra városa; van egy szép kertje, ispotálja, és gyapjú kézi műhelye.

10) Holbeck Járása 3 Herredből, 's 33 fárából áll, itt említést érdemel: Holbeck városka, egy karján az Isefiordnak, 8 m. Kopenhágától, rév-partal, és jó gabona kereskedéssel. A' sok vitézi várak közt jelesebb Frydendal.

11) Dragsholm Járása, nevét a' régi erős Dragsholm, (most Adelersborg) vette nevét; 1 Herredet, 's 13 fárát kerit magába; nevezetesebb benne: Nyekjöbing, (valaha Hoykiöbing) tengeri kereskedő kis város, tulajdon törvényszékével, a' nyúgoti fél szigeten, az Isefiord partján, jó rév-partal, 9 m. Kopenhágától. Ezen járásba tartoznak még a' következendő szigetetskék:

a) Seyröe, 3 falúval, és 1 templommal.

b) Nexelöe, kitsin, de felette termékeny.

c) Hesselöe, ligetekkel, és derék legelőkkel, a' hol vad lovak tartatnak, mellyeknek tsikai minden esztendőben ki fogattatnak a' tsapatok közűl.

d) Inderöe, és

e) Langöe, tsak legelőnek szolgálnak.

12) Kallundborg Járás, 2 Herredből, 's 18 fárából áll; jelessebb helyei: Kallundborg (igazán: Kaae-Lundborg) jó forma élelmes tengeri kereskedő város, Seeland nyúgoti partosán; egy öblön, és a' nagy Belt bé menetelén, 12 m. Kopenhágentól, jó

rév-partja, és egy düledezett ó vára van, egy helyes templommal; kereskedik is, a' várost az itt által menő hajós út Aarhuusban, Jütlandban valamennyire eleveníti.

Lerkenborg, nemes jószág, és szép kastély egy felséges kertelettel. Ide tartoznak a' szigetkék: Reersöe, mellyben lakosok vannak; és Muusholm, melly egyedűl marha legelletésre szolgál.

Samsöe Sziget.

Grófság, és semmi járáshoz nem tartozik. Seeland, és Jütland közt fekszik, hoszsza 3 m. széle 1 m. részint dombos, részint lapos, nints édes folyó vize, és majd fa sints rajta, alapa mindazonáltal igen termékeny, és leginkább gabonával bővelkedik, úgy hogy esztendőnként 20,000 tonnát is kivihetnek abból. A' Lakosok száma, a' kik a' föld mívelés mellett halásznak is, és madarásznak, mintegy 5 — 6000-re megy, 25 falúkban, és szállásokban laknak, mellyek 5 fárát képelnek. A' fő hely Nordbye, falú. Ezen Sziget körül több kisseb szigetek feküsznek.

13) Säbyegaard, járás, Herreddel, és 14 fárával, a' hol a' hasonló nevű Nemes birtok, és kastély a' fő hely. Jelessek még a' vitézi jószágok: Kragerup, és Vedbyegaard.

14) Soröe, járás, és városka, egy szigeten három kis tó között, igen kellemetes vidéken, 10 m. Kopenhagától, tsak egy széles utszából áll 2 kapuval, mellyeknek egyike a' tartományból a' városba visz, a' másik a' pedig az itteni Nemes akademiába megy, melly az előtt Klastrom volt, 's a' mellyhez a' hallal bővelkedő tó, és sok körül fekvő jószág tartozik, derék épületeivel, és tágos kertjével nagy helyet foglal, van egy könyvtára természeti eszköz gyüjteménye, 5 Tanítója, és (kissebb rangú) több oktatója. A' régi klastromi templom az Akademiának; és városkának szolgál. Ezen járáshoz tartozik: Altsted-Herred.

15) Ringsted járás, ön nevű városkával, helyes, és vídám hely majd közepén Seelandnak, 8. m. Kopenhágától, az Odani országúton; egy hajdoni klastrommal, és nagy templommal. Itt tartja a' Seeland tartományi törvényszék üléseit. Itt még emlékezetes: Gisselfeld, szűzek klastroma.

16) Wordingborg járás, 3 Herreddel. Jeles helyei: Wordingborg; városka, Seelandnak délnyúgoti szegletén, a' Grönsund partján, *) a' Falster szigetnek ellenében, 12. m. a' fő várostól: Deák oskolákkal: omladékit még észrevehetni az ősi várnak. Lakosi jobbára földmivelésből, és hajózásból élnek, mivelhogy itt a' Falster, és Laaland szigetekben által menetel van. A' kör vídék igen kellemetes.

17) Nestved, kitsin, de eleséges város a' Nesky Aae mellett, nem meszsze a' tengertől, 2 fára templommal. Itt gyapjú szer készül, és Karton festődik. Nem meszsze innét: Herlufsholm, szabad nemes oskola.

18) Praestöe, városka a' tenger mellett, délkeleti részén a' szigetnek, 9. m. Kopenhágától, révpartja, és gabona kereskedése van. Kallehange vagy Kallehaven derék falú, a' honnét által menet van Möen szigetébe.

19) Trigevelde, hajdan nevezetes város, most fő helye az ön nevű járásnak, mellyben 3 Herrede van; itt nevezetes: Wemmetofte, nemes aszszonyi intézet egy gyönyörűséges vidéken. Hervogle, falú, 1 ispotállyal öreg emberek, és kis gyermekek számára; és Stévensklint, jeles köszikla fok.

20) Heddinge, vagy Store-Heddinge, régi tsekély városka, keleti partosán Seelandnak 6 m. a' fő várostól.

21) Anderskow, hajdan Barátok Klastroma, azután királyi vár, most közönséges épület, és fő helye azon járásnak, mellynek nevet adott, 's a' melly 2 Herredét számol.

---

*) Sund tulajdonképen, tenger szűkét, tenger szorosát jelenti.

22) Skjelskjör, helyes kis városka Seeland keleti részén. Meglehetős kereskedést, hajókázást, és halászást űz.

23) Korsöer, silány kis város egy földnyúlásán a' nagy Belten, 14 m. Kopenhágától, derék révpartja van kissebb hajók számára, melly egy régi izmos Királyi vár által oltalmaztatik, 's a' melly gabonás tárnak is használtatik. Itt van a' közönséges által menet a' Belten, melly a' várost eleveníti, melly jó kereskedést, és hajókázást is tesz. Itt néhány esztendők előtt egy könyvtár készűlt azon utasok számára, a' kik ellenkező szelek által itt fenn tartatnak. A' Korsöer járás a' Slagelsei Herredből áll.

24) Slagelse, népes mező város, fő helye az ön nevű Herrednek, 12 m. a' fő várostól, 2 templommal, 1 gazdag ispotállyal, és Deák oskolával. Lakosi föld mívelők, leginkább Dohányt termesztenek, és valami kis kereskedést is űznek. A' vidék igen szép, és termékeny.

Möen Szigete.

30° Hoszsz. és 55 éjsz. sz. alatt fekszik Seeland Szigete délkeleti tsutstsán, melly az itt amott 1 m. széles Wolfsund tsatorna által választatik el ezen szigettől, hoszsza 4 m. széle 1 — 3 m.

Egy része a' partosnak mindenféle, és részint ritka formájú kréta hegyekkel, és köszíklákkal foglaltatik, itt nevezetes a' Moensklint; a' Königsberg pedig legmagasabb pontja ezen, a' természeti történetre, és földi esmeretre nézve igen jeles szigetnek, mellynek alapja egyébbként igen termékeny, és bő fizető, mellynek következése a' lakosok általjas jó birtoka, és asztala, a' parasztok házaik kellemetes tekíntetűek, mindenik virágos kertel díszeskedik. A' Sziget jó népes, és 7 fárára van osztva.

Steege, fő helye, és egyetlen városotskája a' szigetnek. Kitsin, de helyessen épűlt, az éjnyúgoti partoson fekszik. Praestöenek ellenében, egy

öblösön, melly egy tsekély kis rév-partot képel. Van itt egy fenyíték, és Munkaház is, melly valaha hajós oskola volt.

Marienburg, szép birtok, egy felséges mulató erdővel.

Bornholm Szigete.

Fekszik a' 32° Hoszsz. és 56° éjsz. szél. alatt. Hoszsza 6 m. széle 3 m. köves, és tűz okádó eredetére mutat, több féle ásványokat, és természeti jelességeket találni rajta. Majd minden felől szírtokkal, gázolhatókkal, és kő síklákkal van körűl véve. Föld alapa mindazonáltal tenyészes, és bő termő. A' rétség, és marha tartás egy formán zöldell. A' sziget, nehéz menedéke miatt izmos állás a' Balti tengerben, 's ollykor országos fogságnak is jó. A' Lakosok hadi szolgák, Dán nyelveket némettel keverik, mivel egy ideig Lübecki jobbágyok voltak. A' sziget magában egy kerűleti járás, mellyben 5 városkákon kívűl 100 falú találkozik 16 fárákra osztva. Lakik itt egy hadi kormányos, és járásbeli Tiszt (Amtmann) egyébb hadi, és polgári Tisztek mellett. Jelesebb helyek:

1) Rőnne, vagy Rőnde, fő városotska éjnyúgoti részén a' szigetnek, megerősíttetett rév-partal. Lakhelye a' sziget kormányossának. Van deák oskolája.

2) A' városkák: Hasle, tovább éjszakra.

3) Nexőe, délikeletre. Swanike, a' legkeletiebb tsútson. Akirke, déli része közepén. Lakszéke a' tartomanyi törvénységnek. Hammerhuus, ősi, hajdon erős vár, éjnyúgoti szegletén a' szigetnek.

Az egész Sziget Lakosit lehet 19,000-re venni. Találkozik végre abban, malom kő, márvány, és kőszén. Jó Lazatz fogás is esik partosainál.

Ide tartoznak még éjkeleti részén mint egy $1\frac{1}{2}$ mértföldnyire álló kőszirtos szigetek, Ertholmen, (az az Szirtszigetek) a' hol jeles azok közt Kriszti-

ánsöe egy erősséggel, és rév-partal, melly számkivetésül, és a' keleti tenger hajósinak bátorságos folyam-partúl szolgál.

2. Fűnen Megye (Stift). Dánul: Fyen, Latánúl: Fionia.

Magába foglalja Fűnen, és Langeland szigeteit, több tsekély szigetetskékkel.

Fűnen szigete, a' Dáni szigetek közt, nagyságára tekintve, a' második rangot érdemli: fekszik 27° 15′ és 28° 30′ hoszsz., és 54° 55′ és 55° 40′ éjsz. szél. alatt. Kelet felé a' nagy Belt által választatik Seeland szigetétől, délkeletre, és dél nyúgotra kissebb tsatornák által külömböztetik Langeland, és Arroe szigetektől, nyúgotra Schleswigtől, és Jütlandtól a' kis Belt által, éjszaki részét pedig a' Kattegát mossa. Hoszsza 10, széle 8 m.

Szép, kellemetes, és igen termékeny tartomány, dombokkal, és lapokkal változva, nagyobb hegyek: a' Fausztenberg, és Ochsenberg Assensnél, de tsak mérsékelt magassággal. A' déli része, erdőkkel, tavakkal, felséges mulató, 's mezei-Házakkal változván, sokkal szebb, mint az éjszaki, mellyen az ország útja megy által. Gabona nagy bőséggel terem rajta, mivel hogy az esztendőnként ki hordatandót többre vetik 100,000 tonnánál: sok kerti zöldséget, komlót, almát, 's a' t. termesztenek. A' méh szaporítás is helyén van. A' kis folyók, és partosok hallal bővelkednek. A' lakosok, kiknek száma mint egy 120,000, jó, és betsületes emberek. A' sziget 5 Járásra, 12 Herredre (prépostságra) osztódik, 8 várost, 2 grófságot, és 5 Bárságot foglal magában. Nevezetesebb helyek a' következendők.

1) Odensee (Othins-Ey) a' hallal bővelkedő Odenseei Aaenak fő városa, melly egy tsatorna által egész a' tengerig hajózhatóvá tétetett, $\frac{1}{4}$ mfdre attól, és 20 m. Kopenhágától, a' város eleven, és szorgalmatos a' kézi mesterségekben, püspöki szék, és több kormány, 's itéllő Tisztségek lak helye, van

egy kis Királyi vára, régi emlékezetes püspöki templomán kivűl, három más temploma, 1 gymnasiuma, káptalani Oskolája, aszszonyi Klastroma, jó ispotálya, a' hajdani Franciscánok Klastromában, 's a' t. 950 épületeiben 6500 (Stein 7,500) Lakosok találkoznak, a' kik minden nemű kézi mestersegekben, hajózásban, és nyereséges kereskedésben gyakorolják magokat, jobbára itt készűl a' bör szer a' Dáni hadi sereg számára, igen sok bőr kéztyűt is tsinálnak, a' szigetiek sok posztót, és gyapjú szert szőnek, és szappant főznek, van tzukor finomító is. (Deákúl: Ottonia).

Az Odenseei járásban, melly 3 Herredet foglal magában, találkoznak falúk, mellyek német városok neveit viselik, p. o. Leiptzig, Braunschweig, Nürnberg, Wittenberg, 's a' t. mellyből ki vehetni, hogy itt németek telepedtek meg légyen.

2) Nyeborgi járás, 6 Herredet, és a' következendő jelesebb helyeket foglalja magába: Nyeborg (Neoburgum, új-vár) helyes, izmos városka egy föld nyúlaton, egy öböl mellett egy kis rév-partal a' nagy Beltnél, Korsöernek ellenében, vídám, és eleven hely, mintegy 1000 Lakossal, a' kik kereskedéssel, és hajózással, kivált az által menetelen innét Korsöerben, keresik táplálmánnyokat, a' nagy Belt hátán. Az ősi kir. várból már tsak omladványokat látni.

St. Jörgen, egy ispotállyal.

Ide tartozik a' Spröe szigetetske is, melly a' Belt közepén fekszik, igen kitsin, és mindég kissebb lesz. Tsak egy paraszt udvar van rajta.

3) Kierteminde, városka, a' nagy Belt partján, éjkeleti részén a' szigetnek egy rév-partal, mellyet a' Lakosok a' gabona ki vitelre használnak.

Tovább éjkelet felé fekszik a' sűrű erdős Ramsöe szigetetske. Fűnen éjkeleti tsútstsa, itt a' Fyens-Hoved fokot képeli.

4) Faaborg, városka, egy tenger öblön, a' déli partoson, egy lapos, de tenyészes vidéken; közelében által menetel van Alsen Szigetébe, melly Schles-

wighez tartozik, rév-partja van, és kereskedik. Egy ispotályt is tart. Az öbölben több szigetkék feküsznek, mellyek közt legnagyobbak: Avernak, és Lyöe, mindenik egy falúval.

5) Svenborg, városka, délkeleti partosán a' szigetnek a' Taasing sziget ellenében, erdős vidéken, 2 templommal, egy jó rév-partal, van kereskedése, és vászon festője.

Taasing szigete, melly Fűnentől tsak egy keskeny tsatorna által külömbözik, $1\frac{1}{3}$ m. hoszszú, és széles: 3 fára a' Kierstrup jószág, Waldemarburg helyes vár, és egy pamutfábrika van rajta.

6) Assensi járás, tsak egy Herred, az önnevű városka a' kis Belten fekszik nyúgoti partosán a' szigetnek, által járása a' Belten táplálja Lakosit.

7) Mittelfahrt, tsekély városka, egy föld nyúlásán a' kis Beltben, melly itt tsak $\frac{1}{4}$ m. Közönséges által menet Jütlandba.

A' Hindgavel járás, mellyben a' nevezett városka fekszik, nevét egy régi Királyi vártól veszi, egy Herredből áll. Ide tartozik a' Fanöe szigetke is, melly Middelfáhrtnál a' kis Beltben fekszik: jó legelője, és erdeje, és néhány jó birtokú paraszt lakosa van.

8) A' Rugaardi járásban, melly tsak egy Herred, sok kömény, és ágyi szer terem. Jelesebb városka, Bogensee, egy öblön, éjszaki partján Fűnennek, melly előtt az Aekelöe szigetetskék feküsznek, innét által járat van a' Jütlandi Kalkringba, 's némelly kereskedés is űzödik.

A' Langeland Sziget.

Langeland (hoszszú tartomány) hoszszú, és keskeny formájától veszi nevét, Fűnennek délkeleti részén fekszik, mellytől, valamint Tasingtól is, tsak egy hoszszú szűk tsatorna által metszetik el, melly annak délnyúgoti, és keleti tsutstsa közt az Arroe szigetnek, legszűkebb, és nem terjed tovább $\frac{1}{4}$ óránál, Fűnen keleti partján pedig egy

mértföldnyi széles. Ez a' sziget 7 m. hoszszú az 54° 44′ tól fogva 55° 12′ éjsz. szél.-ig. szélessége pedig a' 28° 15′ közt a' 40° h-ig. ½—2 m. Déli tsútstsa a' Fackebierg fokot képeli. Igen egésséges, kellemetes, és termékeny, mintegy 10,000 Lakosa van. Egy járás 2 Herreddel több falúi mellett jelesek:

1) Rudkjöbing, fő hely, a' száraz részen meg erősített városka, a' keleti parton, 18 m. Kopenhágától, 1 templomma, oskolával, és termési kereskedéssel.

2) Trauekjär, régi erős lakvára az Ahlefeld grófoknak, egy hegyen. Hozzátartozik Holmegaard jószág.

3. Laaland (Dánúl Lolland, alatsony, lapos tartomány) megye (Stift).

Ez két szigetet: Laaland, és Falster, foglal magában, több kissebb szigetetskék mellett.

Laaland szigete a' 28° 40′ és 29° 40 Hoszsz. és 54° 40′ és 59° éjsz. szél. közt. A' Falster szigettől, melly tőle keletre fekszik, tsak a' keskeny Guldborgsund által választatik. Több szigetetskék kerítik azt. Kerülete 21½ □ m, valami 35—40,000 Lakossal. Egészlen sík, igen termékeny, de részint, nedves, és posványos, és azért kevesebbé egésséges lapány, gabonát, mannát, borsót, és gyümöltsöt bővséggel hoz földje, fában sintsen szükség. Falster mellett tulajdon megyés Tisztje van. Laaland szigete 4 kis várost, 3 Királyi Klastromi tisztségeket (járásokat) 4 prépostságot, (Herred) 3 grófságot, 4 Bárósságot foglal magába.

1) A' Halstedi járásban (2 Herred) nevezetes: Nakskow, fő város, hajdan erős, most még egy sántztzal kerített közép szerű város, éjnyúgoti partján a' szigetnek, egy parti folyótskán, mellynek torkolatja meglehetős rév-partot képel, 18. m. Kopenhágától. Van deák oskolája, gazdag ispotálya, jó kereskedést is űz a' termésekkel. Lakosi közt

több 'Sidó találkozik 'Sinagogával együtt. Westerborg falú, egy Tanítók nevendék házával.

2) A' Marieboe járás, és városka, a' sziget keleti része belljében, egy nagy halas tó mellett, törvényszék. Lakhelye az egész megyének, volt egy derék klastrom is hajdan.

3) Nyested, eledeles városka délkeliti partján a' szigetnek, egy rév-partal, és derék kereskedéssel Német Országba.

4) Aalholm járásában: Rödbye, városka a' sziget déli partján, egy öblön, melly egy rév-partot képel, és a' melly előtt a' Hyllekrog szigetetskék feküsznek, innet sok gabona vivődik ki, és egy által járás is vagyon a' Femern szigetbe. Közelében van a' régi Aalholm vár, most Krisztiánszholm, és fő helye egy grófságnak. A' járás, melly 2 Herredből áll, attól vette nevét.

5) Sarkiöbing, régi jó városka, éjkeleti partján a' szigetnek, egy parti folyótskán, melly a' Marieboei tóból jön, és a' mellynek széles torkolatja itt egy rév-partot formál, mellyből sok gabona megy ki. Radstet falú egy ispotállyal.

Falster Sziget. (Falstria.)

Határai: K. Laaland, délkeleti tsútsán Seeland, (mellytől tsak egy tsatorna választja) délinyúgotra Möen sziget, melly között tsak a' Grünesund tsatorna van. Fekvése a' 29° 20' és 55' hoszsz. és 54° 55' és 58' éjsz. szél. közt. Ritka formája van, déli tsútstsa, melly tsak 6 m. a' német parttól, egy be hajlott föld nyúlás rajzolatjában terjed ki, feljűl $\frac{1}{4}$ m. szélső hegye igen keskeny, legnagyobb szélessége $4\frac{1}{2}$ m. hoszszasága 6 m. és föld színte talám 12 □ m. mellyen 14,000 ember él.

A' sziget kimondhatatlan kellemű, és szépségű, a' levegő egésséges, a' kevéssé dombos föld alap, termékeny, és átaljában egy bájító kerthez hasonlít, a' honnét Dánia kertjének neveztetik. Egy járást tesz; melly 2 Herredből, és több falúk közt a' következendő két városból áll:

1) Nykiöbing, szorgalmas bőv fő város a' nyúgoti részen, 's Guldborssund partján, 14 m. Kopenhágától, száraz oldalán sántzokkal, és töltésekkel van körűl véve. Van egy derék kertes vára, melly hajdan az özvegy Királynék lakhelye volt, gazdag ispotálya, deák oskolája, valami 200 jól épűlt háza, egy rév-partja, és meglehetős kereskedése. (Deákul; Neapolis Danica.)

2) Stubbekiöbing, régi kis városka az éjszaki parton, tengeri kereskedése van. Kippingé, falú, orvos kúttal. Korselitz, nemes jószág, mezei gazdasági oskolával, mellyet Classen Generális alkotott.

Ide tartozik a' kis Baagöe lakos Sziget Falster, és Seeland között.

Jütland fél Sziget (Dán. Jylland. Cimbria, vel Chersonesus Cimbrica.)

Két felé osztatik, az éjszakira, mellyről itt a' szó van, és a' délire, melly a' Schleswigi hertzegséget foglalja magába, és utóbb fog szóba kerűlni.

Éjszaki Jütland (melly hertzegségi tzímet is visel) éjszaki részét foglalja az egész fél szigetnek, a' Kattegát, éjszaki tenger, és a' nyúgoti tenger éjszaki része közt, 's partjai sok öblök által be vannak metélve, 38 m. hoszsza, és 15—20 széle. Kerűlete 420 □ m. mintegy 412,000 emberrel.

Az ég alja jó formán hideg, és durva, de jobbára egésséges. Földje majd dombos, majd lapos, de átaljába véve tenyészes, azomban míveletlen puszták húzódnak közepén, mellyeken marha tsordák legelnek. A' Jütlandiak rokonai a' Dánoknak, őszínte természetes emberek, izmos, tartós termettel. A' Dán nyelven egy kevessé durvábban beszéllenek, mint a' Dán Szigetiek.

Éjszaki Jütland 4 püspöki megyére osztatódik, hasonló képpen az előbb le irtakhoz, mellyek neveiket fő városaiktól veszik.

4. Aalborg megye. (Stift.) Dán-Olborg.

Legéjszakiabb részét foglalja Jütlandnak, egész Skagenshorn éjkeleti tsútstsáig, határai k. é. és n. a' tenger, D. a' Ripen, Wiborg, és Aarhuus megyék. Föld színte: 121 □ m., 97,000 Lak., 5 város, 6 járás, 18 Herred, 1 Bárósáq, és több nemes birtokok vannak benne.

Aalborghuus járás, 11 Herreddel. Itt jeles:

1) Aal Borg (27° 30' hoszsz. 57° 2' 44" éjsz szél.) régi nagy, és szembetűnő fő-város, jól öntözött vidéken a' Lijmfiordnál, melly itt szélesen, és tsendesen folyván, egy rév-partot képel, 30 m. Kopenhágentől. Kerülete 4800 lépés, van 4 kapúja, 13 hidja, 68 nagy, és kis utszája, 4 fertálra osztatik, Lakosi száma 6000, (Stein 7435 tesz: Püspöki szék, egy hajdan erős vára van, mellyben most a' Megye Tisztsége lakik, két temploma, a' püspökivel együtt, 6 deák oskolája, 4 al, 1 német, és 1 hajós oskolája, egy ispotálja templommal, 2 beteg háza, 1 szép új módi tanáts háza, 1 kalmár társaság, vagy pénz váltó háza van. Jelesek még a' következendő épületek, és intézetek: a' város patikája, vám, és má'sálló házok, és posta ház. A' fábrikák: 1 tzúkor főző, 1 selyem, 1 fenyőkorom fábrika, 1 hal 'sír, és szappan főző, 1 tégla égető, 1 gyapjú, és len szer festő: azonkivűl sok kalap, és bőr portéka készül. Van egy könyv-nyomtató, és áros is. A' kereskedés mindazonáltal fő eledele a' Lakosoknak, kivált heringel, és gabonával. Már 1770-ben 36 tulajdon hajója volt (Wilse szerént) a' városnak. A' hajózás, és halászat jól megy nálok. A' város kör vidéke valamennyire hegyes, de kellemetes.

2) Säbye, városka az ejkeleti parton, egy kis parti, és itt jó révet képelő folyó torkolatján, meglehetős kereskedéssel.

3) Hiörring, tsekélj város, Jütland éjszaki részén, 1 ½ mfdre a' tengertől.

4) Skagen, kis városka, Jütland legéjszakiabb tsútstsán, a' Skagenshorn fokon, mellyből ama veszedelmes Skager-Rack homok alap meszsze beterjed a' tengerbe, van itt egy világító torony is. A' lakosok jobbára halászok, és tsajkások.

5) Thystedt, jó formán élelmes városka, a' Lijmfiordon, a' Mors sziget ellenébe.

A' 2 Hirshholm szigetetskék, mellyek egy fárát tesznek, lakosaik híres halászok. Az Oeland sziget, Lijmfiordon. Hals igen bővelkedő helység a' Kattegátból, az Lijmfiordba való bemenetnél. Loxtör, helység kréta hegyek közt a' Lijmfiordnál, jó heringfogással. Guddomlund, nemes jószág fábrikákkal, mellyekben ásványi lúg-só készül, tímsó, salétrom, és szappan főzetik, görög plaibász, és kék festék készíttetetik.

Az Oerum járásban: Hessör, falú. Sjöring, falú, a' hol még bástyái, és sántzai a' Spöringburg várnak fel tetszenek. Ottesund, hajós út az önnevű részén a' Lijmfiordnak.

Az Aastaadti járás 2 Herredből áll, a' hol Fladstrand, a' keleti parton, helység, meg erősített révpartal, a' honnét által menet van Norvégiába, a' Lakosok jobbára halászok.

5. Wiborg megye. (Stift.)

Kerülete 32 □ m., 72,000 Lélekkel, Seeland megye után legnépesebb tartománnya Dániának. Innét van a' termékenysége éjszaki részének, a' hol a' ló nevelés sikeres, és a' lakosok igen szorgalmatos emberek, van némelly betses termése is ezen tájjéknak, 6 várost és 2 nagy Királyi kerületi járást foglal magába.

A' Wiborgi járásban fekszik:

1) Wiborg, vagy Viborg, régi nagy fő városa egész Jütlandnak, a' halas Asmildsee tó partján, majd közepén a' tartománynak, 30 m. Kopenhágen-

től, ½ m. a' kerülete. Püspöki szék, Lakhelye a' megyés kormányosnak, és törvény széknek: melly hónaponként egy derék épületbe egész Jütlandból egybe gyülekezik. Van 6 kapuja, 3 vásáros piatza, 28 nagy, és kis utszája, 3 temploma, egy oskolája, szegény deákok gyámoly intézete, ispotálya, fenyíték, és munka háza, a' hol posztó, és egyébb gyapjú portékák készítetnek. Hogy nem olly népes, eleven, és szorgalmatos, mint valaha, oka, a' közösködés hijánya, de azért nem szenved éhséget. Legelevenebb a' 14 napig tartó vásár alatt, melly esztendőnként Sz. Iván hav. 4-ikén kezdődik, 's a' mellyen a' sok kalmárokon kívül, számos pénz tsiszárok, nyereség hajhászok, és mulatság okáért, dologtalanok megjelennek: neve Snapszting.

2) Mariager, városka, a' Mariagerfjord öböl mellett; Jütland keleti részén. A' Lakosok az említett 4 m. hoszszú, ½ m. széles öbölön hajóznak, és kereskednek. A' város előtt fekszik ama régi Brigitta klastrom templomával.

3) Skive, régi kis városka, Halling fél szigetén, mellyet a' Lijmfjord képel, a' lakosok gabonával, és marhával kereskednek.

A' Skivehuus járás, a' megnevezett Halling fél szigetből áll, mellynek hoszsza 5 m. széle 3 m. igen termékeny, 's annak éjszaki tsútstsán a' Lijmfjordban fekszik a' föld ismérők, és ásványosokra nézve olly jeles Fuurland szigete, melly 1 m. hoszszú, és ½ m. széles, 's egy fárás községe van 900 Lakossal, a' kik is az ángolna halászattal élnek, a' földet az aszszonyi személyek mívelik.

4) Nyekjöbing, élelmes kis város, egy kis jó rév-partal, a' Mors szigetén a' Lijmfjorban, a' Halling fél sziget ellenében. A' lakosok föld míveléssel, hajózással, és kereskedéssel foglalatoskodnak: van itt egy kis ispotály is.

A' Haldsi járás, 7 Herreddel, több szigeteket foglal magában. Ide tartoznak: a' Mors vagy Morsöe sziget 3 ½ m. hosz. 2 — 3 m. szél. 6 □ m. van

rajta 17 fára, és 32 templom. Egy patak két részre, vagy is prépostságra osztja a' szigetet, mellyek 2 Herredet tesznek. Ducholms kloster birtok, valaha a' Sz. János Vitézi Rendjé volt. A' Sessöe sziget a' Kattegatban, $2\frac{1}{2}$ m. hoszsz. 2 m. szél. jó forma tenyészetű, 3 temploma van, és úgy tartják, hogy 15,000 Lakos van rajta, (a' mi nagy kérdés). A' közeli veszedelmes Niding nevű szirton halászok laknak.

5) Nibe v. Nübe bővséges kis hely a' Lijmfjord déli partján, 1 templommal, sikeres hering fogása, angolna halászatja, és terméssel űzni szokott kereskedése van.

6) Hobroe, helység, a' Mariagerfjord mellett, a' föld mivelet mellett Lakosi hajóznak is.

6. Aarhuus megye. (Stift.)

Jütland keleti részén, keletről azt a' Kattegat mossa; mellyen az 15 m. hoszszúságra, és 8—9 m. szélességre húzódik. Földszinte 116 □ m. 140,000 Lakossal. A' part húzamatjában igen termékeny, és különösen jó gabona fizető, mellyből esztendönként jeles summa vitetődik ki, a' szarvas marha tartás is divatban van, hanem az erdők megritkultak. Beljében húzódik a' tenyészetlen Aal pusztaság, 4 mfdre. Foglal magába 5 várost, 8 járást, 3 grófságot, 3 Bárságot, és több nemes jószágokat.

Hauerbalegard járás, 3 Herredből áll, itt' jeles:

1) Aarhuus (27° 15' hoszsz. és 56° 9' 35" éjsz. szél.) régi fő városa a' megyének, alatson lapon fekszik a' tenger, és egy kis tó között, mellynek ki folyása a' városon keresztül megy, azt két felé osztja, és a' hol a' tengerbe lép, egy kis rév-partot képel, 21 m. Kopenhágától. Püspöki, és megyés. Tiszti Lakszék, egészen nyilt, nagy, és jól épült, 6 kapuja, 2 vásáros piatza, 3 temploma, 6 oskolája, 1 ispotállja, több köz épületei közt 850 Lakszállása van 6000 emberrel, a' kik egyébb kézi mesterségek mellett kereskedést is űznek. Innét szokott az ál-

tal menetel lenni Jütland részéről a' Seelandi Kallundborgba, melly 12 mfd. (Deák. Remorum Domus).

2) Dronningborg járás, nevét az ön nevű pusztult vártól veszi Randers mellett, 6 Herredből áll, jeleshelyei:

Randers, középszerű szorgalmatos kereskedő város, a' Guden folyónál, 2 ½ mfdre. annak a' tengerbe való szakadásán feljűl. Van 1 temploma, 1 kápolnája a' város előtt, 1 deák oskolája, 1 gazdag ispotálja, 500-nál több épűlete, és talám 4000 Lakosa, kik a' városokban szokott kézi mestersége-ket, fábrikákat, leginkább bőrportékákra, tserép edényre, 's a' t. nézve, szorgalmatosan gyakorolják, és derék kereskedést űznek, többnyire gabonával, és az itt bővségesen égetett pálinkával. A' hajók azomban nem úszhatnak fel egész a' városig, hanem 1 ½ mfdre kell nekik azon alól vasmatskátvetni. Hiresebb volt valaha az itteni lazatz fogás, és kéztyű.

3) Kallöe járás, a' hasonló nevű régi erős vártól neveztetik, melly most ispotály, 5 Herredre osztatik, ebben találkozik: Ebeltoft, városka egy földnyúlaton, az Ebeltoftenwick öblön, kis hajós révpartal, jó forma kereskedése van. Nyúgotti tsútstsa ezen öbölnek formálja a' Helgenäs (Sz. Fok) fokot. Ide tartozik az Anholt sziget a' Kattegatban (29° 20' hoszsz. és 56° 45' éjsz. szél.) 8 m. a' Jütlandi, és 10 m. a' Seelandi szigettől 1 ¾ m. hoszsz. ½ m. szél. veszedelmes zátonyokkal körűl véve, Lakosi jobbára a' tengeri borjúk kereskedéséből élnek.

4) Stjernholm, az ön nevű vártól hívattatik igy, 3 Herredet foglal magába: jelessebb benne: Horsens, eleven tengeri kereskedő város, egy tengeri öblön a' Samsöe Sziget ellenében, 2 templommal, 1 ispotállyal. Deák oskolával, 500 házzal, és talám 3000 Lakossal, a' kik többféle mesterségeket, és kereskedést űznek.

Itt sok kalap, és gyapjú portéka készűl. A' révpart nem elég mély nagy hajók számára, a' honnét

ezek ¼ mfdre. szoktak a' várostól vasmatskázni. A' rév-part be menetelén állott hajdan a' Stjernholm vár. Hanstäd, falú, egy szegények ispotállyával, mellyet egy gazdag Aszszonyság alkotott.

5) Skanderborg járása, 5 Herreddel; mellyben jelesebb: Skanderborg, városka egy tó mellett 2 m. a' tengertől egy derék régi várral, melly az erdők, és vizek közt kellemetesen tűnik a' szembe. Egy fábrikája van, mellyben az országban ásott értzmész készíttetik el. Skaarupnál, a' várostól ½ mfdre. világos, és setét értzmész ásatik, mellyből itt az úgy nevezett Dáni-veres (festék) égettetik. Ryr, mező város, valaha városotska volt.

6) Silkeborg, járás, és régi híres nagy vár, 4 Herreddel.

7) Aakiär, járás, és kastély, 1 Herreddel, mellyhez a' Horsensi parton és öböl előtt fekvő Alröe és Endelave szigetkék is tartoznak.

8) Frijsenborg Grófság, és vár, Randers, és Aarhuus közt.

7. Ripen (Ribe) megye. (Stift.)

Tsak nem egész nyúgoti, és déli részét el foglalja éjszaki Jütlandnak, a' nyúgoti tenger hoszszába 25 mfdre terjed, de a' keleti tenger mellett 4 mfdnél tovább nem megy. Földszínte 151 □ m. a' nép száma 104,000. Itt van Jütlandnak legsoványobb vidéke, t. i. azon 7 mfdre húzódó Aalheide puszta; a' nyúgoti partos is, a' föveny, és éles tengeri szél miatt, nem igen termékeny, de annál tenyészesebb a' délkeleti rész. Ezen megye foglal magában 7 várost, 4 járást, egy egész szigetet, és 3-ból egy részt (mellyek Schlesvignél jönnek elő) 1 Grófságot, 1 Bárságot, és egy vitézi birtokot.

Emlékezetesebb helyek:

1) A' Riberhuus járásban, 4 Hereeddel, Ripen, v. Ribe, (Ripae Cimbricae) 26° 2' hoszsz. 55° 19' 57" éjsz. szél., a' nyúgoti parton, közel az éjszaki Jütland déli határához, a' Nibsaae partján, melly

a' várost a' külső várostól választja, $\frac{3}{4}$ mfdre annak torkolatjától, 32 m. Kopenhágától. A' város igen régi, hajdan híres, és tekíntetes volt, most alább szállott, mivel hogy folyója mindég jobban el iszaposodik, úgy hogy a' hajók a' városhoz már nem közelithetnek, melly miatt fő keresete, a' kereskedés, nagyon szenvedett; ezen szerentsétlenséghez járultak a' tűzégések, áradások, és hadak; vivődik ki onnét mindezek mellett is: gabona, ló, vágó marha, és más egyébb honni termés, sok fekete tserép edény is készűl benne. Püspöki széke legrégiebb, mellyet I Otto Tsászár fundált 946, mellynek roppant temploma a' Liliomhegyen van, azon kivűl van egy más temploma, és Deák oskolája 6 osztállyal, és egy könyv-tárral.

2) Warde, tsekély város, a' Wardaae partfolyó torkolatja mellett, melly az iszap miatt már hajózhatatlan, a' honnét a' kereskedés nagyon meg tsökkent. Lakosi jobbára a' földmívelésből élnek.

Hierting, vagy Jetting, helyes mező város, a' Graae-Dip mellett, melly a' Wardaae torkolatjánál egy rév-partot formáló öböl, melly is egész Jütlandban a' legjobbnak tartatik, a' honnét itt nagy a' kereskedés.

Fanoe, sziget, Ripen ellenében $1\frac{2}{3}$ m. hoszsz. $\frac{3}{4}$ m. szél. Egyedül tsak halászok, és hajósok lakják.

3) Bovling vagy Bölling járás, 4 Herreddel. Itt találkozik: Ringkjöbing, igen bővséges tengeri, és kereskedő városka a' Ringkjöbing, vagy Stavning-Fjord nagy tenger öblön, melly egy éjszakról délfelé 7 m. hoszszú, és $\frac{1}{3}$ m. széles földnyúlat által képeltetik; azomban Nyminds-Gab nevű bemenetele veszedelmes. Lakosi száma talám 3000, a' kik hal, és ostrea fogással, kereskedéssel, és hajózással (Hollandiában, és Norvégiában) foglalatoskodnak. Által ellenében fekszik Holmland szigete, és néhány kissebb szigetetskék. Ezen járásban van Estvegaard apátza klastrom.

4) Bundenäs járás, 6 Herreddel, a' hol: Holstebroe, közép szerű tartományi város Jütland nyú-

goti partján; egy halas folyó partján, melly a' Nissumfjord öbölbe szakad, melly a' Thorsminde szűk menet által a' nyúgoti tengerrel egybe van kötve, de hajók számára nem elég mély. Lakosi kereskednek gabonával, lóval, és szarvas marhával. Lemwiig, helység a' Lijmfjord mellett, az éjszaki széleken.

5) A' Koldinghuus-járásban, melly a' legdélkeletiebb részén fekszik a' Ripen megyének, és 8 Herredből áll, nevezetesebbek: Kolding, régi kis város, Jütland keleti partosán, 's annak déli határán, kopasz hegyek közt, a' Koldingi Aae mellett, melly itt a' kis Beltnek egy öblébe rohanik; révpartjáról némellyek azt állítják, hogy el iszaposodott, 's azért a' kereskedés alább szállott; mások ellenben azt ditsérik, és azt mondják, hogy 1797 ezen városnak 9000 Lakosa, 1507 őr serege, és 257 tulajdon kereskedő hajója volt légyen: most lakosi számát 4000-re teszik. Van benne 1 templom, deák oskola, 1 gazdag ispotály tulajdon templomával, és néhány gyapjú szeres kézi műhely. Legemlékezetesebb ötöl itt ama régi Királyi vár Koldinghuus, egy hegyen, a' város éjszaki részén, mellyben több féle idő közt lakott a' Királyi familia, legjobb benne a' kápolna. Észre venni udvarában az ugy nevezett hires Oriás tornyot is. A' városnál van egy vám a' hidon az Aaen által.

6) Fridericia (elején Fridrichsodde) III Fridrik kir. alkotta 1615, nagy erős város (egyetlen erősség Jütlandban) egy szép vidéken a' kis Belt partján, 470 házban 4000 Lakossal; a' kik a' sok felöl oltalom végett öszve gyűlt jövevényekből szaporodtak el, van itt 2 protestans, 1 reformált, és 1 katholika szentegyház, 1 'sidó 'sinagóga, deák oskola, fegyverház, szappan főző, több kézi mesteri műhelyek mellett; a' legsikeresebb keresetet teszi a' dohány mívelés. Rév partja silánysága miatt a' kereskedés, és hajózás nem nagyon virágozhatik. A' hajók, mellyek a' kis Belten által igetnek, itt fizetik a' vámot. Snoghoi, v. Snovden, falú egy föld

tsutstsán, a' honnét a' kis Belten által Fűnenbe szoktak által menni.

7) Weile (Veyle) jó formán szorgalmatos, és bővséges városka, dombok közt fekszik egy folyó partján, melly itt a' keleti tengerbe lépvén a' Weilefjordot képeli, itt sok komló ültettetik, sok tserép edény készül, és a' lazatz fogás még meg lehetős állapotban van.

A' Ripen megyéhez tartoznak még:

1) Schackenburg grófság, melly nevét a' hasonló nevezetű Lakvártól veszi, nehány jószágokból áll, mellyek Jütland szélén, de Schleswig kerületében, széllyel feküsznek.

2) Amröm szigete 26° hoszsz. és 54° 40′ éjsz. szél. alatt. Schleswig nyúgoti partján fekszik, 1 ½ m. hoszsz. ½ m. szél. egy fárát tesz.

3) Más három szigetekből, mellyek Schleswig nyúgoti partján feküsznek, egyes részek Jütlandhoz tartoznak; t. i. a' Röm sziget déli része, a' Sylt sziget éjszaki szeglete, vagy is Lyst kerület, és a' Föhr sziget nyúgoti része, melly az Amrön szigettel egy kerületi járást tesz, melly a' Ripeni megyéhez tartozik.

Schleszwig, és Holstein.

Schleszwig, és Holstein hertzegségek, mellyek a' Dánoktól tsak Hertzegségeknek neveztetnek, némű nemű képen különös tartományok, és részint tulajdon törvényszerzeménnyek van. Jütlandnak déli részét képelik: 305 □ mfdet foglalnak, mellyen 580,000 ember tartózkodik, igen termékenyek; és jól míveltettek, 's jobbára Németek lakják azokat, noha külömbbféle származatúak.

I. Schleszwig Hertzegség.

Ducatus Slesvicensis.

Nevét maga fő városától költsönözi hajdan közönségesen déli Jütlandnak is hívattatott, mivel hogy annak déli tájjékán, Holsteintól pedig éjszakra fekszik. Határai Kel. a' keleti tenger, és kis Belt, Nyúg. a' nyúgoti, vagy is német tenger. Legnagyobb hoszsza 18 m. és legnagyobb széle 13 m. kerülete, 161 □ m. mintegy 259,000 emberrel. Holsteintól az Eider folyó, és az abba vonattatott tsatorna, választja. Föld alapa többnyire lapos, és igen termékeny; nyúgoti partján fekűsznek az alatson, vagy is mély, de kövér lapányok, mellyeket a' tenger hullámai be hatása ellen szorgalmatossan kell gátokkal oltal-

mazni; kövérségek mellett azomban se fa, se turfa, se elegendő édes víz nints rajtok, bővséges ostrea fészkeket lelni ezen partoson. Közép részén ezen tartománynak huzódik egy fövenyes puszta turfa posvánnyal váltózva, keleti partosa nem ollyan mély, mint a' nyúgoti, de az is igen tenyészes, és bő fizető. Valóságos hegyek itten nintsenek; egyedűl dombok, és halmosok. A' Lakosok több féle nemzetekből állanak; Dánokból, Jütákból, Allszászokból, és Frizekből, vannak Hollandok is, és Brabantok, de kevesen. Innét sok féle nyelven is beszélnek, legtöbbet pedig ó németűl. Az uralkodó Vallás a' Protestansoké; de más vallásúak is szabadon gyakorolják magok vallását, p. o. az újra keresztelők. Armiánok 's. t. f. a' kik mindazonáltal tsak kevés vidékeken, és nem nagy számmal találkoznak, 280 protestáns fára vagyon, mellyek közűl 31 a' Ripeni Püspökhez, 18 az Odensee-ihez, 231 a' Schleszwigi, és Holsteini Generalis Superintendenshez tartoznak. A' tartományban 11 Deák oskolák találtatnak.

Schleszwig Hertzegsége, melly már ősi időktől fogva Dánianak része némelly tekíntetben még most is némelly tulajdon törvénnyével, igazával, és szabadságival él. Még most is Vitézi, és Országi gyülések tartatnak, a' Nemesség szabadságai nagyok; meg vannak mindazonáltal a' városoknak is magok tulajdon szabadságai, és nagy része a' parasztoknak égészlen szabad, és tulajdon jószágával bír, a' többiekre nézve a' jobbágyság terhe igen megenyhíttetett. Van a' tartományban 13 város, egy kis erősség, 11 helység, 4 Királyi, és 2 hertzegi vár, több mint 1500 falú, és sok nemes jószág. Részínt szárazból áll, részínt szigetekből.

A' Szárazon

Következendő megyék, vám tiszti járások, városok, helységek, és Uradalmak emlékezetre méltók.

1. Gottorf Tiszti megye:

Középső része a' tartománynak, 7 Herredből áll: Itt jeles: Schleszwig (28°, 10' hoszsz. 54° 33' éjsz. szél.) a' hertzegség fő városa, nevét a' Slei vagy Schlei hoszszú tenger öböltől veszi, mellynek végén, egy szép vidéken fekszik fél hold formában, 5 m. a' keleti tengertől, 32 m. Kopenhágától. Az újabb időkben intézetek tétettek a' Schlei bemenetelének, melly már 300 esztendők előtt el rekedett, felnyítására. A' város 3 részből áll; az ó-városból vagy is tulajdon Schleszwigből, Lolfuszból, melly egy hoszszú útsza az ó-város, és töltés közt, melly a' városnak harmadik részét, Fridrichsberget a' másik két részszel egybe kaptsolja; a' töltésgátnak nyúgoti részén fekszik Gottorf régi vára, 1300 épületiben 6 — 8000 Lakos tartózkodik. Van benne 3 templom, 2 volt klastrom kápolnákkal (most szegények házai) ispotály, deák oskola, nemes aszszonyi klastrom, zálogház, és dolgos ház; Bátis, és fajánsz fábrika. Len, és tzérna műhelyek gyors foglalomban virágoznak. A' kereskedés is, és hajózás, a' miolta a' Schlei bemenetele tisztogattatik, naponként nevelkedik. A' halászat bőven fizet. Kör vidéke a' városnak sok szépségekkel kedveskedik, a' kellemetes sétálló helyekben sints hijány. Közelében van az említett Gottorf, vagy Gottorp Királyi vár, a' hol a' kormányi Helytartó lakik. A' Sz. Jánosi szabad nemes kis aszszonyi intézet a' város keleti részén fekszik.

Arnis szigete a' Schlei öbölben, mellyen Arnisfalú (mint egy 60 házzal) fekszik, mellynek lakosi, kézi művesek, kalmárok, és hajósok; halásznak is de tsak magok szükségére.

2. Hütten megye járás, a' Stapelholm vidék mellett, a' tenger parton, 3 Herreddel, kerületében (de nem birósságában) feküsznek:

a) Friedrichstadt, szépen, és rendesen épült város a' Stapelholm vidéken, a' Treene lefolyásán,

nem meszsze az Eidertól; van benne 1 protestans, 1 Remonstrans templom, 1 katholikusok Imádság háza, 1 'Sidó 'sinagóga, 1 deák oskola, valami 50 ház és 2500 Lakos. Legsikeresebb kézi művei: a' Kalmánk, és Baratt szövők, 3 festék malmok, és 3 festők, 1 keményítő fábrika, és több olaj ütők. Az itt készült mustár, és fényített munkák híresek. Van itt 4 szél, és 7 ló malom. A' városnak révpartja van, de abba tsak kis hajók mehetnek be.

b) Eckernföhrde, kis tengeri kereskedő város, egy föld nyúlaton, egy keleti tenger öböl mellett, jó rév-partja van, mellynek szűkén egy híd vezet, és a' várost a' kül várossal egybe köti. A' lakosok száma talám 2700-ra megy. Van benne 1 templom, 1 deák oskola, 1 ispotály, 2 szegény ház, és egy Invalidus ház; a' Krisztián gondviselő háza név alatt, két oskolával a' katona gyermekek számára, és abban mint egy 400 személy tartózkodik. Van egy költsönöző ház is. A' tsekély fábrikákon kivűl, a' sok kézi művesek közt legtöbb lágy irhás, és tímár találkozik, sok ser főzettetik, és pálinka égettetik, a' hajó építtés is nagy, úgy a' hajózás, és kereskedés, noha nem olly nyereséges mint az előtt. A' tengeri halászat itt erőssen gyakoroltatik.

c) Friedrichsort; kis, és egyetlen erősség a' Schleszwigi hertzegségben, az úgy nevezett Dáni erdőben; a' Kieli öböl mellett, nem meszsze a' tsatornától. Van benne 1 templom, hadi kormányház, fegyverház, 's a' katona épületeken kivűl valami 19 lakház, és 50 polgár lakos. Ascheppel falú; papiros malommal.

3. Schwansen járás, ez egyike azon 4 kerületeknek, mellyekre Schleszwigben a' nemes jószágok fel vannak osztva, fél sziget a' Schlei déli részén; a' hol fő hely Schwan, falú.

4. Angeln járás, a' keleti tengernél, déli fele a' Schleitól mosódik körűl; igen tenyészes és jó mívelt, a' Lakosok azon Angolok maradéki, a' kik a' szászok, és Jütok társaságában Britanniát elfog-

lalták, 's annak Anglia, England, (Angel Land) nevet adtak. Angeln részint Királyi falukból, mellyek a' Gottorfi, és Flensburgi járásokhoz tartoznak, részint nemes fárákból, mellyeknek tulajdon törvény székek van. Ezek közt jegyzést érdemel:

Kappeln, tekíntetes, és bővséges helység egy folyó partján közel a' keleti tengerhez, 1200 Lakossal, a' kik jobbára halászatból, különösen hering fogásból, és kereskedésből élnek.

5. Flensborg járás, a' benne, de törvényszékén kivűl, fekvő várostól veszi nevét, a' keleti tenger parton, 5 Herredet foglal kerűletébe.

Jelesebb benne:

a) Flensburg (27° 6′ hoszss. 54° 48′ éjsz. szél.) tekíntetes kereskedő, és legsikeresebb város Schleszwigben, dombosok közt fekszik a' Flensborgi Föhrde szélén, (ez egy a' szárazon 4 mfdre be ható öböl) melly itt egy jó bátorságos rév-partot képel. A' városnak tsak egy fő utszája van, melly $\frac{1}{4}$ mértföld, hoszszú, 17 mellék utszája, 8 kapuja, 3 vásár piatza, egy gát fal arányba húzódik azzal; van egy kül városa is; a' házak közt, mellyek száma 1200 megy, kevés szembe tűnő épűleteket olvashatni; köz épűletek: a' tanáts ház, melly a' város közepén fekszik, 3 német fára templom, 1 Dan mellék templom, 1 deák, és több honni oskolák, 1 egyed nevelő intézet, hajós oskola, 1 ispotály, 1 árva ház 9 szegény, és özvegyházak, 2 dobog házak, mellyek sok kezet foglalnak; 1 játékszín, 1 könyvház, 1 társasági ház, 1 fogház, torony név alatt, 's a' t. Ég alja egésséges, és jó forrás vizzel bővelkedik.

A' Lakosok számát (mint szokták) a' földleírók igen külömbözve adják elő; ki 7, ki 15, ki 16 ezerre, (én leghihetőbbnek találtam a' 15 ezer körűlét, a' kik részint a' kézi műhelyekben; és fábrikákban, részint a' kereskedésben, és hajózásban találják élelmeket. Számlálni lehetett itt 1808. 320 tzéhes, és tzéhtelen mestert, 1067 legényt, 532 inast; a' fábrikás intézetekre nézve: 200 nagyobb,

és kissebb pálinka főzőt, 5 nádméz olvasztót, 40 dohány fábrikát, 2 keményítő fábrikát, 2 szappan főzőt, 1 gyertya öntőt, 3 festőt, 1 kék festék fábrikát, 1 etzet főzőt, 1 hal sir főzőt, 11 Lágy irhást; 1 bojhos darótz műhelyt, 1 vitorla vászony fábrikát, 7 kötéljártó állást, több tégla égetőket, és 1 papíros malmot a' városon kivűl. A' Sz. Jánosi Dolgos házban egy nagy gyapjú kéz mivet szemlélni. Sok hajók is építtetnek itten. Az itteni kereskedés messze ki terjed, és igen sikeres, honni termésssel, fuarozással, és váltó dolgokkal gyakoroltatik, 1797 az itteni kalmárságnak 257 hajója volt, 1797 tengeri szolgákkal. Itt a' földmívelés, és halászat is jó karban találtatik. Továbbá nints itt hijánya a' szokott városi mulatságoknak. Van két olvasó társaság is, 4 költsönöző könyvtár, 1 könyváros, 1 könyv nyomtató, és hetenként 3 köz irományok, vagy is újságok adódnak ki. A' körül fekvő tájjékok is több alkalmatosságot nyujtanak a' meg elégítő mulatságokra.

b) Glücksburg, vár, és tsekély helység, mint egy 450 Lakossal. Lak vára a' Holsteini Hertzegek egyik ágának, melly a' Holstein-Glücksburg, tzímet viseli.

6. Sundewit járás, egy kis fél sziget, a' Flensburgi tenger öböl éjszaki részén, a' Sonderburgi Sune nevű keskeny tenger szűke által választatik Alsen szigetétől. A' mennyire ezen tartomány közbe vetetlenűl a' Király alatt áll, a' Sonderburgi járáshoz tartozik, melly az Alsen szigetnek is egy részét magába foglalja; a' többi része Sundewitnek nemes jószágokból áll, mellyek tulajdon törvényszékekkel élnek. Ide tartoznak:

a) Grafenstein, helység, 30 házzal, 1 szegény és 1 fonó intézettel, itt fekszik egy tó partján a' hasonló nevű vár is.

b) Düppel, nagy falú, fő helye a' Reventlaui Grófságnak.

7. Apenrade járás, a' vele egybe kaptsolt Lygumkloster járás mellett, a' keleti tenger mellett 3 Herreddel: emlékezetet érdemelnek:

a) Apenrade, kis tengeri város, tulajdon törvény székével, dombosok közt, a' széles Apenradei-Föhrden (öblön) a' keleti tenger partján, az Alsen sziget ellenében, 2 kapúval, 20 utszával, 1 vásárhellyel, 1 szökő kúttal, 1 várasházzal, 1 templommal, 3 szegény házzal, 1 szegény oskolával, 310 házzal, és 2000 Lakossal, a' kik halásznak, hajóznak, kézi mesterséget űznek, és kereskednek, itt átaljában igen nagy mesterségi szorgalom uralkodik, 1797; 31 saját hajója volt a' városnak 240 emberrel. Az itteni kikötő meglehetős, de a' révpart, nem mély, és nem elegendő képen bátorságos. A' város előtt fekszik amaz ősz, el avúlt Brunlund vára, melly most a' járásbeli kormány Tiszt Lakása.

b) Lygumkloster (Löhmkloster) jó eleven helység, a' járás belsején, 5 utszával, 1 templommal, 1 oskolával, 124 házzal, és 600 Lakossal; a' kik részint a' föld míveletből, de még is inkább a' kézi mesterségből, és kereskedésből élnek, itt sok tsipkét is kötnek.

8. Hadersleben járás, éjszaki részét foglalja Schleszwig Hertzegségnek, és a' keletitől, egész a' nyúgoti tengerig húzódik. 7 Herredből, és egy Biztos Tisztségből áll. Itt jeles:

a) Hadersleben, közép szerű tengeri, és kereskedő város a' kis Belt mellett egy tenger öblön, nyilt város tulajdon törvénységével, egy kellemetes völgyben, az új, és ó városra osztatik egy keskeny folyó által, 2 kapúja, 22 utszája, 2 temploma, (a' 3-ik ó Hadersslebenben) 1 deák, 1 német (1 Dán az ó Haderslebenben) 1 ispotály van benne egyébb nehány kegyes intézetek mellett, a' mellyekhez az özvegyek persele is tartozik; 400 házaiban mintegy 3000 ember lakik, a' kik kenyere-

ket föld míveléssel, kézi mesterséggel, halászattal, hajózással, és kereskedéssel szerzik. De miólta a' rév-part el iszaposodott, a' hajózás, és kereskedés alábbra szállott. Van itt egy könyv nyomtató is, 1 olvasó társaság, és két folyati irományok jelennek meg. Híresek az itteni Lakosok nyájosságokról.

b) Krisztiánszfelde, új városka a' Haderslebeni úton Koldingban, nem meszsze a' kis Belttől, egy szép vidéken, 1771 alkatott, szabad Herrnhutheri gyarmat, több szabadságokkal, a' Herreds törvénysége alatt, mellyben fekszik, két egy arányban futó utszákból áll, mellynek közepén a' piatz van egy templommal, az atyafiak, és atyafinék (nötelenek) házával; a' házasok, mintegy 50 tégla házakban laknak, mind Herrnhuterok, mintegy 600 számmal. Több ügyes kézi mestereken kivűl vannak itt ser, és pálinka főzők, gyapjú, len, pamút szer, kaptza; és fénymáz fábrikák, lágy irhások, szappan főzők, gyertya mártók. Van egy 5 osztályos Nevendék intézet is.

c) Oesbye, helység 1240 Lak. a' kis Belt mellett, ellenében a' kis Aaröe szigetkének (25 házzal, és udvarral) és Assens városának Fűnenben, a' hová innét által menetel van.

Ezen járáshoz tartozik éjszaki része a' Röm szigetnek, melly közel a' nyúgoti parthoz fekszik 2 m. hoszsz. $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ m. szél. déli része a' Ripeni megyéhez tartozik, mellyben a' templom van, mivel ez a' sziget tsak egy fárát foglal magába.

9. Tondern járás: nevét a' hasonló nevű, de nem bírósága alá tartozó, várostól veszi, 9 Herredet, és 2 szigetet foglal magába; a' nyúgoti tenger mellett fekszik, de a' belső tartományba is el hat egész a' keleti tenger partjáig, termékeny, és népes; vannak itt több gyarmatok is.

Jelesebbek:

a) Tondern, régi jó város, a' nyúgoti tenger öblén, egy szigeten, mellyet egy felől a' Widaue,

és más felől 3 patakok formálnak; alatsonyan fekszik, és az áradásoknak ki van téve, jó formán épűlt, 2 kapúja van, és egy kül városa, mellyel egy híd által kaptsoltatik, 19 utszája, és 2 tágos vásár helye, 552 háza; és 3600 Lakosa. Vannak továbbá benne: 1 templom, 1 deák, 2 német; és 1 szabad szegény oskola, 1 Tanító nevendékház, 1 ispotály, 1 árva ház, 1 beteg ház, 1 fenyitéki, és dolgos ház. A' közönséges mester emberek műhelyein kivűl találkoznak 1 nagy tsipke kötő műhely, 4 dohány fábrika, 1 tsipke tzérna fábrika, 1 süveg, és kaptza fábrika, 1 gyapjú, és vászon szer mívház. A' kereskedés még jó forma karban vagyon, noha nem ollyanban, mint volt a' rév-part be töltése előtt, a'mire a' tenger iszonyatos ki áradása kénszerítette a' várost. A' régi vár le pusztíttatott.

b) Hoyer, helység a' Tordern öblön 1 ¾ m. a' várostól, egy kikötővel, mellybe a' hajók, mellyek most már Tondernig nem mehetnek, be akasztanak, a' Sylt szigete által ellenében, a' hová innét által menetel van.

Ezen járáshoz tartozik a' kis Jordsand sziget is, és egy'része a' következendő szigeteknek:

1) Sylt (26° hoszsz. 55° éjsz. szél.) egy 4 m. hoszsz. különös formájú, majd három szegletű, ¼—3 m. szél. jó formán termékeny, de sokat szenved az áradástól, és homoktól; 4 fárájában 14 falú, 680 ház, és 4000 Lakosok (Frizek) vannak, a' kik földet mívelnek, marhát nevelnek, halásznak, kaptzát, és kéztyűt kötnek, 's leginkább tengeri szolgállatban állanak, és tsajkáznak. Ezen szigeten egy járás beli tiszt van.

2) Föhr; sziget délkeletre amaztól 1 ½ m. a' száraztól, hoszszas gömbű, 1 ¾ hoszsz. 1 ¼ m. szél. sík, nagy serege tanyáz rajta a' tengeri madaraknak. Három fárában 1 helység, 16 falú, és 5600 embernél több vagyon, Frízek, és jobbára a' hajózásból élnek. Két felé osztódik, Osterlandra, és Westerlandra, ez Jütlandhoz, amaz Schleszwighez

tartozik. Wyk helység Osterlandban, a' tenger parton, tulajdon törvénységével, 700 Lakossal, és egy rév-partal, melly 1806 újra helyre állíttatott, és épült.

10. Bredstedt járás, Tonderntől nyúgotra, a' nyúgoti tengernél, fő helyétől költsönözi nevét, és 9 fárára osztódik. Bredstedt, helység a' tenger parton, van benne 1 templom, 1 polgár oskola, 2 özvegyház, 308 tűzhely; a' lakosok kik parasztok, kik mester emberek; a' kereskedés silányan megy.

11. Husum járás, Schwabstedt mellett, a' nyúgoti tengernél; 8 kerületből áll: jelesebb helyek:

a) Husum, régi, az előtt igen eleven tengeri, és kereskedő város, egy kis el iszaposodott öblén a' nyúgoti tengernek, tulajdon törvénységével él; van 1 vára, temploma, deák, és polgári oskolája, könyv-tára, 1 ispotállya, 2 fonó intézete, 1 dolog háza, 750 Lakháza, és 4000 Lakosa, a' kik kézi mesterségben, fábrikákban, hajózásban, és kereskedésben töltik életeket; vannak több ser és palinka főzők, 1 tzúkor finomító, 2 olajütő, 1 nagy karton festő, 2 festő, 1 olaj festék malom, 1 szer, és kaptza szövő, 8 derék dohány fábrika; 1 mész égető. A' hajózás, és kereskedés nem a' régi.

b) Schwabstedt, tsekély helység, igen kellemetes vidéken.

12. Eiderstedt járás.

Nevét az Eider folyótól veszi, mellynek éjszaki részén egész az torkolatig, és nyúgoti részén fekszik, felette tenyészes, gazdag, és jeles. Keletire, és nyúgotira osztódik, 18 fárával. A' Lakosok jobbára Frizek maradéki, és jó forma szabadságokkal élnek. Jelesebb helyei:

a) Tönningen, fő helye a' járásnak, kis tengeri kereskedő város, az Eider torkolatján, egy jó bátorságos rév-partja van, 8 fertálra osztatik, 15 utszával, van benne 1 templom, 1 deák, 1 polgár

oskola, 2 szegény ház, 1 költsön ház, 420 Lakház mintegy 2000 emberrel, a' kik többnyire a' kereskedésből élnek; melly a' holsteini tsatorna meg nyittatásától, és még inkább az Elde el zárattatásától fogva 1803, sokat nyert, a' honnét igen fel elevenedett, és a' város is Lakosokkal szaporodott.

b) Garding, városka 1 m. a' tengertől, van 1 temploma, 1 deák, 2 német oskolája, 198 háza, és 900 Lakósa, a' kik egyébb városi kézi mesterségeken kivűl igen sikeres gabona kereskedést gyakorolnak.

Schleszwighez tartozó szigetek: részint annak nyúgoti, részint keleti vidékén.

Nyúgoti részén feküsznek (az említetteken: Rőm, Jordsand, Sylt, és Föhren, kivűl) a' következendők:

1) A' Nordstrand-Szigetek, Bredstedt, és Husum ellenében, mellyek hajdan tsak az egy nagy Nordstrand Szigetet tették, de a' melly egy szörnyű zivatar által 1634 el szaggattatván, tsak nem $\frac{1}{4}$ részéig elnyelettetett a' tengertől, most a' két nagyobb szigetekből (Pelworm, és Nordstrand) és több kissebb körűl fekvő szigetkékből állanak, Halligen név alatt.

2) Helgoland, 220 lábnyira emelkedett köszikla sziget a' tenger színe felett; (25° 34' hosszs. 54° 1' 30" éjsz. szél.) 6 m. nyúgotra az Eider torkolatjától, és éppen annyi az Elbe (Albis) torkolatjától, nints egész $\frac{1}{4}$ □ m. kerűlete, és ezen kis térségen meg tér 1 templom; 400 ház; és 1700 Lakos; a' kik jobbára a' halászatból, és tsajkás szolgálatból élnek; mivel ezen sziget a' hajókázásnak ezen veszedelemmel tellyes tengerben igen sikeres, mint jel, és különösen világító tornya végett. Egyébbként földje nem tenyésztelen, hoz kerti veteményeket is, és növevényeket, hanem kevés fát terem.

Keleti részen feküsznek a' következendő, részint, derék, szigetek:

1) Alsen (27° 2' hoszsz. 54° 54' éjsz. szél.) szép sziget a' kis Belten, melly a' Sundwit fél szigettől Schleszwigben tsak egy igen keskeny, de mély tenger szoros által választódik, 4 m. hosz. és középen 2 m. szél. Föld színte 6 □ m. és azon több él 15;000 embernél. A' sziget igen kellemetes; mivel szép erdők, kis tavak, jól míve't szántó földek, és nagy gyümöltsösök váltják abban egymást fel, és a' vidék rajzolati kelleme igen felemelkedik ama két: Hügelberg, és Igeberg ki tűnő halmosok által. A' föld igen termékeny. Fő mivelete a' Lakosoknak, a' parasztság, kertészség; és gyümölts, kivált képen alma termesztés, a' halászat; és hajókázás. Ezen sziget 3 részre van osztva, éjszaki része a' Norburgi Királyi járáshoz tartozik, melly Arroe szigetét is magába foglalja; a' középsőben a' Holstein Augustenburg Hertzeg birtokai feküsznek; és a' déli egy része a' Sonderburgi kir. járáshoz tartozik; valamint egy része Sundewitnek is. Itt emlékezetes:

a) Sonderburg, kis város a' tenger szűkén, jó rév-partja, 1 temploma, oskolája, ispotálya; és 2700 Lakosa van, a' kik városi mesterségeket, kereskedést; és hajózást követnek. A' város mellett fekszik a' régi tekintetes Sonderburg kastély; melly a' Holstein-Augustenburg Hertzegé.

b) Norburg, kastély és helység a' sziget éjszaki részén.

c) Augustenburg, Lakvára a' Hertzegnek, kinevét onnét veszi, kellemetes vidéken, kertekkel, sétahelyekkel; és erdőkkel körül véve, egy hasonló nevű helység mellett, a' hol az udvariak valami 50 házban széllyel laknak.

2) Arröe: kis sziget a' Belt mellett, $2\frac{1}{2}$ m. hosz. $\frac{1}{2}$—$1\frac{1}{2}$ szél. földszinte 2 □ m. 5118 Lakossal. Alapa lapos; és igen termékeny, a' lakosok a' hajózásból élnek. A' sziget a' Norburgi járáshoz tartozik, de tulajdon törvénnyével él, 5 fárát foglal magába.

Jelesebb benne:

a) Arröeskiöbing, fő hely, kis város a' sziget éjszaki részén; rév-partal, melly az által elleni

Deieröe szigetetske által képeltetik, 2 fő, és 4 mellék utszákból áll, van 2 vásár piatza, 1 temploma, 1 oskolája, 280 háza, és 1140 Lakosa, a' kik jobbára a' hajózásból élnek; vannak mindazonáltal kézi mesterek is, 1 kék festék fábrika, 1 festő; és 3 dohány fábrika.

b) Marstall, helység, egy fél szigeten, 750 Lakossal, a' kik magokat halászattal, és hajózással tartják.

3) A' Femern Sziget (29° hosz. 54° 30' éjsz. szél.) a' keleti tengerben fekszik. Holstein partosánál, mellytől a' keskeny Femersund által választatik, a' Laaland szigettől délre, 7 m. a' Schleswigi parttól, 3½ m. hosz. 2½ m. szél. kerülete 3 □ m. A' nép száma 8000 felé. Földje bőv termő gabonára nézve, de fa, és turfa nélkűl, fő keresmény a' föld mívelet, és marha nevelés. Nints a' szigetnek jó rév-partja. Tulajdon törvénnyét tartja; 4 fárára osztatik, mellyekben 1486 házat számlálni. Fő helye:

Burg, vagy Borg, városka, a' sziget déli részén; közel a' keleti tengerrel öszve kaptsolt Borgtóhoz; van benne 1 templom, szegény ház, 240 Lakház; és 1400 Lakos, a' kik leginkább parasztsággal, azomban kézi mesterséggel, és kereskedéssel is töltik idejeket. A' rév-part iszappal telt, a' rakó hely ½ mfdre van a' várostól. Innét hétenként kétszer megy egy posta hajó Heiligenhaven-be Holsteinban.

Petersdorf helység a' nyúgoti fárában, 1 templommal, 2 szegény házzal, 2 malommal, 104 lakházzal; és 520 Lakossal. Közelében van Jungfernberg, melly nevét onnét veszi, mivel. Errich, Pomerania Királya 1419, valamennyi szűzeit a' szigetnek itt öszve gyüjtette; és meg ölette.

II. Holstein Hertzegség. (Nagy Hertzegség.)

Holstein Nagyhertzegség, Ranzau Grófság; és Pinneberg uradalom mellett, az előtt egy részét tette ez Német országnak; és pedig az alszászi kerűletnek; és a' Dániai Király azért köz Nagya volt az alszászi kerűletnek, és Német Ország Nagya, űléssel, és szavazattal az Ország gyűlésén; és most ismét a' Német frigyesség fel állíttásával viszsza lépett a' hertzegség a' frigyes tartományok sorába; a' honnét a' Király a' Német szövetség tagja, és a' szorosabb frigyesség gyülekezetében egy szava, a' tágossabban pedig 3 szavazata van.

Holstein, valaha grófság, melly régi osztállya szerént, Wagriát, a' keleti tenger mellett, Ditmarsot, az Eider, és nyúgoti tenger partján, és Stormarnt, a' déli rész közepén magába foglalja, Schleswig mellett (de Ranzau, és Pinneberg nélkűl) 1460 Dániának jutott, és 1474 hertzegségre emeltetett. Azután a' Holstein hertzegség úgy osztatott el, hogy annak egy része a' Királyi ágnál maradott, a' másika pedig egy hertzegi mellék ágnak, melly a' gottorsinak hivattatik, engedtetett, de a' midőn ezen utóbbinak örököse, (III Péter Tsászár) az Orosz uralkodó székre fellépett, ezen rész, Orosz országhoz járúlt; 1773 mindazonáltal Dániának adatott tserébe Oldenburgért, és Delmenhorstért. A' Királyi fő ágnak egyik oldal ágához tartozik a' Holstein Augustenburg Hertzeg, de a' kinek Holsteinban, nints része; valamint a' Holstein-Beck, és

Holstein-Oldenburg mellék ágoknak is; hanem tsak közbe vetett jószágokat bír Schleszwig Hertzegségben. A' honnét egész Holstein a' Dániai koronával van egybe Kaptsolva.

A' mostani Holstein hertzegség déli részét teszi a' Jűti, vagy Dáni fél szigetnek, a' keleti, és nyúgoti tenger közt fekszik, éjszakra a' Schleszwig-holsteini tsatorna által szakasztatik el Schleszwigtől; és dél felé, a' hol egy részínt az Eide formálja a' határt, Német országra dűl. Ezen tartomány, foglal kerűletébe 144 □m. 330,000 Lakossal, a' kik jobbára német eredetűek, részint ugy nevezett szászok, részint Frizek, vannak több féle idegenek is.

Földje jobbára sikság, igen termékeny, és böven fizető; a' föld mivelet, és marha nevelés nagy szorgalommal űzettetik; leginkább a' lapányokon. A' kézi művek is, a' nagy halászatra, fábrikákra; és kereskedésre nézve, nagy léptsőre hágtak.

Schleswig és Holstein Hertzegségek egy Helytartó által kormányoztatnak. Holstein részére vagyon Glückstadtban egy különös Királyi kormányi Kantzellária; melly alatt az al ítéllő székek állanak. A' Nemesség még némelly szabadságokkal él. A' hertzegség 14 várost, 18 helységet, 140 fárát, és nagy számú falúkat, és szállásokat számlál; és 15 megyékre, vagy járásokra van osztva.

1. Holstein Hertzegsége magában, a' következendő nevezetesebb helyekkel díszeskedik:

1) Glückstadt, szépen épűlt, erős fő város a' Rhein folyótska be lépténél az Elbébe, egy posványos, egésségtelen vidéken; mint egy 40 m. Kopenhágától. Lakszéke a' fő országi Kollegiumoknak, és egy kereskedői Kollegiumnak; van egy kitsin, de jó rév-partja; deák oskolája, 1 lutheránum, 1 reformált temploma, 1 katholika kápolnája, 1 'sidók 'sinagogája, 4500 Lakosa; a' kik szorgalmatos kézi művesek; kereskedések nem nagy, noha egy kereskedő társaságnak itt Lakszéke vagyon. Innet

a' Izethalak fogására is küldettetnek ki hajók. A' város hijányt szenved jó ivó vízben.

2) Krempe, városka, az ön nevű pataknál a' lapányon, 1½ m. Glück stadttól.

3) Wilster, városka, az ön nevű folyótskán a' Wilsterlapányon 2 m. Glückstadtól.

4) Izehöe, meglehetős város a' hajózható Stör folyó partján, melly azt az ó, és új városra osztja, van egy szabad nemes kis aszszonyi intézete, melly több falukat bír, 1 tekintetes fő temploma, 1 kápolnája az új városban, deák oskolája; és talám 2400 Lakosa, a' kik a' kézi mesterségekből, és kereskedésből élnek. Van itt egy kereskedési Kollegium is. Breitenburg ¼ m. Izehöetól, régi omladozott vár, fő helye egy hasonló nevű uradalomnak.

5) Brunshüttel, helység a' déli Ditmariban, az Elbe torkolatjánál, mellyen által itt egy menedék van.

6) Meldorf, főhelye déli Ditmárnak, helység a' Miele partján, hajdan erős város volt.

7) Lunden, helység éjszaki Ditmárban, nem meszsze az Eidertől.

8) Weslingburen, derék helység az éjszaki Ditmárban, 1 szép templommal,

9) Heide, szép helység az éjszaki Ditmárban, nagy vásári piatzal.

Ditmár járás (Ditmarsen, vagy Ditmarschen) melly az éjszakira, és délire osztódik, a' nyúgoti tenger mellett fekszik, az Eider, és Elbe közt, igen termékeny, izmos marha, júh, és lúd szaporítása, halban pedig feleslege van. Lakosi némelly régi szabadságokkal birnak még most is.

10) Rendsburg, régi, középszerű megerősített város az Eider mellett, egy pusztán fekszik, és el van osztva a' német, vagy is Holsteini, és Schleszwigi városra, az első, melly új épületnek is mondatik, a' tulajdoni erős vár, melly jó kora térséget foglal, magába keríti a' közönséges erősségi épületeken kivül: a' templomot, fegyver házat, élés tárt, katona lakásokat, és néhány polgári szállást. A'

fegyver piatz szép, abból egy kapún által, mellyen ez a' fel irás van: Eidora Romani terminus Imperii, (az az: Eidora (folyó vize) a' Romai Birodalom határa) a' másik, régi módon épült városba megy az ember, melly ismét két részből áll, t. i. az ó városból, melly az Eidernek két ágai közt fekszik, és maga fára templomát magába foglalja, és kűl városból, melly Schleuszkuhlennek is neveztetik, és a' várossal egybe van kaptsolva. Van a' városban 1 deák oskola, 1 katonai intézet. Lak helye a' két Hertzegségi Generalis Superintendensnek, és egy kereskedési kollegiumnak; van benne 600 ház; és 4000 Lakosnál több, a' katonaságon kivűl; derék kereskedés űződik abban.

A' Rendsburgi járás 6 fárát tart, Kellinghusen helységgel, a' Stör mellett és 103 faluval.

11) Kiel (27° 59' hosz. 54° 21' éjsz. szél.) közép nagyságú város, egy derék vidéken, zöldellő; és mosolygó dombokkal körűl véve, a' keleti tenger öblén, 27 m. Kopenhágától; jó formán rendesen alkatott; van itt egy nagy, helyes vár, mellyben egy görög kápolna vagyon; egy jól be rendelt, 1665 emeltetett Universitás, mellynek helyes épűletei a' halgató szálákkal, gyűlés szobájával az akademiai Tanátsnak és test tagbontzoló színnel, nem meszsze fekűsznek a' vártól, a' várban magában találtatnak; az Universitás könyvtára, 1 mesterségi, és termési gyüjteményes tár; továbbá vagyon itt orvosi intézet, siket néma intézet, 1 városi, 1 klastromi, és 1 vári templom, 1 ispotály, 800 ház; és 7000 Lakos, a' kik részint hajósok, és kereskedők; mellyre derék alkalomúl szolgál a' városi jó rév-part. A' Kieli füstölt heringek és kűszök igen betsűltetnek. Legelevenebb a' város, az úgy nevezett Umschlag, vagy is népes országos vásár idején, melly B. Aszszony havában tartatik.

A' Kieli járás magába foglalja Brunswyck (Braunschweig) helységet, melly Kielnek kül városa a' 9 falút.

12) Lütjenburg, vagy Lütkenburg, tsekély régi városka.

13) Heiligenhaven, tengeri városka a' keleti tenger mellett, 7 m. Kieltől keletre, a' mértföld szélességű Femersunde öblön Femern szigetének ellenében, a' hová innét által járás van; a város rév-partja $\frac{1}{4}$ órányira fekszik.

14) Oldenburg, vagy Altenburg, tsekély városka, régenten derék város volt.

15) Grube és 16 Grembs, helységek, Holstein keleti partján, a' tenger mellett, az Eismári járásban.

17) Neustadt, városka a' keleti tenger partján, egy öbölnél, melly egy mély, és jó rév-partot képel.

18) Preez, derék helység Kiel, és Plön között, egy szép tó mellett, a' Borebek folyótska választja azt ama gazdag kis aszszonyi klastromtól, mellyhez ezen helységen kivűl, még 36 falúk, és nehány udvarok tartoznak.

19) Plön kis város, az ön-nevű járásban, két tó közt, emlékezetes a' kevély gothi Plön várról, melly a' város végén egy hegyen áll. Ezen helytől és járástól vette nevét a' Holstein-Plőn hertzegi ág.

20) Neumünster, derék helység a' hasonló nevű járásban, a' Schwale parton, 1 hajdoni klastrommal, melly most fenyiték ház. Van itt 1 posztó fábrika is.

21) Arensburg, helység, egy nemes uradalom fő helye.

22) Segeberg, városka az úgy nevezett járásban egy meszes hegyen, Gieschenhagen kül városa nélkül tsak 100 háza van. A' Segebergi járásban találkozik Bramstedt helység, 120 házzal a' Bram folyótska mellett. Travendal; az előtt hertzeg Holstein-Plöni mulató vár, a' Tráva folytában.

23) Oldesloe, kitsin, régi, szerentsétlenségek által el silányodott város, a' Trave mellett, egy só aknával.

24) Wandsbeck (régenten Wandsburg), nemes, szorgalmatos helység, 1 templommal, 136 házzal, 500 Lak. és egy uradalmi kastéllyal; több kézi mesterei közt találkoznak néhány nagyobb műhelyek is, és 1 könyvnyomtató. A' kastély mellett van egy kellemetes sétálló egy ligetben.

25) A' vitézi birtokok és várak: Friedrichs-Ruhe, Borstel, Blumendor, Oppendorf, Bothkamp, Aschberg 's a' t. Nemes uradalom és jószág átaljában 83 van, 4 kerületre fel osztva.

2. Ranzau Grófság.

A' Holsteini Hertzegség, és Pinneberg uradalom közt fekszik, kerülete $3\frac{1}{2}$ □ m. 4800 Lak. 2 helységben, és 26 falúban. Hajdon tulajdon Grófjai voltak, 1726 Dániára jutott; itt jelesebbek:

1) Ranzau, udvari és vitézi jószág, fő helye a' grófságnak, Lakszéke a' Királyi uradalmi Tisztnek.

2) Barmstedt, helység az Au mellett, 1 templommal, 120 házzal és 1600 Lakossal.

3) Elmshorn, helység az Au-nál, melly itt hajós lesz, 1 templommal, ispotállyal, és szegény házzal, 150 épületiben mint egy 2500 Lakos van, a' kik az Elbén hajókáznak, és kereskednek.

3. Pinneberg Uradalom.

Ranzautól délre, az Elbe folytában, $3\frac{1}{2}$ □ m. mint egy 30 ezer Lakossal, 1641. Holsteinnak jutott, 's azzal Dániának, tulajdon törvénnye van. Altona városán kivűl 7 járási Tisztséget foglal magában, 3 helységgel, és több falukkal.

1) Altona, uj, helyesen épült, virágzó fábrika és kereskedő város az Elbe mellett; Kopenhágen után a' legsikeresebb, népesebb, és tekintetesebb város Dániában:

Hamburgtól $\frac{1}{2}$ m. nyúgotra, Glückstadtól 5 m. délikeletre, Kopenhágától 40 m. tulajdon törvény szerkézetével él, számlálni benne 3 lutheránum, 2

reformált, 1 mennonita templomot, 1 katholika szentegyházat, 2 'sinagogát, 1 akademiai gimnaziumot, egy test tag-bontzoló; 1 pénz, 1 váltó, és Bank, 1 szegény és özvegy, 1 fenyiték; és dolgos, házat, 1 játék színt, valami 4000 házat 25,000 külömbbféle nemzetű; és vallású lakosokkal. Az itteni kézi műhelyek; és selyem, tzúkor, dohány, bőr, 's a' t. fábrikák izmosok, és 2200 embernek szereznek dolgot; még sikeresebb pedig a' tengeri kereskedés, melly az országi kormánytól ápolíttatik, és az Elbéből, melly itt jó rév-partot, és ki kötőt formál, nem tsak minden rév-partjaihoz az éjszaki; és keleti tengernek, hanem a' közép tergerbe is, és nyúgoti Indiába kiterjed, és igen eleven, ha az Elbei út el nem zárattatik. Innét esztendőnként mintegy 30 hajók mennek ki a' hering halászásra, és nehány mások a' tzethal, és tengeri borjú fogásra. Vannak itt hajó építők is, mellyeken sok hajók épűlnek. A' városnál emlékezetes a' Palemail, kellemetes sétálló hely. Blankenese, halász falú, melly nél egy komp, vagy is rév vagyon az Elbén által.

2) Pinneberg, helység a' Pinnau folyó mellett, hajdon fő helye volt ezen uradalomnak, most a' hasonló nevű járási Tisztségnek.

3) Wedel, helység az Elbe mellett, a' hol is azon által egy komp vagyon.

4) Uetersen, helység, az ön nevű járásban, mellette fekszik az Uetersen kisaszszonyi klastrom, mellynek kerűletéhez 11 falúk tartoznak a' Horsti fárában, mellyek egy klastromi járási Tisztséget képelnek.

Jegyzés: Wagriában, vagy is a' keleti tenger melléki tartományban, alkatján Wendek laktanak.

Lauenburg Hertzegség.

Holstein, Lübeck és Meklenburg közt fekvő tartomány foglal kerületébe $20\frac{1}{2}$ □ m. valami 40,000 Lélekkel; minek utánna attól Neuhaus, és annak az Elbe bal partján fekvő része el szakasztatott. (Cannabich azt 29 □ m. teszi; 35,000 Lak. A' Steckenitz és Wackenitz, hajós vizek folynak azon által; az első öszve köti az Elbét a' Travevel, mellyen a' keleti tengerre mehetni. A' legnagyobb tavai, a' Ratzeburgi és Schalli, melly mindazonáltal tsak részint tartozik ide. Föld szinte rónás, némelly tájjékokon igen termékeny, más helyeken pedig nagyon homokos, és fövenyes. A' gabona termesztés, és marha nevelés sikeres, úgy az erdőségek is, leginkább az Elbe, és Stecknitz mentében, nevezetes a' szász erdő (Sachsenwald.)

Mái Lakosi Lauenburgnak, eredetekben Wendek voltak, és Polabereknek hívattattak, az az: Elbe melléki lakosoknak. A' Tartomány maga egy része volt, Slavia transalpina nevezetű vidéknek, és a' Löw (Oroszlány) Henrik kaptsolta azt Német országhoz. (Austr. oskol. könyv. Geogr. für Gymn. 2. Th.)

Nevezetesebb helyek ezen Hertzegségben:

1) Ratzeburg, jól épűlt város, egy szigeten a' Ratzeburgi tóban, igen gyönyörű ki látással ezen tóra, a' szárazzal egy hoszszú híd, és egy feszes töltés által közös, van 120 házaiban valami 2000 Lakos, a' kik hajóznak, kivált képen Lübeckbe. Egy része a' városnak a' Mecklenburg-Strelitzi Ratzeburgi hertzegséghez tartozik.

2) Lauenburg; város az Elbe, és Steckenitz mellett, mellyen az Elbén jött portékák Lübeckbe vitetnek 460 házzal, és 3300 Lakossal, a' kik a' hajózásból élnek, vagyon itt egy sikeres vámház is.

3) Möllen város, a Steckenitz mellett 286 ház, 1750 Lak. Itt mutattatik temető helye, és sír-feliratja az 1350 meg holt Eulenspiegel Tillnek.

II. Osztály.

Färöer, vagy Faröer (Fárói) Szigetek.

I. Szakasz.

§. 1.

Nevek.

A' föld le írók közönségesebb vélekedése szerínt, ezen szigetek a' Faar juhoktól vették nevezeteket, mellyeket az első Lakosok itten találtak. Egy sziget tsoportot formálnak, az éjszaki tengerben a' 10° és 14° hoszsz. és 61° és 63° éjsz. szél. közt, melly nyúgotra Norvégiától mint egy 90 m. éjnyúgotra a' Skotti szigetektől 40 m. éjszakra a' Hebridektől, 40 m. délikeletre Iszlandtól 70 m. Több szírtokból és tsekély szigetkékből áll, mellyek öszveségesen 25, és azok közt tsak 17-ben vannak állandósan lakosok.

Átaljában délről éjszakra 15 m. hoszszúságot, és nyúgotról keletre 11 m. szélességet vesznek be. Föld színete az egésznek valami 40 □ m. tesz. Némellyek igen is többre, mások nagyon is kevésre vetik ezen mekkoraságokat; én ezt a' legújabb népek, és országok le irásából vettem fel; melly Prágában jön ki, és a' legtöbb kutforrásokat hozza hitelessége izmosítására, és a' mellyeknek némellyikét magam is olvastam, 's úgy találtam.

Rövid történetek.

Ezen szigetek, mellyeknek fel fedezése idejét nehéz volna elő adni, legelsőben is, a' mennyire tudhatni, Norvégák által népesíttettek meg, és míveltettek, a' kik 858—868-ig több másokkal együtt hazájokat el hagyván, részint ide futottak, a' midőn Harald Haarfager, (az az: szép hajú) az egész Norvégiát el foglalta, és a' többi Fejedelmeket el nyomta. Ezen új lakosok kiknek Vezére (a' mint mondják) Grimer Kámván volt, az akkori szokás szerint a' tengeren kóválógtak, és még volt hazájokat is nyugotlanitották, 's azért őket Hagen Adelstern Norvégiai Király maga hatalma alá szorította, a' melly alól ismét fel szabadultak.

A' 11 század közepén ezen szigetek, mellyekre az 1000-ik esztendőben a' keresztény Hit, be vitetett, ismét íga alá hajtattak a' Norvégák által, és attól fogva Norvégiától függöttek; 's azzal együtt Dániához kerűltek; 's most Norvégia által engedtetvén Svétziának, ezen szigetek Dánia birtokában megmaradtak.

§. 2.

Tulajdonságai, ég alja, Földje, és vizei.

Valamennyi Färöa szigetség kissebb, és nágyobb hegyekből, köszíklákból, és szirtokból állanak, mellyek a' tenger szinéről emelkednek; mellyekről némellyek úgy vélekednek, hegy eredetek tűz okádási.

Mivel hogy ezen szigetek olly mélyen feküsznek éjszakra, a' napok azokon nyárban igen hoszszúk, és télen igen rövidek. A' leghoszszabbak 20 óráig tartanak; mivel a' nap éjfélután 2 órakor, 7 min. már fel kel, és tsak 9 órakor 58 min. nyúgszik el estve. E' mellett még azon 4 órányi 29 min. éjszaka is olly világos, hogy a' közt, és a' nap közt nem sok külömbbséget lelni. Ellenben pedig a' legrövidebb nap is tsak 4, és a' leghoszszabb éjszaka egész

20 óráig tart, mivel a' nap tsak 9 órakor 55 min. kel fel, és már 2 órakor 7 min. dél után le megy; a' hoszszú, és derűlt reggeli, és estvéli alkony mindazonáltal részint helyre hozza a' napfény hijányát.

A' szigetek éjszaki fekvéséből következtetni lehetne, hogy annak ég aljának hidegnek kellessék lenni, és még is valójában az nem ollyan hideg, a' tenger kigőzölgései miatt, Innéd itten a' tél még szelídebb, mint sem Dániában, melly 7 grádussal déliebben fekszik. Ritkán fagy itt tovább egy holnapnál állandóssan, és tsak az igen hideg télben fagynak be a' rév-partok, és a' tenger öblök. Sokszor havaz, vagy esik a' völgyekben, a' midőn a' hegyeken erőssen fagy. Átaljában itt a' tél olly gyenge, hogy a' szarvas marhák, és kivált a' juhok, akkor is a' szabad ég alatt tanyáznak; de sokszor úgy el is boríttatnak, kivált a' birkák a' hóval, hogy ha tsak idején segítség nem érkezik, mind el vesznek, vagy más kár éri őket.

Itt a' nyár igen rövid, és tsak Sz. Jakab, és kis Aszszony havát lehet abba számolni; ez alatt a' meleg igen mérsékelt, és ritkán égető. Azért itt nyáron égi háború nints; hanem télen nem ritkán rettenetes ég dörgések támadnak szörnyű szél veszekkel, és esőkkel. Közönségesen igen gyakran kegyetlenkednek a' zivatarok, erőszakos, és forgó szelek, és nem nagyobb ártalmak nélkűl dűhösködnek; mivel hogy midőn azok a' hegyeken töltik boszújokat, 's azokról nagy köszikla darabokat, és kő tsoportokat hengeritnek le, a' völgyekben sokszor észre se venni a' szelet. Az erő szakos szelek, mellyek a' hegyekről hirtelen le rohannak, az egész tartományt meg rázzák, és rettentő tsikorgásokat okoznak, még iszonyítóbbak, és veszedelmesebbek, mivel ollykor a' hegyekről le nyilazván a' tengerre, a' hajókat, mellyekre esnek, végső veszéllel fenyegetik. Nem kevesbbé ártalmasok a' forgó szelek, mellyek a' szírtok, és hegy tsúcsok közt félbe szakasztott sebes széllujakból támadnak, mindent felvetnek, a' mi útjokba akad, és a' hajókat a' ten-

geren fel forgatják; ha tsak hirtelen vitorláikat le nem eregetik.

Akár melly veszedelmesek légyenek azomban mind ezen fuvatok a' növésre, és föld míveletre nézve, mivel hogy a' fákat magasra nevelkedni, és lakházat a' magasabb vidékeken fel állítani meg nem engedik, más részről azok igen nagy, és szembetűnő haszonra szolgálnak, a' midőn a' nedves gőzöket, mellyekkel a' tenger, szünetlen a' levegőt terheli, el széllyesztik. Innét az azok által tisztított levegő, még az uralkodó nedvesség mellett is, átaljában véve, egésséges, és az emberi testnek hasznos; a' lakosok közönségesen nagy kort érnek és kevés betegségeknek vannak alája vetve; ollyanok: a' tavaszszal, és őszszel uralkodó hurut (krum) a' forró hideglelés, süly (scorbutus), melly a' kemény tengeri levegőtől, és a' szigetiek közönséges eledelétől származik.

A' tenger, melly ezen sziget sereget környékezi, nem igen bátorságos, és többnyire zivataros, az áradás, és apadás által a' szoros, magos kőszikla falakkal, és szirtokkal foglalt tsatornákban, mellyek a' külömbbféle szigeteket egymástól választják, erőszakos fuvatok támodnak, sőt némelly helyeken az úgy nevezett tengeri örvények is fel kerekednek, a' millyent itt hármat számlálni, mellyek a' hajózásnak ártalmasok, t. i. a' Videröe, Skinöe, és Bordöe szigetek közt, a' melly legkevesebbé veszedelmes; a' második, mellyet malom keréknek hívnak, a' Sandöe sziget délkeleti tsútstsán, melly a' zivataros időben igen veszedelmes; a' harmadik, és legveszedelmesebb a' Sumböe örvény a' Sudoret sziget dél keleti szélén Sumböenél, és a' Mönch nevű kőszikla szigetetskénél, melly abban fekszik, minden hajók, a' mellyek ezen örvénybe kerűlnek, törést szenvednek azon szírtokon, mellyek közepében rejtekeznek; mindezek mellett is mérészkednek a' Färö szigetiek lapos tsónakjaikkal ezen örvényen által hajókázni, a' Mönch madár fogása végett; el fogattatnak ők

erőszakjától az itt kerengő hullámoknak, és szédűlést okozó hirtelenséggel körül forgattatnak, de nem árt tsajkájiknak, mivel nem érnek le olly mélyen a' vizbe, hogy az az alatt lappangó szirtokra ütközhetnének; a' tekervény azokat tsak maga közepére vonnya be, a' hol a' víz tsendesebb, 's így az maga viszi azokat oda a' szigetetskéhez, melly tárgya útazásoknak.

A' Habtorlások is a' szigeteken, mellyeknek meredek kősziklás partjain, tsendes időben is, a' hullámok rémittő erő szakkal, és dörgő tsattogással meg töretnek, nem kevesebbé veszedelmesek, mivel hogy a' hajó, melly éppen a' midőn azok oda ütődnek, azokhoz jút, szabadulás nélkűl oda van. A' forgó szeles felyhőszakadás, a' mi a' tengeren az, a' mi a' szárazon a' forgószél, nem ritkaság itten.

Mindezen rendetlenségek, és veszedelmek a' tengeren, melly a' Färöe szigeteket körítti, tsak nem egyedűl azoknak, és az azokat körűl vevő tenger feneke kősziklás alkotmányától származnak. Mivel, a' mint már mondottuk, mind ezen szigetek, hegyekből, kő sziklákból, és szirtokból állanak, mellyek részint igen magasra emelkednek a' tengerből, és kőszikla partokkal, 's meredek szírtokkal vannak körűl véve. A' partok átaljában igen meredekek, és részént olly magosok, és darabosok, hogy a' szigetiek, a' midőn a' tengerre akarnak szállani, magokat köteleken eresztik le ladikjaikba, és a' midőn viszsza jönnek magokat ismét úgy húzatják fel. A' tenger mindazonáltal itt, fő képpen a' nagyobb szigetek körűl, rév-partokat, és öblöket képel; mellyek a' nyáriakra, és téliekre vannak elosztva, a' legjobb rév-partok a' Westmanniak a' Stromöe sziget nyúgoti partján, és a' Königshaven az Osteröe szigetén. A' hegyek ezen szigetekben jobbára Basalt kőből állanak, Osteröe szigetén találni egy mértföldnyi hoszszú basált kő oszlop rendet; a' millyen Staffa szigetén találtatott. Némely hegyei ezen szigeteknek a' tenger szinén 300 ölnyi

magasságot is fel halladnak; egy a' legmagasabbak közül a' Skalingsfield a' Stromöe szigetén, melly a' hajóknak jelül szolgál. Ezen földel búrkolt; fűvel, és bozóttal be nőtt hegyek el látják a' szigeteket elegendő vizzel; folyóknak azomban helyek itt nem találkozik; hanem tsak forrásokat, és patakokat látni nagy számmal.

Föld alapok részint fövenyes, részint mohás, részint purhas, és reves, a' lap ugyan átaljában köves, de közönségesen 2—3 könyöknyi magasságra homokot, jó nevelő, és különösen tenyészes földet lelni, leginkább a' partok mentében, a' többi vidékek, a' hol a' szelek a' míveletnek akadált tesznek, nagyobb részre derék legelők.

§. 3.

A' Termés.

A' kár melly nyomorultaknak tetszenek is első pillantatra ezen kő szikla szigetek, még sem henyéltettek annyira el a' természettől, hogy kevéssel meg elégedő lakosaikat el ne tartanák, és azokat meg ne bájítanák, melly által azoknak ezen honni kő szírtok kedvesek lehetnének, nem is hibázik valóban ezen kevéssel látogatott szigeteknek tulajdon jelessége, és szépsége, se több féle hasznos, és betses termése.

Ásvány: A' több nemű köveken kivűl találni réz értzet, a' Nolfoe szigeten; kő szene van a' Suderöe szigetnek, bővséggel. Turfa felesleg vagyon, és a' tűzelő fa hijányát ennek kell pótlani. Lelni helyes Jaspist is, és fazékas földet.

A' Növevények közt a' leghasznosabbak; a' gabona, fő képen ro's, több árpa, krumpli, és több féle kerti vetemény, különösen reptze, répa, 's más gyökér féle, olaszkáposzta, saláta, 's a' t. Sok féle vadon termő orvos fűvek, különösen a' Süly ellen valók, 's a' t. Timpó is (tormentilla) melly a' tölgy kéreg hijányában a' lágy irha tsávára használtatik, több más növevények, kivált takarmány, és sikeres

fű félék mellett, mellyek több völgyeken a' legnagyobb, és kövérebb legelőket formálják. Vannak több féle tengeri fűvek is, mellyek trágya gyanánt szolgálnak. Magas szál fát ellenben éppen nem találni, tsak alatson bozótokat, egyes bokrokat, tsalitokat; fenyő bigeket, és tserjeket, 's törpe fűz fákat. A' gyümölts fa a' tengeri sós gőz, és erőszakos szelek miatt meg nem marad.

Az állatok országa legjobban kedvez ezen szigetek lakosinak sok nemű hasznos állatival.

A' szelid állatok közül tsak lovakat találni, mellyek kitsinyek ugyan, de bátorságos léptűek, gyorsak és erősek; a' szarvas marha is kitsin, de olly kövér, hogy sokszor egy le vágott ökör egy mása fadjút is ád; júhok, jó, elég vékony szőrű fajtúak, az éjszaki vidékeken fejérek, a' délieken barnák, vagy feketék, olly nagy számmal, hogy némelly parasztnak 4 vagy 5 száz juha is van; és legtöbb jövedelmét abból veszi, végre találni itt igen hasznos, és jól tanittatott ebeket; mellyek a' mi vadász ebeinkhez hasonlitanak, és igen betsültetnek, mert sokszor egy illyen jó kutyának egy árra van egy tehénnel. Négy lábú vadállatok itt éppen nintsenek, néhány szigetekben találkoznak patkányok, és egerek.

Ki mondhatatlan azomban sokasága a' szárnyas vadnak, melly részint vízi madarakból áll, mellyek itt fészkelnek, és költenek; és élelmeket a' tengerben keresik; részint vándorló, vagy költöző madarakból, mellyek meszsze útjokban a' tengeren által itt nyúgosznak, fészkelnek, tójnak, és költenek, és igy részint a' leselkedő vadászoknak 'sálmánnya lesznek. Száma ezen költözködő madaraknak olly nagy, hogy sokszor akkora fókákban jönnek, hogy a' felhőkhez hasonló módon a' napot meg homályositják, mellyeknek szárnyai hasonló zúgást tesznek a' dühösködő zivatarokéhoz. A' legszámosabbak ezen madarak közt az Alkseregélyek, és búvárok, mellyeket sokszor olly sűrűen találni a' kő sziklákon, és szírtokon, hogy azokon mintegy fekete

borítékot képelni láttassanak; némelly félékből olykor esztendőben 10 ezer darabot is fognak: az enni való madár fajtákból ez a' négy legjobb: a' fekete búvár, mellyet itt Skrabe névvel jeleznek, (Colymbus grylle), a' tengeri papagáj (Alca arctica), az Allika, (Alca torda), és otrombúvár (Colymbus troile). Vannak itt továbbá vad lúdak, rétzék, külömbbféle fajtal, hattyúk, hattyú lúdak, tengeri fetskék, galambok, seregélyek, rigók, 's a' t. mellyek egész esztendőn által itt maradnak; varjúk is, és egyébb nem vadászni való madarak, kivált ragadozók, több neműek. Az említett madarak leginkább tollok, és jó izű húsok miatt fogattatnak; melly egy a' legközönségesebb élelmeik közűl a' sziget belieknek, és azért az, mint téli eledel nyáron meg szárittatik, vagy besózattatik a' házi szükségre. A' toll egy tzikkelye a' kereskedésnek.

Tengeri nagy állatok közűl találni itt a' többi közt tzet halakat, és tengeri borjúkat.

A' kissebb halak nemei, mellyek neveit nagyobb részre, ezen kötet végén találni, felesleg nagy számmal találtatnak.

Egyébb termésekről halgatnak a' föld leirók.

II. Szakasz.

Lakosok.

Száma, eredete, nyelve, erköltsi vonata, élet módja, és szokásai a' Lakosoknak.

§. 1.

A' Färöe Szigetek Lakosinak nints különös nevek; tsekély is számok, hogy egy külön nevű népséget formálnának. Újabb számra azok iránt nem juthatnak mostanában a' föld leirók, azt mindazon-

által fel lehet venni 6000-re, mivel hogy az 1769-ki hirdetmény szerínt 4775 Lélek volt azokban, a' kik közt: 4558 paraszt, 108 polgár, és 119 egyházi személlyek voltak, és mivel ott nagy kort szoktak érni az emberek, nem is hallatott az ólta onnét valami különös halálos viszontagság, fel lehet venni, hogy az olta 1225 személlyekkel tsak meg szaporodtak légyen; sőt Malte Brun az ólta kétszerezni meri azon Szigeti lakosok számát.

Ezen szigetbeliek, a' mint már láttuk, Norvégi eredetűek, és a' Norwéga nyelven is beszélnek, de még is a' Dáni szó ejtéssel; az éjszaki, és déli szigetekben azomban külömböznek egymás közt a' ki mondásban.

Ezen szigeti lakosok természeti, és erköltsi vonataikra tekíntve, szárazon lakó rokonaiktól tsak annyiban külömböznek, hogy ősi szokásaik, és éltek modjának hívebbek maradtak; és a' pompásságtól még jobban mentek. Vaskos, izmos, ügyes és egésséges emberek, kiknek vonatiban jóság, őszinteség, megszeghetetlen hivség, megelégedés mértékletesség, emberség, magahaszon nem keresése, kegyes bő kezűség, 's az abból következő vendég szeretés, az idegenek iránt, és kész szolgállat a' szegények; és szükölködők iránt; viseletek, egyébb rendkivűl való alkalmatosságokban, tisztességes, és tsendes; erköltsök még a' régi időkből igen egyűgyű, és tiszta, dolgosok, de nem kívántsisok; szeretik az alkalmas állapotot puhaság nélkűl, és másoknak is kivánnyák, a' mivel magok birnak. E' mellett sok józan emberi eszek van, és mindenféle, jobbára még ki míveletlen foghatóságokkal, talentomokkal, és ügyességekkel vannak felruházva.

Egyedűl átaljában tsak a' pallérozás hijával vannak; azomban ki tudja, ha nem szerentsésebbeké durvább állapotjokban, mint a' míveltetésnek

felsöbb léptsöjén, a' hol öket az érzékeny gyönyörűség könnyen meg ronthatná. *)

Átaljában vévén, élete módja a' Färöe beliek nek nyomorúlt, legalább külső tekintetre nézve, noha azt magok a' jó megelégedett emberek nem tudják. Közönséges táplálmánnyok árpa liszt, vagy dara, téj, hal, és hús. Kenyér, ser és só, itt a' pompa eledelhez tartoznak, mivel ritkák, és azért drágák. A' hal, és hús, a' nélkűl hogy megsózatnának, az ahoz készűlt kunyókban a' levegőnél szárogattatnak, tsak kevés hús sózattatik be. Vaj helett az úgy nevezett Rutaellét használják, melly fris 'sirból, és fadgyúból áll, melly öszve metéltetvén, egy darabig úgy állván megkezd poshadni, azután kis darabokra öszve vagdaltatik, félig ki olvasztatik, és öszve gyúrattatik; és 36 fontos rész darabokba osztódik.

Ezen darabok nedves vermekbe tétetődnek, és némelly jó birtokú paraszt, a' történhetendő szükségre 3600 fontot is el tesz, az illyen 'sír, vagy háj darabokból, melly, a' mint mondják, annál jobb lesz, mennél tovább áll, és az ó sajt ízét veszi magára. Ha ezt az ó hájat az étkek készíttésére akarják fordítani, azt apróra metéllik. Hasonló módon használja a' szegény, az az: a' kinek marhája nints, hanem magát a' halászatból kell táplálnia, a' tzethal kövérét.

---

*) Hogy ezen jó nép dítséretén fel ne akadjon a' bölts olvasó, meg kell itt jegyeznem, hogy magamnak is viszsza tetszik, a' maga magával ellenkező föld le iróknak sok állítása; de le irom azt, mivel ellenkezőt nem mutathatok. És éppen ezen rajzolatban akartam ki mutatni, millyen szívvel lrjanak a' mi időnk némelly tudósai. Ha ezen nyomorúlt, minden emberi közösködéstől el zárt, míveletlen, és tsupa szükséggel küszködő marok nép, olly boldog e' siralom völgyében, olly megelégedett, olly minden gánts nélkül tökélletes, és erköltsös, és azt annak kellessék tulajdonítani, hogy míveletlen, és szegény, tehát miért kell annyira fáradozni az emberi nemzet fel derittésén, miveletén, pallérozásán, elméje, és szíve képeletén, 's a' t. A' világ tsak mindenben magával ellenkezik.

Innét ki tetszik melly egy rétű a' szakáts mesterség ezen szigetieknél; és nem tudnak ők valójában semmit a' sok féle étkek készítéséről; a' hústsak meg főzik, és a' levébe árpa lisztet, vagy darát kevernek, és ez a' levesek. A' sült ritkán kerül elő.

A' midőn a' Färöe belinek tselédje ebédel, ki ki bizonyos mértéket kap minden ételből, de úgy, hogy a' férfiú mindég két akkora részt nyer, mint a' fejér személy: úgyan azon pontosság tartatik minden házi dolgokban.

Közönséges italok víz; ser, és pálinka, tsak vendégségek alkalmatosságával, a' vendég kedviért, vagy más ollyas vígságkor, tétetik az asztalra, legpompásabban élnek karátsonkor; de ollyankor se részegednek meg egy könnyen a' szigetbeliek, mivel átaljában, nem nemzeti hibájok az ivás eránt való hajlandóság.

Ruhájok nem kevesbbé egy rétű, és egészlen az ősi idők szerínt, durva, magoktól szövetett, a' botoshoz hasonló gyapjú szerből, melly az egész Európai éjszaki vidéken a' Wadmal név alatt esmeretes. A' gyólts itt ritka, és drága, azért sokan még inget is gyapjúból hordoznak. A' férfiak ruhája: nadrág, vagy gyapjú gatya; fél köntös (Jacke) igen bő, de rövid köntös, Wadmalból. Tsak a' gazdagabbak hordoznak innepeken valamivel vékonyabb posztó ruhát, gyapjú kaptzát, és ökörbőr tzipőt. Az aszszonyok pruszlékja, és szoknyája, melly sok rántzból áll, öszve van varva; mind Wadmalból, tsak a' gazdagabbaknál van innepeken vékonyabb posztóból. A' veres, és setét kék legkedvesebb szinek. Fejeket a' házas aszszonyok veres, ki varrott süveggel fedik: a' Leányok hajadon fővel, és fonott hajjal járnak, Derekokon sárga rézzel pántzérozott övet viselnek, lábokon birka bőr tzipőt. A' viselet átaljában egy forma a' gazdagnál, és szegénynél.

A' házok ezen szigetekben részínt kőből, részínt gyepes hantból, vagy, mint a' Norwegáknái, gerendákból épűltek, mellyek jobbára Norwegiából

jönnek. Jobbára alatsonyok. A' paraszt házak kő falakkal, vagy föld sántzal vannak körül véve, mellyeken belől a' kertek, és szántóföldek feküsznek, 's a' mellyek innét Indengaard-oknak neveztetnek; az azokon kivűl fekvő földek nintsenek be kerítve, és tsak marha legelőnek szolgálnak, 's Udengaard-oknak hívattatnak. Szinte olly egyrétűek a' házi bútorok, és részint nyomorúltabbak minden más egyébbnél; a' parasztok mind magok tsinálják azokat magoknak, ágyok tsupa szalma, mellyen magokat éjjel egy darab Wadmallal takarják.

Az idő töltés, és mulatságok itt esmeretlenek, noha ezen szigetiek igen társalkodó nyájosságúak, de szorgalmatosságok a' szükséges dolgok megszerzésére annyira el foglalja őket, hogy kevés idejek marad a' mulatságokra, mivel itt is mindeniknek elejbe mérettetik napi dolga. Az esztendő ideje, mellyben magoknak legnagyobb mulatságot engednek, és közönségesen minden felé vigság uralkodik, a' karátsonyi innepek, mellyekben vendégeskednek, isznak, tántzolnak, és énekelnek; mindazonáltal illendő mértékletességgel; ezen időn kivűl, tsak Lakodalmakban történnek illyenek. Szokott notáik az ősi Hősi énekek. A' játékok közt legjobban tudják a' Sak játékot. Egyébb szokásaikban, és életek módjában meg egyeznek a' Norwégákkal, tsak hogy azok szegényebbek ezeknél.

§. 2.

Foglalatosságaik a' Lakosoknak.

A' Färöe szigetiek minden mesterségeket űznek, mellyeket nekik szigetiek tulajdonsága, és fekvése enged, elég szorgalommal, akár mennyi akadályok tünnyenek is fel azok végre hajtásában.

A' földmivelés, a' környűl állások miatt tsupa mellék dolog a' Lakosokra nézve, mivel hogy itt maga a' természet sok gátot vet annak. A' parasztok ezen szigeteken részint örökös tulajdonosi birtokaiknak, és Odelsbauernak neveztetnek, vagy tsak

árendásai a' korona jószágainak. A' föld mívelete nem tsak terhes, mivel hogy sokszor a' föld vékony réte miatt, a' kő alapon a' szántó vasat használni nem lehet, akármikép igyekezzenek is azt be hozni (1773 hijában probálta a' dolgot kénszeriteni a' Dániai kormány.)

Még is, a' hol mivelni lehet a' földet, 20—30 szemet fizet a' szem; leginkább a' déli szigetekben, mellyek átallyában gabonásabbak az éjszakiakñál. Az érett gabonát késsel aratják; azután a' kalászokat a' szalmáról kézzel szagatják le, és kosarakba viszik haza, mivel hogy itt a' kotsi, és kordél, esmeretlen. Otthon a' kalászok a' tűznél szárogattatnak, mivel a' rövid nyár miatt elegendő képpen meg nem érhetnek, 's a' szemet azokból magok tiporják ki, és azt liszté tsak kézi malmokon őrlik, mivel se víz, se szél malom nints. Nem kevesbé terhes a' széna takarítás is, mivel a' le metszett fű határra öntetik, és a' munkások szűke miatt gyakran hónap számra úgy marad, azután a' széna a' fűnek minűsége szerint el válosztatik, de az alkalmatosság hijánya miatt ekkor is tsak igen keveset lehet haza hordani; a' többi az ég alatt marad, és abból sok el veszik. A' krumpli termesztés igen jó állapotban van, leginkább a' déli szigetekben.

Marha nevelés: ez izmosabban gyakoroltatik, mint a' föld mivelés, és legfontosabb szerzeményi kút forrása a' lakosoknak; különösen erős a' júh nevelés. Mindannyi szelid marha, télen nyáron a' szabad ég alatt tanyáz és sokszor sokat kell szenvedni a' rosz idő miatt. Tsak a' tehenek jutnak, ha keményen fagy, istálókra. A' júhok, mellyek részint fél, részint egész vadak, tsak kétszer hajtatnak bé esztendő által a' nékik készített kerítésekbe, ebekkel, vagy ló hátasok által, kiknek lovai e' végre meg vagynak tanítva; tavaszal, hogy meg nyírattassanak; őszszel, hogy azok a' többitől el választassanak a' mellyeket a' télre le akarnak metszeni. Minden parasztnak tulajdon legelőji vagynak a' hegységben, mellyeken júhai, jobbára júhász nél-

kűl, legfellyebb ha kútyák vigyázatja alatt, legelnek, és annyira oda szoknak, hogy onnét arról el nem mennek, míglen azon legelnivalót lelnek. Télen úgy el temettetnek a' hótól némellykor, hogy ki se jöhetnek az alól, ha tsak valami izmos kosok a' többi előtt a' hón által útat nem fúrnak, és az Juhász tsak a' hely gőzéről esmerheti meg, hol légyenek el temetve, hogy azokat ki szabaditsa, egyebb iránt el vesznek. Ollykor kerítésben tartatnak, a' hol fedetlenek ugyan, de még is nagyobb bátorságban vagynak. A' perek el igazittása végett a' tévelygő júh seregek tulajdonosi közt, az úgy nevezett Királyi Júh levél értelme szerént történik.

A' Halászat: második fő élelmi eszköze kivált azon Lakosoknak, a' kik se tulajdonnal, se árendás jószággal nem birnak: noha a' szegénység nem enged nekik minden eszközöket a' sikeresebb halászatra megszerezni. Legnyomosabban, és hasznosabban mennek a' hering, és tőke hal (Stokfisch) fogásra. A' tengeri borjúkra Sz. Mihály havában indulnak, és sokszor nagy nyereséggel térnek viszsza. A' tzethal fogás is még gyakoroltatik. Ha ezen szigetek partjainál tzethal mutatja magát, a' mi most ritkábban történik, mint valaha, a' Lakosok jel által hívattatnak öszve annak el fogására. Ez után ki szállanak tsajkájikkal, és tsáklájikkal a' tengerre, két seregre osztódva, egyik rész magát fél kerék rendbe állitja, hogy a' halnak az útat a' viszsza menetre el álják, és a' másik rész arra reá űt a' tsáklyákkal, hogy azt meg ölje, a' mellyel sokszor egész napot is el töltenek: azután ki viszik azt a' szárazra, és fel bontyák, 's az el darabolásban a' tized legelsőben is félre tétetődik; a' többi két felé osztatik, mellyből a' tartomány, vagy jószág tulajdonosa, kinek birtokában, vagy közelében a' tzethal fogattatott, ez egyikét egészlen el nyeri, a' másika pedig a' fogók közt fel osztatik. Ollykor a' tzethal a' parthoz is oda keríttetik, és az által sok fáradságtól meg kéméltetnek a' lakosok. Itt sok féle tzethalakat fognak, és a' Szige-

tiek az illyen fogásban igen bátrak, és ügyesek. Tsak hogy hajók, és eszközök hibáznak nekik, a' mitől fogva mesterségeket nagyban nem gyakorolhatják. A' halászat ezen szigeteken nem tsak azért fontos, hogy a' lakosoknak élelmet ad, melly az egyébb élelem nemei hijányát pótolja, hanem mivel az nagy tzikkelye a' kereskedésnek kül vidékekre.

A' Madarászat.

Ez az egyetlen vadászat ezen szigeteken. Nem is tsekély betsű mesterség az élélemre nézve, tsak hogy igen nagy veszedelmekkel egybe van kaptsolva, a' honnét azt tsak némelly vakmerő emberek űzik, kiket Madarászóknak neveznek. Mert minthogy a' fellyebb említett madarak, mellyek a' szigeteken, mint egyéhb mély éjszaki vidékeken, hosszabb, vagy rövidebb ideig tartózkodnak, bátorság okáért, magoknak fészekűl, és lakhelyűl olly helyeket választanak, a' mellyekhez nehezen férhetni, vagy a' meredek tenger partokon, vagy darabos kőszikla tsútsokon, és ki álló szírtokon, azokhoz a' madarászók tsak a' legnagyobb élet veszedelemmel juthatnak közönségesen; vagy vastag köteleken kell le ereszkedniek a' kősziklákon, vagy társaik által az a'hoz különösen készített durungokon fel emeltetniek. A' madarász, a' ki ezen, vagy amazon a' módon a' madár fészkekhez jutott, vagy kézzel nyúl azokba, vagy egy magával vitt póznával azokat agyon veri, egy tsomóba öszve köti, és azokat társai által, ha fellűl vannak, vékony köteleken fel húzatja, vagy le dobálja nekik, ha azok alatta a' ladikban várakoznak. Sokszor annyi madarat talál együtt, hogy egész nap van azokkal dolga, hogy azokat egymás után megfogdossa, agyon üsse, és tovább botsássa; mivel sok ezen madarak közt semmi képpen el nem válik fészkétől a' költés idején; mások pedig hállóval fogattatnak. A' tengeri papagájok (szajkók neme) mellyek akkorák, mint a' kis rétzék, könnyebb módon, t. i. Kutyák által fogat-

tatnak meg, mellyek ezen madarakat, mellyeknek szokása, hogy egyik a' másiknak farktollát tartya orrával, azon szűk üregekből, mellyekben a' partotokon fészkelnek, ki húzzák. A' madarászás sok ügyességet kíván, és némelly szigetinek életébe kerűl: de hasznos is más részről, és mivel az ezen szigeteknek olly sikeres, igyekeznek azt fenn tartani, és erre a' végre szünetlen vadászok tétetnek a' ragadozó madarakra, mellyek a' madarászoknak kárt tesznek, sőt minden emberkorú férfiú tartozik esztendőnként Oláus napján bizonyos számú ragadozó madár orrokat általadni kerűleti tisztjének (Sysselmann) melly a' madár orr vámnak neveztetik.

Mesterségi szorgalma, a' Färöe szigetieknek egészlen eleget tesz azok szükségeinek miveletek léptsője arányában. Valamint Norvéga és Islandi rokonaik, úgy ők is, magok készíttik minden bútoraikat, szerszámaikat, és az hasonló szükséges dolgokat: fő képpen fából, és értzből; magok építik házaikat, és ladikjaikat, és pedig igen mesterségesen, találkoznak köztök értelmes asztalosok, lágyirháznak, szőnek, festenek, átsolnak, és kalapálnak, egy szóval minden szükséges mesterséget magok tesznek, úgy hogy itt az idegen mester emberek nem is szükségesek. Az aszszonyok fő foglalatossága a' kötés, fonás, és szővés. Minden ruha darabjai a' szegényebb rendnek maga tselédjei által készülnek meg a' házban.

A' legfontosabb szorgalom ága ezen szigetieknek, és azoknak közönséges téli foglalatossága a' gyapjú kaptza kötés, nem tsak magok szükségére hanem a' külső vidékek számára is, mivel esztendőnként mintegy 112—120,000 pár vitetik ki Dániába, a' hol azok leginkább a' tengeri szolgák számára használtatnak. Minden házi gazda ád naponként mindenik szolgának, és szolgállónak 2 font gyapjút fonni, vagy éppen annyi fonottból egy pár kaptzát kötni. Az aszszonyok kötnek köténeket is és ágy terítőket, külömbbféle színnel.

A' kereskedés ezen szigetekben nem olly silány, a' mint azt termési szegénységekről itélhetné az ember. Legfontosabb tzikkelyei a' ki vitetendő portékáknak, termési gyapjú, kaptza, Wadmal, készitett bőr, fadgyú, vaj, toll, tőke, 's egyébb halak; és hal 'sír.

A' be vitetendő tzikkelyek: Só, kender, vászon, vas, ólom, mész, falkő, fa, üveg, puska kő, szeg, bor, pálinka, kávé, orvos fű, fűszerszám, dohány, könyvek, és külömbbféle fábrika portékák. Skotziába is kereskednek ezen szigetek.

§. 3.

Kormány.

Elöljáró, és Királyi Helytartó a' Färöe szigetekben a' tartományi kormányos, (Landvogt) a' ki az országi törvényszéknek Elölűlője, a' ki minden tartományi dolgokat intéz, 's a' mellynek köz tagjai, a' Lavmann, vagy is fő Birája ezen szigeteknek, annak segidje a' Sörenschreiber, azután a' hat Sysselmannok, a' kik kerűleteikben (Syssel) a' Birák, és külrendi vigyázók. A' Királyi Helytartó Elölűlője a' protestans vallású konsistoriumnak is, az az: ezen szigetekbeli protestans egyháziak gyülekezetének.

A' Királyi jövedelmek fő képpen a' tizedben, a' Királyi jószágok árendájában, és más egyébb adókban áll, mellyek többnyire halban, tollban, és gyapjúban tétetnek le, a' mellyek alig mennek többre 3000 Tallérnál.

A' Vallás Protestans:

Egyházi Elöljárója a' szigeteknek egy prépost, a' ki a' Seelandi Püspök alatt áll. Az egész szigetség 7 fárára osztódik, mellyekben 39 jóbbára kitsiny, fa, szalmával fedett templomok vannak, némelly fárának 7 illyen temploma is van, és pedig külömbbféle szigetekben, mellyeket a' sok zivatarok idején predikátorjok meg se látogathat.

A' prédikátorok jövedelme leginkább a' Királyi tizednek negyed része a' gabonából, halból, vajból, és gyapjúból, és nép adománnya nagy innepeken, t. i. ki ki egy bört hoz, közönségesen. Azon kivül minden fárához két szabad paraszt udvarok tartoznak. A' predikátorok sokszor Királyi parasztságokat is árendálnak, hogy tsekély jövedelmek mellett jobban élhessenek.

A' Tanulási intézetek is szegényen állanak illy nagy szegénység közt. Thorshavenban (a' fő városban) van egy deák oskola; mellynek tanítója a' Predikátor. Az ezen szigetekből származó tanulók a' Kopenhágeni universitásban külömbbféle érdempénzeket, és segedelmeket nyernek.

III. Szakasz.

Helyi Le irása az egyes szigeteknek.

A' Färöe Szigetek polgári tekíntetben hat kerületre (Syssel) egyháziban pedig 7 fárára vannak osztva; mellyek egymással megegyeznek, tsak hogy a' Stromöe sziget és kerület 2 fárát tesz.

1. Stromöe Kerület. (Syssel).

Ez egy az éjszakiak közt, és legnagyobb az egész sziget seregben, 6 m. Hoszszasága, 2 m. szélessége, és igen hegyes, két részre osztatik, mellyeknek mindenike egy fárát tesz.

a) A' Déli rész, a' hol jelesebb:

Thorshaven, (11° 45' Hoszsz. és 61° 59' éjsz. szél) kis fő városa a' Färöe szigeteknek, a' sziget délkeleti részén fekszik; egy öblön mint egy 280 m. Kopenhágától: Lakszéke a' kir. Helytartónak, a' törvény széknek, és prépostnak. Jó rév-partja van két be menettel, melly egy Sántzal, és harmintz egynehány örök által védelmeztetik. Fő kereskedő

helye a' szigeteknek. A' házak mind fából vannak, tsak a' templom van kőből. Van itt egy deák oskola, és a' város közelében egy betegház (Arge-Ispotály) leginkább a' Sűlyes betegek számára.

Friedrichswaag, a' Skotti kereskedésre intéztetett kis rév-part, és kereskedő piatz Thorshaven közelében.

Ezen fárához tartoznak: Kikeböe, és Kalkbach falutskák, Nolsöe szigettel.

b) Éjszaki részében: Kaldefiord falú, és Westmannhaven, (nyúgotra) és Halderswüg (éjkeletre), rév-partok. A' szigetben van 5 templom.

2) Nolsöe Sziget ön nevű falúval, 1 ½ m. hosz. ½ m. szél. a' Thorshaveni fárához tartozik.

2. Norderöe (éjszaki szigetek) kerűlet (Syssel) és fára. A' következendő szigeteket foglalja magába:

1) Videröe, hegyes sziget a' legéjszakiabbak sorában, 1 ½ m. hosz. 1 ¼ m. szél. ön nevű falúval.

2) Fuglöe, a' legéjkeletiebb sziget ¾ m. hosz. ½ m. szél. 1 templommal. Itt van a' kis Hatterwiig öböl.

3) Skinöe, egy más fél mérföld hoszszú helyből áll, 1 templommal.

4) Bordöe, 2 m. hosz. 1 — 1 ½ m. szél. 1 templommal; éjnyúgoti részén van a' Klack nevű jó rév-part.

5) Kunöe, 1 m. hosz., ½ m. szél., 1 temploma van.

6) Kalsöe, éppen tsak nem olly nagy, 2 templommal.

3. Oesteröe, Kerűlet (Syssel) és fára,

melly az egy Oesteröe szigetből áll, melly a' Stromöe szigettől keletre fekszik, és attól éjszakfelé tsak egy keskeny tsatorna által választatik. 4 ½ m. hosz. ½ — 2 m. szél. Partjai a' sok öblök által szakadozottak; keleti részén: Fundingford, Andefiord, Fuglefiord, (melly jó rév-partot képel, Gö-

tewiig, és Lommehaufwiig öblök vannak. Az Oestnäs fok. Délnyúgoti részén: Staalefiord, 2 m. hosz. öböl, melly a' jó Kongshaven öblöt képeli. Näs, déli tsutstsán, falú a' fő templommal, és más 6 templom is van a' szigeten széllyel.

4. Waagöe Kerűlet, (Syssel) és fára. Itt a' Szigetek:

1) Waagöe, hegyes, 2 m. hosz., 1 — 2 m. szél. a' Stromöe szigettől a' Westmannhavenfiord által válosztatik, van 4 temploma, és 2 rép-partja: Midwagg, és Sörwaag. Déli szélen feküsznek a' kősziklai szigetetskék: Tindtholm és Graseholm.

2) Myggenäs a' Färöe Szigetek közt legnyúgotiabb, $\frac{3}{4}$ m. hosz. $\frac{3}{8}$ m. szél. igen kő sziklás, 1 temploma van. Déli tsútstsán fekszik Myggenäsholm kőszikla szigetke.

5. Sandöe Kerűlet, (Syssel) és fára: Itt vannak:

1) Sandöe Sziget Stromöetől délre, 3 m. hosz. 2 m. szél., 3 templommal. A' fő templom Sandon van a' sziget déli részén egy öbölben. Ezen részén a' szigetnek, t. i. a' Dalsrippen, és Dalsfläs kő sziklán van egy veszedelmes erős folyás Queroen névvel. Éjnyúgotra vannak a' kőszikla szigetkék: Kötter, Hestöe, és Trolhoved.

2) Skuöe v. Skusöe Sziget $\frac{1}{2}$ m. hosz., 1 templommal.

3) Store-Diemen, hoszszú gömbű szigetke 1 m. kerűlete, 1 templommal. Nem meszsze fekszik a' kissebb Lille-Diemen szigetke.

6. Suderöe Kerűlet (Syssel) és fára. Itt találni:

Suderöe Szigetet, a' legdéliebb a' Färöe szigetek közt, 5 m. hosz. 1 — 3 m. szél. és igen ki kopott. Keleti részén ezen 4 mély öblök vannak: Qualwiig, az éjkeleti parton. Qualböe, a' hol a' hasonló nevű fő helye van az egész szigetnek, a' fő templommal, mellyhez még 5 filia templomok

tartoznak. Trangeswaag, a' jó kis Punthaven rév-partal; és a' Waagefiord, a' Lobroe rév-partal. A' délnyúgoti részen fekszik az Ordewűg öblön Famöyen falú, mellynél egy jó magos hegyen egy tó áll, mellyről azt mondják, hogy rendes apadása, és dagadása van, mint a' tengernek. Déli tsútstsán ezen Szigetnek fekszik a' Sumböeholm Szigetke (Kőszikla) és annál ama madaras Mönch nevű kö szírt, melly körül az említett Sumböe-Örvény patvarkodik.

III. Osztály.

Island Szigete, v. Islandia.

I. Szakasz.

Neve. Rövid története. Fekvése. Külső formája. Nagysága.

§. 1.

Ritkaságai, leginkább természeti jelességei végett, régtől fogva nevezetes Island Szigete. Naddok, egy Norvégiai tengeri rabló, a' ki 860-ban egy szélvész által oda vetődött, annak Snäland (havas tartomány) nevet adott, 4 esztendő után a' Svéd Garder jött oda, és a' szigetet maga nevéről, Gardarsholm (Gardar Szigete) névvel ajándékozta meg, de minakutánna a' Norvéga Flocke oda érkezett, annak, a' zaj, vagy is meg indult jég miatt, mellyet annak partjain talált, Island (jég tartomány) nevet adott, mellyet mind eddig meg is tartott.

§. 2.

Azon időben, mellyben a' Färöe Szigetek meg népesedtek, Island is meg telt lakosokkal Norvégiából. 870 jöttek két Nemes emberek Norvégiából: Jágulf, és Hiörleif Islandiába, és 4 esztendők mulva itt fámiliájokkal együtt megtelepedtek. Első lakhelyek még most is tőlők viselik neveket. A' sziget akkor még laktalan volt, sűrű erdőkkel be növe; attól fogva mindég jobban népesedett, és mívelő-

dött. A' 11-ik században hozattatott be a' keresztény Hit, 1261 az Islandiak, a' kik eddig tulajdon kormányi társaságot képeltek; alája vetették magokat önként Haquinnak, a' Norvégiai Királynak, 's meg is maradtak álhatatossan azon Országnál, mellyel együtt 1387 Dániának jutottak, 's a' mellyhez mind eddiglen tartoznak, 1551 által mentek a' Protestáns vallásra, 1627 és 1687, tengeri rablók jöttek ide Barbariából; a' kik embert, és vagyont el ragadtak, 's magokkal hurtzoltak. Azon kivűl is sokat szenvedett Islandia, tűz okádások, földgyulladások (leginkább 1783) föld indulások, és más természetes esetek által.

§. 3.

Fekvése.

Island Szigete fekszik Európának legéjszakiabb részén, az éjszaki égsark kerűleténél; melly még a' legéjszakiabb föld szegletén is által megy annak a' 352° 48' és 1° 45' k. Hosz. Ferro-tól és 63° 7' és 66° 45' éjsz. szél. közt. Következendő képpen egy arányban Norvegyia közepével, az atlánti, vagy éjszaki tenger legéjszakiabb része, és éjszaki ég sarkú, vagy jég tenger közt, Norvegiától nyúgotra, mellytől ezen sziget 120 mfdre. távozik; a' Färöe, és Britti szigetektől éjszakra, és Grönlandtól keletre; melly legközelebbi szomszéd tartománnya, mivel hogy itt a' jeges tenger, melly mind a' kettőjök között folyik, tsak 27 mértföld szélességű.

Formája egy rendetlen három szeglet, melly dél felé egy fél abronts kerekű hegyre végződik, és a' mellynek legszéleseb b oldala a' legnyúgotiabb része, a' melly délről éjnyúgotra terjed, és inkább, mint a' többi kettő, mély öblök, igen sok, részint igen keskeny, és hoszszú, 's külömbbféle formájú föld nyúlatok, és fél szigetek által ki ágasodott, és több szigetetskéktől körűl vétetett, mint a' keleti, és éjszaki partok, temérdek kőszirtokkal együtt. Innét ezen magas, hegyes, és kősziklás sziget min-

den felől egy borzasztó fel emelt ábrázalatban tünik fel a' szemnek.

Island egy a' nagyobb szigetek közül, mert legnagyobb hoszszasága nyúgotról keletre, 50 m. legnagyobb szélessége, délről éjszakra 45 m. és szinete 1480 □ m.

§. 4.

Tulajdonságai. Ég alja. Levegője. Tűneményei.

Islandia legéjszakiabb részén fekszik a' mérsékeltt földövedzetének, és legszélső tsutstsát kinyujtja az éjszaki ég saroknak kerületében, vagy a' hideg jég övedzetbe, a' honnét következtethetni a' nap hoszsza, és égalja külömbbféleségére ezen éjszakra olly magosan fekvő tartományban.

A' leghoszszabb nap Islandia déli részében, az alkonyodat nélkűl, 20 óráig, és következendő képpen az éj 4 óráig, ellenben a' legrövidjebb nap 4 óráig, és a' leghoszszabb éjtszaka 20 óráig tart.

Legéjszakiabb részén ezen szigetnek a' nap le se nyugszik, és a' legrövidebben fel se kel, hanem a' legkülsőbb éjszaki tsútson a' leghoszszabb nap nyáron egy egész hétig tart, és ugyan annyi ideig tart télen a' leghoszszabb éjtszaka.

Illyen külömbbség uralkodik a' természeti ég aljban is. Hideg van ugyan átaljában, a' mit a' tartomány fekvése magával hoz, de mivel még más több mellék környülállások munkálkodnak a' levegő mérsékéhez; innét nem tsak nagy külömbbség van ezen sziget ég alja, és más tartományoké közt a' hasonló szélesség alatt, hanem még egyes részei közt is ugyan azon szigetnek.

Egészlen véve sokkal hidegebb, és durvább az ég alj, mint más tartományokban hasonló szélesség alatt, mellynek oka a' tartomány magas fekvése, annak hegyes tulajdonsága, a' sok nagy jég bértzek és fő képen a' zaj, vagy jég darabok. Magok a' Lakosok itt tsak két részét veszik fel ez esztendőnek; t. i. a' nyarat, és telet, mivel hogy tulajdon képen a' tavaszt, és őszt nem is esmerik. A' nyár

igen rövid, tsak 4 hónapig tart, t. i. Pünkösd hava közepétől, Sz. Mihály hava közepéig, továbbá a' melegség nappal elég forró, de az éjjelek igen hűvesek; és a' meleg idő nem tartós, igen gyakran, és hirtelen változik, nem ritkán még a' nyári hónapokban is hó esik. A' ködök, mellyek itt igen számosok, eső és zivatar a' széppel váltóznak, és a' nyári napos napokkal; és némellykor el vétve nagy hideg esik be, ugy hogy Sz. Iványi havába is jég támad éjjel. Emellett a' levegő jobbáran nedves; és az idő kénye szerént való álhatatlansága miatt terhére válik mindennek, a' ki ahoz korán nem szokott.

Télen a' hideg igen kemény, leginkább a' belső hegyes részeken, a' hol igen sok hó is esik, nem olly erős a' fagy a' partoson a' szelidebb tengeri levegő miatt, ki vévén, ha a' zaj ahóz tódul, melly által rettenetes hideg támad. Ollykor a' fagy ki álhatatlan léptsőre hág, ugy hogy a' madarak seregenként meg fagynak: és többnyire az állatok az emberek lakásaiba veszik magokat.*) Vannak mindazonáltal némellykor még a' tél közepén is szép napok.

Azomban ebben is nagy külömbbség van a' tartomány egyes részeire nézve. Déli részén Islandiának télen a' hideg nem igen kemény; de igen érdeklő lesz, ha a' tsipős tengeri hideg szelek fújnak; a' hideg keleti szelek is Sz. György, és Pünkösd havában igen terhesek, főképpen a' partosón, és ha sokáig tartanak, marha dögöt okoznak. Nyúgoti részében a' hideg tűrhetős volna, ha a' zaj, melly Grönlandból jön, azt rendkivűl nem hidegitené, itt sok szelek dühösködnek.

Keleti, és éjszaki részén keményebb ugyan a' hideg, de nem olly be ható, mint a' déli részen

*) A' zaj jön Januar. el megy Martz. ollykor jön April. soká marad és sok kárt tesz.

a' midőn ott az éles tengeri szél metsz, különösen kemény pedig az a' jégbértzek közelében.

Némelly tűzokádó völgyeken, mellyek a' föld alatti tűztől melegíttetnek, úgy a' meleg források közelében, a' levegő többnyire sokkal szelidebb, mint egyébb vidékein a' szigetnek.

Erőszakos szelek, és zivatarok ezen szigeten igen gyakran hásártoskodnak, és sokszor olly megátolkodottak, hogy senki a' szabadon magát lábain nem tarthatja meg; sokszor az ollyan rettenetes szél a' vizet a' tengerből a' partra hajtja, a' hol az mint egy zápor eső le húl, úgy hogy az után az egész föld só részetskékkel van be hintve. Egy különös köd neme, mellyet a' szelek hoznak, bizonyos vékony tűz okádati hamúból áll, mind a' szántó földeknek, mind az ember melyének igen ártalmasok.

Égi haborúk igen ritkán vannak; de villámok, mellyek jobbára a' tűz okádó hegyekből löknek elő, gyakortábbak. Más fel tűnő levegői tüneményeket sokkal többször láthatni, mind egyébb föld vidékein; mint p. o. az éjszaki világosságot, mellyet itt télen majd minden éjjel, és különös pompában, és fényben látni, a' hol legnagyobb részét az égnek külömbbféle szinekkel be vonnya, és nagy mozdulásaival ezer féle ábrázmányokat rajzol. Ez egy olly szép tűnemény, hogy azt le nem irhatni. Hasonló levegői tünemény a' hó világossága, melly a' hóból támad, mellyet a' szél magasra fel forgat, ekkor a' hó repűlő tűznek tetszik. Ezen tüneményt tsak télen szemlélni.

A' Nap súgarai törése által itt még más levegői tünemények is támodnak. Továbbá némellykor tüzes golóbitsok mutatják magokat; vagy más világító tünemények; látni itt sokkal többször, mint máshol, két— kilentz mellék napokat is. Mindezen tünemények az itteni levegőnek, hónak, és az égsarokhoz való közel fekvésnek köszönik eredeteket.

Az ég alj ugyan, egészlen véve, azoknak, a' kik azt meg szokták, éppen nem egésségtelen, nem

hasznos mindazonáltal az egésségnek, mint más hideg országokban; a' mi több okoktól, különösen a' levegő nedvességétől is, és az idő szünetlen változásától származik. Halavány képén a' legtöbb Islandiaknak, leginkább azoknak, a' kik a' halászatból élnek, a' betegségekről, u. m. mely fájásokról, fekete epeségről, forró - és kehes hideg lelésről; kézi köszvényről, rettenetes vérvesztésekről, és egyébb ragadó nyavalyákról, mellyek itt gyakran garázdálkodnak, valamint a' gyermekek nagy halandóságáról, és a' férfiak rövid élletéről talám nem annyira az ég alj ártalmasságára, mint a' silány élelemére, és nehéz élet módjára kell következést tenni. Mivel hogy itt sok okok egybe munkállódnak az ember élete keserítésére, és rövidítésére.

§. 5.

Földszínete a' Szigetnek. Hegyek, és vizek. Természet tsudái. A' Föld tulajdonsága.

Island átaljában kő sziklás, és hegyes tűzokádó sziget, melly hihető hogy egész Lételét a' föld alatti tűz ki töréseinek köszönheti, a' melly még most is dühösködik, és ollykor rettentő pusztításokat tesz. A' kősziklabértzek ágaikkal az egész sziget legnagyobb részét el foglalják. A' fő hegységek délikeletről éjszaki nyúgotra húzódnak, és körbe terjesztik ágaikat, mellyek sokszor egész a' partokra érnek, a' hol imitt amott mint meredek fokok a' tengerbe kifutnak. Az Islandi hegyek nem szerfelett magasságúak ugyan, mivel a' legmagasabb hegy tetők, mellyek örökös jéggel tsillognak, a' mennyire eddig ki lehetett venni, nem emelkednek feljebb 6 vagy 7000 lábnál a' tenger színe felén, 's azért még távól sem olly magosok, mint az esmert legmagasabb hegyei földünknek. *) A' kevesebbé

*) A' Montblanc 14,676 lábmagas. A' Chimborasso Amerikában 19,985 láb a' tenger színe felett.

magosok, mellyek magassága tsak 2500 — 3000 lábra nevelkedik; részint jégbértzek. Islandiában Jökul név alatt esmeretesek, és többek azok közt tűz okádók. Átaljában az Islandi hegyek kősziklások, durvák, különös és ritka formájúak, vadonyok, darabosok, és meghathatatlanok. Tsak kevés útak vezetnek azokon által, azért is most annak belseje egészlen esmeretlen, és a' hír, hogy a' legmagasabb, és fel hatatlan hegyei közt a' sziget bellyének szép völgyek feküsznek, a' tapasztalás által neg nem tzáfoltathatik, ha mindjárt az kétségesnek látszik is. Már tsekély magassán láboknak megszünik azokon minden nevelő elevenség, közönségesen; azután kopasz kősziklák tornyoznak fel az egek felé, 's azok hegyei jég kúpokkal végeződnek. A' meredek magasságok, a' darabos kőszikla függetek, az elöl álló szírtok, a' borzasztó örvények, és barlangok, a' jég repedések, vagy darabok, mellyek a' vakmerőt, a' ki hozzájok közelgetne, el nyelni készűlnek; mind ezek, és más akadályok, mellyeket itt olly számosan együtt találni, egészlen mehetetlenné teszik ezen iszonyatos hegyvidékeket. A' tűzokádó hegyek is, mellyek itt magokat egész rettentőségekben mutatják, igen számosok. Tsak valami tíz esmeretes, mellyek még égnek, és füstölögnek és még többek, mellyek az újabb vagy régiebb időkben ki égtek. Mi itt rövideden elő számláljúk a' tűz okádó, és jég bértzeket.

A' Hekla, vagy is Heklufiall, a' melly nem legjelessebb ugyan, de legesmeretesebb, déli Islandiában, $\frac{5}{4}$ óránnyira a' tergertől, valami 4800 láb magos, melly az egész kör vidéket el pusztította, hóval, és jéggel boríttatik, a' melly mindazonáltal nyáron fel olvad, 1766 egy elöljáró föld rengés után, rémittő tűzzel ütött ki, a' mi azon esztendőben többször öztetett.

Irtóztató játék szín, melly félelmet, és romlást terjesztett meszsze környékre.

Nyúgoti Islandiában van a' magas jégbértz, és tűzokádó Geitlands-Jökul, mellynél, a' mint mond-

ják, egy szép, jég bértzekkel zárt, be hathatlan völgy légyen, mellyet az Islandiak Aaredal-nak neveznek.

A' Wester-Jökul, vagy Snäfields-Jökul, 6862 láb magos; tűz okádó, és mint fok, azok köszikla hegyek sorát zárja, mellyek a' nyúgoti részen a' Snäfieldsnesz fél szigetet képelik. Azon igen el terjedő kilátás van, lábán egy homok köszikián, van az ugy nevezett Sanghöhle (Ének barlang) nevét az Echótól vette, mellyet minden hangra viszsza ád. A' Glaama, az Arnarfiord, és Ilafjord (éj nyúgoti részen) öblök közt, legnagyobb a' jégbértzek közt. A' Dranga, legmagossabb tsútstsa a' 12 m. hoszszú, és 6 m. széles köszikiás hegy lántznak, melly éjszaki fokán végződik Island legéjszakiabb tsútstsának a' szárazon.

A' Baldjökul, Hofsjökul, Tunerygsjökul, Unedalsjökul, és Deilderdalsjökul a' legjelesebb jégbértzek Islandia éjszaki részén. Az egész vidék a' Myvatn tó körül tűzokádó, és itt emelkednek fel a' még mindég égő, vagy fűstölgő tűzokádó hegyek: Ráfntinnufiall, Krabla, és Leirhnukr, ez a' kettő az utolsó században igen dühösködtek.

Keleti Islandiában vannak a' legmagasabb, és durvább hegyek; mellyek közt jelesebbek: a' Flage, egy része az Oerävejökul jég bértzesnek, 1721, egy rettenetes tűz okádás által, melly az egész szigetet veszedelemmel fenyegetni látszatott, az egész kör vidéket iszonyúan el pusztította. A' Katlegiaa tűz okádó, egy része a' Myrdalsjökul jég bértzesnek, 1755 és 1756 (nem szolván a' korábbi ki ütésekről) igen dühösködött. A' Sidojökul, 1753 tüzet okádott, ez keveset ártott a' lakos vidékeknek, hanem 1783 szomszédságában keletre a' Skaptaa folyótól egyszerre három helyen tűz támadott a' földből, szörnyű nagy tüzes folyó tódult ki, 's a' körvidéken el terjedvén azt el pusztította. A' Torfajökul nevezetes meleg forrásairól a' jégen. Egy barlangból az innét nevezett Klofajökulból két nagy folyók jönnek ki.

A' Härdebreed, és Troldyngr régi tűz okádók, mellyek az elött igen dühösködtek. A' Breedemarks-Jökul egy nagy jég mező jégbértzek közt valami 300 láb magasságon.

Ezen hegyek, mellyek a' Lakvidékeket időről időre nem tsak a' hamú, kő, és Lava ki hányása, hanem a' rémítő hullámok által is, mellyek ollyankor a' jég fel olvadásából támodnak, és a' hegyekről le rohannak, pusztitják, gyakor földrengések, és szünetlen fenyegető kőszikla repedések, és hegy dülések által a' Lakosok örökös félelemben tartatnak. És meg történhetik, hogy végre ezen szörnyű változások, és viszontagságok által a' sziget egészlen el tűnik. Mivel hogy a' mi annak belsejében történik, a' hol t. i. még több, közelebbről nem esmeretes jég bértzek, és tűzokádok vagynak, a' szigetiek azzal kevesebbet gondolnak, mivel hogy az nekik közbe vetetlenül kárt nem tesz; de az egésznek pusztittására sokat tesz az, valamint a' szünetlen nevelkedése a' jég bértzeknek, és jég mezőknek, melly által a' lakható vidékek mindég szűkebbre szoríttatnak, ugy hogy veszedelem áll elől, hogy még előbb lakhatatlanná legyen a' sziget, mint sem a' föld alatti tűz által, melly azt alapa sikerén által túrja, egészlen el pusztíttassék. A' mi mindazon által a' Természet mindenható urának imádandó tanátsaiban van el rejtve.

A' legemlékezetesebb tűzi tüneményihez tartoznak ezen szigetnek a' sok forró, és meleg források, mellyeket itten találni. A' melegek, mellyeket fördőknek használhatni, Laugarnak (ferdő) neveztetnek, a' forró melegek pedig Horerernek (üst, vasfazék) mellyekben az Islándiak, tojást, eleséget, húst's a' t. főznek. Az ételeket mindazonáltal jól el zárt fazekakban kell azokba agatni, mivel máskép kiálhatatlan kénkő szagot vonnak magokhoz. A' leghiresebb, és jelesebb ezen források közt, maga nemében egyedül esmeretes a' világon, a' melly minden mesterségi vizi remeket meszsze fellyül halad, a' Geyser a' Haukakal völgyben, nehány mért földre Skalholttól

déli Islándiában: felső nyilata ezen kútnak 39 láb és a' forrás nyilata 19 láb kereszt mértékben, nem ugrik mindég, hanem tsak időről időre, a' víz halkal emelkedik; végre egy síket föld alatti zúgás támad, és egy némellykor igen erős tsattanás, mellyre azután a' forró víz súgár 60—92 láb magosra ugrik. A' medentzén fellyűl el folyó víz olly forró patakot képel, hogy abban a' marha lábát el égeti, ha bele lép. A' medentze körül több más források is vannak, de nem jelesek.

A' többi jeles meleg vizek Islandiában; a' ferdős völgyben (Laugardalur) Reyke mellett déli Islandiában; a' hol egy forró gőz ferdő is van; a' Reykanäszi (Rauch foki) déli Islandiában egy egészlen tűzokádó vidéken. Reykehvi a' Rutefiord partján éjszaki Islandiában. A' Reykedalsvi ugyan ott. A' Hverekalle tűz okádó völgyi; a' Kjöl hegységben, három nevezetes forró kút. A' Reikholts völgyi nyúgoti Islandiában, a' hol számos meleg források vannak. Keleti Islandiában tsak kevesek, és tsekélyek vannak. Sok van ollyan is, a' mellyet ferdőnek használnak p. o. St. Mortens-Bad; igen híres. A' Laugarnäsz ferdő Reikinrik közelében, e' a' t. A' ferdésen, és főzésen kivűl élnek a' meleg vizzel a' mosásra, fa lágyításra, e' a' t. Más külömbbféle nemű értz vizeket is találni számossan kiváltképen híres savanyú vizeket, mellyek ser forrásoknak neveztetnek, mivel vizeknek kellemetes; és a' gyenge serhez valami hasonló íze vagyon, 's azért igen bőven iszszák azt. Illyen forrást tsak magán a' Snäfieldsnäsz fél szigeten nyoltzat találni.

Patakai, kissebb, 's nagyobb folyói is nagy számmal vannak Islandiának, noha azok tsak parti folyók; a' legtöbb, és derékebb a' jégbértzek le folyásai, 's azért nem tsak már eredeteknél igen nagyok, hanem közönségessen igen vadak, erőszakosok, és a' kövek, 's jég darabok miatt, mellyeket magokkal hoznak, veszedelmesek is. A' legtöbbek, és nagyobbak kelet, vagy éjszak felé folynak.

Nevezetesebbek; a' Hvitaa, Thiorsaa, és Markfliot délre, a' Holm, a' Skaptaa-val, a' két Jökulsaa, Lagne, és Bru, keletre; a' Sand, Skialsand, Fya, Hierats, és Hruuraa, éjszakra, és a' Borgar, és Kolldaloon, nyúgotra. Több folyók be héjasitják, és megkövesítik a' beléjek tett ötlöket, mások fejérek a' mésztől, egyebek erős szagot adnak a' kénkőtől, 's a' t. A' jég bértzi folyók gyakran szörnyű nagyra nevelkednek, és ki áradnak a' tartományra.

Tó is több van; emlékezetet érdemelnek; déli részen, a' Thingvalle, legnagyobb Islandiában, 6 m. kerülete, igen mély, és halas; abban feküsznek a' Sandey szigetek, a' hol tsak madarak laknak, le folyása ezen tónak a' Sog folyót képeli. Huitaer, $1\frac{1}{2}$ hosz. 1 m. szél. A' keletin: a' Fiske, Smör, Aurrida, és több kisebbek. Az éjszakin egész sereget találni: jelesebbek: a' My-Vatn, az az: Légytó, a' sok légytől, melly itten tanyáz, egészlen tűz okádó vidéken fekszik; 's úgy látszik, hogy alatta meleg szernek kellessék rejtekezni, mivel hogy nem tsak be nem fagy télen, hanem több helyeken abból füst száll fel, még is halak élnek benne, a' mellyek, hihető a' melegtől, igen lágyak, és kövérek. Közelében kénkő bányák vannak. A' Vadla kerületben van egy tó, mellyben, a' többiek közt ollyan halak is találkoznak, mellyek egyébbként tsak a' tengerben élnek. A' nyúgoti részen: a' Diupalon, a' Snäfieldsnász fél szigeten, melly látható képen nints egybe kötve a' tengerrel, még is apad, és árad. A' Skorradalsvatn $1\frac{1}{2}$ m. hosz. és $\frac{1}{5}$ m. szél. igen halas. A' Langa, Langadató 's a' t.

Mind ezekből már könnyen el találni a' Föld tulajdonságit. Igen hegyes az, és kősziklás, fő képen belsejében; de van sok nagy, és kis völgy is, és a' partokon jó nagy rónák vonódnak körül. A' föld ugyan átaljában jó formán salétromos, egyes részeiben mindazonáltal a' tartománynak igen külömböző, váltózva motsáros, ingoványos, agyagos,

követses, homokos, tüzes, és sok vidéken penészes. A' termékenység magát a' föld tulajdonságai, és fekvése után egyeniti. Legbővebben teremnek a' tűzokádó vidékek, mellyeket a' föld alatti tűz melegít. Átaljában azomban a' valón termékeny, és mívelésre ügyes, következendő képen lakható vidékek tsak a' legkissebb részét veszik be a' szigetnek, mellynek summás földszínete többre nem megy, legfeljebb, 450 □ mfdnél, sőtt a' valóban lakos, és használt tájékokat tsak 200 □ mfdre számlálják, és valamivel többre a' föld le írók.

§. 6.

Termés.

Annyi kedvetlen tulajdonságok mellett is nem kevés számú, külömbbféle hasznos, és betses termésekkel bír Islandia. Az ásványok jobbára tűzokádási termények (Lávák) u. m. tajték kövek 's a' t. Azomban ezeken kivűl is a' hegyek, többféle nem megvetendő kintseket, és ritkaságokat zárnak magokba. A' több féle föld, és kő nemekből, mellyek itt találtatnak, emlékezetet érdemlenek; a' sok féle színű edény agyag, és valódi festék földek, és föld nemek, több féle kővér agyag, (Bolus), az úgy nevezett Islandi Malachites, zöld, részín lágy, részínt kemény agyagnemű kő, melly festék gyanánt használtatik, és Islandiának éjszaki tájékán a' hegy hasadékokban találtatik: a' Sz. Péter földje, fejér mint a' kréta, hanem vékonyabb, és tágosabb; itt a' kisdedeket hintik meg azzal, némelly sebes részeiken. Az Islandi kövér agyag; az értzmész; a' márga, vagy is úgy nevezett Montmilch. Kréta nemű föld.

Gipsz több helyeken találkozik. A' durvább kő nemei számosok; a' homok, és szikla kövek, Breccia, tófa, úgy nevezett kő üveg; egyébb tűz okádati termények közt különös szemfűlességre méltó az úgy nevezett Hraun, föld salak, vagy is kővé keményedett láva, külömbbféle színnel; többnyire mindazonáltal fekete, és igen nagy darabokban.

Basalt is sok van, és igen szép Basalt oszlopok. Markassit kő, Bányavirág (kvártz) több féle tűz kövek, több nemű spathum, szép kristálok, mellyek közt az Islandi gyémánt, Jáspis, Jásponix, Kaltzedon, Onix, Porfir, 's a' t. több vidékeken, úgy Gagat kő (mellyet agatnak hivúnk) és szép kővé vált szerek. Turfa sok, és sok féle van. Különös ásványi jelesség az úgy nevezett Surtarbrand; a' melly nem egyébb, mint földi szuroktól által hatott, megkeményedett, nem meg kövesedett, fa, melly a' levegőn el omlik, és a' nedvességben fenn marad, és soha nem rohad; ha el égettetik, világos, de gyenge lángot vet, de a' melly erős melegséget okoz, szaga füstyének unalmas, de nem kelletlen; ezen ásvány, melly itt a' föld alatt igen nagy bőséggel találkozik, az Islandiaknak kő szén helett szolgál, és a' vas művesek azt jobb szeretik a' kőszénnél, mivel az nem égeti úgy a' vasat; az Islandiak azt porrá zúzzák, és a' ruha közé hintik, a' moly ellen. Tátzákot, és tsészéket, e'. a'. t. készítenek abból, és a' pallérozást (fényítést) szépen fogadja. Kénkövet mind tisztán, mind értzel vegyítve, számosan lelni, különösen emlékezetes a' Myvatn tónál lévő gazdag kénkő mína. A' timsó, és gálitzkő se ritka. Sót, és közép sót is találni, kivált nyúgoti, éjszaki, és déli részeiben a' szigetnek. A' tulajdon ásványokból van vas, tsak nem mindehól, és böven. Bellje a' tartománynak még jobbára esmeretlen, mivel be hathatatlan.

A' Növevények közt emlékezetre méltók: a' kerti vetemények, még pedig a' kényesebbek, és nemesebbek is megteremnek u. m. Olasz káposzta, répa, saláta, retek, kelrépa, (kalarábi) tengeri retek, mustár, veres és fokhagyma, petresilom (nagy munkával) májoránna, zsázsa (kresse) kakukfű, fodorménta, 'sálya, 's a' t. A' krumpli mindég szaporodik. A' kender, és len lassan megy, vad fű nemek, (eledelre valók) jobban meg teremnek, u. m. az úgy nevezett Melur, vad gabona neme, melly a' természet visgállók szerént a' homok zab (arundo

arenaria) 's a' melly vékony, és homokos vidéken, több részeiben megnevelkedik Európának, és itt is kenyérnek használtatik. Ide tartoznak még a' kerti, és mezei sóska, pongyola pitypang, egy Sáté (carex, Riedgras (nemű fű, 's a' t. (mellyeket láss ezen kötet végén) mindezek közt jeles ama nálunk is esmeretes Islandi tarjag (Lichen islandicus). A' kigyótrank gömbjéből liszt készíttetik. Sok mezei kőmény, és több nemű gombák. Tengeri növevények, leginkább Tang fű. Takarmányi fűvek, lóherék, mohák 's a' t.

Sok bogyó gyümölts is terem, mellyek embernek; és marhának eledelűl szolgálnak, nints hijány órvos fűvekben is. Mindeddig 543 neme esmeretes a' növevényeknek. Fának szűke van, noha Islandia hajdon igen erdős volt, most egyes ligeteken, tsonka nyirfákon, és némely bogyós bozótokon kivűl se fa, se erdő nints azon. A' gyümölts fák se fogandzottak meg eddig ottan.

Az állatok országából vannak itt szoptató, és négy lábú állatok, kitsin, de tartós, virgantz, és bátor lépésű lovak, norwegai fajta, jó nagy számmal. A' szarvas marha nem ollyan számos, közép nagyságú, és jobbára szarvatlan. A' juhok, mellyek a' Lakosok élelmének egy részét teszik, nagyon megkevesedtek, valamint a' többi állatok is, 1783 ama nagy tűz okádás által. Az islandiai juhoknak átaljában szarvok van, és pedig némellyeknek három is. A' ketskék száma igen nagy, 1777 hozattak bé az irám szarvasok, a' kik itt a' nekiek való ég alatt élnek, elég nyári legelőt és téli takarmányt (irám mohát) találnak a' szigetben. Eb, több van, mint matska.

A' Négylábú vadakból tsak rókák, mellyeknek igen finom szörök van, patkányok, és egerek találkoznak. Medvék ollykor a' zajon jönnek ide, de az Islandiak azonnal vadászatot tartanak ezen alkalmatlan vendégek ellen, és el ejtik azokat.

A' szoptató tengeri állatok közt fogattatnak az itteni partokon sok féle tengeri borjúk, és tzethalak.

A' szárnyas állat itt számos, de tsak a' vad, a' szelídekből tsak tyúkokat lelni, 's ezeket is ritkán. Annál több a' ragadó madár, tollas vad, vándarló madár, és állandó szárnyos állatok, a' mellyeket mind tollok, húsok, és tójások kedviért, mind a' kármiatt, mellyet némellyek azok közűl okoznak, a' lakosok gyorsan üldöznek. A' legemlékezetesebbek; a' külömbbféle nemű sas, és sólyom. Az Islandi solyom madarak híresek a' vadászatban. A' Dániai Király némellykor nagy Uraknak tesz ajándékot. Varjúk, vagy hollók, mellyek igen kártévők, és tsalárdok, de igen szelídek is, és Baglyok. Tengeri hollók, tengeri harkályok, külömbbféle nemű vadrétzék, hattyú lúdak, hattyúk; skotti rétzék, 's a' t. Lásd a' kötet végén.

Sok tengeri papagájók (szajkók) tengeri fetskék (sterna) tengeri szarkák, patsirták 's a' t.

Halakból nagy sokaságot lelni; és feleslegséget, mivel a' tengerek, parti, és szárazi folyók, és tavak minden nemű halakkal bővelkednek, leginkább pisztrángokkal. Jelesebb neműek: a' Lazatzok, sok nemű töke hal, és hering; tüskés, kék, és közönséges tzápák, vagy ember evők, tengeri patkányok (Chimaera monstrosa) pontyok, angolna, 's a' t. (Lásd a' köt. vég.)

A' tsúszó mászók közt találni: több féle rákokat, vízi és egyébb palatzkákat, pilléket, vad méheket, vízi; és más molyokat, minden féle vízi, és egyébb legyeket, nagy terhére a' lakosoknak, és marháknak; és jobbára azon férgeket is; mellyeket mi is, noha nevektől is irtózunk, szenvedünk.

A' tekenyős állatokból, és kukatzokból vannak itt minden nemű tekenyős békák, és tsigák, ostrea (de nem sok) tengeri homok kukatz, eső kukatz, 's a' t. (a' köt. vég.)

Ezen rövid tekíntetből ki tetszik, hogy Islandia nem olly szegény tartomány, mint az első tekíntettel láttatik, mivel, noha némelly természet ajándéki nélkűl el kell is lennie, mellyek az élet édesítésére szükségesnek itéltetnek, ki van az pótolva a' lakosoknak más egyébb felesleges terményekkel.

II. Szakasz.

A' Lakosok; Száma; Eredete; Nyelve; Természéti, és erköltsi vonata. Szokásai, és élet módja.

§. 1.

Islandiának, a' mint már észre vettük, kevés lakosa van, 's azok is tsak a' partokon, és a' partoktól nem meszsze be felé, belseje egészlen üres, a' durva jég bértzek, és veszedelmes tűz okádók miatt jobbára lakhatatlan. Száma lakosainak 48 — 50,000. Noha az egész sziget 1480 (Stein szerént 1800) □ m. a' Lakható része pedig 400 □ m. (mások szerént 200). Hajdon sokkal nagyobb volt ez a' szám, de az újjabb időkben külömbbféle viszontagságok által az nagyon megfogyott.

Eredetek, a' mint már mondottuk, norwégiai, nyelvek a' régi nordi, (éjszaki) vagy Norwégi, mellyben még sok töredményeit találni az ősi időknek.

Ezen szigetiek átaljában jó formán hasonlítanak a' Norvegákhoz; a' fel tűnő külömbséget tsak az ég alj, és élet módja okozta, és az Islandiaknak magányos helyheztetése. Termetek derék, jó, és tartós test állással, közép szerű magassággal; de nem rend kivűl erőssek; szinek fejér, az ég alja, és élet módja halavány színnel mázolja artzájokat. Igen komolyak, ritkán látni őket nevetni, mellette őszinték, hívek; kész szolgállatúak, vendég szere-

tők, valamennyire hideg vérűek; szeretik régi szokásaikat, és tellyes szivvel viseltetnek honnok eránt. Durva gántsok esmeretlenek nálok, és a' gonosz tétel ritka. A' finomabb mívelet hijánya miatt a' köz emberek ugyan valamennyire egyűgyűek, és könnyen hívők; nem hibáz mindazonáltal azoknak a' józan ész, és foghatóság. A' jeles tudósok rendében több érdemes Islandiak nevei is fényeskednek.

A' szokásokra nézve, ama hideg hajlandóságból minden eredeti dolgok eránt, még most is sokat meg tartanak őseik szokásaiból. Szokott ruházatja a' közönséges embereknek, sőtt még a' predikátoroké is, jobbára fekete vastag posztóból (Wadmal) vagyon; üngök, és lábra valójok vagy vékony posztó, vagy vastag vászony; a' felett a' parasztok rövid melytyűt, és ha útaznak, egy kis köntöst, vagy palástot hordoznak; nadrágjok bő, harisnyájok gyapjúból kötött; tzipőjöket magok tsinálják nyers bőrből. Fejeket nagy három szegletű kalappal fedik. A' közönséges szín fekete, tsak egy kis kerűletben ruházkodnak a' parasztok fehéren. Ha tengerre mennek, borjú, és birka bőr ruhát vesznek magokra.

Az aszszonyok ruhája hasonló képen fekete Wadmalból van. Az üngen fellűl pruszkát, és fél köntöst (Jacke) melly elől be van 'sinorral fűzve, hoszszú újakkal, mellyek elől értz gombokkal be vannak gombolva, viselnek. Fellűl az ing gallérjára egy kis három újnyi széles fekete bársony, vagy selem gallér, sokszor arany 'sinorral ki rakva, tűzettetik. A' köntös *) egész bokáig ér, és egy sárga értz, vagy ezűst tsattos övvel szoríttatik a' derékhoz; mellyre a' kötény, hasonló képen Wadmalból, 's fellűl néhány értz gombokkal ékesíttetik, köttetik.

Ezen ruhák felett még pompa kedviért egy felső köntös vagy palást köntös (Überrock) vetető-

*) Nálunk szoknya.

dik, melly a' nyakhoz áll, és mintegy tenyérnyivelt rövidebb az alsó köntösnél (szoknyánál) ezen felső köntösnek gallérja, vagy hajtókája van, a' személy tehetsége szerént, melly azt hordozza, ezüst, vagy sárga réz boglár tsattal, vagy gombokkal tziffrázva; újjajikon az Islandi aszszonyok sok sárga réz, ezüst, arany gyűrűket viselnek. A' fej dísz, melly majd egy tsútstsán meghajtott tzukor süveghez hasonlit, több, a' fejre tekért keszkenőkből áll, mellyek egy selyem 'seb keszkenővel megerősíttetnek; és egy süveget formálnak, melly mintegy két fej magosságú, mellyet inkább melegít, mint ékesít.

A' gazdagok vékonyabb posztóból tsináltatják ruhájokat. A' Tisztek pedig, és tisztesebbek, és azok aszszonyaik magokat egyébb Európaiak, vagy a' frantzok viseletéhez alkalmaztatják.

§. 2.

Lakásaik az Islandiaknak nem tsak igen egy rétűek, hanem részint szegények is. A' köz kő épűleteken kivűl, és a' Tisztek házai után, a' mellyek a' sok föld rengés miatt igen alatsonyok, jobbára sak kitsin, alkalmatlan paraszt házakat, a' vagy kunyókat találni, mellyek vagy zajfából átsoltattak, vagy lavadarabokból építtettek, mellyek közt a' hasadékok mohhal tömetnek be; ollykor belől a' falak deszkával béleltetnek meg, födele, és padlata tsak a' gazdagabbak házainak van, közönségesen a' padló a' föld, a' fedél a' tető; melly vagy fa létzekből, vagy tzethal oldaltsontokból van öszve rakva, mellyekre gyepet raknak. Ezen zöld gyöp tetők, és a' veres festék, mellyel kűlső része a' parasztházaknak közönségesen be van mázolva, ezen egyébbként nyomorúlt épűleteknek jó formán kellemetes tekíntetet adnak. A' kémény egy lyúkból áll a' tetőn, és a' tűz hely nehány nagy kövekből. Igen kevés háznak van üveg ablakja, a' helett vékony, által világító bőrökkel élnek, azokat rámákra feszítvén. A' föld indulás, és erőszakos szél-

veszek miatt a' házak mind alatsonok. A' templomok majd semmit nem külömböznek a' közönséges paraszt házaktól. A' paraszt udvarok több magán álló egyes épűletekből állanak, u. m. a' Lak házból, melly a' hoszszú fa hijánya miatt, több egy másra dűlő kalibákból áll, mellyeknek egyike a' lakszoba, a' másik a' konyha, a' harmadik az ebédlő, a' 4-ik a' tejes kamara, és az 5-ik a' tselédszoba, a' négy útolsó között vezet egy folyosó a' ház ajtajától a' lakszobához; azután van a' hal kamara (magazin) 's az istállók, és sokszor más gazdasági épületek, és élés házak, ruha kamara. Mindezen egy udvarhoz tartozandó épületek többnyire egy alatson sántzal körül vétetnek. Sokkal nyomorultabbak a' közönséges halász kunyók, vagy tanyák.

§. 3.

Eledele az Islandiaknak egy rétű, és tsekély; többnyire kenyérből, vagy pogátsából, halból, téjből, és tejes ételekből áll; húsból is, de nem sokszor. A' kenyér, és kétszer sült, melly közönségesen Kopenhágából hozatik ide, drága itten, és tsak vendégségekben kerűlnek közönségesen az asztalra; azomban az Islandiak is sütnek ollykor kenyeret, vagy is inkább pogátsát vas pléheken ros lisztből, melly hasonló képen Dániából hozatik ide. Ollyan pogátsát sűtnek azon lisztből is, melly vagy islandi móhból, vagy kigyó gyökérből; vagy homok zabból készül, de ez se sokszor történik: többnyire szárított hal pótolja a' kenyeret. Az islandi móhból dara is készül, melly jó izű kását ád. Minden féle halak, a' levegőn száraztva, be sózva, vagy fagyasztva, teszik a' legközönségesebb, és oltsóbb eledeleket. A' Levegőn száraztott halak közönségesen savanyú irós vajjal (téj föllel) kenettetnek meg. Sok fris halat is esznek; még is jobb szereti az Islandi azokat, a' mellyek már egy ideig állottak. Téjből, és savóból több féle étkek készűlnek, öszve főzik a' haltsontokat, és geréblyéket savóban kásának; ételt készítenek (levest, vagy híg

kását) savanyú téjből, fenyő, vagy más egyébb bogyókkal, a' vajat legörömestebb eszik savanyún, és úgy soká is el tartják azt azzal a' vélekedéssel, hogy mindég jobb lesz, mennél tovább áll, az Islandiai sajt meglehetős, de nem mindég. A' marha, birka, ketske, és madár húst ritkán eszik frissében, hanem jobbára be sózva, vagy füstölve, vagy alutt téjjel hordókban állottan. A' hús leves, közönségesen savóval főzve, tsak vasárnap, és aratás idején tétetik az asztalra. Télen sok füstölt húst esznek. Ezen nehéz időre sok be főzött savó, savanyú téj több féle bogyókkal, alutt téj, mellyek előbb nem tartatnak jónak, miglen nem esztendősök, 's a' t. hordokban tartatnak el. Minden féle vadon növő fűvek, és most a' kertekben nevelt zöldségek, gombák, és tekenyős békák is eledelül szolgálnak, de nem közönségesen, az Islandi nem szereti a' növevényi ételeket. Végre a' tengeri tzúkor fű, (Alga sacharifera. island. söl.) drága falatja, és nyalánksága közé tartozik az Islandiaknak.

Italok ezen szigetieknek nem kevesbé egy rétű, de nem is minden szájpadlásnak lenne kellemetes. A' vízen kivül: téj, savó, iró, és Blanda, ez egy ital, melly vízből, savóból, kakukfűből, és majombogyó lévből készül. A' pálinkát ugyan meg nem veti az Islandi, de igen drága. A' sert, mellyet némelly parasztok magok főznek, de többnyire Daniából hozattatik be, és kávét tsak a' gazdagabbak, és tisztessebbek házaikban találni fel. Ollykor a' közönséges emberek fű levet (Thea) isznak. Azomban az újabb időkben már itt is bejött a' szokás, hogy a' birtokossabbak a' fű lével, és nádmézzel élnek.

Az Islandiak napjában háromszor esznek; reggel 7 órakor, délben két órakor, és estve 9 órakor. Nem szenved ugyan ezen sziget élet szereiben, noha kenyér gyümöltse nints is, azomban ollykor még is be lép a' szűkség, ha a' zaj igen nagy, és soká a' parton marad, a' midőn nem tsak hogy a' hideg a' legmagasabb léptsőre hág, úgy hogy minden nö-

vevének ki vesznek, hanem a' halászat is egészlen félbe szakasztatik. De ez a' zaj gyakran sok fát is hoz ide, a' közönséges tüzellő mindazonáltal turfa.

Szokásaikról, és erkölcsi tulajdonságaikról nem sokat lehet mondani, egyébb hogy régi Norvegák, és átaljában pallérozások még nem nagy tökélletességre ment, noha itt is útat talált azon mívelet, melly már Európában annyira el terjedett, hasznára e'; vagy kárára a' valódi boldogságnak, a' jövendőség fogja meg választani.

Legkedvesebb társaságos mulatságaik abban állanak; hogy régi történeteket, és verseket mondanak, vagy olvasnak elő, és Hősi dallokat énekelnek. Némelly kártya, tábla, és Schak játékokban. Legközönségesebb gyakorlások a' birkozás, és lovaglás. A' musikát, és tántzot nem kedvellik, egyetlen tántzok van dall mellett.

A' napot 8 egyenetlen részre osztják. A' regvel $4\frac{1}{2}$ től fogva $7\frac{1}{2}$-ig, a' dél előtt innét $10\frac{1}{2}$-ig, a' dél 3-ig, a' dél után 6-ig, az estv 8-ig, az éj 12 óráig (éjfél) számoltatik. A' korán regvel 3 órakor kezdődik. Ezen napidő szerént osztják el foglalatosságaikat.

§. 4.

Foglalatosságaik, és Munkáik az Islandiaknak. Mezei, és kerti munka. Marha nevelés. Halászat. Madarászat. Mesterségi szorgalom, és kereskedés.

Az Islandok foglalatosságai többnyire meg szerzésére ügyellenek nem sokféle szükségeiknek, t. i. egy rétű használlására azon terményeknek, mellyeket szigetek hoz számokra. Közönségesen az Islandiai paraszt egybekaptsol tselédje közt udvarában minden itt gyakorlatban lévő kézi munkákat, gyakorolja, ha már annyira elő hatott, a' kerti, és rétségi miveletet; marha nevelést, a' mennyire ereje terjed, e' mellett a' halászatot, és madarászást, hogy ez által ki pótolja a' marha nevelési hijányt, e' mellett maga készíti minden munka szereit, és eszközeit, az aszszonyi személyek pedig kötnek,

fonnak, szönek, és varnak; és igy az illyen familiában minden egybe van kaptsolva, a' mi tsak lehetséges, a' mi szükségeit illeti ezen igen egyrétűen élő házi tselédeknek; mivel hogy a' mit terményben öszve gyüjtenek, vagy fel dolgoznak, abból mindég megmarad egy rész, mellyen más egyébb szükséges dolgokat tserélnek.

A' kik a' hallal bővelkedő partokon laknak, majd egész nyáron, és télen nappal a' tengeren vannak; a' midőn estve haza térnek, fel bontják a' halakat, és ki szedik azokat, azután által adják az aszszonyoknak, kik azt el készítik, és fel szárogatják. Rosz időben a' férfiak is otthon maradnak, és gyapjút fonnak, vagy más házi dologban foglalják magokat.

A' közönséges paraszt is ki megy tavaszszal a' halászatra, hogy magának idején élelmet szerezzen, de nyáron a' mezőn marad, hogy takarmányt szerezzen marhájának, őszszel a' télre szolgálló készület munkák tétetnek meg; a' felesleg jószág vásárra vitetődik; öszve hajtatnak a' juhok, és abból annyi le metszetik, a' mennyi a' télre szükséges; zaj fa szedettetik öszve, barna szén, és turfa a' tüzellésre; gyep a' kaliba teteje meg újitására, egy szóval minden elő készületek a' durva télre megtétetnek, melly alatt jobbára a' familiák tanyáikba számkivettetnek, és tsak házi munkákat vehetnek kézbe.

Az aszszonyok a' kert, és rét munkállásánál segítenek, a' marhát el látják, úgy a' tejet, 's a' mi hozzá való, a' Konyhát, és élés kamarát, a' gyapjút el készíteni, 's a' t.

Éjjel, annak hoszszasága szerént, bizonyos órákig lámpásoknál dolgoznak, mellyek hal 'sirba mártott tsővirits (épilobium, Weiderich) béljből állanak, mellyek úgy vannak el készítve, hogy bizonyos számú órákig égnek, és igy az óra üveg helett szolgálnak, melly által, óra helett, a' napot fel osztják.

Egy régi falusi törvény (Byalag) el rendeli a' szolgák, és szolgállók dolgát, és bérét.

A' kerti vetemény a' Dániai Kormány segédelme, és buzditása által mindég jobban divatba megy e' végre az 1806 oda sok magokat küldött, és a' lakosok közt el osztatott, a' mi igen jó következéseket vont maga után, már sok szép kerteket találni a' szigeten.

Egész mezei munkája az Islandiaknak a' rétségben áll; az enni való növevények gyüjteménnyében, és fő képpen a' homok zab mívelésében. Ez a' vetemény itt vadon nő, és vékonyan a' legszárazabb vidékeken, (homokosokon) leginkább keleti részén a' szigetnek. Kis Aszszony havában, minden szára és kalászsza fejér, következendő képpen érett, sarróval arattatik le jó fellűl a' gyökéren, azon vélekedésben, hogy jövendőben a' szára annál magasabbra növend; azután kévékbe kötődnek, mellyeknek ketteje egy ló terhet tesz. Megszárasztván otthon le verik a' kalászokat; mellyeket az éllés tsűrbe el tesznek a' télig, és mivel a' mezőn nem érett meg tökélletesen, azt az ahoz készített kő házikóban a' tűznél szárogattják meg, a' magvát kézi malmokon örlik. A' malom kövek Hraunból, vagy lavából faragtatnak. A' liszt édes, de jó, 80 kéve ád egy hordó (tonne) lisztet, mellyet pogátsára, kására, és darára használnak.

A' marha nevelés némellykor a' legsikeresebb élelem ága az Islandiaknak, főképpen nagy a' juhszaporítás, mivel azok könyebben tartatnak, és kevesebb szolgálatot kivánnak, egész esztendőben az ég alatt legelvén egy pásztor gondviselése alatt, mint egyébb marha féle. Nyáron a' hegy legelőkre és télen a' rónákra, 's völgyesekre, leginkább a' tenger partra hajtatnak, a' hol a' tengeri növevényekből éldegélnek, mivel télen sem étetletnek, és fedél alá nem jönnek, tsak az igen kemény, és zivataros időben, a' midőn a' barlang üregekbe folyamodnak, a' millyen igen sok van, vagy hamarjában silány kunyokat ütnek fel számokra. Minden

seregnek van vezető kosa, melly az útat tudja, ha az juhász a' tsapást el veszti is a' hóban, a' hóból is ki ássa magát az ollyas kos, ha a' nyáj be havazódik, és annak útat nyit. Vannak itt parasztok, kiknek 2 — 300 juhok is van. Legsikeresebb jövedelem a' juhtartásból a' gyapjú, melly itt külömbbféle jóságú.

A' szarvas marha nevelés is meglehetős állapotban vagyon: nagy részint az esztendőnek, kivált a' hoszzú télen által az istállóban tartatnak a' marhák. Vannak azomban tsordák, mellyek jobbára a' szabadon legelnek, és majd fél vadakká lesznek. A' ki meg teheti, a' hegyekben legelőket tart, a' hol a' marha egész nyáron egy pásztor, és két fejős vígyázatja alatt el marad egész aratásig, vagy is széna takarásig. Télen a' marha szénával, vagy a' hol az hibáz, zúzott hallal is tartatik.

A' ló tartás itt igen izmos, mivel hogy az kevés fáradságba kerűl, mivel jobbára a' lovak szabadon futkosnak, és magoknak eledelt keresnek, tsak a' paripák tartatnak télen istállókban. Némelly Irlandoknak sokkal több lovok van, mint szarvas marhájok.

A' Halászat, leginkább a' halas partosokon, részint mellék mesterség gyanánt űzettetik a' parasztoktól, részint mint fő mesterség a' tulajdon halász mester emberektől, a' kik a' partokon laknak. Hibázik az Islandi halászoknak a' jobb, és izmosabb hajó szer, és más ügyes halász eszköz, kivált a' nagy hering hállók, 's a' t. Jobbára horgokkal halásznak, mellyek kötelekről lógnak számoson, és kövekkel terhesítve a' tengerbe botsájtatnak, korán reggel ki mennek a' halászatra tsajkájikban, mellyek közt mindeniknek egy vígyázója van (Formann) a' ki az egész dolgot kormányozza, és ha a' ladik terhével a' parthoz viszsza tér, azt a' részesek közt arányosan fel osztja. A' fogott halak azután fel bontatnak, el szabdaltatnak, és vagy köveken szárogattatnak, a' hová lapjába tétetnek, és gyakran meg forgattatnak, vagy létzekre

aggattatnak. A' száraztásra bizonyos nyilt kunyók vannak. Többnyire a' hal, mellyet itt fognak, több féle tőke hal, hering, lazatz, és pisztráng nemek. A' pisztrángok az Islandi folyótskákban, patakokban, és tavakban igen nagy bővséggel találtatnak, és azt venni észre, hogy a' langyos vizekben igen jó tartozkodások van. A' nagyobb tzethal nemek fogására nem merik az Islandiak magokat reá szánni közönségesen, kis ladikjaik miatt, azért azt nem is nagyon gyakorolják, noha kedvek, es ügyességek elég volna arra. A' tengeri borjú fogás nagyobb divatban van, a' sok féle tengeri borjúk, mellyeket itt lelni, részint botokkal (poznákkal) üttetnek agyon, részint hállókkal fogatnak, részint lántsákkal nyilaltatnak.

Némelly vidékeken a' halászat egész esztendőn által tart, másokon bizonyos időkben, a' midőn t. i. a' halászat jobban szokott fizetni, a' déli Islandiában Böjt elő hav. 1-sö napján kezdődik, és egész Pünkösd hava közepéig tart, az éjszaki vidékeken kezdődik Pünkösd hava közepén (a' zaj miatt) és tart egész a' széna takarításig. Egyébbként a' halászat jobbára tsak magok szükségére szolgál, azzal a' kereskedés által nem sokat nyernének.

A' Madarászás is fontos tárgy Islandiában, kivált a' tengeri madarakra nézve, mellyek minden partokon, de leginkább némelly helyeken, a' hol fészkelnek, igen számossan fogattatnak, fő képpen hasznot hajtó ezen fogás a' kis Drangöe szigeten. A' madarak részint ebek által, részint hállókkal, részint tőrökben fogattatnak, mellyek deszkákra szegeztetnek, 's a' tengerbe eresztetnek. Kőszikláikra is fel másznak kivált a' dunnalúdak után; vagy köteleken azok fészkeihez le ereszkednek. Tojásait; és húsát jobbára a' tengeri, és szárazi madaraknak az Islandiak eszik meg; a' pelyh, és toll el adattatik. A' szárazi madarak közűl legszámosabban fogattatnak a' hófajdok.

A' vadászat tsekély, mivel hogy tsak a' rókákra terjed, mellyek ellen közönségesen les vettetik ár-

talmasságok miatt, és a' medvékre, mellyek a' zajjal ide jönnek, és közönségesen azzal ismét el mennek, hatsak az Islandiak, a' kik nagyon utánnok esnek, azokat el nem ejtik. Közönségesen puskával lövettetnek agyon.

Mesterségi szorgalma az Islandiaknak abban áll, hogy minden ruhájokat, szerszámaikat; házi bútoraikat, magok készítik, magok irháznak, átsolnak, faragnak, kalapálnak, olvasztanak, falaznak, kötnek, fonnak, szőnek, 's a' t. Házat, és hajókat építenek, magok átsolják a' szánokat, és szekereket, megkészítik a' lábbelit, nyerget, szijjat, ló szerszámot, kötelet, egy szóval mindent, a' mi nekik kell, igaz hogy munkájok valamennyire esetlenűl esik, a' mint nem is lehet azt tőlök jobban kívánni, leginkább mivel itt egy embernek mind annyi mesterségeket kell űzni; mert tulajdon tanult kézi mester itt igen kevés van; találni mindazonáltal az Islandi parasztok közt valóban ügyes mestereket, a' kik több szép munkákat készítenek, és találós elmét árulnak el fortélyaikban; és nem haszon nélkűl, mivel hogy magok munkáit még el is áruljják.

Több szép munkák készűlnek Islandiában aranyból is, ezüstből, sárga rézből, és vasból; szép petsét nyomók is metszetődnek. A' legnyomosabb készítményeik azomban a' gyapjú szerek. Kézi műhelyek tsak egy helyen, (Reikewiigben) vagynak, a' hol egy festő is, 's kalló málom, a' Myvatn-nál pedig, és Krysewiikben kénkő finító van. A' kénkövön kivűl más bánya nints divatban.

Mindezekből látni, hogy a' kereskedés Islandiában nem nagy lehet, noha még is derék. Hajdon tulajdon hajójikkal kereskedtek a' Lakosok, de sok szerentsétlen esetek által az úgy el tsükkent, hogy idegen kezekre jutna, több kezeken által menvén végre a' Királyi számra szállott 1787, a' tűz okádások által igen sok károkat vallott volt a' sziget, a' kormány a' kereskedés viszsza állíttására fordította szorgalmát, melly végett, bizonyos határok közt,

kinek kinek szabad kereskedést engedett, az idegeneket ki vévén, ha valamelly Islandi kalmár külső kereskedő házakkal társaságba akar lenni, azt máskép nem teheti, ha tsak magát ahoz egy az országban állíttatott kereskedőházzal együtt nem kaptsolja. A' kereskedés elő mozdítására hat tengeri rév-partok választattak ki városi törvénységgel; továbbá vásárok, és posta állások alkattak, és egy Királyi tengeri postahajónak kell minden tavaszon Kopenhágából Islandiába, 's onnét viszsza menni, 1791 Kopenhágából 35 hajók, a' többi révekből öszveséggel 25, mentek Islandiába.

A' kereskedési tzikkelyek, mellyek Islandiából ki vitetnek fő-képpen ezek, száraz, és füstölt hal, halsír, be sózott hús, fadjú, bőr, toll, leginkább dunnalúd, tisztított kénkő, gyapjú, gyapjú harisnya, kéztyű, melytyű, esztendőnként mind öszve 200,000 Rtallér p. p.

Bé vitetnek oda: Liszt, dara, bor, ser, pálinka, ruhaszer, vászon, kalap; kávé; orvos fű, fű szerszám, só, vas, ón; és réz portéka, kolompár, és kurta portéka, papiros, szappan, és más tsekélyebb készítmények; átaljában mint egy 150,000 Rtallért érő p. p.

A' belső kereskedés kedviért országos vásár állíttatott Hraundalsretter-nél, melly a' legnevezetesebb vásári piatz a' honni portékák tserélésére.

Ezen alkalmatossággal ide iktatjúk a' pénz értékét is, és mértékek külömbbségét.

A' tartományban megy ugyan a' Dániái pénz, de mivel annak forgó száma nem sok ezrekre telik, a' számolások nem pénz érték, hanem hal mennyiség, és réf, vagy könyök mérték szerént mennek.

48 hal, két fontjával 1 Rtallérra számláltatik, a' honnét 1 font = 1 Dani Schilling. 24 réf tesz 1 Rtallért, innét 1 Réf = 4 Schilling. A' folyatban pedig 30 Réf számláltatik 1 Rtallérba. Egy lovat venni 150 halon (= 3 Rtallér 12 Schilling) és egy jószágot 6000 réfen (= 1000 Rtallér.)

A' nyomó mérték: 1 Vätt = 5 Lisfont. 1 Fering tesz 10 fontot. A' folyó mérték: 1 Tonne = 136 pott. 1 Katur = 5 pott. Az Islandi réf hasonló a' Hamburgihoz. 1 öl = 3 réfhez. A' nagy száz tesz 120 réfet, vagy fontot, 's a' t) és a' kis száz = 100.

§. 5.

Tudományok, és Mesterségek. Nevelés. Vallás, és egyházi kormány.

Ha mindjárt a' Mesterségek, és tudományok Islandiában nem virágoznak is olly illatosan, mint hajdon, a' sok viszontagságok akadályai miatt, azért már Lakosi közt emlékezete a' jobb időknek, és szeretete a' felsőbb ki míveltetésnek nem töröltetett el. Átaljában véve az Islandi paraszt távól sem olly tudatlan, és buta, mint némelly legmíveltebb tartományiban Európának; inkább hibáz az Islandinak az alkalmatosság, mint sem kedv maga ki mívelésére; bizonysága ennek a' megelégedés, mellyet érez, midőn a' régiség közmondásait, és a' ősei ideiből eredett történeteket, és meséket olvassa, vagy halja, és a' mellyel régi hősi dallait őseinek énekli, 's ez által tartották meg az Islandiak régi nyelveket olly tisztán.

Ha mindjárt máinap nintsenek is olly Bárd-Költők és népversezők, mint az előtt, még is sok valódi tanúltakat lelni azok közt, a' kik nem méltatlanok tisztes társaságára a' régi Islandi íróknak. Még mindég tanulnak Islandiak Kopenhágában, és még soha sem voltak az Islandi tudósok ritkaságok. Az újabb időkből, az az második feléből a' mult századnak érdemesek illendő ditsérettel említtetni: D. Finnur Jonson, elöbbeni protestans püspök, régiség visgállója, és fija, Finnsen János. Halfdan Ejnarson, a' Holumi oskola vezérlője, történet visgálló, Gunnar Povelsen; protestans prépost, a' régi költés esmerője. Brjarne Jonson, oskola kormányos, deák vers szerző. Eggert Olafsen, Vicelavmand, és Bjarne Povelsen, Orvos, két szerkesz-

tetője az Islandi útazásnak, melly a' Kopenhágeni Királyi; tudományi akademia intézetére készült. Sven Sölvesen, törvényes, Jon-Ollson, Vigfus Jönsen, és Gudlang Thorgeirson, 's a' t. Erichsen, a' tudós Islandi, Királyi Ország tanátsos, és Tanító volt Kopenhágában, 1794 új honni-literaturás társaság állott fel Islandiában, mellynek már sok betses írományi jelentek meg. Már 1530 emeltetett Islandiában az első könyvnyomtató, most kettő van ott, a' mellyek eléggé vannak el látva munkával.

Az új túdós társaság igyekezik a' nevelés módja jobbitását is elő mozdítani. Közönségesen az első oktatást az olvasásban, írásban, és számvetésben, a' szülék adják a' gyermekeknek, mivel népi oskolákat a' tartományban nem lehet állítani, azért hogy a' parasztok egyes udvarokban laknak szélyel, mellyek egy részint meszsze vannak egymástól. Deák gimnasium van mind a' két protest. püspöki templomnál, azokba leginkább ollyan ifjak járnak, a' kik tanúlni akarnak.

A' vallás protestáns, melly 1551 hozattatott be. Az egész tartomány két protestans püspökségre van osztva, a' Skalholtira, és Holumira. Az elsőhez tartoznak 127, és a' másikhoz 62 fára templomok; a' predikátorok mind Islandiak. A' püspök jövedelme mint egy 3000 for. p. p. Mindenik püspök konsistoriuma a' Püspökből, prépostokból, és predikátorokból áll, de az elöl űlő a' világi Tiszttartó.

§. 6.

Polgári kormány. Igasság szolgáltatása.

Islandia szigete a' Dániai ország tartománnya, és mint ollyan tekíntetik, és vezéreltetik. A' fő Helytartója a' Királynak, mint egyébb Dániai tartományokban, az úgy nevezett kerűleti Tiszt (Stiftsamtmann) és egyszers mint Tiszttartója a' sziget déli, és nyúgoti fertályának, 's ő alatta áll a' Tiszttartó is, a' ki az éjszaki, és a' ki a' keleti fertált kormányozza.

Két Lavmannok fő Bírák, mindenik két fertálban. A' Királyi tartományi tiszt, Landvogt, a' Királyi jövedelmeket szedi be. A' 24 Sysselmannok (Kerületi Tisztek 21-en, al-birák, adó szedők, és külrend tartók ugyan annyi kerületekben, (Syssel). A' Lavmannok fő Birák a' magok kerületiben. A' folyam minden esetekben a' tartományi törvény székhez (Althing) megy, melly gyülése mind annyi szigeti köz Tiszteknek a' Stiftsammtmann (fő tisztartó) elölülése alatt, melly minden esztendőben a' Thingvalle Rónán tartatik az Oexeraa folyótska mellett Sz. Jakab hava 8-kán. Ugyan azon időben egybe gyülnek itt az egyháziak, a' fő tisztnek Elölülése alatt, és fő ülést (Konzisztoriumot) tartanak (Prestastesna). Ezen törvényszékben hirdetődnek ki a' Rendelések, és törvények is; tartatnak az Uradalmi kótyavetyék, átaljában itt minden Ország dolgai el intéztetnek, a' peres dolgokban továbbá lehet folyamodni a' legfőbb itéllő székhez Kopenhagában. Az égész Igassági dolog, és törvény út a' Dániai mód szerént megy. Az Islandok nem igen perlekedők.

Hadi nép itt olly kevés van, mint új erősség, a' régi kastélok le dültek. A' Király jövedelmét mint egy 50,000 Rtallérra számlálják az Irók. Az adóban, mellyet az Islandiak fizetnek, az Uradalmi árendákban, és kereskedési vámban áll.

A' Parasztok mind szabadok, jobbára tulajdonosai jószágoknak, részint árendássai is. Kegyességgel kormányoztatnak, és a' könyörületesség a' szerentsétlen esetek miatt, mellyek az Islandiakat annyiszor (utoljan, és igen terhesen 1783) érték, arra birta a' Dániai kormányt, hogy ezen részét az országnak minden ki telhető képpen ápolgatná, és szívességgel viseltetnék az iránt, mellynek már most is tapasztalják a' Lakosok gyümöltseit.

III. Szakasz.

Helyi felosztása Islandiának.

Le irása egyes fő részeinek al fel osztásaival, és a' legjelesebb vidékeknek, 's helyeknek.

Islandia régtől fogva négy fő részre (fertálra) Fiordungra, volt osztva, a' mint most is van, nevei ezen fertáloknak a' négy világrészei szerént alkalmaztattak, a' mint feküsznek, mindenik fertál több kerületekre van osztva (Syssel) a' millyen 21 vagyon és ezeknek mindenike ismét járásokra (Hreppnr) osztatódik fel. Tulajdon város, helység, és falú nints ezen szigeten, mivel a' paraszt udvarok többnyire mind egyedűl állanak, azomban sokszor olly nagy számmal találkoznak egy tsoportban, hogy egy kis falutskához hasonlítanak; tsak a' legnépesebb rév-partoknál, és kereskedő helyeken, és más helyeken, a' hol Tisztek laknak, találni többeket egy más mellett, a' nélkűl, hogy még is helységet, vagy várost képelnének, 1787 az említett 6 tengeri partok, és kereskedő piatzok városoknak neveztettek ugyan; de még nevelkedniek kell, hogy városoknak mondattathassanak.

1. Déli-Island.

A' déli fertál (Sunlendinga-Fiordung) dél nyúgoti, és legkissebb része ezen szigetnek, de a' legderékebb, jelesebb, és népesebb része annak. A' partos, jobbára fővenyes, változó, és tellyes hullámtorlásokkal, sok szirtok is, és szigetek feküsznek, úgy hogy a' kikötés több részein igen veszedelmes. Nyúgotra a' part, fél sziget formára terjed ki, mellynek délnyúgoti tsútstsa a' Reikranes fok. Ezen részént igen termékeny fertálban van, a' Nekla, Geyser, több értz forrásokkal, és ferdőkkel. A' következendő 6 kerületre van osztva; Rangaarvalle, Arne-, Gullbringu-, Kjoosar-, Borgarfjard-, és Westmann Eyar-Syssel.

Nevezetesebb helyek:

1) Reikiawiik, a' mostani fő városa egész Islandiának, és első lakos helye ezen szigetnek, tulajdon képpen tsak egy nagy udvar, sok más épületektől körűl véve, egy kis fél szigeten, a' nyúgoti parton a' tenger mellett; itt van 1785 fogva a' Skalholti protest. püspök lakszéke, és oskola, az újabb időkben gyapjúszer műhelyek is, és kallómalom, 's a' t. emeltettek itt fel; általjában iparkodnak ezen városi szabadsággal megajándékozott helyet mindég felyebb emelni, és valódi várossá tenni. Közelében van a' Holmen vásári piatz, a' Holmershaven rév-partal, és a' Gufunes ispotály.

2) Bessastaber, királyi udvar, az Apstenes föld tsútstsán, a' Holmer rév-partnál, lakszéke a' fő Helytartó Tisztnek (Stiftsamtmann.)

3) Videy vagy Vidöe, hajdoni Barát klastrom, és derék mezei jószág, most kir. udvar, és a' Landvogt Tisztnek lakása, az ön nevű, igen tenyészes, és bő termő szigeten, egy szép öbölben, nem messze a' szároztól. Közelében fekűsznek a' szigetek: Engei, egy templommal, Okursey, és Oerfarsey, vagy Holmen, kereskedő házakkal.

4) Skalholt, a' Hvitaa partján, a' tartomány közepén, 1056 fogva püspöki szék, a' ki most Reikjáwiikban lakik. Itt van a' püspöki templom.

5) Oexeraa, vagy Althing, a' Thingvallei hely, a' Thingvalletó közelében, az Oexeraa folyónál, a' hol 930-fogva, a' nemzeti gyülés a' szabad ég alatt tartatik, vannak itt mindazonáltal ezen tárgyra két fa házak, a' legtisztessebb személyek számára, a' többi tagjai a' gyűlésnek a' mezőn tanyáznak sátorok alatt, vagy silány kunyókban tartozkodnak.

6) Reikar-Laug, hires meleg fördő a' Laugar, vagy Fördők völgyében.

7) Reykhotts Laugar, nevezetes meleg fördő az éjszaki Reykholts völgyben.

8) Kruswiig; jeles kénkő akna, meleg forrásokkal, a' kénkő, mellyet a' földi tűz ki hány, itt mindjárt meg finomíttatik.

9) Oerekak, veszedelmes rév-part; Thoriakshaven, Grindawick, Kieblawiik, Hafnefjord, Baatsende, kis tengeri rév-partok.

10) Westmannsöe, jó kis tengeri rév-part, most városi rangra emeltetett, a' Heima-Ey szigeten, egyen a' Westmanns szigetek közűl (Vestmann-Eyar) a' legnagyobb, és hasznosabb kereskedő piatz Islandiában.

A' Westmanns (az az nyúgoti) szigetek Islandia déli tsútstsán fekűsznek, és különös kerűletet tesznek, 14-en vannak, mellyek közt említést érdemlenek: Heima-Ey, tűz okádó kőszikla sziget, jó halászattal, és 2 fárával, egy sántz által oltalmaztatik. Biarnarey, Hellarey és Sulusker.

A' Markarfliot torkolatjai is több jókora szigeteket képelnek.

A' Reikianes szigetek az ön nevű foknál, Islandia délnyúgoti tsútstsánál, 5 mfdre terjednek ki a' tengerbe, a' mellett vannak ama veszedelmes madár szírtok, 'a hol egy örvény is vagyon.

2. Nyúgoti Islandia.

Vagy nyúgoti fertály (Westfirdinga-Fiordung) az egész éj nyúgoti részéből áll Islándiának, és többnyire igen kikopott fél sziget, sok öblökkel, és tsak nem számtalan szigetetskékkel körűl véve; éjszaki tsútstsa kiterjed az éjszaki égsark kerűletében. Nyúgoti részen van a' nagy Breide Fjord öböl, és az éjszaki részen az Isafjord, az éjszaki fok (Nordkap) a' legéjszakibb tsútsot tészi. A' Nyúgoti Islandia hegyei közt jeles a' Geitlands-Jölkel, tulajdonképpen déli Islándiában, a' Surtshellir barlang is emlékezetes. Ezen fertály a' következendő 7 kerűletekre van fel osztva: Myra, Hnappadals, Snäfellnäs, Dala, Bardastrandar, Isafiardar, és Stranda-Syssel.

A' hol nevezetre méltók:

1) Gröndefiord, vagy Grönnerfiord, kis hely, régi révpart és kereskedő piatz most városi rangal, a' Snäfiäldsnäs fél szigeten fekszik.

2) Isafjord, tsekély hely, most Városi jussal, és egy révpartal, a' hasonló nevű öblön.

3) Bunder, Anarstapinn, Olafswiik, Stykisholmur, Patrixfiordun, vagy Vatneyre, Byldudalseyre, Dyrafiardur, és Skutulsfvardur, kis révpartok, és kereskedő helyek.

3. Éjszaki Islandia.

Éjszaki fertály, (Nordlendinga-Fiordung) a' leg éjszakibb és átaljában véve, legkissebb része a' szigetnek. Itt a' jeges tenger, melly ezen partot mossa, több mély öblöket képel, mellyek közt fél szigetek, és földnyúlatok terjednek ki éjszak felé, száma mindazonáltal a' szigeteknek ezen parton nem nagy. A' legéjszakiabb fok itt Rödenäs. Ezen fertál többféle természeti jelességeket foglal magába, tűzokádókat (Krabla, és Leirhnukur) forró forrásokat, 's t. o. Különösen emlékezetre méltó a' Myvatn, vagy Legyestó, a' kénkő bányákkal közelében. A' Lakos tartomány, melly az öblökön húzódik ki, 4 kerületre van osztva: Hunavatn, Hegranes, Vadla, és Thiingeyar-Syssel:

Itt emlékezetesebb:

1) Holum, kis hely, püspöki szék annak templomával, és oskolájával, és könyvnyomtatóval.

2) Oefiord, tsekély, most városi rangra emeltetett hely, a' hasonló nevű tengeri öblön.

3) Skagafiord, Eyafiord, Huusewig, tengeri rév-partok és kereskedő helyek.

4) Reinstad, Möden-Vellur, és Muuka-Tweraasö.

5) Reyker, udvar, a' mellynél 3 jeles meleg források vagynak.

6) A' Szigetek: Grimsöe, Rutöe, Drangöe, mellyen a' madarászat igen jó fizető; Malmöe, Hrtisöe, Flatöe, Manaa, 's a' t.

4. Keleti Islandia.

A' Keleti fertál (Austfirdinga-Fiordung) a' keleti, és dél keleti, 's legnagyobb, de nem legjobb

része Islandiának. A' tartomány igen külömbbféle tulajdonságokkal bír, legnagyobb részre durva ugyan, és tenyésztelen, de nehány jó formán szép vidékeket is foglal magába. A' Langanäs foknál, melly éjkeleti széle a' szigetnek, egy veszedelmes örvény van a' tengerben. A' partok részint öblökkel metszetnek széllyel, mellyek nem igen mélyen hatnak be a' szárazra, részint némelly tájjékokon homok alapokkal padoltatnak. Lakosi száma az 1783-ki gyász esettől fogva tsekélyebb, mint az előtt. A' Lakos tartomány két nagy kerűletre osztatik: Mule és Skäptafells-Syssel, az első ismét 3, és a' másik 2 megyére választódik.

Itt említtést érdemel:

1) Eskefiord, kis hely, tengeri rév-part, és kereskedő piatz, a' Rödefiord öblön városi tzímre emeltetett.

2) Wapnafiord, Reydarfiord, és Börefiord, tengeri rév-partok, és kereskedő helyek.

3) Skrida, Kirkebai, és Thyckebai, meg szűnt Klastromok.

4) Rafukelsdatur, völgy meleg ferdőkkel.

5) Papay szigete, a' legderékjebb azok közt, mellyek ezen parton fekűsznek, lakosos, a' Királyé, és igen hasznos madarászatja van.

6) A' többi emlékezetre érdemes szigetek: Vigur, igen magas, kő sziklás sziget, mellyen a' nagy fejér Mővs madarak fészkelnek; sok tengeri borjúk is vágatnak itt agyon. Leidhavens-Holm, szigetke egy jó rév-parttal. Biarnöe, Akröe, Dyrholar, 's a' t. Ezen szigetek jobbára mind bővelkednek tengeri madarakkal, és tengeri borjukkal.

IV. Osztály.

Dánia egyébb részein is bir a' Világnak Európán kivűl: mellyek mekkorasága, és népessége számát nem egy formán adják elő a' föld le irók, és pedig nem kevésben külömbözik számolások; én itt az Austriai oskola könyvet követem, melly azoknak öszveséges summáját 339 □m. teszi 96000 Lak. u. m.

Asiában.

Tranquebar, Dansborgal a' Coromandel parton és több Faktorságok a' Malabár parton 3 Nikobari szigetekkel, 50,000 Lakos.

Afrikában.

Krisztiánburg, és Friedensburg Faktorságok Guineában, 3,000 Lakos.

Amerikában.

A' Grönlandi part Ctzethal, és tengeri borjú fogással, és a' nyúgoti Indiai szigetek: Sz. Tamás, Sz. Croix, Sz. Jean, 43,000 Lakos.

Vége a' Dániai Birodalmaknak.

Toldalék.

A' Pénz értéke és Mértékek.

A' Pénz folyó értéke.

Rénes, vagy Imperiumi tallér szerínt számlálnak 6 Markjával: a' Mark 16 Schilling Dänisch.

A' Dániai számpénz nemek arányossága.

Rtallér.	rosztall.	Mark Lübis.	Mark helyb.	Mark Dänis.	Stüver Schill. Lübis.	Schilling Dánis.
1	1½	3	4	6	48	96
	1	2	2⅔	4	32	64
		1	1⅓	2	16	48
			1	1½	12	32
				1	8	4
					1	2
						1

Furken.	Witten.	Pfennige Dänis.
192	288	1152
128	192	768
64	96	384
48	72	288
32	48	192
4	6	24
2	3	12
1	1½	6
	1	4

A' fizető érték vagy válóságos species, a' Koloniai Mark finom ezüst 9 $\frac{1}{4}$ Rtall. species. 's ez a' Dáni folyó, (Dänisches Courrant) a' kol. Mark finom ezüst 11 $\frac{1}{3}$ Rtall. (tulajdonkép. 11 $\frac{3}{8}$ Rtall. folyó) a' közönséges kereskedésben. Ezenkivül van Sundi species, és korona valuta. A' kol. finom ezüst Markra megy az elsőből 10,701 tallér koronában, 's a' másikból 11 $\frac{2}{16}$ Rtall. Schleswig - Holsteini Courantban.

Conventziós értéke az említett pénz nemeknek Dáni folyatban.

	fl.	kr.	pfen.
1 Rtallér. 6 Mark dänisch .	1	45	2
1 rosztallér 4 Mark dänisch .	1	10	$1\frac{1}{3}$
1 Márk dänis 8 Schil. lüb. .	—	17	$2\frac{1}{3}$
1 Stüb. v. Schil. lüb. 2 Schil. dän.	—	2	$\frac{2}{4}$
1 Schil. dänisch	—	1	$\frac{3}{8}$

Továbbá.

	fl.	kr.	pfen.
1 Tallér Species valuta . .	2	9	3
1 detto sund species . .	2	6	—
1 detto korona valuta . .	1	52	—
1 detto Schleswig-Holst. cour.	1	43	3

Ezek szerint könnyű meghatározni arányosan conv. értékben a' következendő arany, és ezüst pénzeknek Nemeit.

Valóságos Dániai nemzeti pénz nemek:

Aranyban: Species arany, bizonyos érték nélkül 15 Mark. Dán. foly. t. vagyk.

Folyó (Courant) Ducat 2 Rtallér, v. 12 Mark Dán foly.

Krisztiansdor (1775) nints izmos értéke, 13 Mark Lübek vagy 26 Mark Dán és fellül.

Ezüst: Régi egész és fél spec. tallér 6 és 3 Mark. Dán. Species, vagy 120, és 60 Dán. Schill folyó.

Új egész $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{5}$ $\frac{1}{6}$ $\frac{1}{12}$ és $\frac{1}{13}$ Dán. spec. 96, 64 32, $19\frac{1}{5}$, 16, 8 és $6\frac{2}{5}$ Dán. schil. spec. vagy 120, 80, 40, 24, 20, 10 és 8 Dán. schil. folyó.

Új Schleswig - Holstein. spec. és folyóra vert nemek együtt, Altona alatt.

Régi folyó nemek, 24, 16 (most 15) 12 (most 10) 8 és 4 Dán. Schilling darabok, 125 tesz 100 spec. tallért.

Váltó pénzek: 2 és 1 Schill darab. Több féle koronákkal, mellyeknek értéke a' meghatározástól függ.

Réz pénz: Egész és fél Dán. Schilling.

Altonában,

és egész Schleszwig-Holsteini Hertzegségben a' többi Dániai pénz nemeken kivűl, még a' következendő félék vannak folyatban.

1 Mark, 16 Schilling, 12 pfennigjével, folyó. A' kereskedö könyveknek (29. Febr. 1788) a' fő Rendelés szerént species tallérok szerént kell számlálni 48 schill. 12 pfennigjével speciesben.

Aránnya a' pénz féleknek.

Tallér.		Mark.		Schilling.		Pfenn.	
Spec.	Cour.	Spec.	Cour.	Spec.	Cour.	Spec.	Cour.
1	$1\frac{1}{4}$	3	$3\frac{3}{4}$	48	60	576	720
	1	$3\frac{2}{5}$	3	$38\frac{2}{5}$	48	$460\frac{4}{5}$	526
		1	$1\frac{1}{4}$	16	20	192	240
			1	12	16	$153\frac{2}{5}$	192
				1	$1\frac{1}{4}$	12	15
					1	$9\frac{3}{5}$	12
						1	$1\frac{1}{4}$

4 Tallér vagy Mark, vagy Schilling species tesz 5 folyó tallért v. Markot, v. Schillinget.

Értéke ezen pénz nemeknek a' Conventziós érték aránt:

	fl.	kr.	pfen.
1 Tallér species valúta . .	2	9	$2\frac{3}{4}$
1 — courant — . .	1	43	3
1 Mark species valuta . .	—	43	1
1 — cour. — . .	—	34	2
1 Schilling species valuta .	—	2	$2\frac{3}{4}$
1 — cour. — .	—	2	$\frac{5}{8}$

Valóságos tartományi pénzek.

Arany: Species és folyó arany (Ducat) mint Hamburgban.

Ezüst: Új (1788 spec. és cour. valuta, egész, $\frac{2}{3}$ és $\frac{1}{3}$ species Rtallér 48, 32 és 16 Schill. species vagy 60, 40, 20 Schill cour.

$\frac{1}{6}$ Spec. 8 Schill. spec. és 10 Schill. cour. és ezen arányban $\frac{1}{12}$, $\frac{1}{24}$ species.

Schilling darab 2 Sechsling (Hatos) váltó pénz.

Réz: Sechsling (Hatos) és Dreiling (Hármos) $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ Schilling.

A' régiebb Dán pénz félék az új Schleswig-Holsteini species aránt igy állíttattak meg:

100 régi species (1764 — 7793) = 117 $\frac{3}{4}$ Rtallér. koronákban 125 Rtallér. Dáni goromba courant. a' 24, 16, 12, 8 és 4 Schill. Dán. Darab, mellyekből a' 16 Schill. Dánis, viszsza tetettek, hasonl. 132 $\frac{1}{3}$ Rtallér Dänis. 2 Schill. darabok.

Az új Dänis-Norvegisch: egés $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{12}$ és $\frac{1}{24}$ spec. pénzek az említett Schleszwig-Holsteini spec. félékkel egy értékbe tétettek, és az 1796-fogva veretett új Dán-Norw. $\frac{1}{5}$ és $\frac{1}{10}$ spec. 12 és 4 Schill. Schleszwig-Holst. cour. határoztattak.

A' Dániai réf v. könyök: 278 $\frac{1}{4}$ frantz linea és tesz 100 = 80 $\frac{2}{10}$ bétsi réfet.

Hoszszú vagy meszsze mérték: a' Dáni mértföld 2400 Ruthe, 4000 Faden, 12000 réf (könyök) és 24000 láb. A' Dáni Láb; és Ruthe hasonló a' Rajnaihoz, és tsak $\frac{1}{2}\frac{7}{4}$ procentó-val kissebb a' Bétsinél. Mértföldből 14, 77 megy egy gráditsára az Aequatornak, innét a' Dán mértföld 3971 Austr. öl: az az: mintegy 30 öllel kissebb az Austr. posta mértföldnél.

A' mezei mérték: a' Tonne kemény gabona mag külömbb féle mértéket jelent, és tesz, a' tartományok minősége szerínt, 3072 bétsi öltől, 6172-ig vagy is mintegy $1\frac{7}{8}$ — $3\frac{1}{1}\frac{5}{6}$ austr. hódig.

Gabona mérték. A' Magterh: 22 Tonne, 1 Tonne 8 Scheffel, 1 Scheffel 4 fertál. A' tonne 7013 frantz kotzka hűvelk. vagy $2\frac{1}{4}$ austr. mérő. 100 tonne = $226\frac{1}{5}$ aust. mér. A' liszt a' ser tonne (hordó) szerént árultatik, melly 6624 frantz kotzka hűvelk. = $2\frac{1}{8}$ austr. mérőh.

Spanyol só, és kő szén; terhe 8 tonne, 8 Schippjével, a' tonne 8571 frantz kotzka hüvelk, vagy $2\frac{3}{4}$ austr. mérő. 100 tonne = $276\frac{1}{2}$ austr. mér.

Norwégiai só: a' tonne 10 Dán Scheffel, 250 font Dänisch.

Frantz só, és mész terhe 12 tonne, melly a' Dán mag tonnához hasonló.

Tözellő fa: Faden számra, melly 6 láb hoszszában, szélében és magasságában.

Bor mérték: 1 Fuder, 6 Ahm, 24 Anker, 240 Stübchen; 465 kannen, 930 Pott, 3720 Päle. A' Pott, vagy korsó 48, 7 frantz kotk. hűvelk. vagy $2\frac{3}{4}$ aust. meszelt.

1 Ahm 155 pott = $2\frac{5}{8}$ austr. akóh.
1 Anker = $26\frac{1}{2}$ austr. pinth.
1 Stübchen = $2\frac{5}{8}$ austr. pinth.

A' Dán ser tonne, melly szerént adatnak: a' fadgyú, liszt, szappan, hús, hal 'sír 's a' t. 6624 frantz. kotzka hüvelk. vagy $92\frac{7}{8}$ austr pint.

1 Terh olaj; vaj, hering, és más kövér portéka, tart 12 ser tonnát.

A' Nordi (éjszaki) szurok tonna 5844 fr. kotz. hűv. vagy is 82 austr. pint.

A' kereskedő nyomó vagy font mérték: 1 Terh, 16 $\frac{1}{4}$ hajó font, vagy 52 mása, a' hajó font 20 Lis font. 1 Lisfont 16 font, a' mása 100 font a' Wog, vagy Wage 3 Bismer-font, 12 közönséges fontjával. A' 2 Markosfont 16 Untzia, 32 Lath, 128 Quent, 512 Ort, 10385 hollandi As; és:

100 font	=	89 $\frac{1}{8}$	Bétsi fonth.
1 hajófont	=	285	— —
1 Lisfont	=	14 $\frac{1}{4}$	— —
1 Wog	=	10 $\frac{5}{8}$	— —

Arany és ezűst mérték: 1 Mark 8 Untzia; 16 Lath, 64 Quent, 256 ort vagy pfennig, 455 v. Eschen, 4388 holl. As. innét $\frac{1}{2}$ pr.Cent. nehezebb, mint a' Kolon. Mark, a' honnét 100 itteni Mark = 83 $\frac{5}{8}$ Bétsi Markh. (Vega szerént itt a' Kolon. Mark van szokásban.)

A' Próba mértékben: 1 Mark 24 Karat, 12 Gránjával finom arany, és 16 Lath 18 fránjával finom ezűst, mint Bétsben. A' ki dolgozott ezűst 13 $\frac{1}{3}$ Lath finom.

Patika mérték: a' Berlinihez hasonló; nagyában az orvosi tzikkelyek a' kereskedő mérték szerínt adatnak.

A' számolandó ötlökre nézve: 1 nagy ezer 1 $\frac{1}{5}$ kitsint, 10 nagy, és 12 kis százat; 20 Schokot, 30 Zimmert, 60 Sneset, vagy Stieget, 120 Dechert, 1200 Stücket, tesz, 1 Grosz, 12 Tylt, 12 Stűckével. 1 Oll, vagy Wall, 80 Stück (darab) hering, vagy tojás.

Az Uralkodó Királyi Ház.

Protestans.

Király:

VI Fridrik, szül. 28. Jan. 1768, Atyja után (VII Krisztián) uralkodni kezdett 13. Martz 1808, el jegyz. 31. Jul. 1790 Maria Sophia Friderikát, Hessen-Casseli Landgrófnét.

Leányai:

1) Karolina, Korona-Hertzegné szül. 28. Octob. 1793.

2) Wilhelmina, szül. 17. Jan. 1808.

Testvérje;

Louise, szül. 7. Jul. 1771. Lásd Holstein-Sonderbur-Augustenburg.

Attya Testvérje:

Louise, szül. 30. Jan. 1750. Lásd Hessen.

Attya fél Testvére:

(Fridrick örökös Hertzegé. † 7 Detz. 1805).

Gyermekei:

1) Kristián Fridrik, szül. 18. Sept. 1786. 19. Maj. 1814. Norvégiai Királynak kiáltatott, le tette ezen Méltóságot 15. Aug. 1814. El jegyz. másodszor. 22. Maj. 1815 Karolina Amaliát, Holstein-Sonderburg-Augustenburg Hertzeg aszszonyt. Ennek Fija az első házasságból: Kristián Fridrik, Károly, szül. 6. Octob. 1808.

2) Juliana, szül. 18. Febr. 1788. Lásd Hessen-Philipsthal-Barchfeld.

3) Louise, szül. 30. Octob. 1789. Lásd Hessen-Cassel.

4) Fridrik, szül. 22. Nov. 1792.

Nevei azon terméseknek, mellyek a' Dániai Birodalmakban, leginkább a' szigeti tartományokban találtatnak. A. B. C. szerént, három nyelven: Magyarúl, deákúl (Latánúl) és németűl, a' tisztelt olvasók alkalmára; a' hol észre kell venni, hogy minden ötlöknek, mellyek az említett tartományokban találkoznak a' természetnek mind a' három országából, neveit ide nem lehetett iktatni, azok nagy száma miatt, és mivel a' nálunk esmeretesebb dolgok neveit egyenként itt fel számlálni, unalmas lenne. Továbbá sok dolgoknak neveit anya nyelvűnkön ki nem lehet ejteni, minthogy azok nemzetünknek telyességgel idegenek, és esmeretlenek: azokat pedig idegen nyelven ide toldani, tsak érthetetlen szó szaporítás volna; legalább a' fő nemek nevei ha nem mind, legalább többnyire itt vannak, és pedig magyarán a' Magyaroknak. A' Latánt, és Németet nagyobb világosság okáért mellékeztem ide, a' mi a' tudományok gyakorlásában nagy alkalmat ád az értelem, és emlékezet tökélletesítésére. Nem a' föld le írásához tartoznék ugyan szoros értelemben a' hasonló termési szó könyvetske, de ugyan tsak a' föld le írási tudományhoz hozzá illik tudni, melly tartományokban millyen ötlök, és termések találkozzanak, kivált közönségesen, és nagyobb számmal.

A.

Ángolna (hal).	Anguilla.	Aal.
Angyalfű.	Angelica Archangelica.	Engelwurtz.
Artarikás (hal).	Artarichas Lupus.	Seewolf.
Atka (Kolláns).	Acarus.	Milbe.
Atratzél (fű).	Anchusa.	Ochsenzunge.

B.

Bajúszos ró'sa. (hal).	Mullus barbatus.	Seebarbe.

Bajúszos tergelye.	Cobitis barbatula.	Schmerle.
Bakfű.	Betonica.	Betonica.
Barázda billegető.	Motacilla.	Bachsteltze.
Benge.	Rhamnus.	Wegedorn.
Boróka (fenyő.	Bacca juniperi.	Wachholderbeere.
Búbos Lontz.	Lonicera periclymenum.	Specklilie.
Búvár. (madár).	Mergus.	Taucher.

D.

Dákoska (virág).	Gladiolus.	Schwertliche.
Darú (madár).	Grus.	Kranich.
Delfin.	Delphinus Delphis.	Tummler.
Derely (gyök).	Imperatoria.	Meisterwurtz.
Derétze szigoráll	Veronica baccabunga.	Bachbunge.
Disznó hal.	Phocaena.	Braunfisch.
Dorsgadótz.	Gadus Callarias.	Dorsch.
Dunnalúd.	Anas mollissima.	Eidergans.

E.

Égerfa.	Alnus.	Erle.
Értzmész.	Ocra.	Ocker.
Értzpillango.	Bracteola micans.	Flinder.
Evet (mókus).	Sciurus.	Eichhörnchen.

F.

Fái bodza.	Sambucus nigra.	Fliederbaum.
Fajdtyúk.	Tetrao urogallus.	Auerhahn.
Fakúsz (mad).	Picus arborarius.	Baumhacker.

Fejér gyertyán.	Carpinus betulus.	Hagebuche.
Fejér pimpó.	Potentilla argentea.	Fünffingerkraut.
Fekete a'fonya.	Vaccinium myrtillus.	Heidelbeere.
Fekete nadálytő.	Symphytum officinale.	Schwartwurtz.
Félszegúszó.	Pleuronectes.	Scholle.
Félszegúszó (legnagy).	Pleuronectes maximus.	Steinbutte.
Fogoly (madár).	Tetrao perdix.	Repphuhn.
Fóka.	Phoca.	Seehund.
Földi bodza.	Sambucus ebulus.	Attich.
Földi geleszta.	Lumbricus.	Regenwurm.
Fú, hóda, szártsa.	Fulica.	Wasserhuhn.
Fürj.	Coturnix.	Wachtel.
Füstike.	Fumaria.	Erdranch.
Füstölt hering.	Halex infumata.	Bückling.

G.

Gadótz.	Gadus Aeglefinus.	Schellfisch.
Galambótz.	Verbena.	Eisenkraut.
Galótza (gomba).	Agaricus.	Blätterschwamme.
Gályagánts.	Echeneis remora.	Saugerfisch.
Gém (Kótsag).	Ardea.	Reiher.
Gólya.	Ciconia.	Storch.
Görény.	Mustela putorius.	Iltis.
Gutsmaszömörtsög.	Phallus esculentus.	Morchel schwamme.
Gümö gyökerű növevény.	Plantae tuberosae.	Knollengewächs.

Gyilkos tsomorika.	Cicuta virosa.	Wasserschierling.
Gyopár.	Gnaphalium.	Ruhrkraut.
Gyökönke.	Valeriana.	Baldrian.
Gyöngy bagoly.	Strix, flammea.	Schleiereule.

H.

Habarnitza.	Polypus.	Polyp.
Halászó sas.	Aquila Ossifraga.	Fischadler.
Hályogfa.	Evonymus Europaeus.	Spindelbaum.
Hamvas szederj.	Morum rubi.	Brombeere.
Harkály.	Picus.	Specht.
Hófajd.	Tetrao Lagopus.	Schneehuhn.
Hojsza.	Procellaria.	Sturmvogel.
Holló.	Corvus.	Rabe.
Homokzab.	Arundo arenaria.	Melur, Sandhafer.
Hurosrigó.	Turdus.	Drossel.

K.

Kagyló.	Conchylium.	Muschel.
Kalános (mad)	Gralla Platalea.	Löffelgans.
Kalánosrétze.	Anas Clypeata.	Löffelente.
Kalló föld.	Terra fullonica.	Walkererde.
Kánya.	Milvus.	Weihe, Geyer.
Kárász (hal).	Cyprinus Larassius.	Karausche.
Karvaly (mad).	Nisus.	Sperber.
Kerékkapotnyak.	Asarum Europaeum.	Haselwurtz.
Ketskedisz.	Tragopogon.	Bocksbart, Meersw.
Kigyótrank.	Polygonum bistorta.	Natterwurtz.

Korall fűvek) Kláris fűvek)	Herbae Corallio-rum.	Korallenkräuter.
Körisfa.	Fraxinus.	Esche.
Kötör.	Saxifraga.	Steinbrech.
Kuti ménta.	Sisymbrium nasturcium.	Brunnkresse.
Küszhal (hering).	Clupea Sprattus.	Sprotte.

L.

Lazatz.	Salmo salar.	Lachs.
Liba pimpó.	Potentilla anserina.	Gänserich.
Lisztes galgonya.	Crataegus aria.	Mehlbeere.
Lórom.	Rumex.	Ampfer.
Lúgsó, szóda.	Soda.	Soda.

M.

Madár sósdi.	Oxalis acetosella.	Sauerklee.
Málna.	Morum Idaeum.	Himbeere.
Marti lapu.	Tussilago.	Hufflatich-
Maszlagos nadragula.	Atropa Bella-Donna.	Tollbeere,
Méhszédítő dőfeteg.	Lycoperdon bovista.	Bofist.
Ménta.	Mentha.	Münze.
Menyhal.	Gadus lota.	Quappe, Aalraupe.
Menyét.	Mustela.	Wiesel.
Moh (Islandiai).	Lichen Islandic.	Isländisch Moos.

N.

Nadálypiótza.	Hirudo.	Blutegel.
Naszpolya.	Mespilum.	Mispel.

Nefelejtsmizsót.	Myosotis scorpioides v. palustris.	Blauer Augentrost. — Vergissmeinnicht.
Nyaktekerts.	Picus torquilla.	Wendehals.
Nyest.	Martes.	Marder.
Nyulfül.	Auris leporina.	Hasenöhrlein.
Nelvelő félszeg uszó hal).	Pleuronectes linguatula.	Zungenfisch.

O.

Olotsán tsillaghúr	Stellaria holostea	Augentrostgras.
Orsó hal.	Petromyzon marinus.	Lamprette. Neunauge.
Orvosi Kálmos.	Acorus Calamus.	Kalmos.
Ökörfarkkóró.	Verbascum Thapsus.	Königskertze.
Örvény sertetsék) Örvény gyökér)	Inula Helenium.	Alant.
Örvös lúd.	Anas Bernicla.	Baumgans.

P.

Palástfű.	Alchemilla vulgaris.	Löwenfuss.
Pallérföld.	Terra Tripolitana.	Trippel.
Paprágy.	Polypodium Filix	Farrenkraut.
Patsirta Pityer.	Alauda.	Lerche.
Pelikán (madár).	Pelecanus onocrotalus.	Pelekan.
Pinty, pintyőke.	Fringilla.	Fink.
Pisztráng (hal).	Salmo fario.	Forelle.
Póling.	Scolopax.	Regenvogel.
Portsfű.	Polygonum aviculare.	Wegetritt.
Pulyka.	Gallus Indicus.	Truthhahn.

R.

Rája (hal neme igen sok félékkel).	Raja.	Roche.
Rák (nemei: folyói, tengeri, homoki) kövi, parti 's a' t.)	Cancer fluviatilis marinus etc.	Krebse, (Fluss-See-, Sand-, Meer- etc. Krebse).
Redő szírom (növev).	Datura.	Stechapfel.
Remete rák.	Pinnotheres.	Bernharnds-Krebse.
Repteien.	Aptenodytes.	Fettgans, Nordisch pinguine.

S.

Sármány.	Emberiza.	Ammer.
Sásnőszirom.	Iris Pseudoacorus.	Wasserlilie.
Sát, sáté.	Carex.	Riedgras.
Savar.	Salsola.	Saltzkraut.
Serti rétze.	Anas crecca.	Kriechente.
Sigér.	Perca.	Barsch.
Sikkantyú.	Scabiosa.	Scabiose.
Siklónyálka hal.	Blennius gunellus.	Butterfisch.
Sirály (Madár).	Larus.	Meve v. Möve.
Sólyom (mad).	Falco.	Falke.
Spárhal.	Sparus melanurus.	Brassen.
Szalonka.	Scolopax.	Schnepf.
Szalonnabogár.	Dermestes.	Speckkäfer.
Szappanfű.	Saponaria.	Seifenkraut.
Szarka.	Pica.	Häher.

Szemvidito szálkatsék.	Euphrasia officinalis.	Augentrost.
Szigoráll.	Veronica.	Ehrenpreiss.
Szilfa.	Ulmus.	Ulme.
Szítalap (gomba).	Peziza.	Becherschwamme.

T.

Takáts mátsonya.	Dipsacus fullonum.	Weberdistel.
Taratzk búza.	Triticum repens.	Queckengras.
Tarnits.	Gentiana.	Enzian.
Tátos tsiga.	Concha hians.	Klaffmuschel.
Tavaszi kankalin.	Primula veris.	Schlüsselblume.
Téjoltó galaj.	Galium verum.	Labkraut.
Téli magyal.	Ilex aquifolium.	Steckpalme.
Tengeri féregtsillag.	Asterius.	Seestern.
Tengeri fetske.	Sterna.	Meerseckwalbe.
Tengeri papagáj. (szajkó).	Psittacus marinus.	Seepapagay.
Tengeri nyúl (hal).	Lepus marinus.	Leumpe.
Tengeri sás.	Zostera.	Tang.
Tengeri scorpio.	Scorpio marinus.	Seescorpion.
Tengeri szarka.	Corvus marinus. Haematopus.	Meerspecht, — Älster.
Tengeri tok.	Sturio marinus.	Seestöre.
Tengeri tsollány.	Urtica marina.	Meernessel.
Tengeri tsuka.	Merlucius.	Meerheckt.
Tentréd.	Tenthredo.	Blattwespe.
Timpó.	Tormentilla.	Ruhrwurtz.
Torma.	Cochlearia.	Löffelkraut.

Tövisszuró gébits	Lanius (falco minimus).	Neuntödter.
Tsapó föld	Marga.	Mergel.
Tsövirits.	Epilobium.	Weiderich.
Tutsór.	Solanum.	Nachtschatten.
Túzok.	Otis tarda.	Trappe.
Tüdő fű.	Pulmonaria officinalis.	Lungenkraut.
Tyúkszem (fű).	Anagallis.	Gauchheil.
Tzitzfarok (fű.)	Achillea millefolium.	Schafgarbe.

U.

Üröm.	Artemisia absynthium.	Wermuth.

V.

Varjú, (Kánya).	Cornix.	Krähe.
Vas orrú.	Loxia coccothraustes.	Steinbeisser.
Veres afonya.	Vaccinium vitis Idaea.	Preiselbeere.
Veres agyag.	Bolus.	Bolus.
Veres berkenye.	Sorbum.	Vogelbeere.

Z.

Zeller.	Apium.	Eppich.
Zsú'sok, Zsi'sik.	Curculio.	Rüsselkäfer.
Zuzmó.	Lichen.	Flechte.

Grönland.

Ezen tartomány ugyan Amerikához tartozik, de mivel közel van Islandiához, és Dániának ott gyarmatai vannak, illendő, hogy azon emlékezetes dolgokról, mellyek abban magokat elő adják rövid említést tegyen az Európai földleíró.

Grönland még távol sem egészlen esmeretes; Nevét első fel találóji a' Norwegák adták neki, azon álmélkodással szemlélt zöld pásitok, és fák miatt, mellyeket vélekedések ellen, ezen szirtos, és jeges vidékeken találtak. Éjszakra fekszik Islandiától 40 mfdre. az 59° 50′ tól éjsz. szél. egész az éjszaki ég sarkig: de tsak a' 78° éjsz. szél. esmeretes. Nyúgoti részén nyilván egybe van kaptsolva a' legéjszakiabb Amerikával. Itt van ama híres tenger szűke, mellyet Davis uttyának neveznek Grönland, és éjszaki Amerika közt, 981 — 982 találtatott fel a' Norwégáktól, a' kik ott gyarmatokat telepítettek, és várost is építettek. Régi Lakosi Amerikának. A' keresztény Hitet el fogadták a' lakosok, és 1024 egy Püspököt nyertek. Eg alja igen hideg és durva, a' nyár meleg, és kellemetes, de a' partok nedvesek, és ködösök. A' leghoszszabb nap, és éj több napokig, sőt a' legmagasabb éjszaki vidéken egész holnapig is tart. Majd hegyes, majd róna. De tsak igen kevés vidéke esmeretes. Termései tsak nem azok, a' mellyek Islandiáé. A' kutyákkal vadásznak, és szánkát húzatnak. Vannak irám szarvasok is.

A' Lakosok.

Az Eskimosok neméhez tartoznak. Termetek kitsiny, vaskos, artzájok széles, hoszszú, gömbölyű, tellyes, szemek kitsiny, barna, bádjadt, órrok, és szájok kitsiny vastag alsó ajakkal. Fejek, és egyébb tagjok többnyire nagy, azért el szenvedik a' hideget; gyorsak, és erősek vállaik széles, testek húsos, kövér, és vérmes. Lelki jel vonataik: könnyű gondolkozók, jó szívűek, vidámok valódi életszesz nélkűl. Szeretik a' vigságot, egy ügyüek, vigyázatból ollykor fejesek, egyébbként őszintek. Színek barna, hajok fekete, és éles, szakállok ritka, és kitsiny. Magokat jobbaknak tartyák, mint az Európabelieket. Eledelek hal, és hús, mivel egyebek nints. A' vad állatoknak meleg vérét meg iszszák. Az ételt újjaikkal eszik, és szaggattyák. Hal 'sír a' 'síradékjok. Miglen van, addig esznek vígan, de tsak vízet isznak. A' pálinkát elején gyülölték, de most meg innák tsak volna; és mivel nagyon drága, a' ki örömest innék, betegnek mondja magát, 's akkor kap a' jobb birtokosoktól.

Előbb a' férjfiak esznek, azután az Aszszonyok. Annyiszor esznek, a' hányszor éheznek, ha van mit; de rendes evés ideje az estve.

A' Dohányt is igen szeretik, de nagyon drága. Ruházatjok: tsupa bőrből, és szőrszerből áll, a' gazdagabbak már most posztó köntöst viselnek, melly a' barát tsuklyás köntöshez hasonlít; de tsak térdig ér. Lábra valót, és tsizmát mind hordoznak. Közönségesen mind fedetlen fejjel járnak; az aszszonyok hajokat koponyájok felett egy tsomóba kötik, a' férfiak pedig lenyirják.

Lakások. Nyáron sátorokban laknak, (bőrökből) télen hoszszúkás kunyókban, mellyeket magasabb helyeken, kőből, gyepből, és agyagból öszve raknak. Fedelek padlatból állanak, mellyekre ágokat raknak, földet, gyöpöt, és más fűszert. Falaikra szőrös bőröket aggatnak; el vannak osztva

több szobákra a' familiák szerint, mivel egy házban 4 — 10 fámilia is lakik. A' kamarák deszkákkal válosztatnak, mellyeket egy hoszszú folyosó kaptsol. Minden kamarába van egy börrel terített padágy, mellyen az egész familia fekszik, és egy kis tűzhely, mellyen egy nagy hal 'sír lámpás ég, mellyen egy kő fazék lógg, mellyben az eledelek főzetnek: ez melegiti a' szobát is. Van tsűr kamara is. Ritkán áll több ház egymás mellett.

Mulatságok a' tántz és ének egy egy rétű dobnál; a' lapta verés; és birkózás. Egybe jövén örömest beszéllik a' régi történeteket, szeretik a' vendégeskedést is.

Foglalatosságok: a' férjfiaknak a' halászat, és vadászat. Már most fegyverrel is élnek. Aszszonyok épitik a' házat, és készitik a' ruhát. Állapotjok nehéz, és még is közönségesen tovább élnek, mint a' férfiak.

A' kereszteletlen Lakosoknak a' vallásra tekintve sok bűbájos szokásaik vannak, kivált a' házasság és temetés alkalmatosságával. Papok helyett szemfényvesztők vannak nálok, kiket Angekoknak neveznek, a' kik egyszersmind jövendőlők, és orvosok is. Isteni szolgálatjok nints, ollykor még is áldoznak bálvány isteneiknek némelly tsekélységeket.

A' Dánok és Herrnhuterok egy részét a' Lakosoknak már magok vallására téritették.

Mivel a' keleti, vagy régi Grönland esmérete egészlen el veszett, miglen az újra fel nem fedetik: a' mit itt mondunk, a' nyúgoti, vagy is Új-Grönlandról értetődik, melly az Europaiaktól többször meglátogattatott, és gyarmatosíttatott, ennek kerülete: 200 □ m. (az egész Grönlandiát 6000 □ m. betsülik) 10,000 Europai és Grönlandi Lakosokkal.

A' Davis út által az éjszaki amerikai Sz. James szigettől választatik, és mintegy 180 m. hoszszú, sok öblökkel ki tsorbittatott, nagyobb, és kissebb szigetekkel, és szirtokkal bővelkedő partos.

Fő jövedelem itt a' tzethal fogás; melly igy történik: Ez a' szörnyű nagy tengeri állat, eleven köl-

keket hoz, a' világra, 's azokat szoptatja. Igen sok féle neme van ezen állatnak. Legtöbb van a' jeges tengerekben, a' hol őket egész fókában látni. Használtatik annak 'sirja, veleje, tsontja 's a' t. Egy illyen hal maga ezer tallérra, p. p. betsültetik. Azért is igyekeznek úgy ollyast fogni, melly igen egyűgyűen esik. Mihelyest a' hajóból észre veszik, hogy tzet hal van közel:

Több ladikok ki tétetnek emberekkel együtt, mindenikében vagyon egy nyárs nyilas, vagy tsáklás. A' tzethalhoz oldalast iparkodnak közelgetni, 's akkor a' legközelebbi tsáklás tsákláját igen ügyessen annak testébe nyilazza; a' tsáklának felső végén egy hoszszú kötél van megszorítva. A' mint a' nyilazás megtörtént, valamennyi ladikok el távoznak onnét sietve, hogy dühösségét a' tzethalnak ki kerűljék, melly rettenetessen vergődik farkával, mihelyest meg sebhedtét észre veszi, 's azután a' tengernek fenekére száll; a' halászok a' kötelet mindég tovább eresztik, miglen a' hal melly ez alatt vérét mindég veszti, ismét fel jön, akkor, ha még él, azt tsáklákkal, és lándsákkal egészlen meg ölik, 's mindjárt fel bontják azt a' nyilt tengeren, ha közeli partra alkalmatossan nem vitethetik. Most már az Európaiakkal mennek ki a' halászatra, a' kiknek jobb szerszámaik vannak.

Grönland ugyan úgy nézettetik, mint mellék birtoka Dániának, de a' Király hatalma tsak azon gyarmatokra terjed, mellyeket a' Dánok telepítettek a' kereskedés és halászat kedviért.

A' Dáni rész két Felvigyázatra osztatik. Az éjszakiban ezen gyarmatok vannak.

1. Upernawik. 2. Umanak. 3. Rittenbank. 4. Gothaab. 5. Fortunebai. 6. Örököshertzeg-sziget. 7. Jakobshaven. 8. Claushaven. 9. Christianshaab. 10. Egedesminde és Koronahertzeg-szigete.

A' Déli Felvigyázatban:

1. Holsteinburg. 2. Zuckertop. 3. Gothaab, és Neuherrenhut. 4. Fiskernässet, és Lichtenfels. 5. Friedrichshaab. 6. Julianeshaab és Lichtenau.

1540-től fogva nem jött semmi hír Grönlandból. Próbálták ugyan később ezen országokat ismét fel keresni, de sikeretlen volt minden igyekezet. Keleti, vagy is régi Grönland, semmi képen fel nem találtathatott minden fáradozás mellett is, mivel hogy a' partosok a' jég hegyek által, mellyek itt meg gyökeresedtek, minden hajókra nézve által hatatlanok lettek. Itt a' tengeren, és tovább is éjszak felé meszsze terjedt jég mezők, és szörnyű jég hegyek vannak, mellyek, mivel helyeket, és állásokat sokszor változtatják, nem csak igen veszedelmessé teszik a' hajózást, hanem a' tartományokat az éjszaki égsark felé mehetetlenné teszik. Az utolsó próba volt 1786 és 1887. A' Dáni hajósok látták ugyan meszsziről a' tartományt, de az iszonyú magosan tornyozott jég miatt oda nem juthattak.

A' 3-dik Kötetben előfordúló nyomtatásbeli hibák jobbítása.

Lap.	Sor.	Hiba.	Jobbítás.
67	18	badi	hadi
69	14	derák	derék
69	20	takarosok	tartósak.
76	2	botyokat	bogyókat
95	9	lennénak	lennének
99	1	mulatja	mutatja
119	22	mindan	minden
136	32	székeit	székeik
228	végső sorban,	a' 9 falut	és 9 falut
238	17	A' kár	Akár
248	8	vadászok	vadászók
258	12	az után	azután
271	1	tenyérnyivelt	tenyérnyivel
—	23	sak	tsak
281	22	halja	hallja
282	2	Kiralyi;	Királyi
—	36	egyszerś mint	egyszersmind